#2
2019–
2020

Scena9

Cometa Pirici pe axa Rahova–Solaris

Pădurea e un animal

Cum au trăit copiii Revoluția

Pictorul și depresia

Ultimii prizonieri de conștiință

Fotografia ca supraveghere

Rezistența offline

Feluri de-a fugi din țară

VINTILĂ MIHĂILESCU
Cum ne-am schimbat în 30 de ani

ALEKSANDAR HEMON
„Ce vom face după?"

Scena9.ro

HOTSPOT
CULTURAL

BRD
GROUPE SOCIETE GENERALE

TU,

BUCURIE SĂ EXPLOREZI CULTURA ÎN TOATE FORMELE SALE

ÎȚI MULȚUMIM CĂ CITEȘTI SCENA9!

TU EȘTI VIITORUL BRD

GROUPE SOCIETE GENERALE

UN FILM-CULT PRIMEȘTE O NOUĂ VIAȚĂ

Pentru ca generațiile noi să își cunoască trecutul, credem că este esențial să protejăm și să dăm o nouă viață patrimoniului nostru cultural.

De aceea, din 2020, veți putea (re)vedea filmul *Balanța* (1992), în regia lui Lucian Pintilie, în cinematografele din țară, în varianta proaspăt restaurată în format digital 4K. După 18 ani, povestea despre abuzurile sistemului, cu Maia Morgenstern și Răzvan Vasilescu în rolurile principale, devine mai relevantă ca oricând.

fundația9 | BRD GROUPE SOCIÉTÉ GÉNÉRALE

Restaurarea și digitalizarea au fost posibile prin Fondul de cinema „Lucian Pintilie", program al Fundației9, cu sprijinul BRD – Groupe Société Générale, Mastercard, MK2 (Franța), FILMEX și Avanpost Media (România).

REZIDENȚA S9

HOTSPOT CULTURAL

BRD GROUPE SOCIÉTÉ GÉNÉRALE

Hotspot cultural pentru idei proaspete și creatori curajoși.

Rezidența BRD Scena9 e un spațiu de întâlnire și exprimare pentru noile generații de artiști, în inima Bucureștiului. Vino și tu să îi cunoști la expoziții, dezbateri și ateliere pentru copii, pe strada I.L. Caragiale 32.

ONE WORLD ROMANIA

ÎNSEAMNĂ, AN DE AN:

100 de documentare proiectate în timpul festivalului
150 de invitați din întreaga lume
200 de proiecții în 10 zile de festival la București și în alte ediții locale
selecția Sahia Vintage cu filme de arhivă din perioada comunistă
o rețea de peste 20 de spații alternative în țară, care proiectează film documentar
un Cineclub bilunar în București cu documentare care au marcat istoria genului
programe de dezvoltare vizuală pentru liceeni, studenți și tineri cineaști

DOCUMENTARE | DEZBATERI | PRIETENI

NE VEDEM LA OWR 13,
ÎNTRE 20 ȘI 29 MARTIE 2020!

ONE WORLD ROMANIA

CITEȘTE CEVA MAI BUN

BLACK BUTTON BOOKS

FILOSOFIE

EDITURA
SENECA

ECOLOGIE

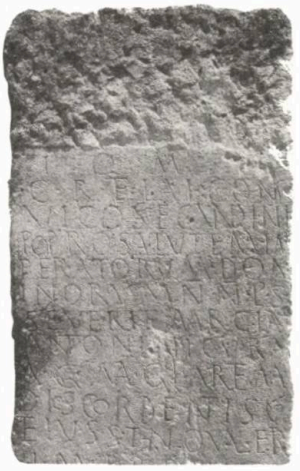

„DACĂ LIPSEȘTE ȚINTA, VIAȚA E O RĂTĂCIRE”

Editura Seneca i-a ales pe filosofii stoici pentru că răspund la întrebări pe care ni le punem astăzi. Te îndeamnă să lucrezi la propria persoană, fiecare om fiind singurul responsabil pentru Universul și Timpul său. Credem în puterea frumosului și în puterea lucrurilor făcute cinstit. Nu toate cărțile ies așa cum ai fi vrut. Încă învățăm. Ne străduim. De la început ne gândim cum va simți un cititor în mână cartea la care lucrăm. Așezăm cu grijă textele antice lângă ilustrațiile moderne, credem că „se simt” bine împreună. Seneca este ilustrat de tineri artiști români. Considerăm că impactul pe care o carte îl are asupra mediului este la fel de important ca impactul ei asupra spiritului. Mereu este vorba despre materie atunci când vorbim de obiecte culturale, despre materialul pe care îl folosim pentru a ne exprima ideile. O editură folosește hârtie. Noi alegem cu grijă materia primă și procesele de producție ale unei cărți. Pentru noi, „verde” înseamnă responsabil, ieșit din comportamentul compulsiv, prezent în propria-ți viață. La Editura Seneca am decis să petrecem timpul nostru făcând cărți care te ajută să te simți bine exact acolo unde ești acum.

În fiecare zi, peste 100.000 de oameni ne calcă pragul.
Pentru ei, ne-am propus să construim mai mult decât clădiri.
Vrem să construim experiențe de viață.

Globalworth este liderul pieței de clădiri de birouri din România.

Globalworth District, cea mai mare comunitate de business de la noi, este spațiul care transformă fiecare zi de lucru într-o experiență inedită. Este și cartierul general al artei și tehnologiei. Cele 13 clădiri Globalworth din nordul Capitalei îmbină inovațiile științifice cu cele culturale, găzduiesc evenimente imersive și transformă sediul celor mai importante 200 de companii din România într-o platformă permanentă pentru comunitatea artistică din România.

Investim în cele mai noi tehnologii pentru artă vizuală, muzică, modă și rescriem împreună definiția zilei de lucru.

globalworth
DISTRICT

Edito

Schimbarea are vârsta noastră 12

LUIZA VASILIU

14 **Infografic 1989**

MARIA PERSU ȘI VICTORIA CARASAVA

ANDREI MĂCEȘANU

16 **Schimbarea**

VINTILĂ MIHĂILESCU

OANA BARBONIE

MARIA PERSU ȘI VICTORIA CARASAVA

24 **Fotografii nevăzuți**

OCTAVIAN COMAN

CNSAS

30 **Revoluția copiilor**

ANDRA MATZAL

40 **Tranziția în 9 obiecte**

MIHAI IOVĂNEL

46 **10 filme românești care au definit generații**

GEORGIANA MUȘAT

50 **Celălalt**

IOANA CÎRLIG

BOGDAN TUTUNEANU

62 **Grădinarul udă toate florile, chiar și pe cele ce nu înfloresc**

DIANA MESEȘAN

ANDREI BECHERU

78 **ASL PLS**

OANA LOHAN

Nu te speria dacă găsești strecurate prin revistă fraze ciudate. Sunt răspunsurile la *quiz*-ul de la final.

80 **Offline**

● CONSTANTIN VICĂ ✸ IOANA TRUȘCĂ

86 **O călătorie în 15+1 opriri**

● OANA STOICA

90 **Cometa Pirici pe axa Rahova–Solaris**

● IONUȚ SOCIU ✸ IOANA CÎRLIG

104 **Mereu mai bun**

● CRISTIAN IFTODE ✸ ALEXANDRA MÎRZAC

110 **Pădurea e un animal**

● LUIZA VASILIU ✸ MIRCEA STRUȚEANU

126 **Botanică**

● ✸ IOANA CÎRLIG

128 **Știința este un mod de a gândi**

● ALEX DOPPELGÄNGER ✸ DRAGOȘ BOȚCĂU

132 **Profesoara mea de Română a murit de cancer la sân**

● RĂZVAN ANDREI

134 **Giovanni 3:16**

● ELENA VLĂDĂREANU ✸ PETRUȚ CĂLINESCU

142 **Condamnații**

● IOANA PELEHATĂI ✸ IOANA ȘOPOV

154 **Băiatul care a avut milă/O șavo kai sas les mila**

● FOLCLOR ROM ✸ GIORGE ROMAN

158 **Muzica de protest românească post-'90: de la sarcasm la revoltă**
MIHAI TIȚA · SADDO

162 **Talentatul Thomas Höfer**
IONUȚ DULĂMIȚĂ · HORAȚIU ȘOVĂIALĂ

170 **18**
COSMIN BUMBUȚ

172 **Paternitate**
ALEXANDRU LAZĂR

174 **Părinți absenți**
ROMA GAVRILĂ

176 **În trecere**
SORINA VAZELINA

180 **Ai ajuns mai rău ca o pasăre**
VENERA DIMULESCU · ALEX HORGHIDAN

192 **O limbă lipită de cerul gurii**
IRINA DUMITRESCU · EMI BALINT

198 **Aș vrea să am măcar o lună un guvern pe care să-l respect**
SCENA9 ȘI ALEKSANDAR HEMON · ANDREI PUNGOVSCHI

206 **30 de ani în 20 de întrebări**
MIHAI-ALEXANDRU ILIOAIA

Am calculat timpul de lectură în condiții de laborator. Tu citește în ritmul tău.

© Microsoft a fost fondată în 1975.

Scena9

EDITOR COORDONATOR
Luiza Vasiliu

EDITOR
Andra Matzal

EDITOR FOTO
Ioana Cîrlig

REPORTERI
Venera Dimulescu
Diana Meseșan
Ioana Pelehatăi
Ionuț Sociu

DESIGNER
Radu Manelici (Faber Studio)

FOTOGRAFII COPERTĂ
Ioana Cîrlig

DTP
Aurelian Ardeleanu

CORECTURĂ
Adrian Nicolae Crețu

DIRECTOR FUNDAȚIA9
Anca Drăgoi

COMUNICARE
Liliana Niculescu

OFFICE MANAGER
Arina Rusu

DISTRIBUȚIE
Adrian Hariga
Sonia Irimescu

PRODUCȚIE
Laura Abrihan

MULȚUMIRI SPECIALE
Cosmina Frâncu
Flavia Popa
Mircea Tomescu

COLABORATORI

TEXTE
Răzvan Andrei
Octavian Coman
Victoria Carasava
Alex Doppelgänger
Ionuț Dulămiță
Irina Dumitrescu
Cristian Iftode
Mihai-Alexandru Ilioaia
Mihai Iovănel
Vintilă Mihăilescu
Georgiana Mușat
Maria Persu
Oana Stoica
Mihai Tița
Constantin Vică
Elena Vlădăreanu

ILUSTRAȚII
Oana Barbonie
Emi Balint
Dragoș Boțcău
Roma Gavrilă
Alex Horghidan
Alexandru Lazăr
Oana Lohan
Andrei Măceșanu
Alexandra Mîrzac
Giorge Roman
Saddo
Ioana Șopov
Ioana Trușcă
Sorina Vazelina

FOTOGRAFII
Andrei Becheru
Velibor Božović
Cosmin Bumbuț
Petruț Călinescu
Ioana Cîrlig
Andrei Pungovschi
Mircea Struțeanu
Horațiu Șovăială
Bogdan Tutuneanu

Publicație editată de Fundația9

Str. Nicolae Filipescu 43
Sector 2, 020961, București

editorial@scena9.ro

www.scena9.ro

ISSN 2602-0408
ISSN-L 2602-0408

Revistă tipărită de Peggy Production
la tipografia Visual Promotion

COPERTĂ
CULORI
CMYK
Pantone 802 C
Pantone 805 C
HÂRTIE
Olin Regular High White 300 g/m²

INTERIOR
CULORI
CMYK
Pantone 802 C
HÂRTIE
Aleo Green Satin 60 150 g/m²
Nautilus Classic 100 g/m²
Olin Regular Natural White 120 g/m²

CARACTERE
Alverata & Capitolium 2 (Gerard Unger, TypeTogether)
Gemeli Micro (Jean-Baptiste Levée, Production Type)
Action Condensed (Erik van Blokland, Commercial Type)

S9

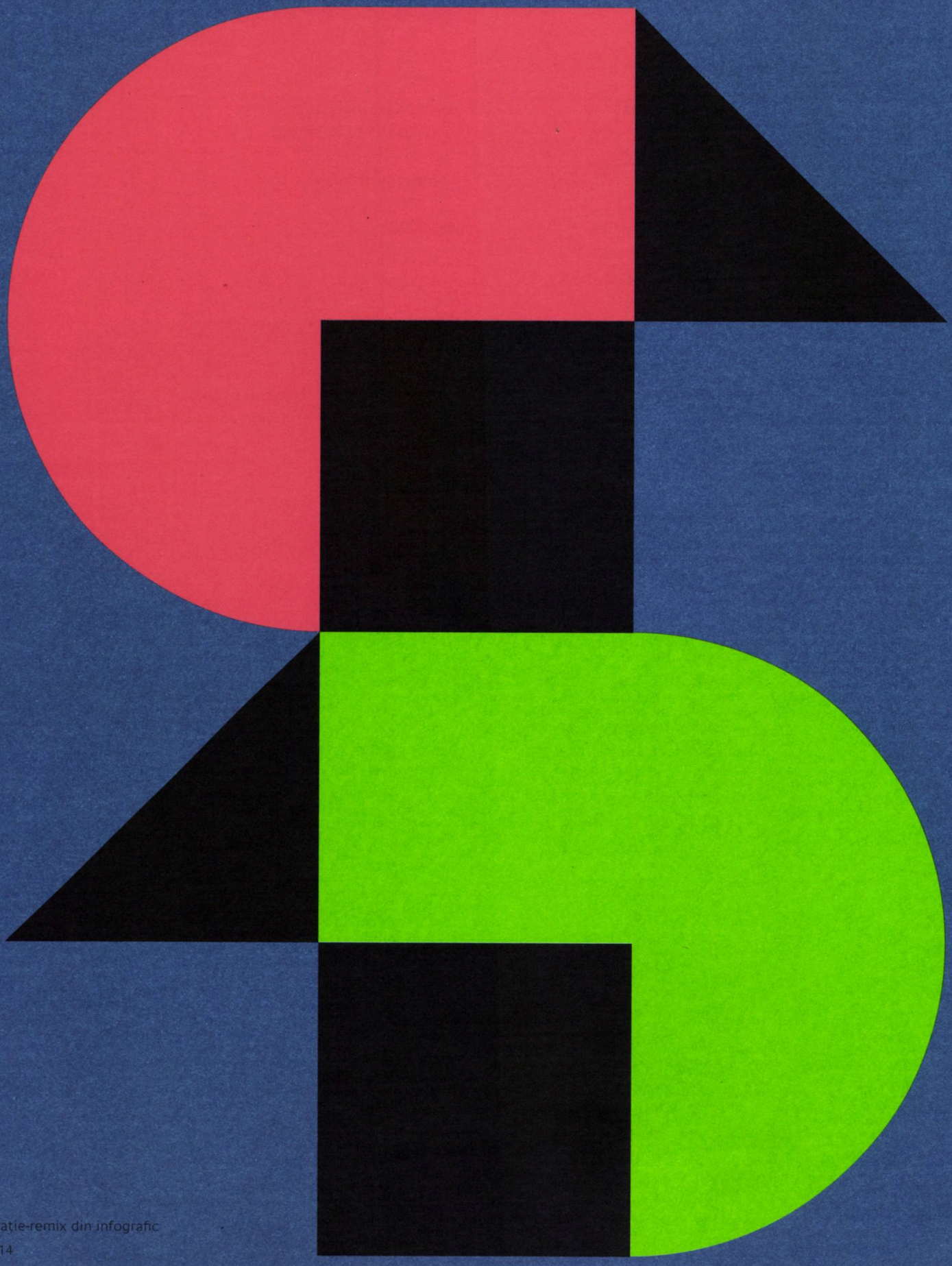

Ilustratie-remix din infografic

▶ p. 14

Edito

Schimbarea are vârsta noastră

LUIZA VASILIU
text

3 min.

„Revista asta e un test." Așa încheiam editorialul primului număr din revista pe care o ții acum în mână. Nu știam dacă oamenii au nevoie de ea, așa că i-am întrebat. Răspunsurile pe care le-am primit în ultimul an, după ce revista a ajuns la câteva mii de cititori, ne-au dat semnul de care aveam nevoie ca să ne apucăm de numărul 2.

Firul lui e *schimbarea*: pentru că iarna asta se împlinesc 30 de ani de când am trecut de la comunism la capitalism, pentru că ne-am dat de-atâtea ori peste cap în ultima vreme, încât e din ce în ce mai greu să știm cine suntem. Schimbarea are vârsta noastră, a celor născuți în preajma Revoluției, așa că am vrut s-o cunoaștem mai bine. I-am adunat într-un comando ideal pe unii dintre cei mai buni jurnaliști, scriitori, fotografi și ilustratori de la noi. Împreună, ne-am uitat înapoi și înainte cu foarte puțină mânie.

Ce rămâne din noi după ce în jur a ars totul? Cum se reclădește o țară după ce și-a pierdut șansele într-o gară dintr-un oraș mic la capătul Europei, dar pare brusc că mai primește una? Cum arată portretul nostru colectiv de când am schimbat dictatura pe democrație, și democrația ne-a arătat că-i o ființă mult mai complicată decât s-a prezentat la prima întâlnire? Avem o listă lungă de întrebări și una mult mai scurtă de răspunsuri.

Am făcut salturi în timp, până în anii '70, când stăteam închiși în spatele granițelor și fuga de-aici putea să coste cât o viață. Am răsfoit dosare de urmărire ale Securității, în căutarea fotografilor nevăzuți care ne pândeau pe străzi și în camere de hotel. Ne-am întrebat cum putem scăpa de supravegherea www de azi și cum se trăiește offline (bine-mersi, apropo). Ne-am scufundat până peste cap în apele întunecate ale istoriei și am scos de-acolo mărturii despre traumă ale copiilor pe care Revoluția i-a lovit ca o ghiulea. Am străbătut un întreg secol în care legea ne putea băga la închisoare pentru că iubeam pe cineva de același sex cu noi.

Am survolat artele din ultimii 30 de ani și am văzut în ele imaginea, uneori limpede, alteori distorsionată, a propriilor noastre victorii și disperări. Am stat veri lungi în atelierul unui artist din inima Bucureștiului, ca să ne învețe cum poți trăi cu depresia pictând. Am călătorit la Lisabona după arta uneia dintre cele mai puternice artiste contemporane din România, iar ea ne-a luat cu ea pe axa Rahova–Solaris, până la Galați. Am ascultat coloana sonoră a noii generații. Sună în același timp a curaj și anxietate.

Am citit un basm în limba romani și am întrebat o eseistă de limbă engleză cum e să pleci din România la șase ani și să-ți înveți copilul, mulți ani mai târziu, să vorbească prima ta limbă. Am scos la joacă trei ilustratori și poveștile lor de familie și am făcut un interviu transatlantic cu unul dintre autorii preferați ai redacției, despre familia mai încăpătoare a lumii, din fosta Iugoslavie, până-n America. Și de aici, dintre vulcanii noroioși ai realității de-acum, ne-am uitat spre viitor. „În viitor, cine va avea pădure va avea aur", zice înțelepciunea poporului pe un avizier din vârf de munte. Cât aur ne-a mai rămas și cât timp să ne salvăm?

30 de articole pentru 30 de ani, gândite milimetric de jurnaliști și artiști care au tras memoria de limbă și au rugat-o să le spună cum se vede prezentul prin ocheanul ei. Oricât de cumplită ni s-ar părea lumea din jur, memoria ne bate pe umăr și ne zice *Stai liniștit, a fost și mai rău.*

Sute de mii de cuvinte care-și întind plasele până pe noptiera ta. Ține-le aproape, citește-le pe îndelete și dă-ne un semn. Spune-ne ce ți-a plăcut, ce te-a enervat și despre ce-ai vrea să citești în numărul următor. Pentru că cel puțin o vreme nu mai plecăm de-aici, dintre paginile noastre tipărite pe trei specii diferite de hârtie.

1989

ANDREI MĂCEȘANU
infografic

MARIA PERSU ȘI VICTORIA CARASAVA
text

20.01

SUA: George H.W. Bush e ales președinte. Sub mandatul lui, se termină Războiul Rece.

15.02

Uniunea Sovietică anunță că își retrage trupele din **Afganistan**, după nouă ani de conflict. Eșecul militar grăbește declinul Uniunii Sovietice.

02–03.02

Paraguay: După 35 de ani de dictatură, o lovitură de stat răstoarnă regimul de extremă dreaptă al lui Alfredo Stroessner.

15.03

Ungaria: Circa 100.000 de protestatari solicită la Budapesta trecerea la un regim democratic, prima mare manifestație anticomunistă din 1989.

09.04

Georgia: În timpul unui miting pașnic, zeci de mii de protestatari pro-independență sunt atacați de forțe militare sovietice. Zeci de oameni sunt răniți sau uciși.

08.05

Polonia: Apare primul număr din *Gazeta Wyborczą*, primul ziar anticomunist din blocul sovietic. O lună mai târziu, mișcarea sindicală Solidaritatea candidează la alegerile parlamentare. Victoria lor întrerupe dominația Partidului Comunist.

04.06

China: Armata deschide focul în Piața Tiananmen din Beijing, unde sute de mii de oameni protestau de mai bine de o lună împotriva regimului comunist. Referirile la masacrul de la Tiananmen sunt și azi interzise în China.

27.06

Miniștrii de Externe ai **Ungariei** și **Austriei** taie sârma ghimpată dintre cele două țări, simbolizând căderea „cortinei de fier".

18.08

Polonia: Jurnalistul Tadeusz Mazowiecki devine primul premier necomunist din blocul sovietic.

23.08

Estonia, Letonia și Lituania: Două milioane de cetățeni formează un lanț uman de 600 de kilometri peste granițe, pentru a-și cere independența față de URSS.

06.09

Africa de Sud: F.W. de Klerk este ales președinte. El va pune capăt apartheidului și îl va elibera din închisoare pe Nelson Mandela.

05.10

Zimbabwe: Mișcarea studențească împotriva partidului naționalist de la putere și a președintelui Robert Mugabe este reprimată violent. Mugabe a rămas președinte până în 2017.

09.10

Germania de Est: Protestatarii cer pașnic reforme democratice. Sloganul lor este **„Wir sind das Volk!"** („Noi suntem poporul!"). O lună mai târziu, Guvernul comunist al Germaniei de Est demisionează.

09.11

Germania de Est deschide puncte de control în Zidul Berlinului, permițând trecerea în Germania de Vest fără viză. A doua zi, începe distrugerea Zidului.

02–03.12

Malta: Mihail Gorbaciov și George H. W. Bush se întâlnesc și decid că Războiul Rece va lua sfârșit.

14.12

Chile: Alegerile pun capăt dictaturii fasciste instaurate de Augusto Pinochet în 1973.

28.10

Cehoslovacia: Mii de oameni scandează pentru libertate și democrație, iar disidenți de frunte, precum scriitorul Václav Havel, sunt arestați. Havel a devenit mai apoi ultimul președinte al Cehoslovaciei și primul președinte al Cehiei.

17.11–29.12

Cehoslovacia: Are loc „Revoluția de catifea", prin care oamenii au cerut înlăturarea de la putere a „dinozaurilor". Revoluția marchează trecerea pașnică de la regimul comunist la democrație.

10.12

Bulgaria: 50.000 de oameni demonstrează și cer să fie schimbată Constituția, pentru a elimina monopolul comunist asupra puterii.

10.12

Mongolia: A doua cea mai veche țară comunistă după Rusia își începe drumul către democrație, printr-o mișcare care cerea pluripartidism și libertate de expresie.

14.12

România: La Iași, se încearcă organizarea unei manifestații împotriva regimului ceaușist, dar Securitatea intră pe fir și anihilează tentativa.

16.12

România: La Timișoara oamenii scandează „Jos Ceaușescu". Începe Revoluția română. A doua zi mor primii protestatari împușcați de forțele de ordine.

21.12

România: La București, Nicolae Ceaușescu ține ultimul lui discurs în balconul Comitetului Central. Revoluția se aprinde și în Capitală, unde epicentrul e Piața Universității.

22.12

România: Nicolae și Elena Ceaușescu fug cu elicopterul din centrul Bucureștiului. În ziua de Crăciun, Tribunalul Militar Excepțional îi condamnă la moarte. Cei doi sunt executați în aceeași zi, la Târgoviște.

Andrei Măceșanu. Designer grafic și ilustrator. Când nu desenează, cântă la tobe sau citește BD-uri.

S9

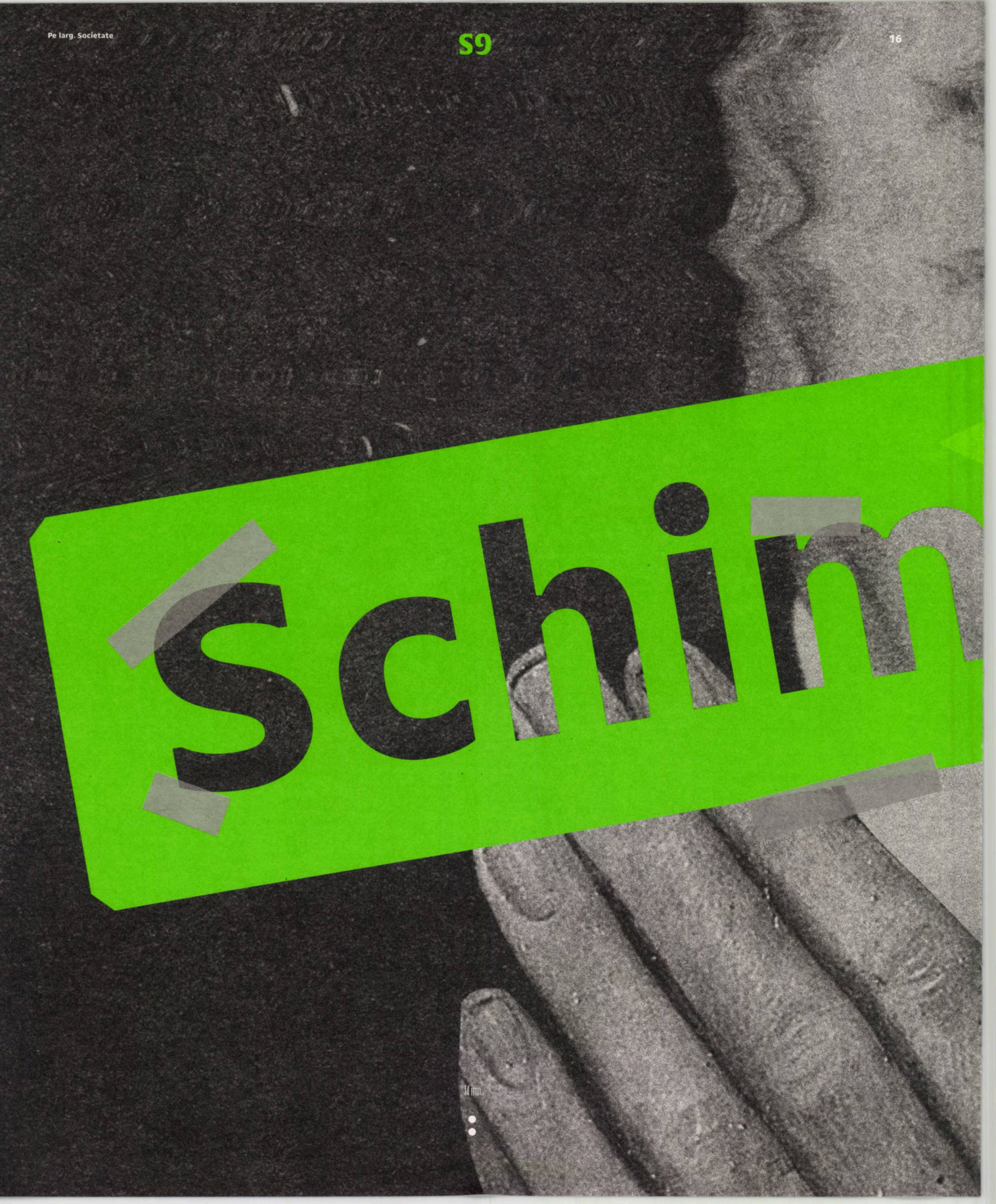

Țara

Cum s-au schimbat românii în ultimii 30 de ani? Cum au evoluat statul, piața, munca, populația și diferențele dintre generații? Și, de fapt, s-au schimbat românii?

VINTILĂ MIHĂILESCU
text

OANA BARBONIE
colaje

MARIA PERSU [illegible]TORIA CARASAVA
documentare vizuală

ANATOMIA SCHIMBĂRII

Referindu-ne la cei 30 de ani de postcomunism, vorbim, de fapt, despre schimbări, la plural – mai exact, despre procese și direcții de schimbare, despre schimbări sociale desfășurate în timp, unele de lungă durată, altele contextuale și, uneori, contradictorii. Oricum ar fi, trebuie să pornim de unde a început totul: din decembrie 1989.

MAREA SCHIMBARE

„Marea schimbare" a fost ceea ce am numit inițial, cu mare entuziasm, „revoluție", mai apoi, cu reticență, „lovitură de stat", pentru ca în timp, dezamăgiți, să ajungem să o neglijăm sau chiar să o negăm: de fapt, nu s-a schimbat nimic! Și totuși, în acele zile de decembrie, societatea românească s-a schimbat profund și structural.

STATUL

De la un stat totalitar, am trecut la un stat democratic, oricât de „original" ar fi acesta. Un stat de drept, chiar dacă s-a întemeiat pe-o nedreptate inaugurală: soții Ceaușescu au fost executați fără a avea dreptul la un proces real, așa cum garantează statul de drept chiar și ultimului criminal. Mai mult, uciderea lui Ceaușescu a avut și o semnificație inconștientă profundă: o rezolvare pripită a unui soi de complex oedipian, prin care „omorârea" ne eliberează de toate traumele anterioare. De vreme ce Ceaușescu era mort, nimic rău nu ni se mai putea întâmpla – de unde și o încredere excesivă în noul nostru viitor luminos. Când Silviu Brucan ne-a avertizat că mai vorbim peste 20 de ani, l-am urât toți.

Schimbarea cea mai vizibilă pentru toată lumea a fost însă trecerea de la un stat care ne îngrădea toate libertățile, la un stat care garanta toate libertățile de bază, în primul rând libertatea de expresie și libertatea de mișcare: de a doua zi după Revoluție, oricine își putea exprima liber opiniile și, teoretic cel puțin, se putea urca în primul avion sau tren pentru a merge în orice țară din lume. Mobilitatea și critica statului au devenit între timp atât de cotidiene, încât nimeni nu le mai consideră libertăți câștigate la Revoluție.

Deziluziile referitoare la performanțele acestui stat sau chiar negarea schimbărilor politice fundamentale merg mână în mână cu – și se exprimă în mare parte prin – folclorul anticomunist. Nu mă refer aici la condamnarea (firească) a comunismului ca regim politic, ci la convingerea, tot mai răspândită în spațiul public, că, de fapt, țara este condusă în continuare de „comuniști și securiști". În realitate, lucrurile sunt însă mult mai nuanțate. „Din punctul de vedere al mobilității elitelor (politice), evenimentele din decembrie 1989 au avut ca efect, pe de o parte, declasarea socială a înaltei ierarhii a regimului Ceaușescu și, pe de altă parte, pătrunderea pe avanscena politică a nomenclaturii marginalizate în anii 1980", constată cercetătoarea Raluca Grosescu. În primele structuri de putere apărute după Revoluție și-au găsit locul și fostele elite comuniste: 28,6% în Biroul executiv al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), 45,5% în cel al Consiliului Frontului Salvării Naționale (CFSN) și 74,2% în Guvernul provizoriu. În anii următori, acest procent scade însă sistematic în cele opt guverne dintre 1990 și 2000: de la 74,2%, la 18,5%.

Dincolo de diferitele etichetări ale clasei politice, ale Statului și ale Puterii în general, încrederea populației în acestea a crescut ușor după fiecare rundă de alegeri, dar s-a păstrat tot timpul la scoruri mari de mefiență. Un sondaj INSCOP din mai 2019 înregistrează cote istorice de neîncredere (doar 12,4% mai au încredere în guvern, 9,8% în parlament și 8,9% în partidele politice) și pesimism (76,4% dintre români cred că țara se îndreaptă într-o direcție greșită, 76% consideră că situația economică a României este rea și foarte rea, +/–80% sunt îngrijorați și foarte îngrijorați de nivelul corupției, de situația din sănătate și educație etc.). Pe scurt, ruptura dintre Putere și populație a devenit cronică, încrederea acesteia din urmă fiind captată conjunctural doar de personalități percepute ca providențiale.

PIAȚA

„Marea schimbare" a implicat, complementar, trecerea de la economia centralizată a României socialiste la o economie de piață de tip liberal, după cum o cerea modelul de dezvoltare al Uniunii Europene. Din acest punct de vedere, România pornea de pe o poziție particulară, fiind țara cea mai industrializată din fostul lagăr socialist. Mai precis, conform unei analize realizate pe baza datelor furnizate de Anuarul Statistic al Națiunilor Unite din 1995, România se afla în 1990 pe primul loc dintre 71 de țări în ceea ce privește aportul industriei raportat la PIB per capita. Pe de altă parte, această „mare schimbare" s-a petrecut pornind de la un deceniu de penurie, și nu de la unul de relaxări politice și economice, ca în alte foste țări comuniste. Simplu spus, „marea schimbare" a pornit în România mult mai de jos:

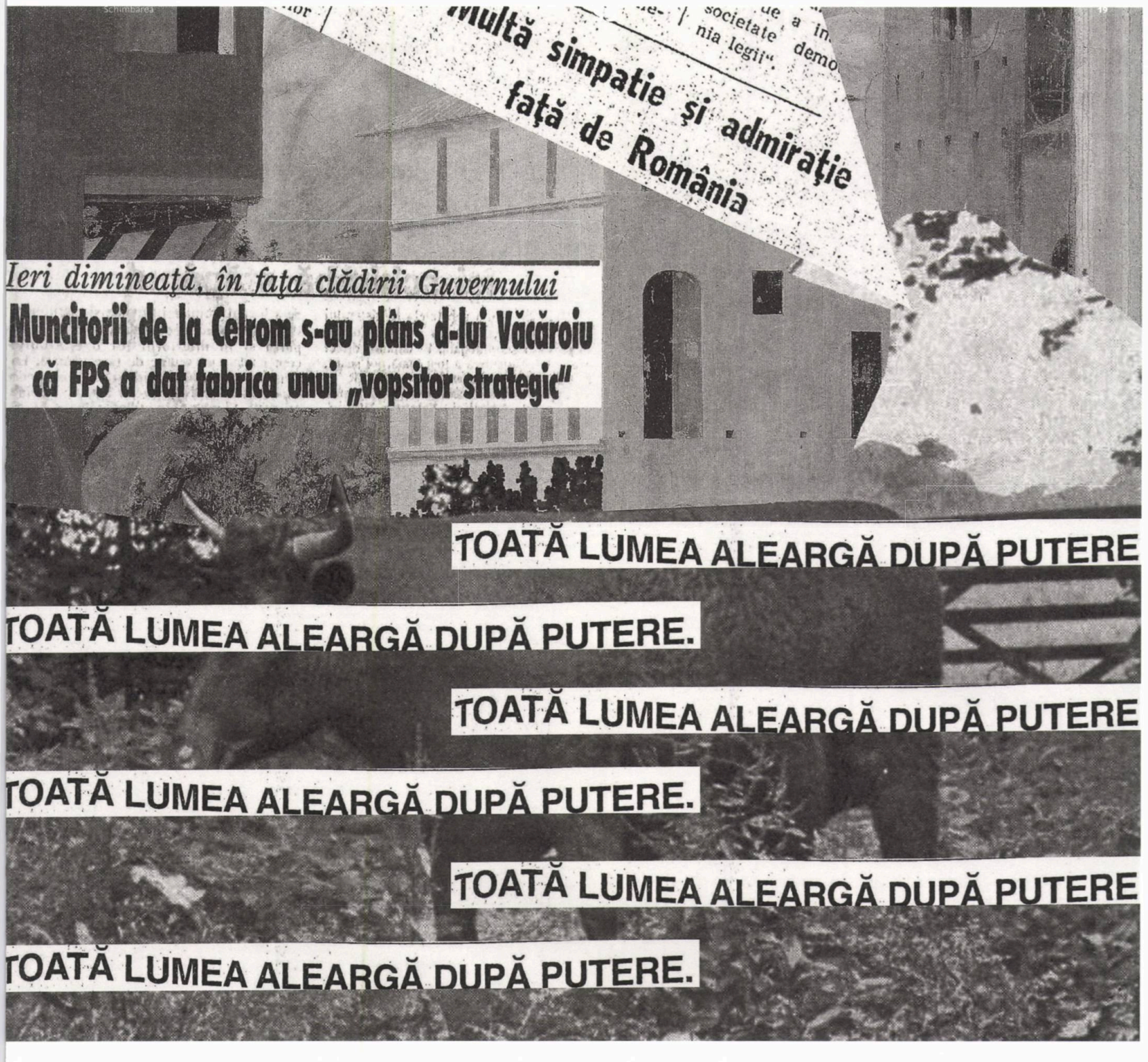

întârzierile de recuperat erau mult mai multe și mai profunde, iar frustrările erau mult mai numeroase și mai intense.

Această trecere spre economia de piață a presupus, desigur, schimbarea regimului de proprietate, adică liberalizarea economiei și trecerea unităților de producție de la stat la privat. După o relativă derută în primii ani, când președintele Iliescu a încercat să păstreze un anumit gen de control semi-socialist al economiei, „privatizarea" a primit undă verde în toate domeniile. De la început și până în ziua de astăzi, acest transfer a fost însă „vămuit" politic, orice privatizare sau investiție privată fiind condiționată de plata unei „taxe" către reprezentanții statului responsabili de aceste transferuri. Aici se află, probabil, originea și baza majoră a cleptocrației de stat.

Din punct de vedere social, această „trecere spre economia de piață" a însemnat însă o masivă dezindustrializare. Dată fiind și supradimensionarea comunistă a industriei, aceasta a implicat dispariția a milioane de locuri de muncă (de la 8,1 milioane în 1990, la 4,037 milioane în 2011, pentru a crește în prezent la aproximativ 5 milioane) și a trimis înapoi la sate sute de mii de muncitori. Începând cu 1996, fluxul de migrație rural-urban s-a inversat pentru prima

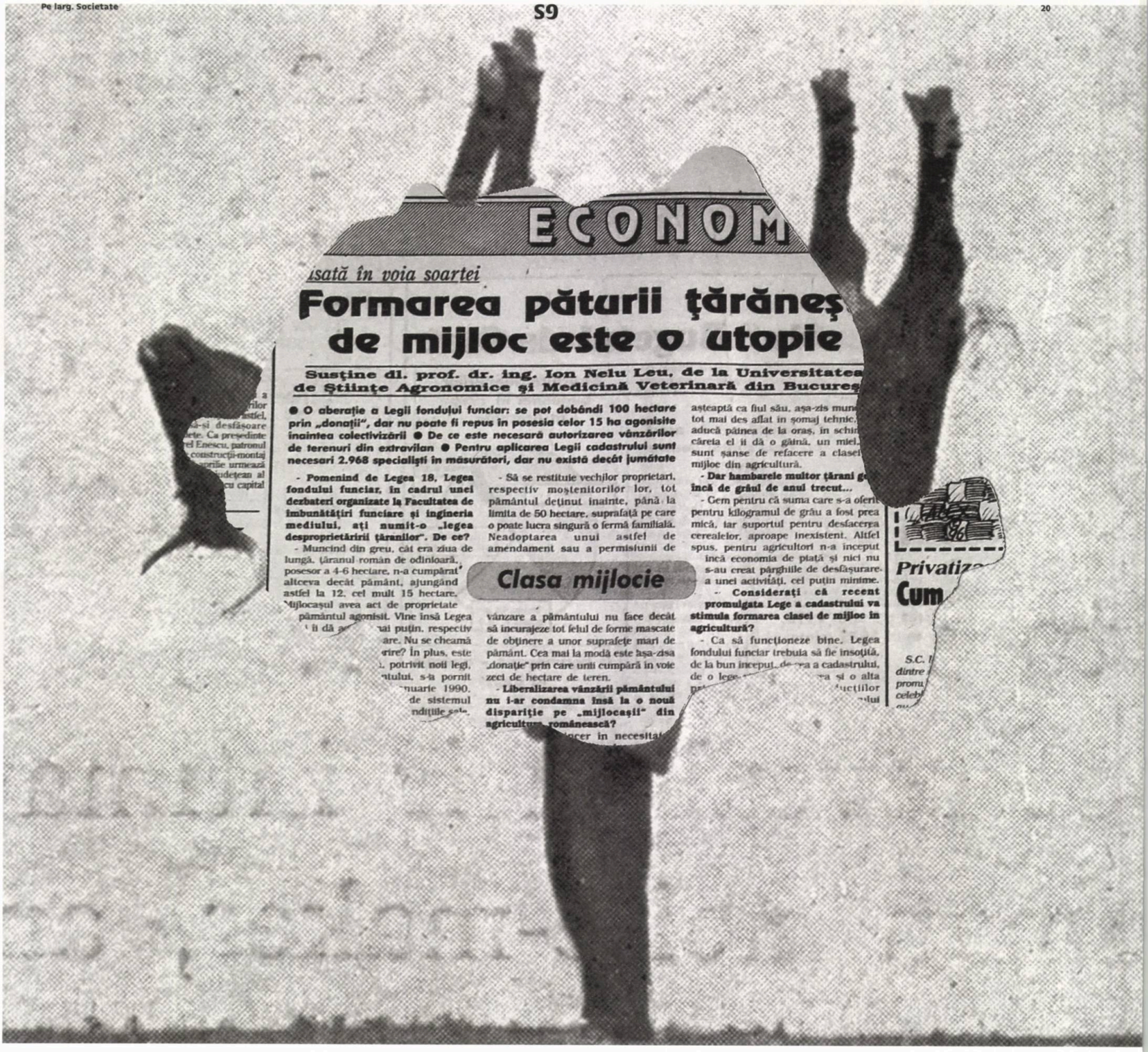

dată în istoria modernă a României. În mod ironic, majoritatea acestei migrații forțate de întoarcere de la oraș la sat a fost alimentată de către urmașii celor pe care comunismul îi mutase forțat de la sat la oraș; ca rezultat, populația ocupată în agricultură a crescut de la 28,5% în 1989, la 43,5% în 2001. Această suprapopulare a ruralului a alimentat mai târziu exodul emigrației pentru muncă în străinătate. Pe de altă parte, dezindustrializarea a însemnat „intrarea la apă" a orașelor: după cum constată arhitecta Ilinca Păun Constantinescu, coordonatoarea proiectului *Shrinking Cities*, populația primelor o sută de orașe din România a scăzut între 1990 și 2015 în medie cu 20%, acest procent depășind 50% în cazul unor orașe monoindustriale mici și mijlocii, cum sunt, de pildă, Copșa Mică sau Petrila.

Pentru viața cotidiană a publicului larg, trecerea la economia de piață a însemnat în primul rând accesul la Piață – și astfel trecerea de la subzistență la un soi de bulimie consumeristă: așa cum imediat după Revoluție eram liberi să spunem ce gândim și să mergem unde visăm, am fost liberi, în principiu, și să bem whisky și să ne luăm Mercedes la mâna a doua. S-a născut astfel o „piață a dorinței", animată mai mult de aspirații decât de trebuințe. Este ilustrativ în acest sens faptul că, pe lista unei mari firme de „recuperatori",

una dintre cele mai bine reprezentate categorii de datornici nesolvabili era prin 2010 aceea a familiilor care făcuseră un împrumut de nevoi personale pentru... călătorii în străinătate. Acum, se pare că ne-am „săturat" de toate acestea și avem impresia că le-am avut dintotdeauna – și că, deci, nu s-a schimbat nimic esențial nici în această privință.

Consumul s-a schimbat și el, firesc, de la omogenitatea comerțului socialist către o tot mai mare eterogenitate a ofertelor unei piețe concurențiale. Altfel spus, nevoile, gusturile și comportamentele de consum s-au diversificat tot mai mult în aceste decenii, grupându-se treptat în „segmente de piață" relativ distincte, vizate în mod diferențiat de către marketeri. Criza din 2008, dar și o anumită maturizare a cumpărătorilor au făcut ca, mai ales în rândul noilor generații, atitudinile și practicile de consum să fie mult mai critice și selective, iar cumpărătorii să devină tot mai mult *brand polygamists* (comutarea de la un brand la altul atât în funcție de ofertă, cât și din dorința de a experimenta produse și senzații noi). De asemenea, tot mai mulți sunt atrași de ceea ce autorii Pine și Gilmore au numit încă din 1999 o „economie a experienței", aliniindu-se astfel relativ rapid la tendințele globale ale pieței liberale.

CLIVAJE

Toate aceste schimbări nu s-au desfășurat însă la fel în ansamblul societății românești. Orașele – și mai ales marile centre urbane – au beneficiat de o strategie cât de cât coerentă și consecventă, dar dependentă fundamental de investițiile de capital străin pe fondul unor costuri reduse ale forței de muncă, ceea ce, pe termen mediu și lung, a fost în defavoarea țării, afundând-o în statutul de dependență semiperiferică, după cum argumentează politologul Cornel Ban. În schimb, ruralul nu a cunoscut nici o politică agricolă reală, ci a fost lăsat să se descurce, practic, pe cont propriu. Este refăcut și adâncit astfel clivajul dintre „cele două Românii". Doi indicatori vitali, speranța de viață la naștere și mortalitatea infantilă, de pildă, au o evoluție rapidă și pozitivă în acești 30 de ani, dar diferențiată în urban și rural: speranța de viață la naștere era în 2016 de 76,79 ani în orașe, dar de 74,03 la sate, iar mortalitatea infantilă era în 2017 de 5,6 la mia de copii născuți vii în urban și de 8,9 în rural. De asemenea, în 2016, în mediul rural, unui medic îi reveneau de 7,9 ori mai mulți locuitori decât în orașe. Discrepanțele în domeniul educației sunt și ele foarte mari, populația cu studii superioare fiind de peste cinci ori mai redusă în rural. În sfârșit, să mai amintim și faptul că gospodăriile conectate la sistemul public de alimentare cu apă sunt de aproximativ 3,4 ori mai puține în rural decât în urban, iar cele conectate la sistemul de canalizare de 15 ori mai puține.

Inegalitățile de venituri acoperă însă întreaga țară. Astfel, indicele GINI a crescut de la 23,3 în 1989, la un maximum de 39,6 în 2006, coborând și ridicându-se apoi, în 2018, la o valoare de 35,1%. Altfel măsurate, aceste inegalități arată că în 2017 venitul celor 20% cei mai bogați indivizi de sub 65 de ani era de șapte ori mai mare decât al celor 20% cei mai săraci, plasând România pe locul patru al inegalității în UE. Și, dat fiind că tot ne place să ne comparăm cu Bulgaria, în 2007, venitul celor mai săraci 10% dintre bulgari era identic cu cel al populației echivalente din România; în 2015, veniturile celor mai săraci 10% bulgari crescuseră cu 144%, față de doar 28% în cazul românilor. Aceasta în condițiile în care, în România, nivelul de trai rezultat din consumul efectiv este într-o creștere de-a dreptul spectaculoasă: oficial o ducem bine.

Ceea ce lipsește însă poate cel mai mult României este un „proiect de țară" sau, mai simplu spus, o viziune politico-economică, măcar pe termen mediu. Atât eșecurile, cât și reușitele sunt astfel datorate în mare măsură unor interese și/sau inițiative contextuale, individuale sau de grup, dând dezvoltării României un aspect imprevizibil.

POPULAȚIA

În mod surprinzător, populația României nu este cunoscută cu exactitate, și aceasta din pricina dificultăților de măsurare a migrației și erorilor corespunzătoare de la recensământul din 2011. Un lucru este însă cert: ca majoritatea țărilor postcomuniste, România este în pierdere constantă de populație începând cu 1990. În acest ritm, de la 23,21 milioane în 1990, România va avea doar puțin peste 18 milioane de locuitori în 2020 – ne avertizează Vasile Ghețău, directorul Centrului de Cercetări Demografice al Academiei Române. Această diminuare a populației totale este însoțită de o scădere a natalității (de la o rată de 13,6‰ în 1990, la una de 9,7‰ în 2018) și a fertilității generale (de la 2,2 copii la căderea comunismului, la 1,3 începând din 1995 și până în prezent). În 2010, numărul de pensionari a depășit pentru prima dată numărul de salariați, acest *trend* continuând să se accentueze până în prezent.

Îmbătrânirea demografică pune deja o presiune crescândă asupra sistemului de pensii, care rămâne deficitar și cu soluții conjuncturale mai degrabă populiste.

Pe acest fundal, familia, care rămâne o valoare principală în toate sondajele de opinie, se schimbă profund. Pe scurt, am putea spune că s-a înregistrat o trecere relativ rapidă de la modelul familiei „patriarhale" spre cel „modern" al societăților dezvoltate. Tensiunea dintre cele două modele este ilustrată poate cel mai bine într-un studiu efectuat în 2007 de Discovery în rândul bărbaților tineri din Europa, și în care tinerii români s-au plasat pe locul întâi ca *pressured providers*/„capi de familie constrânși social" (72% față de 26% în Europa): aceștia considerau în același timp că un bărbat trebuie să-și întrețină familia, să fie un expert în domeniul lui și să aibă timp de distracție cu prietenii. De aici s-a trecut treptat și parțial spre un model al egalității de gen în repartizarea sarcinilor în familie, femeile evoluând relativ mai rapid în această direcție, parțial și datorită expunerii femeilor migrante la modelul occidental de familie.

Scăderea fertilității, care este considerată un indicator de modernitate, a făcut să ne apropiem de modelul familiei cu un singur copil, specific clasei de mijloc din țările dezvoltate. Apare și ia amploare și la noi, mai ales în rândul tinerilor din clasa de mijloc, fenomenul „familiei antreprenoriale" și al „copilului dorinței": după o perioadă de „tatonare" de doi–trei ani, aproximativ 10% dintre tineri rămân în uniuni consensuale, restul căsătorindu-se pe la 28 de ani în cazul femeilor și 31 de ani în cazul bărbaților, și „planifică" încă doi–trei ani nașterea unicului copil, care va fi supra-investit, de regulă, atât afectiv, cât și material.

De asemenea, sensul „familiei" se restrânge tot mai mult la cel de familie nucleară, cu dezafilierea familiei „verticale" (părinți, bunici): „Nu mai suntem urmașii organici ai unui lanț definitoriu de strămoși, ci expresia unui «proiect» individual – constată sociologul francez Marcel Gauchet. Pe scurt, „familia" devine și la noi mai dependentă de opțiuni personale decât de norme sociale – și astfel tot mai flexibilă.

Fenomen distinctiv al postcomunismului, migrația a cunoscut mai multe etape, fiecare cu particularitățile sale. În ultimul deceniu a avut loc o feminizare semnificativă (32% mai multe femei decât bărbați) și o schimbare a destinațiilor din țări „primitoare" (Italia, Spania) spre țări „stabile" (Marea Britanie, Germania, țările nordice). Numeric, totalul „migranților" este greu de stabilit. Populația cu rezidență în România, dar care trăiește cel puțin un an în străinătate, era evaluată la 2,4 milioane de persoane în 2012 și la 3,4 milioane în 2015, ceea ce o plasa pe locul patru în Europa. Dacă sunt calculate laolaltă toate categoriile de migranți, numărul românilor care lucrau în străinătate în 2015 se ridica la aproximativ 5 milioane. Conform datelor ONU, între 2000 și 2015, România a avut a doua cea mai accelerată creștere a diasporei din lume, cu 7,3% anual, față de Siria – 13,1% anual. Deși nu se poate face o afirmație clară și definitivă, se pare că în ultimii ani a început să crească și intenția migrației de revenire.

Oricum ar fi, sumele trimise acasă sunt printre cele mai mari din Europa și, pe lângă o importantă infuzie de capital, ele reprezintă principalul mijloc de „modernizare" a gospodăriilor din țară ale migranților. Punctual, „casele făloase" construite cu acești bani au schimbat peisajul rural în toate localitățile cu o rată semnificativă de migrație.

S-AU SCHIMBAT ROMÂNII?

În final, trebuie să ne întrebăm dacă – și mai ales în ce fel – s-au schimbat românii în acești 30 de ani. Este evident că s-au schimbat, dar au făcut-o în moduri și grade diferite, căutarea unor trăsături constante și generale („ADN-ul românului") fiind o capcană facilă, în care cade tot mai mult discursul public curent în căutarea unui șperaclu explicativ. Schimbarea socială a fost majoră și rapidă, așa că schimbarea indivizilor a avut loc și ea relativ diferit de la generație la generație. Astfel, cei care erau deja maturi în 1990 au trebuit să se adapteze la lumea nouă în care s-au pomenit aproape peste noapte. Pentru unii, mai ales dintre cei mai în vârstă și cu un statut social mai scăzut, această adaptare a venit prea târziu, ei devenind principalii *loseri* ai tranziției. Dezamăgiți și speriați, aceștia sunt tratați adesea, pe nedrept, ca „nostalgici ai comunismului". Alții, de regulă din rândul elitelor culturale informale din timpul comunismului, au încercat să adapteze ei societatea postcomunistă la idealurile și valorile lor „universale". Au eșuat și ei în aceste ambiții altminteri legitime și, dezamăgiți, au devenit o categorie tot mai puțin influentă de „conservatori" elitiști. Tot din această generație, care avea aproximativ 40 de ani în 1990, s-a recrutat însă și puterea: ei sunt *winner*-ii Revoluției, cei care au reușit să se adapteze noilor condiții și să valorifice noile oportunități.

Pe de altă parte, cei născuți în preajma sau imediat după 1990 nu au mai avut nevoie să se (re)adapteze, ci au intrat în viață cu dorința sinceră și firească să schimbe ei societatea în conformitate cu propriile lor standarde. În mod particular, au intrat pe scena socială în posesia noului mijloc de comunicare, *digitalul*, un mediu social de comunicare total diferit de „societățile orale" și de „societățile

scrisului", din care au făcut – și încă fac – parte părinții și bunicii lor. Dificultățile de comunicare între generații devin astfel acute, ducând la conflicte aparent greu de explicat. O bună parte a „digitalilor" se retrag astfel în comunități elective, pe care tot ei vor ajunge să le numească „bule". O altă parte, însă, tot mai numeroasă și mai activă, se implică în proiecte de grup care au ajuns să schițeze o Românie alternativă, care remediază pe cât posibil disfuncționalitățile statului. Pe scurt, societatea postcomunistă s-a stratificat, ca orice societate, de fapt, în funcție de accesul la noile resurse și de abilitatea de a le pune în valoare, cu sau fără sprijinul statului.

La nivelul vieții cotidiene a indivizilor, principalele schimbări au gravitat în jurul *libertății*, dar nu ca ideal moral-politic, ci ca opțiune individuală. Este destul de clar că sentimentul libertății de alegere a crescut semnificativ: conform unui studiu recent realizat de cercetătorul George Dinu, peste 70% dintre români spun că au multă și foarte multă libertate de alegere. Pe de altă parte, un studiu KRUK la fel de recent constată că doar 17% dintre români declară că își asumă riscuri. Or, „libertatea" înseamnă libertate de *inițiativă* dimpreună cu asumarea *riscului*; neconcordanța celor două atitudini la nivelul declarațiilor din sondaje sugerează existența unui fenomen destul de răspândit de *libertate asistată*.

Dar și în această privință lucrurile s-au schimbat în ultimii 30 de ani. În primele sondaje naționale apărea cu regularitate următoarea întrebare: „Ce preferați între o slujbă sigură, dar mai prost plătită, și una bine plătită, dar nesigură?" Preferința pentru o slujbă sigură acoperea aproximativ +/– 80% dintre respondenți, scăzând însă spre 20–30% în ultimii zece ani, mai ales în mediul corporatist. În mod simptomatic, această întrebare a fost înlocuită în ultimii ani cu o alta, mai adecvată, se pare, problemelor actuale ale angajaților: „Între un job bine plătit și un job care îți place, ce alegi?". Un studiu calitativ realizat de UNLOCK în 2017–2018 sugerează că un procent impresionant (55%) dintre români ar fi dispuși să accepte un loc de muncă mai prost plătit, dar care să le ofere mai mult timp liber și mai puțin stres. Desigur, banii și oportunitățile de promovare nu au dispărut din motivațiile muncii, dar au coborât în topul valorilor angajaților, care încep să se gândească tot mai mult la sensul și la bucuriile cotidiene ale vieții, eliberându-se într-o măsură tot mai consistentă de tirania timpului și a tehnologiei. Mediul corporatist nu mai este fetișizat și considerat ca cea mai importantă – dacă nu chiar singura – șansă de reușită profesională. O parte a acestei motivații descătușate, ca să spunem așa, pare să se reorienteze, conform aceluiași studiu, spre social, oamenii (re)descoperă comunitatea și se investește tot mai mult în acțiuni politico-civice (trei din zece români, de pildă, mai ales tineri și copii, fac voluntariat în mod activ pentru cauze sociale sau de mediu). De asemenea, se pare că și imaginea de țară se îmbunătățește într-o oarecare măsură: pesimismul cronic (în perioada crizei economice, de pildă, tineretul României a cunoscut cea mai mare scădere a optimismului din Europa) și masiva neîncredere în oameni (în cercetarea realizată de George Dinu, doar puțin peste 15% dintre români declară că „se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni"), înregistrate de toate sondajele, par să fie înlocuite treptat și parțial de atitudini mai tonice și mai încrezătoare în potențialul României.

Libertatea de a alege *ce fac* în viață se orientează tot mai mult spre recunoașterea și promovarea valorilor personale: *cine sunt* devine o preocupare tot mai importantă; iar „cine sunt" definește și ceea ce „vreau să fac". Charles Taylor afirma în acest sens că trăim într-o societate a *autenticității*, în care majoritatea indivizilor au ca ideal personal și dorință de recunoaștere socială afirmarea și confirmarea propriului *eu*, cel „autentic": *Dare to be yourself!/Îndrăznește să fii tu!* – ne somează publicitatea. Consecința este că indivizii sunt ceea ce devin, sunt propriul lor *proiect* de împlinire de sine. Cel mai vizibil, *corpul* a devenit și la noi un proiect supus unei game tot mai largi de *body building*, în sensul cel mai cuprinzător al cuvântului. Dar și *eul* trebuie modelat în conformitate cu adevărul său profund. *Coach*-i și alți specialiști în dezvoltarea personală sunt aici pentru a-i ajuta pe doritori.

Autenticitatea este însă o inițiativă riscantă: chiar știi care este „adevăratul" tău eu și cum să ajungi „cu adevărat" la el? Cei care reușesc – sau sunt convinși că au reușit sau vor reuși – devin, au devenit deja, lideri sociali, surse și resurse majore de inițiativă. Cei care au încercat, care vor să fie în rând cu lumea din jur, dar nu au reușit sau nu cred că au reușit, alimentează rândul pesimiștilor, deziluzionaților, dar și pe cel nociv al *hater*-ilor: „autenticitatea" acestora din urmă se rezumă la a-i nega pe ceilalți.

În orice caz, căutarea autenticității, cu inițiativele și riscurile sale, poate fi considerată, în ultima vreme, una dintre cele mai profunde schimbări intervenite, fie și selectiv, în sistemul de valori și în stilul de viață al românilor.

Vintilă Mihăilescu. Antropolog, publicist și profesor universitar la Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București. Cea mai recentă carte a sa, *În căutarea corpului regăsit. O ego-analiză a spitalului*, redă experiența lui în urma diagnosticării cu leucemie.

Oana Barbonie. Colajistă, reporteriță, hipsteriță. Nu doarme niciodată.

Maria Persu. Studiază filosofie și politică la University College London.

Victoria Carasava. Face un master în politică economică internațională la University of Warwick.

S9

Fotografii nevăzuți

Sursa: Katherine Verdery/CNSAS

9 min.

Printre rapoarte și turnătorii, arhivele fostei Securități conțin o sumedenie de fotografii din operațiunile de filaj. Imaginile menite să susțină vinovăția în ochii regimului comunist dau amploare unei epoci a iscodirii, în care statul se considera proprietar al vieților oamenilor.

OCTAVIAN COMAN
text

CNSAS
fotografii

Cercetătoarea americană Katherine Verdery a fost fotografiată de Securitate inclusiv în intimitatea camerei de hotel (vezi pagina alăturată). Antropolog și specialist în problemele Europei de Est, a venit în România comunistă în 1973, cu o bursă de studii. A fost luată „în vizor" de Securitate de la sosirea ei în România și a fost urmărită ori de câte ori revenea în țară. După căderea comunismului, și-a citit dosarul de urmărire și a povestit despre efectele traiului sub supraveghere în cartea *Viața mea ca spioană*, Editura Vremea, 2018, trad. Anca Irina Ionescu.

Sursa: CNSAS, din cadrul expozițiilor și materialelor de prezentare cu scop educațional

„Stela", o româncă stabilită în Austria, într-o scurtă vizită din septembrie 1984 la rudele din Galați. Echipele de filaj au urmărit-o în toate plimbările și vizitele din oraș. Au fotografiat-o inclusiv la plecare, când s-a urcat în tren alături de fetița ei.

Sursa: CNSAS, din cadrul expozițiilor și materialelor de prezentare cu scop educațional

Disidenta Carmen Popescu, condamnată în 1979 pentru că a făcut parte din Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România – organizație sindicală în afara controlului de partid –, era sub atenta observație a ofițerilor, inclusiv după eliberarea din închisoare în 1983. Poze de filaj din anul 1984.

Sursa: CNSAS, din cadrul expozițiilor și materialelor de prezentare cu scop educațional

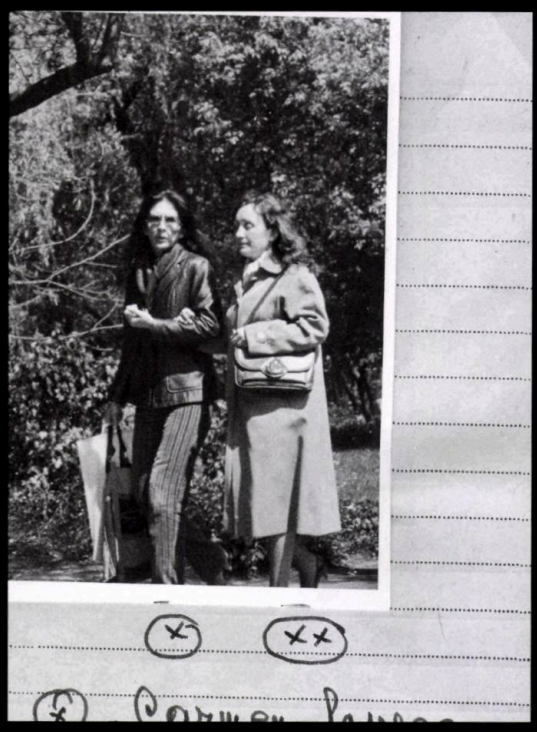

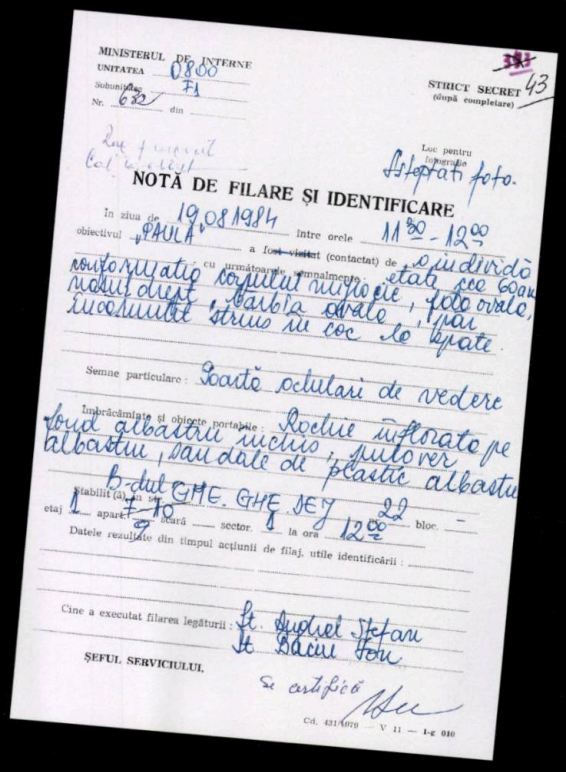

MINISTERUL DE INTERNE
UNITATEA 0800
Subunitatea F1
Nr. 682 din

STRICT SECRET (după completare) 43

Loc pentru fotografie

Dosar fotografii foto.

NOTĂ DE FILARE ȘI IDENTIFICARE

În ziua de 19.08.1984 între orele 11⁸⁰-12⁰⁰
obiectivul PAULA a fost ~~vizitat~~ (contactat) de
cu următoarele semnalmente: [illegible] conform ultimului semnalment: etate cca 60 ani, nasul drept, barba ovale, fata ovala, sprâncenele stufoase în coc le bipate.

Semne particulare: poartă ochelari de vedere

Îmbrăcămintea și obiectele purtate: Rochie înflorată pe fond albastru închis, pulover albastru, sau dată pe plastic albastru

Stabilit(a) la ora 12⁰⁰ în b-dul GHE. GHE. SEF 22
etaj 1 apart. 10 scara 1 sector 1 la ora 12⁰⁰ bloc –

Datele rezultate din timpul acțiunii de filaj, utile identificării:

Cine a executat filarea legăturii: Lt. Dudrei Ștefan
Lt. Bâcu Ion

ȘEFUL SERVICIULUI

Se certifică

Cd. 431/4070 — V 11 — I-c 010

„Stela" a devenit o persoană suspectă fiindcă trimitea scrisori de dragoste unui cetățean austriac. Neîncrederea autorităților comuniste s-a amplificat în momentul căsătoriei dintre cei doi și al plecării ei din țară. Când femeia revenea în România comunistă, în vizită la familia rămasă acasă, Securitatea intra iar în alertă. I-au urmărit și părinții, căci întreținea „relații cu străinătatea". Totul deși Stela (numele de cod atribuit acesteia de către echipele de filaj) nu a avut nicio formă de opoziție față de sistemul dictatorial, după cum povestește Cristina Anisescu, cercetătoare în cadrul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS).

Cele mai triste imagini de filaj sunt cele în care apar și copii. «E ca și cum și urmașul poartă în el răul.»

În septembrie 1984, Stela a fost urmărită la fiecare pas și fotografiată de echipele județene de filaj într-o vizită de două zile la rudele din Galați. Securiștii au raportat orice li s-a părut suspect în plimbările „turistei", inclusiv că ea a făcut poze „asupra unor zone sau locuri cu aspecte de neîngrijire".

De-abia după anul 2000, cu greu, aproape 1,3 milioane de dosare ale Securității au fost transferate la CNSAS de la serviciile secrete reorganizate după căderea comunismului și care, timp de un deceniu, le-au păstrat departe de ochii publicului. Oricum, deși uriaș, nici acest inventar nu e complet, căci dosare ale serviciului represiv au mai rămas la SRI sau SIE, motivul invocat fiind cel al „siguranței naționale". Printre dosarele ajunse la CNSAS este și cel al Stelei. În el se află și cele nouă fotografii din timpul vizitei în Galați pe care i le-au făcut, pe ascuns, membrii serviciului „F" – filaj. Imaginile în sine nu indică nimic ilegal sau imoral și, privite din perspectiva timpului prezent, par fără sens. Securitatea o urmărea doar fiindcă se căsătorise cu un cetățean străin.

Pentru cei însărcinați cu supravegherea populației, filajul era un mijloc de a contura rețeaua socială a persoanei devenite *obiectiv*, de a urmări interacțiunile sale și de a găsi motive ca să extindă verificările. Cristina Anisescu lucrează de 19 ani la CNSAS și e șefă a Serviciului Programe Educaționale. Ea spune că fotografiile pe care le-a văzut în dosare fac parte, la nivel simbolic, dintr-un fel de paranoia clinică a regimului, în care „scormonești și te agăți de un amănunt nesemnificativ și-l transformi într-un obiectiv adus la nivel de importanță națională".

Serviciul de filaj, un departament al Securității, avea echipe care urmăreau în secret deplasările unei persoane, întâlnirile sale, locurile pe care le frecventa. Fotografiile erau făcute mereu cu gândul că omul surprins prin aparat ascunde ceva.

Filajul a fost o procedură suplimentară urmăririi de către Securitate. Nu toate persoanele care aveau dosare de urmărire erau și filate. Dosarul se putea baza doar pe rapoarte ale ofițerilor și pe note date de informatori. Datele adunate între copertele acestor dosare deveneau un mijloc de a le face rău celor pe numele cărora erau deschise sau apropiaților lor. Se puteau solda cu anchete, cu interdicții de a obține un anumit loc de muncă sau pașaport pentru plecări în străinătate. Nu în ultimul rând, informațiile obținute în urma supravegherii deveneau foarte valoroase pentru încercările organelor represive de a recruta informatori, indiferent că o făceau prin șantaj sau cu bani și alte beneficii.

Un proiect al CNSAS, numit „România supravegheată", strânge într-o hartă online documente ale Securității din diferite județe. Între actele care apar în această bază de date de pe site-ul instituției e publicat și un instructaj al ofițerilor din serviciul „F", realizat în anul 1984 de Securitatea Timiș. Sunt descrise mai multe sisteme de filaj adecvate tipurilor de străzi și clădiri, dar și mijlocului de transport ales. (Pentru urmărirea în transportul în comun, erau preferate tramvaiele sau autobuzele aglomerate. Ofițerii erau mai greu de reperat astfel de către persoana supravegheată. Li se atrage atenția să nu folosească mai mulți același abonament sau să composteze un ofițer bilete pentru toată echipa.) Securiștilor li se cere să facă fotografiile în momentele semnificative: când obiectivul intră în contact cu cineva, „când dau mâna, discută apropiat, merg alături, fac schimb de materiale".

Ghidul conține exemple de greșeli ale agenților, erori ce au dus la deconspirarea echipelor de filaj. Unii au stat într-o mașină seara și au fost auziți de o rudă a urmăritului în timp ce vorbeau despre el. Alții s-au îmbrăcat în haine arătoase într-o operațiune dintr-un cartier periferic sau, din contră, unii au mers prea prost îmbrăcați pentru mașinile Mercedes pe care le foloseau la supravegherea unui diplomat.

În 1967, într-un document similar de instructaj despre filajul cetățenilor străini cazați în hotelurile din București sau de pe litoral, securiștii se plângeau că existau probleme cu dotarea ofițerilor cu aparate de comunicații radio. Subiecții erau pierduți din supraveghere din cauză că membrii echipelor nu puteau transmite rapid informații între ei. De asemenea, menționau că au nevoie de aparate

de fotografiat speciale pentru misiunile pe timp de noapte. În anii '80, astfel de probleme dispăruseră.

Cercetătoarea Cristina Anisescu spune că unitățile de filaj deveniseră bine dotate. Foloseau, printre altele, aparate de mici dimensiuni pentru fotografii, pe care le ascundeau, uneori, într-o valiză și le declanșau cu o telecomandă. „Lucrătorii" puteau lua rapid legătura unul cu celălalt sau, dacă era nevoie, chiar cu superiorii.

În fotografiile pe care le făceau încercau să surprindă cât mai bine fețele, căci era foarte probabil ca imaginile să fie folosite pentru identificarea și recunoașterea celor din anturajul persoanei urmărite. „Se studiau comportamentele lor. Erau foarte atenți la non-verbal: cum râde, de ce râde, ce poartă, cum poartă, îl prinde de braț, nu-l prinde de braț, are o relație strânsă, e doar o întâlnire întâmplătoare", povestește Cristina Anisescu.

Echipe mari de filaj erau dedicate diplomaților și jurnaliștilor străini. Desigur, același lucru s-a întâmplat și în cazul disidenților. În dosarele lui Paul Goma sau ale Doinei Cornea sunt sute de fotografii de urmărire.

Doina Cornea a predat la catedra de limba franceză din cadrul Facultății de Filologie din Cluj-Napoca. Din cauză că a trimis la postul de radio Europa Liberă scrisori în care prezenta viața plină de greutăți a românilor, abuzurile autorităților, dar mai ales cenușiul moral al epocii regimului Ceaușescu, a fost anchetată, arestată, bătută și supusă supravegherii Securității. Cu toate astea, a reușit în 1987 să mai distribuie în Cluj-Napoca, împreună cu fiul ei, manifeste de solidarizare cu revolta muncitorilor din Brașov.

Un fost ofițer de filaj din Cluj-Napoca, Ioan Matica, își amintea în 2002, pentru un articol din *Evenimentul zilei*, că filajul Doinei Cornea a fost permanent în ultimii doi ani de dinainte de Revoluție. În podul unei clădiri de lângă casa ei, ofițerii de Securitate instalaseră o cameră video, imaginile fiind urmărite în timp real de pe un monitor al echipei de supraveghere.

Nici moartea nu aducea, în unele situații, ieșirea din atenția instituțiilor represive. La înmormântarea poetului legionar Radu Gyr au fost fotografiați participanții, pentru a vedea cine sunt. Potrivit cercetătoarei Cristina Anisescu, care a văzut imaginile, în arhive a rămas un adevărat album foto realizat de echipele de filaj, păstrat în dosarul de urmărire al poetului.

Toate aceste instantanee nu părăseau lumea secretă a regimului comunist. De aceea, în unele dintre ele apar și ofițeri de filaj, semnalați ca atare în explicațiile foto. „Nu gândeau ei că, vreodată, va avea cineva acces la ele", spune reprezentanta CNSAS.

Cele mai triste imagini de filaj i se par cele în care apar și copii. „E ca și cum și urmașul poartă în el răul... Și generația a doua e la fel de importantă. De urmărire nu vor scăpa nici măcar copiii. Acesta e mesajul."

Filajul a fost una dintre multele rotițe ale unui mecanism construit la nivel național de Partidul Comunist, cu ajutorul Securității, pentru a supraveghea populația și a preveni orice formă de revoltă împotriva dictaturii.

Fotografii de filaj realizate în 1984 în timpul supravegherii unui ofițer de Securitate, trecut în rezervă, aflat în atenția lucrătorilor de contrainformații pentru „întreținerea relațiilor apropiate cu cetățeni străini". „Barbu" (numele de cod primit ca persoană urmărită) a fost filat înaintea plecărilor în străinătate, mai ales atunci când „se ocupa de cumpărături, fiind ajutat de «Babi» cu care se deplasa la mai multe magazine".

Sursa: CNSAS, din cadrul expozițiilor și materialelor de prezentare cu scop educațional

La 30 de ani după căderea comunismului, cercetătorii CNSAS nu pot avea dimensiunea exactă a angrenajului. Numărul echipelor de filaj în județe nu e știut, potrivit Cristinei Anisescu. Cum nu putem ști, încă, nici numărul exact al urmăriților sau al celor care și-au turnat prietenii sau colegii. Doar câteva dintre motive: dosare ale unor persoane – unele importante în ierarhia politică sau socială de azi – au fost distruse în 1989, serviciile secrete actuale și alte instituții nu au predat CNSAS toate documentele, CNSAS nu are suficienți angajați ca să facă față așteptărilor societății civile și, pe deasupra, conducerea instituției este politizată, în ea fiind și reprezentanți desemnați de partide. Datele fără context nu ar spune oricum nici ele întreaga poveste, căci, dincolo de multele situații care pot fi împărțite în alb și negru, unii dintre cei urmăriți puteau fi în același timp și informatori ai Securității, colaborările cu agenții regimului represiv nu erau întotdeauna oneste, la fel cum și ofițerii puteau uneori exagera în rapoarte.

În toată această dezordine, fotografiile echipelor de filaj sunt neechivoce – capturi detaliate din viața celor care s-au aflat în obiectivul Securității și, cu ajutorul lor, putem plonja într-o țară prinsă în plasa supravegherii.

Octavian Coman este jurnalist independent, pasionat de reportaje și documentare.

I.C.R.T.I.
De-Ma

Revoluția copiilor

În ultimele luni, am lucrat la un documentar audio despre istoria Revoluției române, așa cum au trăit-o oameni care în '89 erau copii sau adolescenți. Azi adulți, 15 dintre ei se întorc la primii lor ani de școală, la primele gloanțe și primele știri false. Unii se întorc și la traumele care i-au schimbat pentru totdeauna, dar de care abia de curând au devenit conștienți.

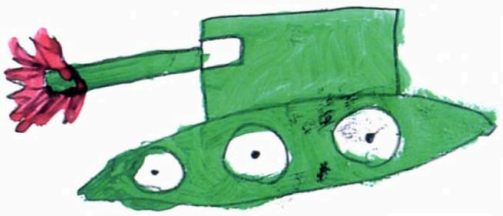

ANDRA MATZAL
text

MIHAI FRANȚ – 12 ANI
ALEXANDRU SĂVESCU –14 ANI
DIANA CHILINȚAN – 11 ANI
desene

15 min.

Ca să ascultați podcastul *Revoluția copiilor*, realizat de Andra Matzal și de Cosmin Postolache pentru *Scena9*, scanați acest cod cu telefonul mobil sau intrați pe scena9.ro/revolutia-copiilor.

Aveam șapte ani la Revoluția care ne-a împărțit lumea în *înainte* și *după*. Țin minte doar că eram sub masă când liniștea de transă a televizorului a fost înlocuită de un cor agitat de bărbați în uniforme și pulovere. În casă s-a instalat un fel de frison, din care ajungea la mine doar impresia că undeva, invizibil, se întâmpla ceva uriaș. De Crăciun am primit una dintre cele mai obsedante imagini pe care le cunosc: două corpuri în haine elegante se prăbușesc într-o ploaie de gloanțe. Nicolae Ceaușescu a fost ultimul dintre cei foarte puțini șefi de stat din Europa condamnați la moarte în secolul XX. Odată cu el, a fost executată și soția lui, Elena.

Primăvara asta, la 30 de ani de când am învățat cuvântul *revoluție*, am stat de vorbă cu o puștoaică născută chiar înainte ca România să intre în Uniunea Europeană. „A, păi, tu ești din ăia bătrâni", mi-a zis, „care-ați prins războiul ăla al vostru". Chiar dacă definește societatea pe care o împărțim azi, lumea în care am trăit noi, „ăia bătrâni", e comprimată într-un manual* de istorie de-a IV-a în cinci paragrafe și un dicționar din doar două cuvinte: *lagăr* și *a se reorienta*. Dacă vrei să afli mai multe despre ea și, de pildă, intri pe www.istoriacomunismului.ro, unde ar trebui să se găsească muzeul virtual al comunismului din România, ți se deschide o pagină goală, cu mesajul „Cumpărați acest domeniu". Iar dacă, să zicem, puștoaica asta ar intra pe Facebook și ar ruga adulții să-i povestească despre Republica Socialistă România, cel mai probabil s-ar trezi într-un măcel de comentarii. O vânătoare de „comuniști împuțiți" ori de „tineri frumoși și liberi".

Așa am început să fac interviuri cu oameni care, la fel ca mine, sunt parte din ultimele generații care au trăit *înainte*. Timp de câteva luni, am făcut naveta între Timișoara, „primul oraș liber de comunism", și București, unde protestele au explodat peste câteva zile, din miezul mulțimii adunate la ultimul discurs public al lui Ceaușescu. Podcastul *Revoluția copiilor* e rezultatul căutărilor mele în memoria a 15 dintre ultimii șoimi și pionieri care-au trăit Revoluția în aceste două orașe-martir, dar și în alte câteva orășele, unde gloanțele au zburat doar la TV. Am vrut să aflu cum arăta viața lor în comunism și cum își amintesc ruptura din 1989, ca să înțeleg mai bine cum ne-a modelat ea prezentul comun.

N-a fost întotdeauna ușor să dau de oameni: informațiile despre copiii din listele de eroi și de urmași ai revoluționarilor sunt împrăștiate și sărace, mulți și-au schimbat numele și viețile, alții au plecat departe sau au renunțat să-și mai spună povestea. La numerele de telefon ale zecilor de asociații de revoluționari răspunde rar cineva, iar la Secretariatul de Stat pentru Problemele Revoluționarilor nu răspunde nimeni.

Revoluția copiilor e încercarea mea de a face loc în bruiajul care înconjoară evenimentul ăsta fondator, printre mărturii atroce, conspirații, anecdote, nedreptăți și piramide de dosare fără urmări, unor voci excluse de la scrierea istoriei oficiale. Sunt vocile copiilor și ale adolescenților care urmau să pună umărul la viitorul utopiei comuniste.

Pentru mulți dintre ei, Revoluția e conservată în minte ca un joc misterios, cu împușcături și zvonuri pe care le-au decupat din discuțiile febrile ale părinților. Sau o sărbătoare irepetabilă a solidarității, pe care-au trăit-o în piețe, cocoțați pe umerii oamenilor mari. Pentru alții, însă, e o traumă care fierbe de 30 de ani și de care au devenit conștienți abia la maturitate. Pe măsură ce mi-am făcut loc printre amintirile oamenilor, am ajuns în cotloane întunecate pe care violența acestui eveniment istoric le-a săpat în viețile lor. Nimic din tot ce citisem și ascultasem despre Revoluție nu mă pregătise pentru durerea comprimată aici, în spațiul ăsta al memoriei, unde e în continuare decembrie '89, când părinții și prietenii mor sau dispar pentru totdeauna, când copiii se trezesc singuri pe holurile spitalelor, inundate de corpuri ciuntite. Aici au copt frici, angoase și coșmaruri pentru care lumea din jur, suptă de vortexul tranziției, n-a avut nici atenția să le observe și nici uneltele să le vindece.

* *Manual de istorie*, cls. a IV-a, Zoe Petre (coord.), Bogdan Teodorescu, Corina Andrei, Editura Corint Educațional, 2016

VOCILE

1989. E o zi ca oricare alta la Timișoara, undeva la jumătatea lui decembrie. Un puști de liceu se întoarce de la meditații și din tramvai vede valuri de oameni. Nu-i aude ce strigă și nici nu știe că atunci lumea abia începea să se schimbe. A doua zi, ia din casa mătușii lui un cuțitaș și pleacă pe furiș să se alăture protestatarilor adunați la Prefectură. Se gândește că va tăia cu el roțile tancurilor care ocupă străzile. „Am crescut în familie cu tatăl cadru militar, și tocmai de-aia n-am putut să risc mai mult atunci, de teamă să nu-i afectez cariera", îmi povestește Silviu Manea când vine să ne întâlnim, îmbrăcat în costum de camuflaj. Povestește despre zilele pe care le-a petrecut în închisoare în timpul Revoluției, despre frica de moarte pe care a simțit-o atunci, dar și despre speranțele care l-au făcut să se implice în politică după '90. Spune, însă, că deziluzia l-a îndepărtat rapid de lângă noile cercuri de putere, iar acum are o mică firmă de construcții.

Ovidiu Mihăiță are nouă ani când aude că pe străzile Timișoarei trec tancuri. Se joacă cu câțiva prieteni în spatele blocului, unde aruncă mingi de noroi pe ziduri. „În câteva minute, s-o auzit o voce de mamă de sus: *Treceți acasă!* După care, trei mame: *Treceți acasă!* Și-n cinci minute, eram toți acasă. Ne-au pus să stingem luminile și pe geam se vedeau trasoare", își amintește Ovidiu, astăzi actor și cofondator al Teatrului „Aoleu". Stăm de vorbă în burta Muzeului Consumatorului Comunist din Timișoara, care pare fix muzeul copilăriei mele. A creat locul ăsta împreună cu actrița Christine Cizmaș. În '89, Christine are 12 ani și mama ei o ia în Piața Operei. Acolo, în aerul electric, oamenii strigă „Jos Ceaușescu!" și camioanele aduc pâini calde, pe care cei din mulțime le împart între ei. „Pentru mine", spune Christine, „ce am trăit atunci în stradă e sentimentul suprem de dragoste și de coeziune. Să vezi o piață întreagă că îngenunchează deodată și se roagă". În drum spre casă, mama îi pune uneori mâna la ochi, să nu-i vadă pe cei împușcați.

Marian Olaru are 17 ani și tocmai s-a lăsat de școală, ca să câștige bani mai buni pe șantier. Când aude că oamenii încep să iasă în stradă, le zice părinților că se duce la film și fuge într-un suflet spre centru. Acum, printre tancuri și oameni furioși, privește cum un cocktail Molotov aruncă-n aer *spray*-urile dintr-o parfumerie. „Noi, aici, la Timișoara, doream schimbare. Noi, tineretul. Visam și noi la autostrăzi, la clădiri înalte, visam să mergem și noi pe stradă liberi", îmi povestește Marian. În vârtejul Revoluției primește un glonț în picior și ajunge pe un hol întunecat de spital, pe care o să-l revadă mulți ani la rând, în coșmaruri. Acolo, pe coridorul ăla, un copil pe care nu-l cunoaște moare în brațele lui. „Nu-i țin minte fața. Doar căciula și urechile. Avea niște urechi clăpăuge." Niște ani mai târziu, când schimbarea pentru care protestase lasă mulți oameni fără locuri de muncă în lumea nouă, pleacă afară, să lucreze în construcții. De câțiva ani, s-a întors la Timișoara, unde lucrează pe motostivuitor și urmărește resemnat știrile politice.

Un tată și cei doi copii ai lui ies din apartamentul lor din București și pleacă spre Piața Universității. În seara de dinainte, bărbatul fusese tot acolo, de unde se întorsese ud și răgușit. „Mama a spus: *Du-te tu singur, dar nu lua copiii!* Doar că eu cu fratele meu ne-am luat pe furiș încălțămintea pe scara blocului. Tata a potolit-o pe mama în fața ușii și i-a zis: *Stai liniștită, sunt și copii mai mici acolo și, dacă vor fi copiii cu noi, nu vor avea curajul să tragă în ei!* Pe drum, mi-a zis: *Tată, de data asta veți trăi istoria!* Săracul, mulți ani după aia, s-a simțit vinovat pentru ceea ce-a făcut", își amintește Nicoleta Giurcanu. Acum, la 44 de ani, face un masterat în istorie despre participarea copiilor la Revoluție. Anul trecut a fost numită de Klaus Iohannis în Consiliul Național al Institutului Revoluției. Instituția care ar trebui să cerceteze istoria Revoluției e condusă de Ion Iliescu, acuzat de „infracțiuni contra umanității", în contextul evenimentelor din '89. Chiar dacă Nicoleta cercetează tragediile prin care au trecut atunci sute de familii, doar de puțină vreme a reușit să-și spună cu voce tare, cap-coadă, propria poveste. Nici în dimineața când ne întâlnim pentru prima oară, în vara lui 2019, nu poate vorbi fără lacrimi despre ce s-a întâmplat după ce a ieșit cu tatăl și fratele ei în Piața Universității.

FRICA

Nicoleta Giurcanu nu e singura pentru care momentul căderii comunismului e și azi un teren minat emoțional. În decembrie '89, când o țară întreagă a intrat în colaps, n-a fost nimeni atent la puștii pierduți în mulțime, la puștii care priveau gloanțele ca pe artificii, la cei ce își vedeau părinții plini de sânge sau prietenii morți, la cei ascunși sub plapumă, să scape de pocnetul armelor. În frenezia anilor '90 și în eșecul haotic al justiției care durează până azi, fiecare dintre acești oameni s-a războit cum a putut cu propria istorie de la Revoluție.

Ioana Bărbat locuiește într-un cartier din Timișoara, cu case vechi și străzi cu nume de eroi, care a reușit să scape buldozerelor. Când intru în apartamentul ei, o știu doar dintr-o poză alb-negru găsită prin ziare: în fața unei carpete, o fetiță stă lângă sora și părinții ei zâmbitori. Acum e o femeie înaltă, puternică, pe fața căreia emoțiile nu se citesc ușor. Mama ei, Lepa Bărbat, e considerată primul martir al Revoluției, iar fiica a retrăit de nenumărate ori scena uciderii propriei mame.

E duminică, 17 decembrie 1989 și pe străzile din Timișoara se aud scandări și bubuituri. Petarde, se gândesc Vasile și Lepa Bărbat, care, împreună cu Ioana, merg s-o ia pe cea de-a doua lor fiică de la casieria unde lucra. Găsesc casieria închisă și, în drum spre casă, aud cum cresc vocile oamenilor și simt cum orașul începe să fiarbă. „Și mama atunci a zis: *Gata! Mergem spre centru!* S-a întors spre mine și mi-a zis: *Dacă vrei să mergi cu mine, bine! Dacă nu, rămâi cu tac-tu, că eu mă duc singură!*", își amintește Ioana, care atunci avea 12 ani. Pleacă împreună toți, spre Piața Libertății.

Acolo se întind cordoane de militari și nu pot înainta. Sunt doar ei trei în fața soldaților, așa că hotărăsc să se întoarcă din drum. „Atunci a început să se tragă. Mama a căzut în fața mea. A murit din cauza împușcăturii în cap. I-a intrat glonțul prin tâmplă și i-o spart jumate de frunte. I-au zburat creierii la propriu pe caldarâm." În cuvintele medicului legist, „semn de violență fronto-temporal în stânga, plagă cu minus de substanță osoasă de 7/4 cm cu marginile neregulate, în profunzime exprimând masă cerebrală". În total, patru gloanțe s-au înfipt în Lepa Bărbat: în cap, sân și braț. Soțul ei a fost împușcat grav în abdomen și ușor în picior. Potrivit dosarului deschis mai târziu, fetița, „Bărbat Ioana Daniela, a fost rănită superficial la mâna dreaptă, glonțul trecând prin mâneca paltonului; ulterior a precizat că prin căciulița pe care o ținea în mână au trecut trei gloanțe".

Când își începe povestea, Ioana e calmă și stăpână pe cuvinte. Le-a spus de atâtea ori de atunci, până au ajuns să împrumute din răceala unui raport. Pe măsură ce intră mai adânc în amintire, frazele încep să se destrame și respirația urcă în salturi. Încearcă și acum să înțeleagă ce s-a întâmplat, de fapt, în secunda aia decisivă. „Dacă mă uit în urmă, nu pot să spun că simt ce-am simțit atunci. Ceva s-a întâmplat, poate creierul, știind că trebuie să supraviețuiesc, orice-ar fi... Nu pot să zic că m-am dat cu capul de durere, că nu m-a mai adunat nimeni de pe străzi. În condițiile în care, la 12 ani, spui: *Tata, hai să plecăm, că mama-i moartă*. Atât am putut să spun. După aia am avut procese de conștiință, dar ca adult mi-am dat seama că am făcut ca oricare alt om."

Despre moartea mamei, spune că „ne-a lăsat în pom. Și pomul în aer". Când vorbește despre asta, trece de la plâns, la o furie pe care îmi dau seama că o cunoaște bine. De la noaptea de 17 decembrie, pe care a petrecut-o singură în sala de așteptare a spitalului unde și-a văzut ultima oară mama, la sala de tribunal unde l-a văzut pentru prima oară pe fostul căpitan de contrainformații acuzat că a omorât-o pe Lepa Bărbat. De la copilăria din care a fost izgonită brutal, la viitorul pe care speră că va avea curajul să-l trăiască așa cum visează din ce în ce mai des: departe de țara care a dezamăgit-o. La 42 de ani, Ioana Bărbat face o școală de asistente și vrea să plece să muncească *afară*. Când o întreb dacă a scăpat vreodată de frică, spune că nu.

„Bine, pe atunci nu erau psihologi. Poate că dac-aș fi făcut atunci, imediat, terapie – pentru că e, cum se zice, șoc posttraumatic –, ar fi fost altceva. Abia de câțiva ani mi-am dat seama de niște lucruri și am încercat să fac și terapie. A funcționat și n-a funcționat. Dar rămâi cu niște chestii. Rămâi, cum să zic, *control freak* – în permanență să deții controlul. Cu chestia asta mă lupt foarte mult. Mi-e frică să merg cu mașina. Dacă sunt eu la volan, nicio problemă, dacă e altcineva, nu dețin controlul. Mi-e frică să merg cu avionul. Spun că n-am nicio problemă cu mersul cu trenul. Dar după ce mă urc în tren, mă gândesc *dar dacă, totuși, deraiază?* Totul a început așa, inconștient. În anii '90, când ne-arătau la televizor că avem copii cu HIV, cu tot felul de boli. Am niște *flash*-uri cum mă duceam noaptea-n baie, când nu mă vedea nimeni, și începeam să mă pipăi de ganglioni. Adult fiind, îmi dau seama de unde pleacă acum. Poți să-ți spui în sinea ta că ești în siguranță, dar nu, rămâi... Pentru că știi și ți s-a demonstrat că nu ești în siguranță. Și oricând, la orice oră, ți se poate întâmpla ceva. (...)"

Pe Ioana Bărbat o puteți asculta povestind pe larg despre moartea mamei ei și viața reconstruită în golul pe care l-a lăsat, în al doilea episod din podcastul *Revoluția copiilor*.

Alexandru Săvescu

SIMPTOMELE

Pentru copiii pe care Revoluția i-a înghițit într-un val de panică, nu era nimeni pregătit. „Nici ziariștii, nici televizoriștii, nici preoții și nici alte meserii, inclusiv noi, medicii, nu eram pregătiți că acuma vine potopul. Cine se gândea atunci că vine revoluția?", spune Constantin Lupu, care în '89 era șeful clinicii de neuropsihiatrie infantilă din Timișoara. A fost de gardă în fiecare zi după primele împușcături din decembrie, când spitalele au început să le ceară ajutorul psihiatrilor, pentru pacienți cu stări de angoasă, frică foarte mare, anxietate. „Era o situație total necunoscută", îmi explică dr. Lupu la telefon, în pauza unui congres de la Băile Felix. „Medicii de circumscripție ne cereau ajutorul: *ce facem cu un copil care nu mai poate respira, este speriat, nu doarme, nu poate să-nchidă ochii?* Fiecare copil reacționa într-un fel psihic foarte dur, unii dintre ei pierzând prieteni sau membri din familie."

Primul pacient pe care l-a avut atunci, ține minte, a fost o fată ale cărei mamă și soră fuseseră împușcate în fața ei, în timp ce se întorceau de la gară. Căutau un autobuz spre casă. „Simptomele erau, la cei mai mulți copii, cam așa: o privire fixă, îngrozită. Nu puteau să privească, să-și închidă ochii. Trăgeau cu degetele peste pleoape. Aveau o mimică de groază. Greutăți de respirație. Spuneau clar: *Nu am aer, Îmi bate inima, Nu mai pot să gândesc. În ce clasă ești tu?* îi întrebam. *Nu mai știu. Nu mă simt bine.*"

În lucrarea de doctorat** pe care a publicat-o în 1996 și în care analizează cazuri ale copiilor pe care i-a primit atunci spitalul de psihiatrie, Constantin Lupu spune că, până la finalul lui 1990, erau în evidență la Timișoara 487 de copii și adolescenți. „S-au prezentat la noi și 35 de copii și adolescenți handicapați mintal, care au plecat din internate, școli ajutătoare și din familie pentru a asista la demonstrații, unde au fost expuși și au asistat la agresiuni generatoare de stres acut." Câțiva dintre copiii internați la urgențe aveau episoade psihotice.

Cei mai grav afectați dintre ei au primit tratament din rezervele de medicamente ale spitalului: anxiolitice, somnifere, hipotensive, spasmolitice. Dar „cel mai important era să asculți suferința prin care au trecut", explică neuropsihiatrul. „Am avut atunci psihologi și psihopedagogi în oraș care știau să facă terapie de liniștire. *Am fugit, M-am ascuns, Lângă mine a-mpușcat, Am fost împușcat.* Prima măsură de psihotraumă în condițiile acestea este să asculți suferința acută prin care trece pacientul. Asta le ziceam tuturor celor care ne cereau ajutorul: *Până să dați medicamente, stați și ascultați cum a trecut prin momentele cele grele.*"

▶

Conceptul de sindrom de stres posttraumatic, conturat după încheierea Războiului din Vietnam, când mulți veterani au dezvoltat tulburări de anxietate, a intrat în repertoriul științific al psihiatrilor din Timișoara abia după '90. Până atunci, spune Lupu, informațiile au ajuns la medici din gură-n gură. „De starea psihică a copiilor din Revoluție și după, statul român nu s-a interesat. Statul român s-a ferit și autoritățile care au ajuns atunci aveau alte treburi. Să nu uităm, partea de terorizare a întregii populații a continuat până la sfârșit de ianuarie", spune Constantin Lupu pe un ton clinic și în același timp liniștitor.

Nicoleta Giurcanu, care în decembrie 1989 a fost luată de miliție din Piața Universității, unde ieșise cu tatăl și fratele ei, și dusă într-o casă de corecție din București, cunoaște bine poveștile „copiilor Revoluției", pe care le documentează în lucrarea ei de master. Pe unii dintre ei i-a intervievat, altora, care au murit atunci, le-a reconstituit și păstrat poveștile. „Mulți dintre noi și-au revenit, mulți nu. Făcând așa, o socoteală peste ani, am văzut că mulți n-au avut familii împlinite, s-au despărțit, sunt singuri", spune ea. „Trebuie să ai și un partener de viață care să te înțeleagă. Sunt momente când traumele astea persistă. Poate te trezești noaptea plângând. Eu am avut noroc cu un soț minunat, și el urmaș [al unui erou martir din 1989, n.r.]. Tatăl lui a avut 18 gloanțe-n el, căutându-și copilul în centrul Capitalei. Soțul meu, de atunci, nu doarme nopțile. Într-un fel sau altul, ne-am pansat unul altuia rănile sufletești."

** Constantin Lupu, „Aspecte psihopatologice la populația de copii și tineri participanți la Revoluția din Decembrie 1989 din Timișoara", fragment din teza *Studiul tulburărilor psihice la copii și tineri*, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila" din București, 1996.

NR. CRT.	CRITERII DIAGNOSTIC	BĂIEȚI	FETE
1.	SENZAȚII DE AMENINȚARE CU MOARTEA	32	13
2.	RĂNIRE FIZICĂ DE CĂTRE FORȚE DE REPRESIUNE	22	2
3.	RĂNIRE FIZICĂ PRIN ÎMPUȘCARE	3	1
4.	HIPERANXIETATE CU NEPUTINȚĂ	9	3
5.	SENZAȚIE DE DETAȘARE ȘI TORPOARE	2	9
6.	REDUCEREA CONȘTIINȚEI (OBNUBILARE)	4	10
7.	(...) IMPRESIE DE DEPERSONALIZARE	2	3
8.	AMNEZIE DISOCIATIVĂ PENTRU O PARTE DINTRE EVENIMENTELE REVOLUȚIEI	1	5
9.	RETRĂIREA EVENIMENTELOR REVOLUȚIEI PRIN		
	IMAGINI	8	3
	GÂNDURI	10	13
	VISE	2	6
	FLASHBACK	12	9

Sursa: Constantin Lupu

ORAȘUL

La 30 de ani de când pe strada Timotei Cipariu s-a aprins Revoluția, Timișoara e un șantier frământat de excavatoare care o pregătesc să fie Capitală Europeană a Culturii în 2021. În piețe, oamenii beau *latte* și-și fac *selfie*-uri cu baloane, echipe voioase plantează munți de orhidee la Festivalul Florilor. E vară și orașul își vede de viață, se montează scene pentru concerte și muzica pompează în boxe. Păstrează puține urme care să amintească de cei peste 300 de răniți și aproape 100 de morți din decembrie '89.

Dintre morți, zece erau copii: Claudiu – 15, Alexandru – 17, Cristina – 2, Constantin – 17, Eugen – 17, Luminița – 14, Gabriela – 10, Laura – 9, Silviu – 18, Maftei – 7. Numele lor sunt scrise aproape șters pe piatra unui mic monument cu Sf. Gheorghe. În jurul lui, puștii se dau pe *skate*-uri, pe sub ziduri care mai păstrează câte o urmă de gloanțe, pe străduțe cu nume ale câtorva dintre cei pe care i-au omorât.

Peste drum de cimitirul Eroilor, Iulius Town scânteiază în soare. Clădirile de sticlă din mini-cartierul comercial și de business sunt lustruite și gazonul e neted, sute de firme te sigură că sunt alături de tine. Din parcarea supraetajată, se văd câteva șiruri de pietre negre, peste care se încolăcesc buruienile. Le dau la o parte și citesc numele, răsfirate printre *eroi necunoscuți*. O caut pe Lepa Bărbat, primul om omorât la Revoluție.

Mormântul deasupra căruia scrie LEPA BĂRBAT 1946 – 17.12.1989 e gol. Corpul femeii este unul dintre cele 40 transportate fără autorizație de la morga din Timișoara la București și incinerate pe 18 decembrie 1989. Încercarea asta de a înăbuși protestele care se transformau sub ochii statului într-o revoluție e cunoscută sub numele „Operațiunea Trandafirul". Primii oameni împușcați la ordinele Puterii au fost îngrămădiți într-o mașină frigorifică și aduși în Capitală, unde personalul de la crematoriul „Cenușa" a fost suplimentat, pentru a face față numărului mare de incinerări. „Căpitanul de miliție Dorel Marian Nuțu a transportat cu o autospecială cele patru pubele de cenușă pe care le-a deversat, în data de 20 decembrie, la o gură de canal din comuna Popești-Leordeni", scria Mediafax în 2016, când dosarul Revoluției fusese redeschis.

Ancheta a fost începută imediat după '90, iar de atunci a trecut printr-un șir lung și amețitor de tergiversări: dosarul înghite azi peste 3.300 de volume. Anul ăsta, la jumătatea lui octombrie, procurorii au cerut ca Petre Roman, premier al României între 1989 și 1991, și Teodor Brateș, principalul crainic TV din timpul Revoluției, să fie puși din nou sub urmărire penală pentru „infracțiuni contra umanității", de care este acuzat și fostul președinte Ion Iliescu.

Un alt proces care a eșuat să aducă dreptatea e și cel în care Vasile Joițoiu a fost acuzat de omorârea Lepei Bărbat și rănirea soțului și a fiicei ei. „Am tras în acea direcție foc cu foc, mai multe cartușe, și este posibil să fi lovit pe cineva, dar nu am distins persoanele respective", declara pe 1 martie 1990 ofițerul din Timișoara. A doua zi, confruntat cu informațiile aflate de la martori, versiunea lui Joițoiu s-a schimbat: „Recunosc că am tras spre un grup de cetățeni pentru a preveni o posibilă acțiune de incendiere a magaziei unității și de reatacare. Dar nu am avut intenția expresă de a omorî o anumită persoană". Mai târziu, avea să nege cu totul că ar fi tras în familia Bărbat. După ce în 1991 Tribunalul Militar Extraordinar Timiș l-a condamnat la 18 ani de închisoare pentru omor calificat, Vasile Joițoiu a fost în cele din urmă achitat. Potrivit unei ordonanțe din 2010 a Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar București, n-au fost găsite probe științifice care să arate cu certitudine că gloanțele care au ucis-o pe Lepa Bărbat proveneau din arma lui Joițoiu. Procesul a fost tărăgănat mai bine de 15 ani, iar cazul a fost în cele din urmă clasat. Nu a fost găsit niciun vinovat.

Pe Lepa Bărbat, Ioana și-o amintește luptătoare. O femeie înaltă, de origine sârbă, născută la Moldova Veche, care părea să nu obosească niciodată. „Venea de la lucru și nici nu se schimba. Ea făcea tot în casă. Ne-a iubit. O fost o tipă foarte deschisă și la noi tot timpul casa o fost plină. Îmi plăcea așa mult de ea dimineața, când își făcea cafea și-și fuma țigara. Mi se părea așa, *uau*", spune fiica ei în timp ce-o privește într-una dintre puținele poze. Pentru o scurtă vreme, o stradă din Timișoara i-a purtat numele. Anul ăsta, însă, Ioana și sora ei au descoperit că Str. Lepa Bărbat nu mai există. A redevenit Str. Busuioc, dar Primăria nu știe în ce împrejurări a fost schimbat numele străzii.

Toamna asta, aceeași Primărie nu știa nici că revizia instalației de la Flacăra Eternă, care ar trebui să țină aprinsă memoria celor îngropați în Cimitirul Eroilor, nu mai fusese plătită de doi ani. La începutul lui septembrie, când am fost să văd mormintele încinse de soare ale celor omorâți în '89, majoritatea oameni de vârsta mea sau mai tineri, nici factura la gaz nu fusese plătită, iar flacăra era stinsă. Când lucrul ăsta a devenit știre, autoritățile au dat vina pe firma care administrează cimitirul, facturile au fost plătite, dar după nici două luni, flacăra s-a stins din nou. De data asta, ar fi fost de vină vântul.

Andra Matzal. Jurnalistă *multitasking*, navetistă. Editor la *Scena9*.

Diana Chilințan

Descoperiți toate cele 15 povești din documentarul audio *Revoluția copiilor* pe www.scena9.ro/revolutia-copiilor sau în aplicațiile unde vă ascultați podcasturile preferate.

Desenele din acest articol au apărut inițial în cartea *89. 27 de ani de la Revoluție*, publicată de Asociația ALTAR la Editura de Vest în 2017. Mulțumiri lui Virgil Hossu și Sorinei Vazelina.

ALBASTRU

GALBEN

Tranziția în 9 obiecte

c Populația planetei în 1989 era de 5,2 miliarde.

8 min.

GALBEN

Trei decenii de schimbări sociale în obiecte decupate din literatură și cultură pop

MIHAI IOVĂNEL
text

De la căderea comunismului au trecut 30 de ani. 30 de ani cunoscuți sub numele de „tranziție" – probabil cea mai lungă tranziție din istoria României moderne. Încă nu știm dacă această perioadă a ajuns la capăt, deși sfârșitul ei a fost proclamat de mai multe ori – de pildă în 2007, atunci când România a aderat la Uniunea Europeană.

Pentru a trece în revistă acești 30 de ani, am compus un inventar alcătuit din nouă obiecte (în sens general) – tot atâtea borne ale drumului parcurs până acum în trenul tranziției.

1
Gaura din steag

Este gaura din steagul României socialiste, din care a fost decupată în decembrie 1989 stema regimului. Ea nu este propriu-zis un obiect. Dar poate fi gândită ca obiect, ca logo viralizat global al Revoluției române: pe de o parte, marca o excizie a trecutului, pe de alta promitea un șir de potențialități care aveau să substituie gaura din steag. Adică, în cuvintele filosofului sloven Slavoj Žižek, „procesul «deschis» de formare a unei noi ordini, «neliniștea devenirii» (întruchipată, în cazul României, de gaura din mijlocul steagului, ocupată anterior de stema cu simbolul comunist) care dispare, devine invizibilă în clipa în care se stabilește o nouă ordine prin apariția unui nou Stăpân-Semnificant" (Slavoj Žižek, *Zăbovind în negativ. Kant, Hegel și critica ideologiei*, traducere de Irina-Marta Costea, Editura All, 2001).

2
Albumul *Nobody's Child*

În 1990, Traveling Wilburys, supergrupul din care fac parte Bob Dylan, George Harrison, Jeff Lynne și Tom Petty, contribuie cu cântecul „Nobody's Child" (*cover* după o piesă din 1949 compusă de Cy Coben și Mel Foree) la albumul *Nobody's Child: Romanian Angel Appeal*, lansat la mijlocul anului în beneficiul copiilor orfani din România. *Playlist*-ul îi mai conține, alături de Traveling Wilburys, pe Van Morrison, Elton John, Paul Simon & George Harrison, Bee Gees, Billy Idol, Stevie Wonder, Eric Clapton, Mike & the Mechanics, Guns N' Roses, Ringo Starr and His All-Starr Band ș.a. Refrenul cântecului „Nobody's Child" sună astfel: „I'm nobody's child, I'm nobody's child/Just like a flower I'm growing wild/No mommy's kisses and no daddy's smile/Nobody wants me, I'm nobody's child" („Sunt copilul nimănui, sunt copilul nimănui/Cresc în sălbăticie ca o floare/ Fără sărutările mamei și fără zâmbetul tatălui/Nimeni nu mă vrea, sunt copilul nimănui"). Presa mondială tocmai descoperea ororile din centrele de plasament, condițiile inumane în care trăiau copiii instituționalizați în România.

3
Taraba

Oferta haotică din primii ani de tranziție poate fi sintetizată prin tarabele care împânzesc din 1990 Bucureștiul și celelalte orașe. Ele aduc la îndemână o întreagă cultură de masă care în vremea comunismului fusese accesibilă prin intermediul pieței negre sau al rețelelor informale de cunoscuți-cu-rude-în-străinătate: „Pe dreptunghiul de tablă ruginită, printre insigne cu Metallica și Iron Maiden, postere cu Brigitte Nielsen și Sabrina, se strecoară un Cioran sau Eliade, câteva numere din *Fufa* sau *Popo Magazin*, albume cu Astérix și Dick Tracy, cărțile lui Isaac Asimov și Fritz Leiber în original, *Almanahul Culinar*, romanele polițiste ale Agathei Christie și benzile desenate SF ale craioveanului Viorel Pîrligras. Totul risipit într-un vârtej de culori și litere proaspete de tipar, pe fondul sunetelor *heavy-metal* ce ies din boxele de plastic de pe tejghea" (Ion Manolescu, *Benzile desenate și canonul postmodern*, Editura Cartea Românească, 2011).

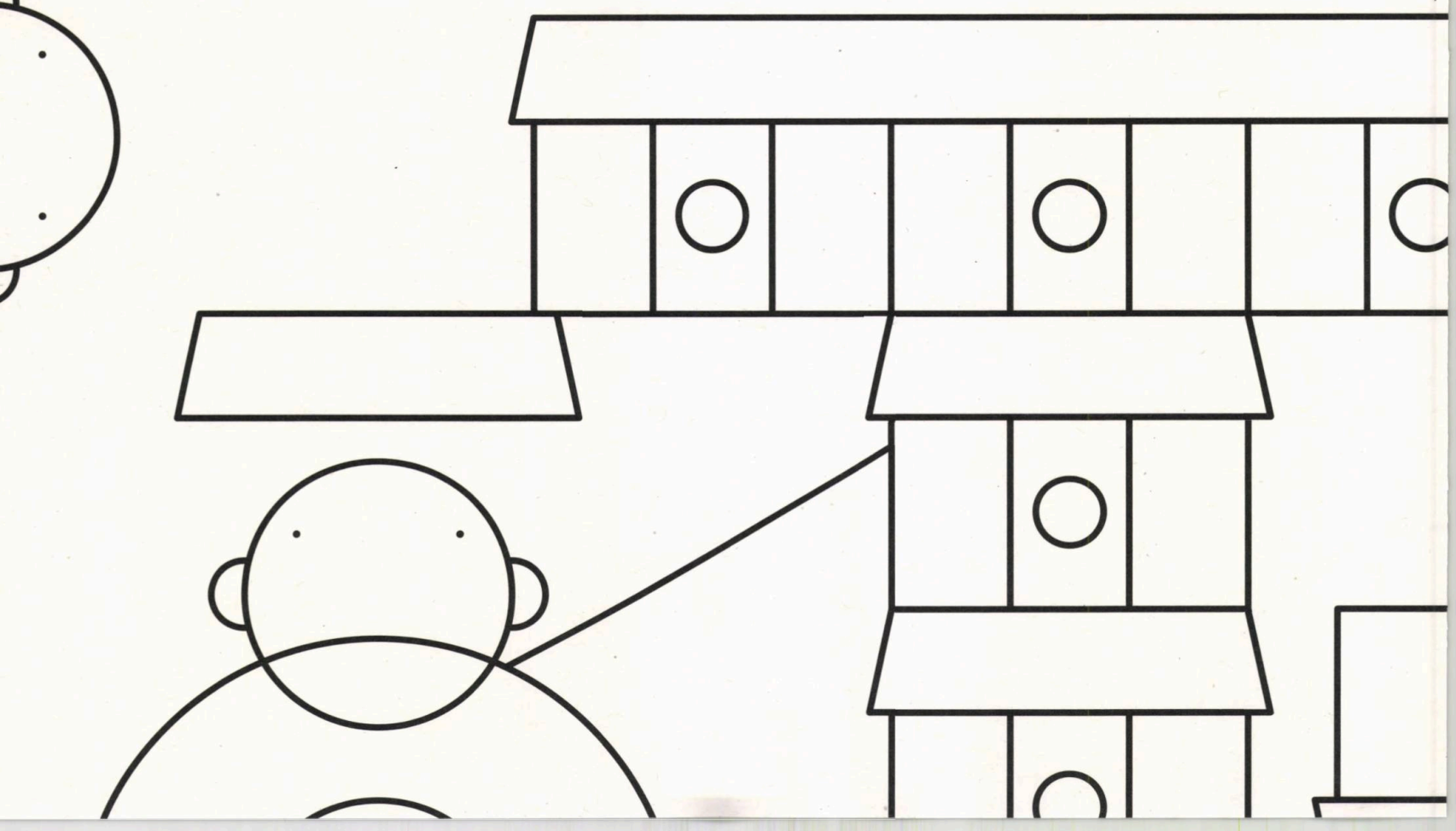

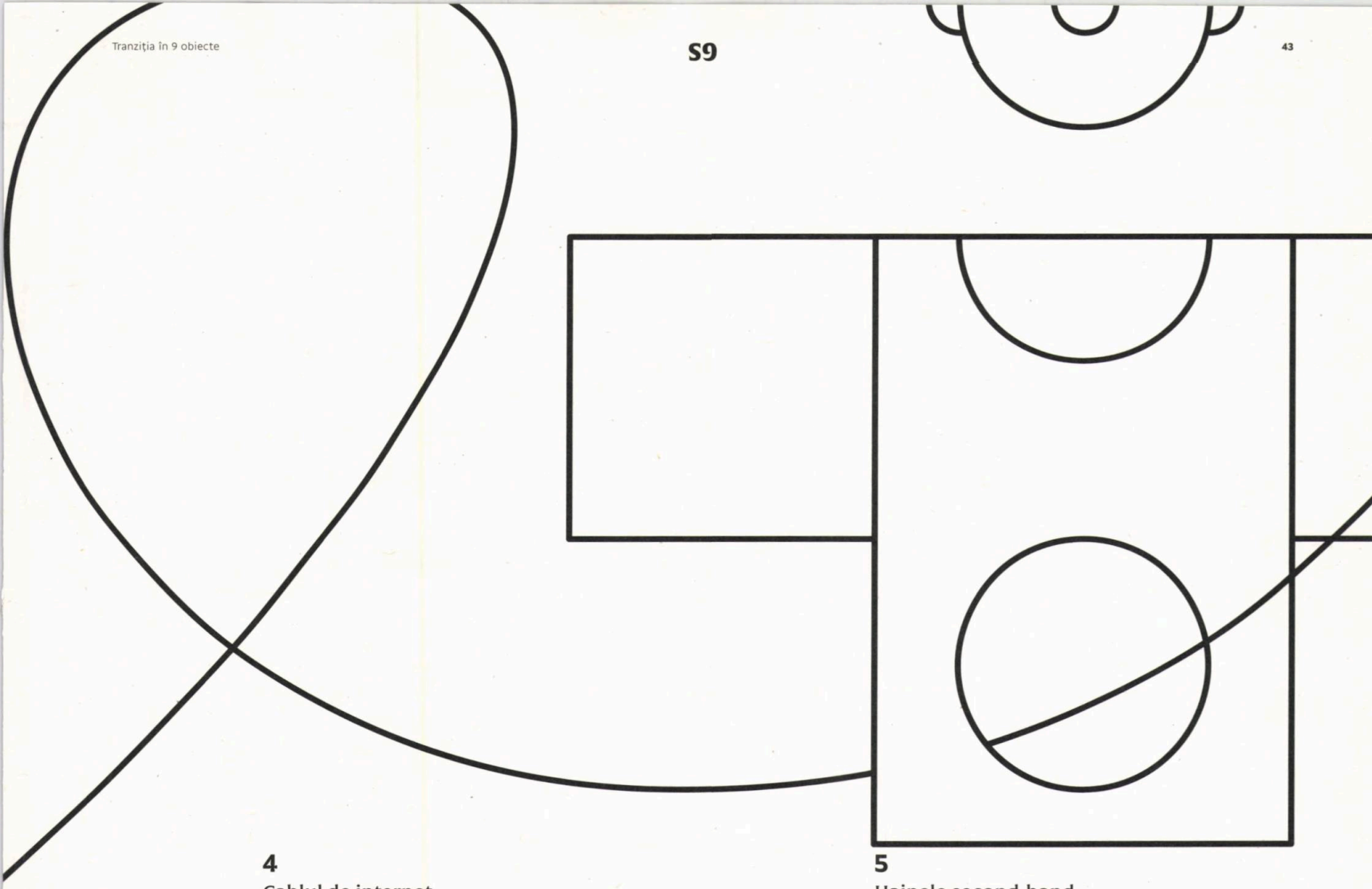

4
Cablul de internet

De la sfârșitul anilor '90, taraba va fi înlocuită treptat de platformele ilegale de „piraterie" digitală, a căror accesare va crește direct proporțional cu ieftinirea *hardware*-ului și a conexiunii de internet (foarte scumpe în raport cu puterea medie de cumpărare în jurul lui 2000). Astfel, de la anii '90, marcați de consumarea unei tehnologii *low-fi* (casete și CD-uri piratate), se va trece, via *torrenți*, într-un paradis al accesului gratis (deși ilegal) la *soft*-uri (licențe Microsoft) și conținuturi (cărți, muzică, filme) occidentale.

Iată cum arăta lista de cheltuieli a unui tânăr în anul 2004:

> „Nov – chirie 200 cablu 150 întreținere 300 400 lumină 200
> Dec – chirie 122 cablu 150 întreținere 400 lumină 200"
> (Sorin Stoica, *Dincolo de frontiere. Opere*, Casa de Pariuri Literare, 2014).

5
Hainele second-hand

Puterea de cumpărare redusă a românilor în raport cu piețele și mărfurile occidentale a deschis drumul magazinelor second-hand – mărfuri occidentale la prețuri accesibile. În romanul *Dincolo de frontiere* (2002), Sorin Stoica vorbește despre „un magazin de televizoare «Second-hand la mâna a doua». Preventiv, nu pleonastic. Când au adus aici prima oară televizoare, oamenii au crezut că second-hand e chiar o marcă de televizor și-au cumpărat în neștire".

Unul dintre poemele cele mai cunoscute ale lui Dan Sociu face o conexiune amar-ironică, prin intermediul unei perechi de pantaloni second-hand, între spațiul meschin din Botoșani, fragilizat de grija zilei de mâine, și Berlin, un oraș-fantasmă la care tânărul poet se gândește ca la un Eldorado al libertății: „Revoluția *rave* se naște și moare/undeva departe de mine. […]/Nu-mi pasă de cultura *rave*./Dar mi-e ciudă./Miha m-a trimis să votez pentru că/zicea ea/primarul s-ar putea să-mi numere ștampilele/de pe buletin/la următoarea audiență./Frica de ziua de mîine – și de poimîine/și de restul vieții – ne face stupizi/vicleni, bizantini.//Diseară, cînd ea o să-mi spele pantalonii/primul lor proprietar/îndopat cu energizante/o să coboare pe străzile Berlinului/să danseze" (Dan Sociu, *În timp ce mă cert cu o proastă de funcționară*).

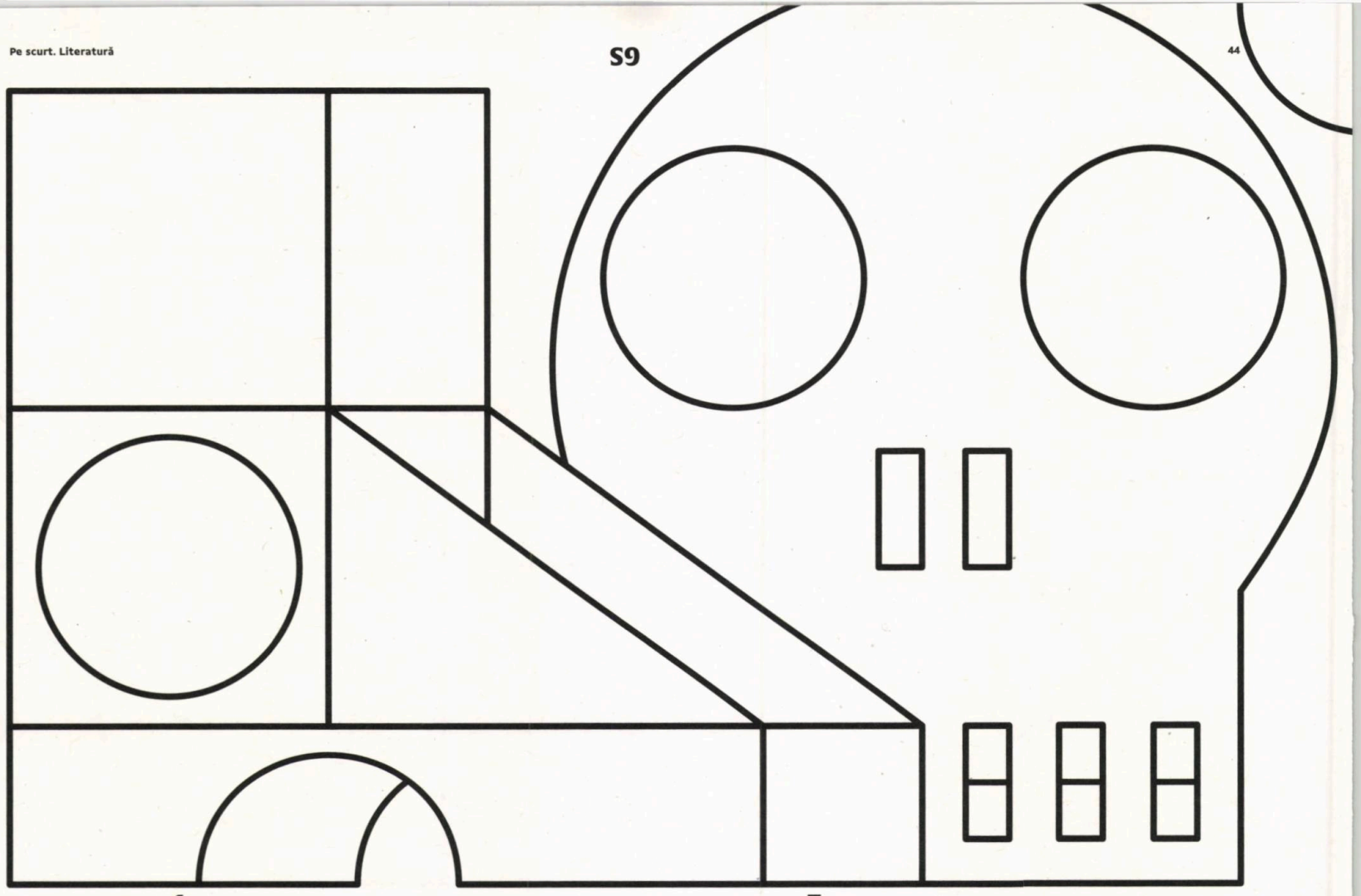

6
Pantofii lui Ceaușescu

Mărfurile second-hand nu circulă într-un singur sens. În volumul de reportaje *Ei: Aventuri cu extremiști* (traducere de Alex Cistelecan, Editura Art, 2019), Jon Ronson povestește despre o licitație din 1999 care scoate la vânzare hainele lui Nicolae Ceaușescu. Licitația fusese organizată de Guvernul României, aflat în plină criză, care voia să mai obțină niște bani de buzunar. La ea participă tot felul de bogătani occidentali cu figuri de *freaks* atrași de brandul „Ceaucescu"-Dracula.

„Era noiembrie 1999. Pantofii lui Ceaușescu, la fel ca tot ceea ce a deținut împreună cu soția lui, Elena, au fost confiscați de către guvern în zilele care au urmat execuției lor, în urmă cu un deceniu. Acum pantofii erau îngrămădiți în camera alăturată, într-un lobby de lângă restaurant, împreună cu multe alte bunuri ale Ceaușeștilor. (…)

— Nicolae Ceaușescu avea picioarele foarte mici, îi spunea domnul Ru Ru uneia dintre secretarele sale personale. Picioare mici ca ale mele. Îmi vin pantofii lui. A sorbit din lichior. Îmi plac pantofii lui. Pantofi foarte frumoși. Pantofi istorici. Foarte buni."

7
Gypsy Jigsaw

Gypsy Jigsaw (2000) este episodul al șaselea din al doilea sezon al serialului *Relic Hunter* (difuzat la noi sub titlul *Vânătoarea de comori*; protagonista este interpretată de Tia Carrere) și este localizat în România. Însă această localizare este absolut fantasmagorică sociocultural (presupușii cetățeni români sunt înarmați ca în Statele Unite), geografic (prin prezența unui munte numit Pentruk) și istoric (apare un castel „medieval" blestemat al regelui romilor – inspirat vag în cheie gotică de *Castelul din Carpați* al lui Jules Verne –, familia regală numindu-se Lazlo). Bucureștiul prezentat în acest episod este unul cărtărescian: apare în mod fantezist un cimitir catolic numit The Sisters of Mercy of the Angels (care adăpostește mormintele romilor), în care statui reprezentând îngeri culisează pentru a deschide drumul către artefacte inestimabile îngropate cu mult timp în urmă. Pe scurt, o varză postmodernă care sintetizează cam ce înțeleg occidentalii din România.

8
Trenul 1642

Starea mijloacelor de transport în comun se deteriorează constant după 1989. Un articol din 1997 de Andrei Pleșu descrie coșmarul trenurilor românești: „De la bun început, te neliniștește aspectul comatos al vagoanelor, ființa lor șubredă și vetustă. Pe dinafară, au înfățișarea unor compoziții hibride, viermănoase, aduse pe șine dintr-un depozit de butaforie rutieră. Pe dinăuntru, spectacolul alunecă de la precar spre dizgrațios. Husele fotoliilor sunt rupte și pline de pete echivoce, ca de o erupție purulentă. Ușile compartimentelor se închid greu, glisând, răgușit, pe jgheaburi distorsionate. Ferestrele sunt adumbrite de un jeg arhaic, prin care cel mai frumos peisaj se vede mocirlos, încleiat, promiscuu. Cutia pentru gunoi de sub fereastră are fundul spart, așa încât ceea ce arunci înăuntru, într-un gest de reflexă civilitate, îți cade pe picioare. Pe tavan, în locul becurilor, se văd buchete de sârmă răsfirate, foste fire electrice rămase în suspensie, ca niște gâturi de (mini) dragon decapitat. Chenarele sticlăriei, mânerele, scrumierele de pe coridor sunt toate acoperite de un praf geologic, solidificat ireversibil. Mirosul general e suspect. Nu-ți vine să atingi nimic, nu-ți vine să respiri, te rogi din răsputeri să nu fii constrâns la folosirea closetelor" (Andrei Pleșu, *Trenul 1642*, în *Dilema*, 9–15 mai 1997).

9
Cardul bancar

În cele din urmă, mai ales după aderarea la UE, care a permis circulația liberă în spațiul european, puterea de cumpărare a românilor a început să crească (rămânând totuși departe de țări ca Franța și Germania). Conectarea la fluxurile de capital poate fi identificată prin cardul bancar: „Nu mai știu ce oră e, când e zi sau noapte, când e în timpul săptămânii sau în afara ei. Eu trăiesc după mailurile lui șefu', care, din fericire, are mania *reminder*-urilor și mă anunță mereu cu o zi înainte, doar în *subject*, că se apropie termenul. Luna și soarele meu sunt mailurile lui șefu', goale de conținut, dar care au agățate de ele atașamente. El îmi trimite atașat în engleză, eu îi trimit înapoi atașat în română și tot așa la nesfârșit, iar pe cinspe ale lunii apar niște combinații noi de cifre la «interogare sold». Doriți chitanță sau salvăm pădurea? întreabă o vrăbiuță într-o bulă ca un norișor. Dacă dorești chitanță, vrăbiuța pică în josul ecranului cu ghearele în sus. Am dat cu degetul pe ea odată. Nu s-a întâmplat nimic" (Lavinia Braniște, *Escapada*, Editura Polirom, 2014).

Mihai Iovănel este critic literar și cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu". Scrie în fiecare luni pe Scena9.ro.

10 filme românești care au definit generații

Cu ce rămânem din filmele de propagandă comunistă? Care a fost răspunsul regizorilor de după '89? Ce personaje memorabile găsim de-o parte și de alta? Cum se reflectă ultimii 30 de ani în cinema?

Aceasta nu este, evident, o listă perfectă. Ea nu vrea decât să scoată la iveală și să propună reîntâlnirea cu filme care ne-au influențat, bucurat sau înfricoșat viețile.

GEORGIANA MUȘAT
text

8 min.

EPOPEEA NAȚIONALĂ CINEMATOGRAFICĂ

1965–1989

Rescrierea istoriei

1

N-aș putea să spun „generația dacii", pentru că ar fi oarecum inexact. Cu toate astea, în 1965, la inițiativa scenaristului Mihnea Gheorghiu, ia naștere proiectul intitulat glorios *Epopeea națională cinematografică*. *Epopeea* făcea parte dintr-un discurs oficial mult mai amplu (întins pe mai multe arte, inclusiv literatura pentru copii – vezi *Povestiri istorice*, de Dumitru Almaș, nelipsită de pe rafturile copilăriei noastre), coagulat în jurul (re)descoperirii valorilor naționale. Scopul său era mai mult de educare a maselor, în special tinere, și mai puțin estetic. Ar fi trebuit să funcționeze ca instrument de trezire a conștiinței naționale, suflu care se cam risipise în anii aflați sub influența stalinistă.

Chiar dacă românii își doreau sau nu să-l vadă pe Amza Pellea în platoșa lui Mihai Viteazul, n-au avut încotro. Descrierile din filme erau de multe ori incredibil de idioate în absența izvoarelor istorice, scenariile erau mai degrabă aberanto-fanteziste: dacii apăreau ca niște matahale cu suflet mare, iar romanii, efeminați și cinici. Dar puteau fi și maligne de-a dreptul: în filmul lui Mircea Drăgan, *Columna*, poporul român se naște după ce un soldat roman violează o tânără dacă.

Dintre toate filmele *Epopeii*, *Dacii* (r. Sergiu Nicolaescu, 1967) e probabil preferatul meu, asta și pentru că e atât de inofensiv – filmul își propune o viziune panteistă, solară, în care Nicolaescu face o comparație între viața dacă și cea romană și ce se întâmplă când cele două popoare sunt nevoite să se lupte, respectiv când civilii se întâlnesc și se ajută reciproc. Cum aș fi putut să nu mă bucur de dublajul în limba română al actorilor englezi și francezi în roluri de daci și romani, inexact, nepotrivit și stângace integrat în film?

Furnizând o versiune glorificată și simplificată a istoriei, filmele *Epopeii naționale* contribuie la naționalismul și dacopatia de astăzi (poate o vizionare comparativ-ludică între ele și filmul Monicăi Lăzurean Gorgan, *Dacii*, ar fi nimerită). Cu alte cuvinte, se poate spune că *Epopeea națională* încă definește generații.

VERONICA

R. ELISABETA BOSTAN

1972

Un refugiu magic

2

Veronica (r. Elisabeta Bostan, 1972), *musical*-ul Elisabetei Bostan (probabil cea mai cunoscută și mai importantă regizoare din perioada comunistă, preocupată de filmele pentru copii), e o bucurie absolută chiar și pentru un spectator adult contemporan: un film cu decoruri butaforice, unde actorii adulți joacă animale fermecate care cântă și dansează (printre ei, și Dem Rădulescu, în rolul lui Dănilă, „cel mai aprig motan").

Privită de la distanță, însă, povestea Veronicăi era incredibil de tristă – un copil orfan, ocărât de o guvernantă, își imagina o lume fantastică unde se putea strecura ca să scape, ca în *Alice în Țara Minunilor*, o lume care s-o vadă și s-o primească cu brațele deschise. În anii în care desenele de la televizor se dădeau atât de rar, *Veronica* era omniprezentă – l-au învățat pe de rost și nepoții, și bunicii, și părinții.

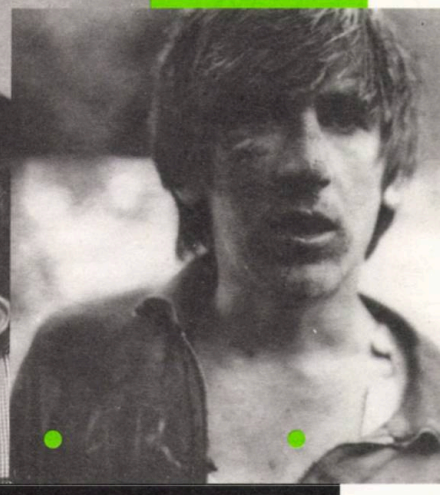

BRIGADA DIVERSE – B.D. INTRĂ ÎN ACȚIUNE, B.D. LA MUNTE ȘI LA MARE, B.D. ÎN ALERTĂ

R. MIRCEA DRĂGAN

1970
1971
1971

Escrocii inocenți *vs.* miliția

3

Brigada Diverse era conceput inițial de regizorul Mircea Drăgan ca un proiect care trebuia să se întindă, ambițios, pe 11 filme despre aventurile unor infractori inocenți și felul în care miliția reușea mereu să-i prindă. Cu toate că substratul subversiv din *Brigada Diverse* nu e la fel de transparent ca cel din filmele lui Daneliuc sau Pintilie, întreaga luptă a escrocilor Gogu Steriade (Dem Rădulescu), Fănică Patraulea (Jean Constantin) și Alexandru Trandafir (Puiu Călinescu) ținea mai degrabă de faptul că ei nu își doreau să se integreze în societate – că societatea era, așa cum transpare din film, incompatibilă cu ei.

Relaxarea lor, lenea sau plictisul furtișagurilor lor minore puteau fi interpretate ca fiind antisistem. Miliția, pe de altă parte, era reprezentată edulcorat și ludic, tocmai pentru a-i apropia cumva pe spectatori de figurile autorității, Securității ș.a.m.d. Filmul n-a fost suficient de tăios pentru a nu fi dat la televizor și transformat apoi într-un refren al anilor '70 – mai ales pentru că *Brigada Diverse* apărea într-un moment de relaxare ideologică.

LICEENII – LICEENII, EXTEMPORAL LA DIRIGENȚIE, LICEENII ROCK'N'ROLL

R. NICOLAE CORJOS

1986
1987
1991

Pudibonzi și romantici

4

Seria *Liceenii* descria viața de liceu într-un mod nespectaculos – frumusețea vieții venea din fiorii foarte timizi ai dragostei dintre doi colegi de clasă (Dana și Mihai, jucați de Oana Sârbu și de Ștefan Bănică Jr.) și spaima corigenței la matematică. Pot revedea în minte fără probleme înșiruirea de cadre romanțate cu cei doi, ea primind un trandafir, el privind-o înapoi – sunt niște imagini cu care cinematografia noastră defilează nostalgic și care încă topesc inimi. Astfel de filme trezesc un fel de nostalgie/ostalgie – ne amintesc de partea solară a comunismului, ca și cum zilele mai grele n-ar fi existat sau s-ar fi dizolvat complet.

RECONSTITUIREA

R. LUCIAN PINTILIE

1968

Tineri revoltați și subversiune

5

România n-a avut un mai 1968 politic. Cu toate astea, filmul iconic al lui Pintilie, despre doi tineri *misfits* (inadaptabili, sfidează sistemul și îl ridiculizează), are aura unui *Nouvelle Vague* nemaiîntâlnit apoi în perioada comunistă. Camera din mână surprindea atât lucrurile banale care se petreceau în jur, cât și o realitate fabricată (Vuică, jucat de

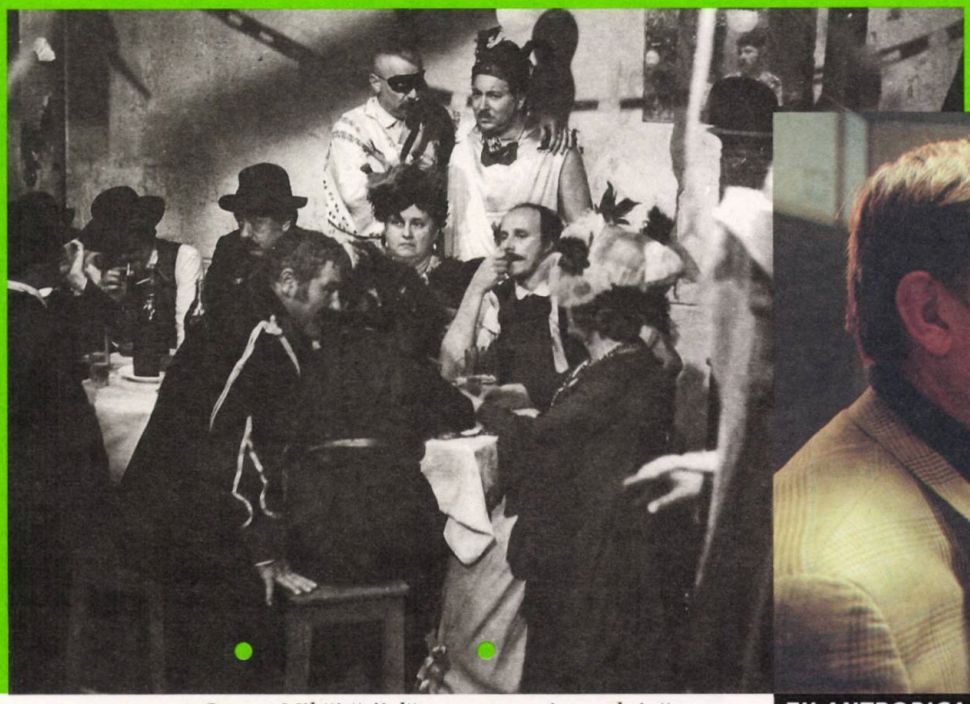

George Mihăiță, îi dă un pumn prietenului său pentru un material video educativ, în reeditarea unui episod anterior când s-ar fi îmbătat și s-ar fi luat la harță).

În același timp, aparatul de filmat delimita clar ce e realitate și ce e o lume alterată de propagandă în interiorul realității. La un moment dat, buimăciți de bătaie și de amenințări, tinerii își pierd vlaga și devin docili – semn că sistemul reușea să distrugă orice formă de răzvrătire, chiar și una inofensivă.

DE CE TRAG CLOPOTELE, MITICĂ?

R. LUCIAN PINTILIE | 1981

Obsedantul deceniu

6

Deși *De ce trag clopotele* a fost finalizat de Pintilie în 1981, filmul a fost interzis de Ceaușescu și a putut fi văzut prima oară abia după Revoluție. Personajele lui Caragiale, odinioară benigne în repetitivitatea lor mecanică, erau văzute acum ca niște ființe grotești, iar mahalaua lor, ca o prelungire a canalelor. Delirante, alcoolizate și scârboase, ele anunțau perioada 1990–1999, când cineaștii căutau să se elibereze. În absența cenzurii, regizorii și scenariștii puteau să apeleze la tușe groase și să lovească direct în sistem.

De altfel, după cum afirmă criticul Gabriela Filippi în volumul *Filmul tranziției, contribuții la interpretarea cinemaului românesc nouăzecist*, filmul a fost receptat de criticii vremii aproape unanim ca „o oglindă întoarsă de Pintilie către publicul anilor '90", cronicile insistând obsesiv asupra faptului că „filmul era chiar mai actual la ora aceea decât în urmă cu un deceniu, când fusese realizat".

FILANTROPICA

R. NAE CARANFIL | 2000

Intrarea în capitalism

7

Filantropica e despre o societate capitalistă divizată violent între bogați și săraci, unde cei din urmă nu au prea multe de ales. Astfel, apare un sistem complex de escrocherie intitulat *Filantropica* – un textier propune povestea și handicapul cu care angajații defilează apoi pe străzi. Personajul profesorului, jucat de Mircea Diaconu, e prins la înghesuială; ca să cucerească un fotomodel îi trebuie mulți bani, așa că se angajează și el la *Filantropica* într-un rol neobișnuit. Camuflat în uniforma de soț, stă la restaurant cu presupusa „iubi" și mănâncă de toate. La final, când apare nota, apare și circul. Cei doi susțin că mâncarea e prea scumpă, că sunt la aniversarea lor, ea începe să plângă, în vreme ce toți din jur se oferă să plătească în locul lor.

Umorul lui Nae Caranfil estompează mult din drama politică a filmului – e un fel de privire cinic-comică asupra anilor 2000 și totodată un refren al capitalismului românesc: „Mâna întinsă care nu spune o poveste nu primește".

GEORGIANA MUȘAT. Critic de film cu licență în Ingmar Bergman. Scrie joia pe Scena9.ro.

MOARTEA DOMNULUI LĂZĂRESCU

R. CRISTI PUIU

2005

Agonie medicală

8

Așa cum o arată și titlul, periplul lui Lăzărescu prin spitalele românești e destinat fatalității. La 14 ani după, filmul are încă o actualitate incredibil de tristă. Lăzărescu suntem de fapt noi toți, plimbați de pe o targă pe alta, de la un medic la altul, care nu știu ce să facă cu noi, ne ridiculizează și se uită cu scârbă. Pe Lăzărescu îl cheamă bombastic Lăzărescu Dante Remus, ceea ce e în sine o glumă paradoxală: Lazăr nu se mai scoală din morți, pentru că nu mai are cine să-l trezească.

A FOST SAU N-A FOST?

R. CORNELIU PORUMBOIU

2006

Nici nu mai știm cine suntem

9

Cu toate că niciun personaj nu pare să-și amintească exact de Revoluția din 1989, *A fost sau n-a fost* este, paradoxal, un film despre memorie. Personajele își amintesc cu plăcere de copilărie, de Moș Crăciun, de evenimente din anii '60, dar au probleme în a-și aminti cu precizie dacă au fost sau nu în piața din Vaslui în momentul Revoluției.

În ce fel definește filmul lui Porumboiu o generație? Vorbind despre poziționarea noastră în inima istoriei și cât de mici suntem când istoria e prea mare. Lumea din film e veche, prăfuită și dezlipită de prospețime – de pildă, Jderescu, prezentatorul emisiunii, îl apostrofează pe cameraman pentru că încearcă să filmeze din mână (un fel de a vedea realitatea din jur sinonim cu estetica noului val românesc). Ca și cum ar privi dintr-un acvariu, personajele se pierd în detalii și nu mai văd imaginea de ansamblu. Apelul telefonic al unei bătrâne care anunță că ninge afară sparge cearta interminabilă dintre bărbați, lăsându-i mici și rușinați.

SIERANEVADA

R. CRISTI PUIU

2016

Lumi postcomuniste contemporane

10

Cu *Sieranevada*, Puiu pare că a făcut un experiment – cum poți transforma un film de artă cu o durată impresionantă de trei ore și jumătate, plasat aproape integral într-un apartament, într-un film cu care se poate identifica orice spectator român? Nu numai că prezintă tipologii pe care le întâlnești la orice pomană (sărbătoare, nuntă, eveniment generic de familie care presupune reîntâlnirea dintre generații), ci arată patosul discuțiilor, irelevanța și ridicolul unor obiceiuri (hainele bune ale mortului trebuie donate unei persoane din familie, nu?) și ireverența față de religie.

Sieranevada e despre hibele vieților și familiilor noastre, despre cum șchiopătăm unii pe lângă alții și nu facem efortul să ne cunoaștem dramele. Lari (Mimi Brănescu), protagonistul, trece într-o singură zi prin toate stările posibile – râde de poveștile soției, plânge în mașină după o confruntare cu ea, se enervează, conciliază două baricade, obosește și în cele din urmă are o criză de râs în fața unei farfurii de sarmale. Un timp care nu trece ușor – dar prin durata asta reușește să „aducă spectatorul la masă", să trăiască odată cu personajele și să aștepte odată cu ele lăsarea serii.

c RDC era Zair, Cambodgia era Kampuchea, iar Namibia încă făcea parte din Africa de Sud.

Colaj

Bogdan Tutuneanu și-a mutat studioul foto în realitatea socială, de unde ne invită să ne privim unii pe alții cu mai multă empatie și demnitate.

BOGDAN TUTUNEANU
fotografii

IOANA CÎRLIG
text

5 min.

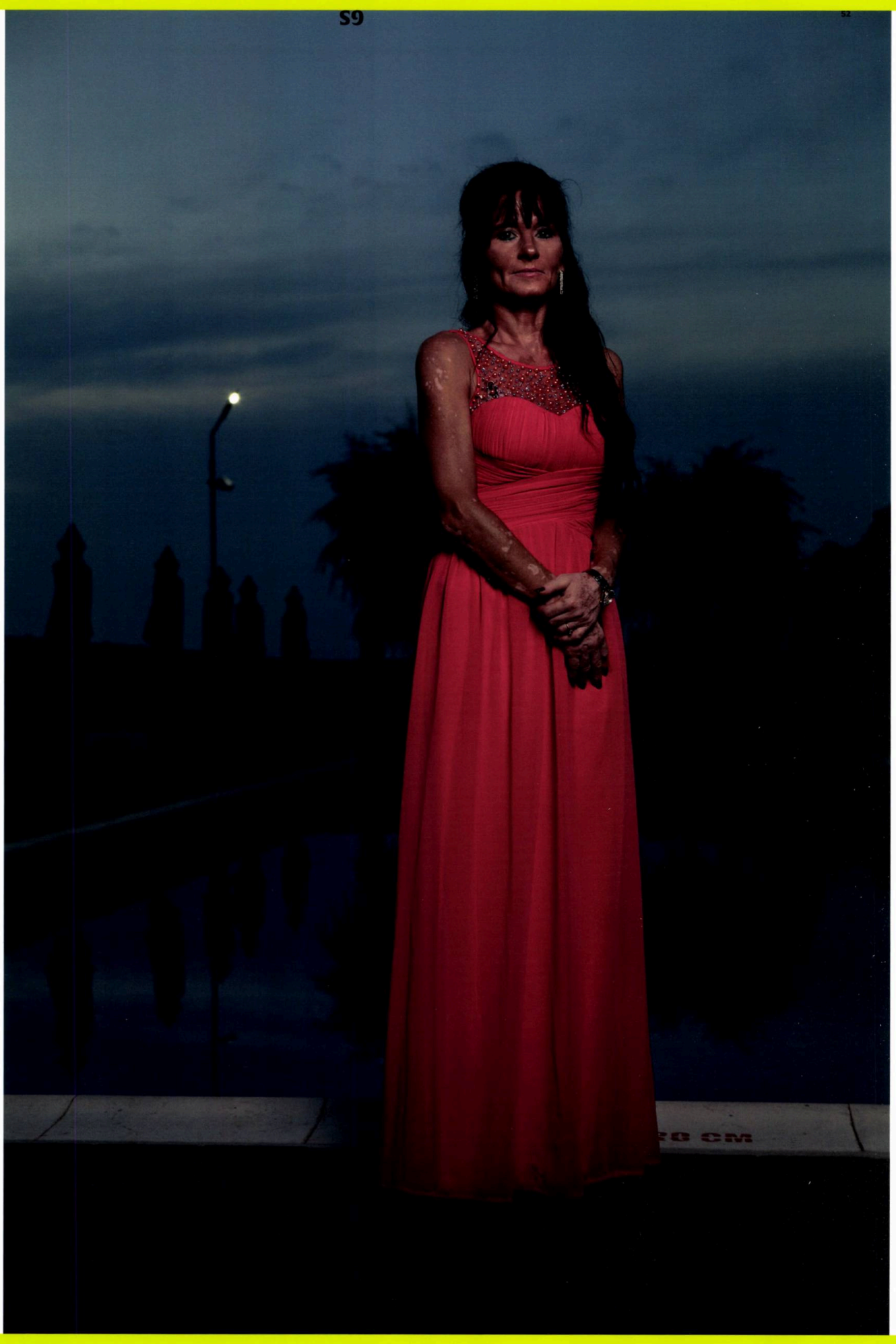

În ultimii șase ani, Bogdan Tutuneanu a fotografiat sute de oameni în căutarea portretelor care să construiască un soi de arhivă subiectivă, inclusivă și echilibrată a societății românești. Proiectul a început în 2013 cu o călătorie de trei luni într-o dubiță prin județul Tulcea. De atunci, Tutuneanu a revenit și a fotografiat familii, tineri și bătrâni, săraci și bogați, muncitori, oameni de afaceri, preoți, polițiști, vânzători, paznici. Stilistica imaginilor interoghează noțiunile cu care îl definim pe celălalt și modul în care îl reprezentăm, în media și în mințile noastre. Ideal, ăsta ar fi rostul fotografiei documentare: să micșoreze distanțele dintre oameni, iar *Celălalt* asta și-a propus. Proiectul e inspirat de *Arhivele planetei*, o colecție uriașă de imagini cu oameni din toate colțurile lumii, inițiată și finanțată de Albert Kahn, bancher și filantrop, la începutul secolului trecut. Arhiva lui Kahn a fost făcută cu gândul că documentarea diversității lumii în care trăim va duce la o bună înțelegere între oameni, între popoare, între religii.

Toate aceste întâlniri, extrem de diferite între ele, m-au făcut să înțeleg că nu aveam cum să reprezint *realitatea*. Orice reprezentare avea să fie interpretată altfel de fiecare persoană în parte, iar riscul ca aceste imagini să fie confundate cu anumite stereotipuri m-a făcut să țin proiectul în *stand-by*, pentru a-l continua și completa. În timpul petrecut pe teren, mi-a devenit din ce în ce mai clar că zidurile din societate sunt, în parte, și efectul muncii noastre, a fotografilor, și mulți dintre cei pe care i-am portretizat mi-au atras atenția asupra acestui lucru. Am petrecut mult timp cu acești oameni, care, oricât de diferiți între ei ar fi fost, erau uniți de cel puțin un lucru: dorința de-a fi reprezentați cu demnitate.

99

Bogdan Tutuneanu. Fotograf. Călător. Atent la subtilitățile naturii umane. bogdantutuneanu.ro

Proiectul lui Bogdan Tutuneanu e încă în lucru și după finalul documentării va fi prezentat într-un album de fotografie.

S9

A Olanda a legalizat prima căsătoriile gay, în 2001.

GRĂDINARUL UDĂ TOATE CHIAR ȘI PE CELE CE NU ÎNFLORESC

■ Un pictor îmblânzește iedera neagră.

27 min.

FLORILE,

DIANA MESEȘAN
text

ANDREI BECHERU
fotografii

Murivale mi-e prieten. Ieri la prânz, de exemplu, m-am oprit pe la el cu bicicleta. Am stat pe niște scaune de plastic în fața atelierului său din București și am băut un pahar de vin, pe lumina de toamnă. Am vorbit chiar despre asta, despre lumina de toamnă. Murivale a bombănit despre Trinitas, apoi și-a amintit de Aurică, un prieten care a murit. Am vărsat niște vin în amintirea lui Aurică. Și am admirat cum roșul dintr-un tablou e trezit la viață de o lumină așa frumoasă. Ce să zic, a fost un moment dintr-o duminică blândă, între doi oameni cam singuri.

Pe Murivale l-am cunoscut întâmplător într-o primăvară, pe Calea Moșilor, în spatele Bisericii Sfântul Gheorghe Nou. Într-o parcare aproape goală am văzut niște desene cu teme religioase, pe ziduri mâncate de vreme și mirosind a urină. Mai încolo erau câteva picturi mari cu Fecioara Maria cu Pruncul, așezate sub un cenușer, un copac cu o tulpină înaltă de 15–20 de metri și o coroană bogată. În germană i se spune arborele lui Dumnezeu. Lângă tablouri, pictorul, un bărbat în vârstă cu barbă albă și înfățișare de apostol, dar prea vorbăreț să fie unul. Făcea un *live* pe Facebook. Mi-a zis din primele minute că e ateu, dar că iubește simbolurile religioase, și că plantase acolo irișii ca să nu se mai pișe lumea lângă madonele lui de pe pereți.

„Asta e o splendoare de desen. Frust, liber, cu nerv", și-a descris apoi una dintre picturile cu Fecioara Maria. Mi s-a părut că vorbește ca un critic entuziast, doar că despre propria artă. „Are lumini foarte frumoase pe Isus copilul, pe chip, pe mâini", a adăugat, apropiindu-se de tablou și urmărind linia desenului cu degetele, într-un fel aproape iubitor. Desenase madonele cu gândul la mama lui. Homosexualii în general au o singură iubire feminină, mama, iar el e homosexual, mi-a spus tot atunci. „Mama mea unică" era inscripționat pe unul dintre ziduri.

La câteva luni după prima noastră discuție m-am postat în fața casei lui și l-am strigat la geam, cum ne strigam unii pe alții când eram copii și mergeam la joacă. Domnu' Murivaleeee, domnu' Murivaleee! Introdus de un cor de câini, Murivale a ieșit pe terasă. Părea un pic circumspect. Aș vrea să fac un filmuleț despre dumneavoastră, i-am zis, dar ar însemna să petrec mai mult timp pe aici.

A coborât și ne-am așezat pe o placă de beton din fața casei, pe care era pictat un Isus mort. „Pictez ca să mă simt mai puțin singur. Ca să nu te simți singur, lucrezi, lucrezi", a spus printre claxoane de mașini. „De obicei, depresivii au o putere de muncă enormă. Și dacă ești și Berbec, și mai multă." Câteva clipe nu s-au mai auzit deloc mașini. Doar liniște. Apoi Murivale a zis: „Eu, dimineața când mă trezesc, am noroc că le cânt la cățeii ăștia. (…) Trebuie să ies, să le cânt, să mă distrez cu ei, să mă binedispun. Dacă nu mă binedispun, cad în butoiul ălalalt de melancolie și pe urmă depresia te înhață. Depresia e ca un șarpe care e acolo după colț, și numai un pic ai trecut și, țac, te-a prins".

Voiam să fac un material despre pictor, pentru că întâlnirea cu el fusese o mică fisură în realitate. Mergi pe stradă și ești brusc absorbit într-un alt univers, ca Alice în Țara Minunilor. Un univers care sfidează imaginile standard despre artă, religie sau homosexualitate. Murivale are puterea să creeze o Țară a Minunilor a lui.

Recunoașterea pe care acesta a primit-o ca artist nu a fost pe măsura pasiunii, am descoperit ulterior. Cu un picior în arta tradițională și cu celălalt în arta experimentală, nu a fost complet acceptat de niciuna dintre lumile astea. Doar două dintre miile lui de lucrări au fost cumpărate de muzee. Un tablou a ajuns în colecția Muzeului Național de Artă Contemporană din București și o pictură „foarte mică" e la un muzeu din Slatina. Lucrări de-ale lui sunt și în colecțiile private ale Băncii Mondiale și ale Deutsche Bank. Mai toată lumea artistică de la noi a auzit de Murivale, dar foarte puțini știu cu adevărat ce face. Am început să mă întreb de ce.

Au trecut peste doi ani de la întâlnirea noastră. Ne-am împrietenit, ideea filmulețului s-a transformat în ideea unui documentar audio, dar s-au adunat alte povești, alte picturi, alte întâmplări. Am salvat toate înregistrările, le-am ordonat pe ani, transcris. Vara asta mi-am făcut curaj și am zis că voi scrie ceva despre Murivale. Fără să fie sfârșitul documentării. Doar o mică oprire pe traseul ăsta, în care uneori stăm în parcarea însorită și bem un pahar de vin, iar alteori povestim despre asta în scris sau în câte-un *live* pe Facebook.
(9 septembrie 2019)

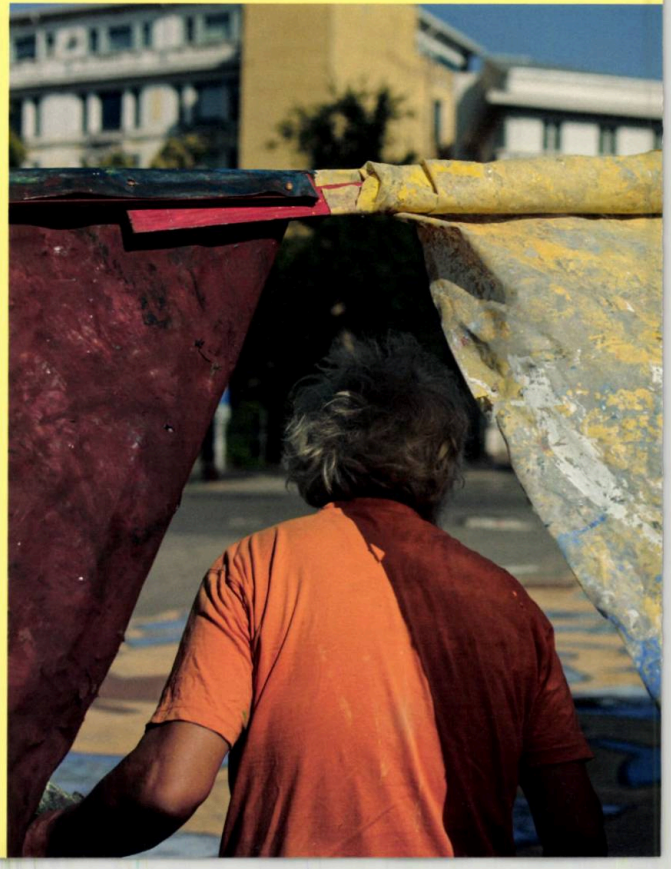

PARCAREA PICTATĂ

La 6:30 dimineața, sfârșit de august, parcarea lui Murivale e plină de microbuze vechi și grupuri de femei și de bărbați din Republica Moldova, veniți în București după pașapoarte românești. La câțiva metri de ei, e un fel de catedrală fără acoperiș. Dar oamenii sunt prea obosiți să privească isușii sau stânjeneii pictați pe ziduri în albastru ultramarin și ocru pământiu; siluetele de păsări de pe trunchiurile copacilor; portretele de căței de pe zidurile unui fost WC public din parcare. Cumva, cele două lumi nu se intersectează, deși nu sunt atât de diferite. Ambele sunt născute din sărăcie și din greutăți.

Am venit să îmi beau cafeaua cu Murivale, pe terasa lui cu trandafiri, dar nu răspunde la telefon, așa că fac o scurtă plimbare. Aici a funcționat Piața Decebal, dar acum este „o zonă urbană destructurată". Așa o descriu arhitecții. Iar destructurarea înseamnă clădiri de secol 19, unele semi-abandonate, altele complet părăsite și pe cale să se prăbușească, spații de parcare sau câteva case rămase în picioare după cutremurul din '77. Într-una dintre ele locuiește Murivale. S-a mutat acolo la mijlocul anilor '90. Pentru că se afla la doar câțiva metri de locuința lui, și-a amenajat un atelier într-un depozit abandonat al fostei piețe agroalimentare, transformată apoi în parcare.

Mă gândesc că Murivale are suflet de anarhist. Bărbatul născut în Arcalia, un sat din Bistrița-Năsăud, într-o familie penticostală cu opt copii, a făcut *squatting* la finalul anilor '90, când la noi nici nu se auzise de cuvântul ăsta. Adică a ocupat clădirea aia plină de jeg, a curățat-o și a umplut-o cu ideile și culorile lui.

Iar la mulți ani după, a început să colonizeze întreaga zonă cu intervențiile lui artistice. Nu că atelierul nu i-ar fi fost de ajuns. Dar voia să scape de mizeria din parcare, de șobolanii care mișunau, de tristețe. În 2016, a murit chiar lângă atelierul lui un om al străzii care își făcea veacul pe acolo. Asta l-a aruncat pe Murivale într-o depresie. Așa că a apelat la metoda lui veche, deja testată, de a face față durerii: s-a pus pe muncă. A făcut o curățenie generală în parcare, a dat zidurile cu var și apoi a început să picteze madone cu pruncul.

Aproape că și-a luat amendă atunci. A scăpat cu ajutorul unui *live* pe Facebook care s-a viralizat. „Pictorul care a transformat urâtul în frumos a fost amendat", „Cum să te amendeze, omule, că ai salubrizat cu îngerii tăi kilometrul zero al Bucureștilor?", „Cât de astupat la minte să fii ca să îl amendezi pe Murivale pentru artă!", au comentat mai mulți oameni pe Facebook.

Mă uit în dimineața asta la frescele lui din parcare, care între timp au cucerit și mai mult spațiu. Pe jos a pictat portretele unor persoane LGBT care au marcat istoria omenirii. Mașini scumpe parchează zi de zi pe chipurile lui Alan Turing, Michelangelo sau

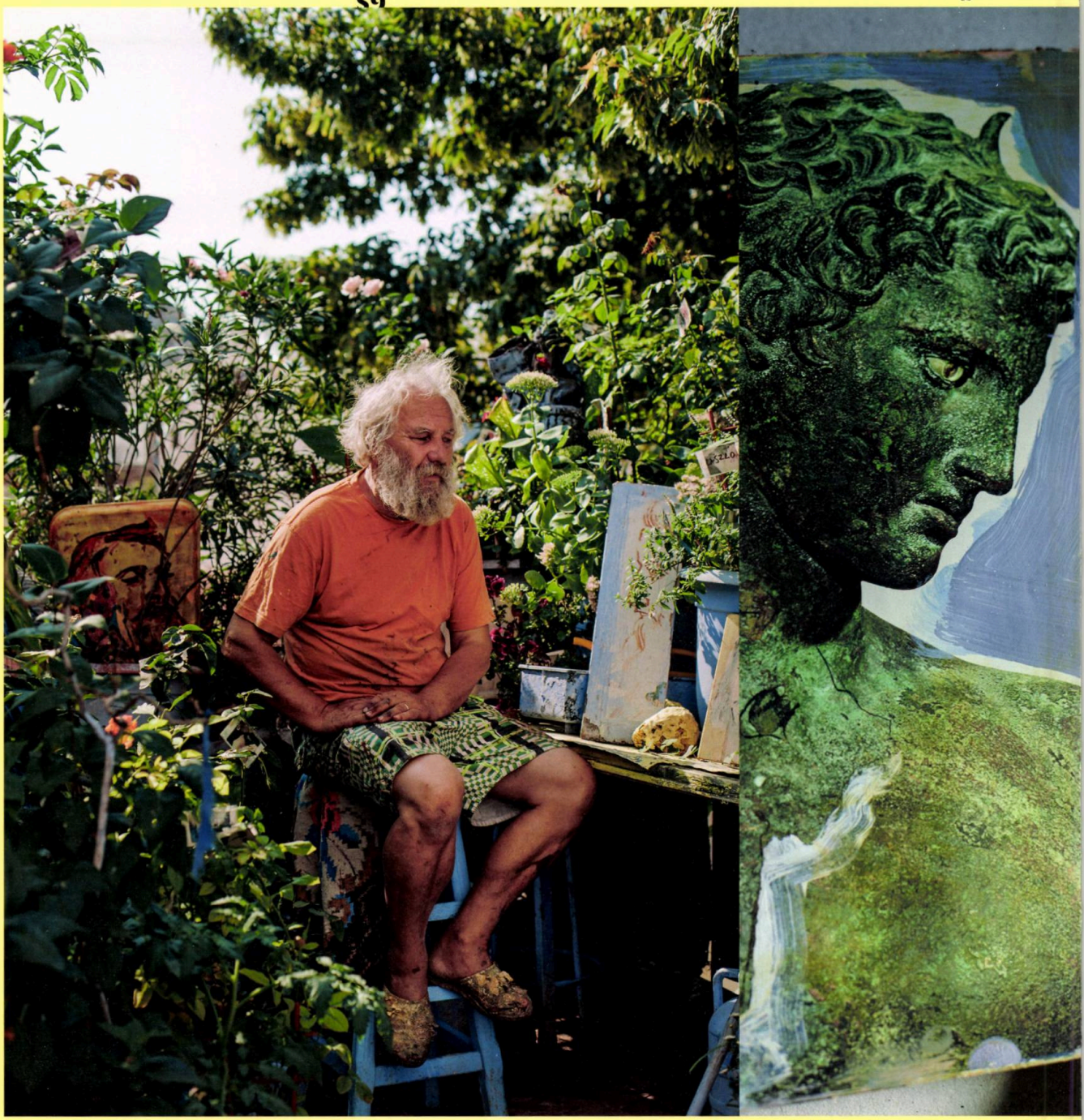

Virginia Woolf. Îmi dau seama că rezistența lui a funcționat într-o oarecare măsură. Locul e mai curat, mai îngrijit acum. Arată mai mult ca o bucată din universul lui Murivale decât ca o parte de oraș uitată de autorități.

După vreo 15 minute de așteptare, apare și pictorul. „Bună dimineața", zice vesel. Numele lui real e Vasile Mureșan, dar și-a ales pseudonimul de Murivale pe la mijlocul anilor '80, când și-a dat seama că mai erau câțiva artiști vizuali cu același nume ca al lui. Are 62 de ani, barbă și părul alb, dar nu pare bătrân. Sau eu nu îl văd așa. Poate din cauza felului copilăros de a se bucura de lucruri. „Eu mă trezesc ca orice băiat de la țară când apare lumina." Alec Soth, unul dintre cei mai importanți fotografi contemporani din lume, membru Magnum, l-a întâlnit pe Murivale anul trecut, într-o excursie de lucru în România. „Avea o față atât de caldă și de deschisă. Ochii lui erau plini de lumină", îl descrie într-un e-mail. „Și lumea lui, ce încărcată de senzații! Lătratul câinilor, artă peste tot. O explozie delirantă, în contrast cu felul lui blând și liniștit."

Îl cunosc deja de mai mult de doi ani, dar e prima dată când Murivale mă primește la el în casă. Până acum am stat de vorbă doar în atelierul lui. Mi-a explicat că de când are câinii nu prea mai primește vizitatori. E mai greu să țină casa în ordine și nu vrea ca lumea să strâmbe din nas.

„Hai că am făcut o cafea americană", spune Murivale. „Hai, copilă, că nu e baubau!"

ISUS PE CUTIA POȘTALĂ

În spatele unei portițe e o curte interioară pe care o împarte cu vecinii. Nu are nimic din prezența lui Murivale. De aia poate trece în grabă pe acolo; ca pe lângă un detaliu care nu merită menționat, pentru că povestea e alta. Apoi deschide ușa casei lui. Acolo e povestea.

E universul lui privat, cu patul lui, cu hainele lui, cu resturi de mâncare în bucătărie, cu boluri cu boabe pentru căței. Dar în același timp, la Murivale acasă nu e doar acasă. Pe ușa de la bucătărie e scris cu majuscule, cu un marker negru: „Dacă mor vreau să faceți muzeu aici. 17 dec. 2016. Murivale". A scrijelit asta într-o zi când se simțea foarte rău și și-a chemat un vecin să îl ajute. Se gândea că o să moară.

Casa e atelierul lui de iarnă, cu zeci de tablouri pe pereți și sute de lucrări depozitate în lăzi: autoportrete, portrete, lucrări erotice, desene cu cățeii lui, peisaje din satul natal. „Ce frumos e portretul ăla al cățelului!", îi zic. „Ăla e Toulouse." „Foarte drăguț!" „Nu mai zi așa", mă ceartă. „Nu se zice artă drăguță!"

Multe dintre lucrări sunt din anii '80–'90, realizate într-un stil tradiționalist, cel puțin din perspectiva temelor. La începutul carierei, făcea peisaje de tip impresionist. Era genul de pictor pe care îl întâlneai la simpozioane, printre artiști bărboși care vorbeau despre lucruri profunde și nu se amestecau cu muritorii de rând. Dar Murivale nu s-a mulțumit cu asta.

Casa lui e și depozit pentru obiecte strânse în zeci de ani. „Acolo e Isus pe o cutie poștală. Era cutia mea poștală pe care nu am vrut să o arunc", zice râzând. Asta îmi amintește de cunoscuți care păstrează fiecare mic obiect care și-a pierdut de mult utilitatea. Dar la Murivale e mai mult de atât. E o reciclare creativă permanentă. Pe un staniol care acoperea platouri de mâncare a pictat un portret al lui Isus. Petalele trandafirilor de pe terasa lui sunt integrate în lucrări. Asta dacă nu face cu ele dulceață. Anul trecut a pictat pe zeci de cămăși de-ale lui portrete de artiști LGBT din toată lumea și din toate timpurile, pe care le-a expus la galeria Căminul Artei din București. Niște cauciucuri vechi au ajuns ghiveci pentru un corcoduș pe care „l-a apucat înfloritul" toamna.

„Mie îmi place să lucrez pe materiale sărace pentru că asta le dă lucrărilor mai mult dramatism. [E] o zonă de asta de tip Neo Povera", spune Murivale. Curentul Arte Povera din Italia sfârșitului anilor '60 punea un egal între artă și viață. Artiștii se întorceau la obiecte și la mesaje simple, care să dea semnificație vieții de zi cu zi.

Casa lui Murivale e și universul unui bărbat singur și în vârstă, un pic neglijent cu viața domestică. Dar sub stratul ăsta, mai de suprafață, descopăr treptat o altă latură a lui. Toate colecțiile lui, cu sute de DVD-uri cu filme, cu mii de albume de artă și cărți, sunt organizate pe ani, pe genuri, în dosare, cu etichete. Ai colecția de filme franțuzești, italienești, rusești, animații, documentare. „Aici îs micile mele bucurii", spune despre ele.

Realizez că arta lui Murivale se naște între frica de nu a pierde nimic și fantezia de a salva totul.

„Eu cred, de exemplu, în *poetical data*. Termenul *data* vine din engleză, de la acumulare de date, de foldere (...), locuri în care pui, pui. De aia i se zice poeticul unor acumulări. Și povestea asta de tip acumulare antropologică, de chipuri, mi-e foarte de bun augur", mi-a explicat acum doi ani, când se reapucase de unul dintre proiectele lui vechi: portretul colectiv al artistului vizual contemporan.

Timp de mai mulți ani a filmat cu o cameră digitală oamenii care veneau pe la vernisaje. Din acele filmări a extras zeci de mii de fotograme, pe care le-a organizat în foldere, pe categorii: pictori, sculptori, graficieni, colecționari, curatori etc. Apoi le-a printat și a tapetat cu aceste imagini pereții unei săli de expoziție. Voia să contureze un portret antropologic, compus din mii de chipuri, al scenei de artă din România de la începutul anilor 2000. Pentru proiectul ăsta a primit premiul Uniunii Artiștilor Plastici (UAP) în 2005.

Pe un alt perete din casa lui e scrijelit: „Dacă răspunzi până la ora 12, înseamnă că nu ai de lucru. C-tin Noica". De vorba asta a lui Noica a aflat de la pictorul Corneliu Baba, un faimos portretist român, care i-a fost mentor lui Murivale la sfârșitul anilor '80.

Mă gândesc la cele două scrijelituri din casa lui. Una e despre moarte, sau mai degrabă despre ce rămâne după moarte, și alta despre muncă. „Știi ce se întâmplă?", mi-a explicat. „Am foarte mulți frați, foarte mulți nepoți. Câteodată mi se trântește, a, păi, noi avem copii, nu ca tine. Și atunci o să am și eu copiii mei. Că poate ăsta e biletul meu de voie în eternitate. Că mă tot întorc la Dumnezeu, de care eu zic că e conștiința ta. Lui îi plac două lucruri, și creația, și procreația. Deci împlinește-te cu aia cu care crezi tu că poți mai bine."

Față de familia lui, a trebuit să facă două dezvăluiri dificile: că e artist și că e homosexual. Mama lui l-a acceptat mult mai greu ca artist. A durat ani de zile. Despre orientarea lui sexuală i-a vorbit mai târziu, dar a fost mai blândă atunci. „I-am povestit mamei mele și poate de aia mai mult am iubit-o pe mama. Ea zice, eu știam că ție nu îți plac fetele. Ea, săraca, a simțit. Mamele simt cel mai bine."

„Cafeaua unde o bem, aici sau pe terasă?", îi aud vocea din bucătărie, în timp ce răsfoiesc o carte despre artiști LGBT, pe paginile căreia Murivale a desenat portretele unor prieteni.

„Pe terasă, clar! Celebra terasă!"

IEDERA NEAGRĂ

Urcăm scările și ajungem într-o grădină, o junglă de trandafiri înfloriți, leandri, crini și măceși. Toate plantele au un nume, unele chiar mai multe. Îmi arată și o etichetă cu numele meu atașată de creanga unui trandafir înflorit. În fiecare dimineață și seară le udă direct cu furtunul, ca să reziste căldurilor de vară.

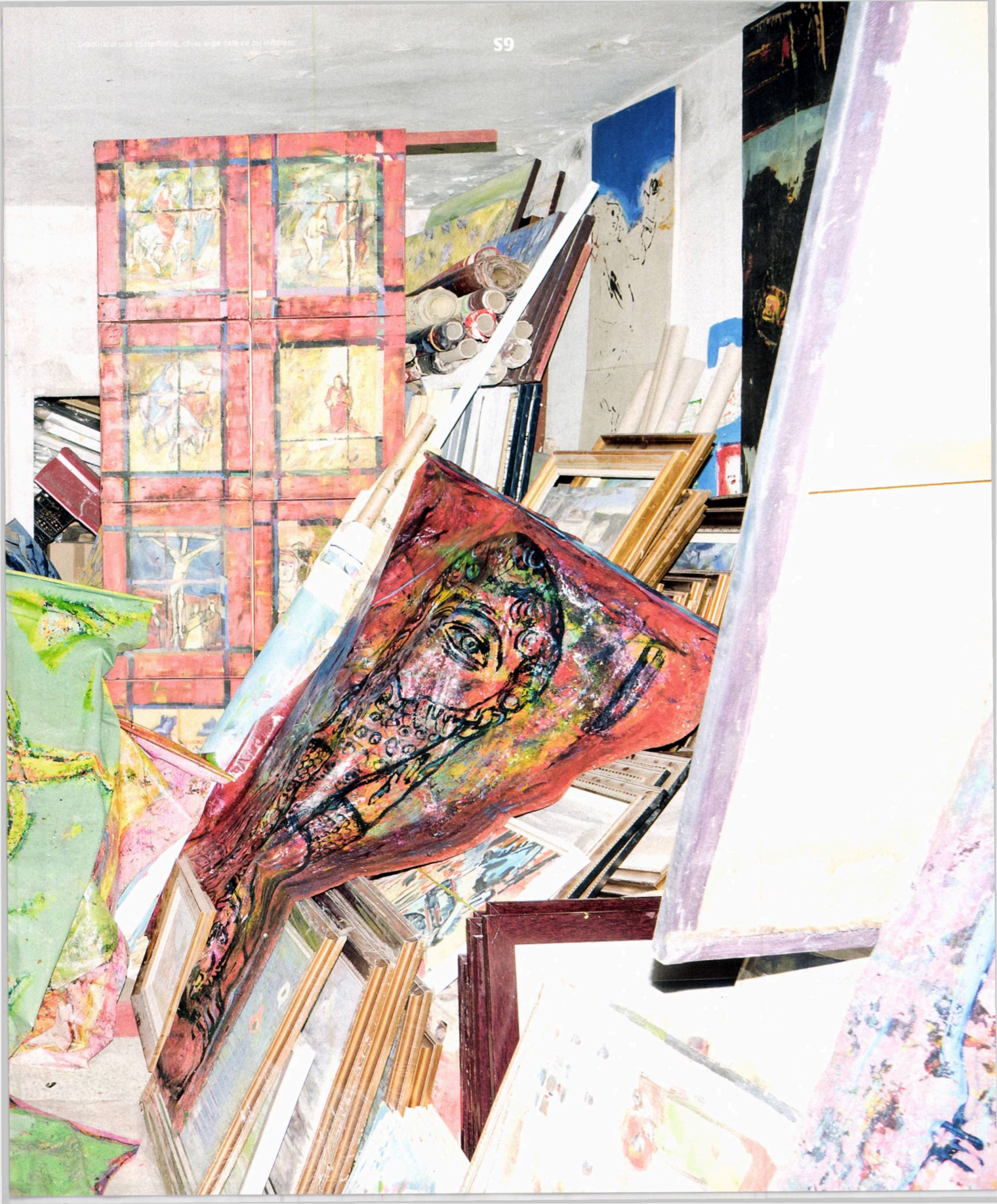

Acum doi ani, când începeam munca foarte devreme, deschideam mereu laptopul să mă uit la *live*-ul de dimineață al lui Murivale. Îl vedeam vesel, povestind vrute și nevrute printre florile lui, salutându-și prietenii pe fundal de Radio România Muzical. Uneori cânta și el, în *falsetto*. Era reconfortant să văd pe cineva atât de binedispus, așa de dimineață. Și nu un alintat al vieții, căruia i-a mers totul strună. Din contră. Un om care s-a luptat cu deznădejdea, dar care pornește dimineață de dimineață mai multe radiouri ca să-și umple casa de muzică. Un bărbat cu voce de bariton uneori, și voce de copil alteori, încăpățânat să își creeze frumusețe în jur.

„Sigur, la mine povestea asta cu terasa e o apărătoare anti-depresie", spune Murivale. Depresia revine des în poveștile lui. O numește omul negru, iedera neagră, șarpele. „În iedera neagră, te înlocuiește altcineva, de care începi să ai frică. Cum se mai zice uneori, omul negru. (...) Iedera neagră e o stare de sufocare, nu mai ai chef de nimic, nici să mănânci, nici să respiri, nici să bei. Bei apă, o vomiți."

Depresia, în toate poveștile lui, e asociată cu moartea. Mai întâi, a tatălui, când avea șapte ani. Apoi, a unor prieteni. Momentul cel mai crunt însă a fost pierderea mamei, acum câțiva ani. „După ce a murit mama, îmi aduceam aminte de ea de la orice făceam. Când cerneam făina pentru mămăligă îmi aduceam aminte de ea. La un moment dat ziceam, mamă, da' pleacă, nu mai veni la mine, că nu mai puteam să dorm."

Nu s-a tratat vreodată de iedera neagră, altfel decât prin a se înconjura de trandafiri înfloriți și de a lucra non-stop. În anul în care l-am cunoscut, picta zeci de anemone pe zi, sau în exprimarea lui, „anemoniza zilnic". În vara aia îi muriseră mai mulți prieteni.

În iedera neagră, te înlocuiește altcineva, de care începi să ai frică. Cum se mai zice uneori, omul negru. Iedera neagră e o stare de sufocare, nu mai ai chef de nimic, nici să mănânci, nici să respiri, nici să bei. Bei apă, o vomiți.

B 192 de țări sunt în prezent semnatare ale Protocolului de la Kyoto.

„Bineînțeles, mi-a futut din nou depresia, mi-a accentuat-o și atunci lucrez, dă-i cu anemone."

În dimineața asta de sfârșit de august, Murivale ia câteva guri din cafeaua cu gust de alune, dintr-o ceșcuță verde pe care a primit-o la înmormântarea unei prietene, criticul de artă Alexandra Titu. Când a aflat că a murit, s-a dus la Obor să cumpere un trandafir în amintirea ei.

Gustul cafelei îi readuce în memorie prima amintire din viața lui. „Aveam trei ani, eram sub un arbore de lalea, în Arcalia e unul dintre puținii arbori de lalea. Arborele e cam cât cenușerul ăsta al meu." Murivale era cu vecinul lui Avrămuț și cu alți copii și ține minte că cineva le-a dat cafea cu lapte. Gustul acela e prima lui amintire.

„Cum mi-a venit povestea? Ți-am spus: știi care e cea mai puternică memorie? Memoria gustativă. Pentru că aia îți trezește în corp toate amintirile. Mie mi s-a mai întâmplat să beau lămâiță și nu mai băusem de mult timp, și când am băut, dintr-odată m-am trezit la casa de copii. Că nouă ne dădea o dată la săptămână câte-o lămâiță."

FLUTURELE LIBER

În casă, în atelier și în parcare, sunt mai multe portrete ale mamei lui, Rafila. Vorbește cu multă milă de ea, ca și cum ar trebui să o protejeze cu fiecare cuvânt pe care îl rostește. Săraca mamă, spune mereu.

„Eu sunt pipirniciu, așa mic ca mama. Am ochii lui mama, un ușor rotund al feței și mâini mici, ca de țărancă", zice râzând. Apoi adaugă: „Mama era foarte frumoasă. Eu țin minte, am surprins-o odată, ea nu se jena. La țară faci baie la lighean. Și când s-a dezbrăcat odată pân' la brâu, măi, era foarte frumoasă. Cu sâni frumoși. Era extraordinară pentru o lucrare".

Rafila avea 38 de ani când a rămas văduvă și cu opt copii de hrănit. „Când a murit tata, eram la litera G, de la ghete. Și el, săracul, zice, pe copilul ăsta să-l dați la școală, să facă școală." Murivale și o soră mai mică au fost dați la casa de copii de la Prundu Burgăului, din județul Bistrița-Năsăud, pe-atunci unul dintre cele mai mari orfelinate din țară, cu peste o mie de copii. Fusese deschis în toamna lui 1959, în clădirea unei foste unități militare.

În dormitoarele, în sălile de clasă sau pe coridoarele orfelinatului erau tablouri cât peretele cu teme istorice, capturi din Al Doilea Război Mondial. Erau impecabil lucrate, dar cu compoziții prea elaborate pentru gustul lui Murivale. „Eu îs adeptul unei picturi ca poezia. Să o consum repede." Tablourile acelea deveniseră, într-un fel, simbolul educației la care nu ar fi avut acces dacă nu ar fi fost dat la casa de copii. A mers în tabere prin țară, la muzee, la concerte de muzică clasică.

Despre violența de la orfelinat, Murivale mi-a povestit mai târziu. „Eu am zis partea frumoasă, dar [era] și partea dură." Băieții mai mari erau agresivi, dar nu puteai să te plângi la nimeni, pentru că erai considerat trădător, apoi primeai bătaie pentru asta.

„Îți punea seara o față de pernă în cap și nu îl vedeai. (...) La un moment dat și dascălul nostru, pedagogul, ne-a zis *mă, eu știu că voi vă jucați seara între voi prin pat*. Tăceam. Cum să spui că ăla se juca, că ăla a venit la mine în pat? Astea erau foarte tăcute." Murivale spune că el nu a trăit abuzurile astea, pentru că îl proteja Lucian, un coleg solid, sportiv și foarte bun colorist.

În lumea brutală de la orfelinat, Murivale a învățat să se detașeze de realitate și să se întoarcă spre universul lui interior, prin pictură. „Prima mea șansă a fost că am făcut o madonă cu pruncul pe sticlă, pe care am vândut-o unui coleg. Pe trei lei și de vreo cinci ori felul trei. Noi așa făceam comerțul nostru. Îmi dai de cinci ori felul trei. Și felul trei era portocale, prăjituri sau compot."

Atunci a descoperit arta ca scăpare. Arta ca terapie personală. Arta ca un gest repetitiv care liniștește. În cei doi ani și un pic de când îl cunosc, am putut să văd că Murivale lucrează non-stop, fără concedii, fără weekenduri, fără pauze. La el nu există nicio linie care să separe arta de viață. Iar asta înseamnă că atelierul lui se umple zilnic de lucrări noi.

Unele sunt exerciții de culoare. „E ca Tatăl nostru. Dacă nu îl repeți, nu îl știi. Așa e și cu anemonele." Altele, ca „Grădina din vis", o pictură de patru pe zece metri cu motive din arta sumeriană, la care a lucrat vara asta, sunt realizate în mai multe etape, pe parcursul a câteva săptămâni sau chiar luni.

Dar Murivale își aruncă toate lucrările laolaltă, ca într-o găleată mare, fără nicio delimitare. Postează pe Facebook zeci de poze, din diferite unghiuri, cu fiecare în parte. Așa că e greu să ții pasul cu tot ceea ce face, pentru că nu trasează granițe între arta pregătită pentru expoziții și arta pe care o face mai mult ca terapie personală. Spune despre el că e propriul lui promotor.

„Nu-l valorifică piața de artă, *mainstream*-ul la cât ar trebui. Și el are un aport la chestia asta. Nu s-a raliat cu nicio galerie", mi-a explicat Nona Șerbănescu, artistă și manager cultural.

„Murivale nu acceptă să lucreze cu un curator. Totul e la fel de important/neimportant pentru el. Nu există nicio selecție."

„Produce foarte, foarte multe lucruri", a spus Suzana Dan, unul dintre numele feminine importante din arta contemporană de la noi. „Lucrezi foarte mult, dar e ca un ADHD al lucrului, în care nu stai să gândești foarte mult. (...) Lucrările lui uneori îmi creează senzația că sunt ca joaca unui copil, care este total exuberant, și lucrează, lucrează, lucrează, dar nu are un scop anume."

Suzana l-a cunoscut în anii '90, când era studentă. Își amintește că Murivale era foarte cald cu toată lumea și entuziasmat de artiștii mai tineri. „I se părea foarte tare că suntem ai dracului, că pictăm cum pictăm, lucru pe care nu l-am primit din partea multora. Destul de greu ca un coleg de breaslă să vină să îți spună, băi, ce tare ești."

L-am întrebat pe Murivale dacă a încercat să lucreze cu un curator sau galerist. „Curatorul are tendința de a te muzeifica, de a te băga într-o nișă. Iar când te nișează alții, te fixează ca pe un fluture în insectar. Eu sunt încă în metamorfoză, nu îmi place să fiu fixat."

„VIAȚA SE NAȘTE DIN IMPERFECȚIUNI"

Deși pare că se joacă, Murivale e un artist care lucrează conștient. E mereu în căutare de soluții care să crească expresivitatea unei lucrări. Una dintre tehnicile lui preferate e monotipul. Desenează, de exemplu, cu un tub de culoare pe o folie de plastic. Apoi pune o pânză deasupra, și în felul acela se imprimă desenul. E ca o tipăritură unică. De ce nu pictează direct pe pânză și preferă tehnica asta? l-am întrebat. Pentru că desenul se copiază imperfect, iar asta sporește expresivitatea liniei. „Viața se naște din imperfecțiuni. Și din iubire", spune zâmbind.

La fel de preocupat este de materialele cu care lucrează. Acum câțiva ani, a pictat scene religioase pe tablă traforată. După ce le termina, le lăsa pe terasa lui, să le bată vântul, zăpada, ploaia. „Exact cum sunt troițele. Ele stau acolo, în sensul că le mai lucrează Dumnezeu. Ruginesc, și ruginite devin mate, mai suferinde de vreme. Și le accentuează un fel de dramatism." Când le-a expus la Galeria Orizont în 2014, a adus și cincizeci de ghivece cu stânjenei care au înflorit în expoziție.

„Am rădăcinile în zona tradițională și nu îți poți abandona rădăcinile", spune Murivale despre stilul lui artistic. „Dar suprapun căutările mele, iubirile din niște artiști contemporani: Kooning, Hockney, Kiefer." Unii l-au criticat pentru că nu are un stil unitar. Dar Murivale zice că el a vrut să muște mereu bucăți din istoria culturală, să încerce și aia, și aia.

Cele mai recente expoziții ale lui, „Rude Divine" (2013), „Ipostaze Cristologice" (2014), „Arcalia și neamul meu" (2016), „Happy happy gay day" (2018), par să nu aibă nicio legătură una cu alta, dar există, de fapt, un fir roșu. E vorba de explorarea identității, spune Murivale, prin intermediul relației cu divinitatea, cu familia, cu propria sexualitate și cu universul pe care și l-a construit ca o apărătoare anti-depresie. Un fel de mers din aproape în aproape, până ajungi la tine.

Multe dintre lucrările realizate pentru expoziții sunt păstrate în atelierul lui din parcare. Cum acoperișul e stricat, s-a întâmplat de mai multe ori să i le plouă. Pe la începutul anilor 2000, a vândut picturi unor colecționari străini privați sau unor instituții ca Banca Mondială sau Deutsche Bank. Dar publicul obișnuit al lui Murivale sunt oameni mai în vârstă care îi cumpără peisajele și florile.

„Pentru mine a fost o întâlnire miraculoasă", mi-a povestit Ionel M., un medic de 58 de ani care l-a descoperit pe artist în primăvara asta. I-a cumpărat în jur de șaizeci de lucrări în decurs de câteva luni. Multe sunt peisaje din Arcalia, satul unde s-a născut Murivale. „Le-am luat pentru bucuria mea", explică Ionel. „Cumpărându-le, îmi fac mie un bine. Nu mă uit la ele cinci minute. Poate mă uit o jumătate de oră în fiecare seară. Murivale are o putere extraordinară de a transpune în culoare emoții."

„Îl apreciez ca artist, dar cel puțin în egală măsură ca om", adaugă Ionel. „Parcă a pierdut prea mult. I s-ar fi cuvenit o viață mai alintătoare."

„ȚI-AI LĂSAT FRUMUSEȚEA AIA DE SERVICIU"

După școala profesională și după armată, Murivale s-a angajat ca electromecanic de telefonie în Bistrița. Mergea prin județ să verifice dacă rețeaua pentru teleconferințe între instituții funcționa. Timp pentru pictat avea doar duminica.

Pe la începutul anilor '80 a câștigat un premiu național pentru pictură la Festivalul de cultură „Cântarea României". Directorul de la Poșta din Bistrița s-a gândit atunci că tânărul electromecanic de telefonie ar fi mai util țării ca artist decât ca muncitor. I-a cerut să facă o pictură murală în poșta veche din oraș. Murivale spune că se simțea ca Michelangelo lucrând la Capela Sixtină. În paralel, mergea și la liceul seral. „Într-un final am făcut o pasăre imensă, care de imensele ei aripi nu se putea ridica."

Dar pictura nu a plăcut conducerii, pentru că nu respecta realismul socialist care se cerea atunci. „Hai, gata, ne-am săturat de distracția ta", își amintește că i-a zis directorul. Murivale și-a dat atunci demisia pentru că nu mai voia să facă artă doar duminica. Pasărea care nu se putea ridica a mai stat pe pereții poștei câțiva ani, apoi a fost ștearsă.

Pictorul a rămas fără niciun venit, iar mama lui nu l-a mai primit acasă. „Un pic m-a alungat. Ți-ai lăsat frumusețea aia de serviciu și acum o să te țin eu, femeie bătrână, în spate." A încercat să supraviețuiască din pictură, iar în '84 s-a mutat în București, cu o valijoară la el. Era sărac, dar „flămând de artă", curajos și cu un vis „foarte puternic, foarte puternic". Un sculptor îi recomandase să facă studii de specialitate dacă nu voia să rămână un „geniu de Bistrița", adică genul de pictor talentat, dar care își ratează șansa și se îngroapă în alcool.

Scriitorul Mircea Nedelciu, unul dintre numele importante ale generației '80, care lucra la Cartea Românească, l-a ajutat pe Murivale să-și organizeze prima expoziție la librăria editurii în 1985, cu peisaje realizate la Ipotești. Au urmat altele două în același an,

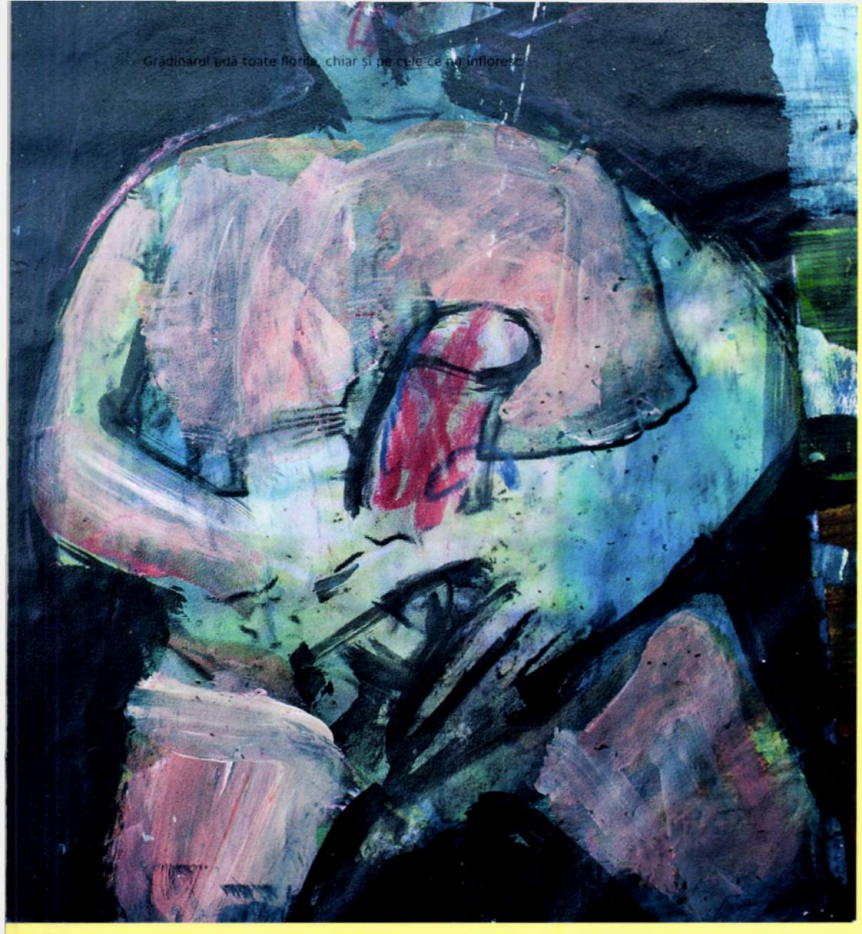
Grădinarul udă toate florile, chiar și pe cele ce nu înfloresc

una la Teatrul Mic și alta în rotonda Ateneului Român. Artistul din Arcalia începea să vândă și era „în al nouălea cer".

S-a împrietenit cu Corneliu Baba, care i-a devenit mentor. Baba avea 80 de ani și nu prea mai primea vizitatori în atelierul lui, dar pe Murivale l-a acceptat. Poate datorită entuziasmului lui. Iar tânărul a găsit în el un fel de tată. „Când l-am văzut prima dată în carne și oase, că îl știam din pictură, din fotografii, parcă l-am văzut pe Dumnezeu", povestește Murivale.

În paralel, a vrut să facă studii de pictură. Până atunci fusese autodidact. A dat de opt ori admitere la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" din București, dar nu a intrat.

În cele din urmă, s-a înscris la secția de pictură a Academiei de Artă Luceafărul, o universitate privată. Nu era ceea ce își dorise, dar părea o soluție de compromis acceptabilă, care îi deschidea accesul spre lumea culturală a Bucureștiului de la începutul anilor '90. Cu un picior aproape că era acolo. Cu celălalt era într-un teritoriu dominat de frică.

TRIUNGHIUL ROZ

După ce terminăm cafeaua, coborâm la atelierul din parcare. Murivale ridică lacătul de pe poarta din fier forjat în dimineața asta de august. Înăuntru sunt sute, mii de lucrări, de toate dimensiunile și pe toate suprafețele imaginabile, de la pânze, la bucăți de tablă, cămăși, batiste, farfurii. Răsfoiește o mapă cu lucrări erotice făcute acum câțiva ani. Desenele din seria „Beau petit Ami" (Frumosul meu prieten) suprapun siluete de bărbați în erecție cu portrete masculine. Expresia oarecum tristă a chipurilor pare în contrast cu voluptatea corpurilor. Ca și cum acestea păstrează o urmă de vigilență, chiar și în mijlocul extazului. Arta erotică a lui Murivale era mai subtilă la început, poate și pentru că tinerețea lui a stat sub semnul articolului 200. Introdus în Codul Penal din 1968, acesta pedepsea relațiile homosexuale cu închisoare de la unu la cinci ani. Articolul a fost abrogat în 2001.

Murivale și-a acceptat orientarea sexuală abia după vârsta de 30 de ani. „Când eram foarte tânăr nu puteam să vorbesc despre asta. Eu ziceam: Dacă nu sunt normal? Nici eu nu știam ce-i cu mine. După aia mi-am dat seama că nu-s bolnav. Pentru că înainte de '89 nu aveai de unde să ai informații despre așa ceva. (...) Te băga la bulău dacă [erai prins]. Îți trimitea unul și te ademenea."

După ce s-a mutat la București a început să cunoască persoane gay. Dar exista o teamă în permanență. Spune că ți-era frică de tine ca de umbra ta, dar că lucrurile se și întâmplau. A prins mai mult curaj după o excursie la Paris pe la începutul anilor '90, unde a văzut întâmplător o paradă pentru drepturile persoanelor LGBT. A fost ca o fereastră deschisă spre altă lume. „Vezi în altă parte că oamenii nu au făcut pușcărie, atunci zici, bă, nene, da' eu de ce trebuie să stau așa ascuns? De ce trebuie să mă ostracizez? Să n-am poftă de viață, să nu zburd?"

Dar în România articolului 200, fereastra s-a transformat peste noapte într-o ușă închisă. În '93, i-a povestit unei prietene din lumea artei că e atras de bărbați. Bănuiește că ea a spus altora, pentru că din punctul ăla a început să vândă mult mai puțin. „În anii '90, până în '93, când nimeni nu știa ce-i cu mine, eram un artist care era cumpărat în fiecare zi. Puteam merge la Capșa în șlapi", povestește Murivale.

S-a simțit turnat, dar a trăit și o formă de eliberare. Până atunci făcea bani dintr-o pictură tradiționalistă, față de care a putut să ia distanță odată ce banii n-au mai venit ca înainte. Așa că și-a făcut curaj să încerce altceva.

Pentru lucrarea de licență, a pictat cadre din filmul lui Franco Zeffirelli, *Isus din Nazaret*, pe niște cămăși. „Era o aluzie foarte discretă. Două cămăși bărbătești împletite." Erau cămăși de-ale lui, folosite, rupte, pătate de culoare. Le-a tăiat franjuri și le-a împletit. A realizat apoi o instalație cu ele, pe care a plimbat-o prin București, însoțit de câțiva colegi.

Era nevoia de a spune cine e, chiar dacă într-un fel aproape codat, în niște vremuri în care identitatea îi era permanent chestionată. Așa cum s-a întâmplat și la finalul facultății, când a dat examen ca să fie profesor preparator la catedra de pictură. Trebuia să își susțină lucrarea scrisă în fața unei comisii. Subiectul era limbajul culorilor, dar discuția a ajuns într-un punct unde culorile erau doar un pretext.

Unul dintre profesorii din comisie l-a întrebat ce semnificație are culoarea roz, unde poate fi găsită. Murivale i-a răspuns că rozul se găsește în natură, în carnație. Profesorul nu a fost mulțumit și

a insistat. „În lagărele de concentrare cine purta triunghiul roz cu vârful în jos?" Murivale a simțit că i se urcă tot sângele în cap, dar a răspuns: „Homosexualii".

Bărbații gay trimiși în lagărele de concentrare de către naziști erau marcați cu un triunghi roz, pe când lesbienelor le era cusut de haină un triunghi negru. În felul ăsta, persoanele cu altă orientare sexuală puteau fi identificate și umilite public. După examen, Murivale a aflat de la un coleg că profesorul respectiv se interesase de el dacă e homosexual.

A predat la Luceafărul trei ani. Când universitatea privată și-a pierdut licența la începutul anilor 2000, mulți dintre colegii lui au reușit să se transfere la Universitatea Națională de Arte din București. El nu. S-a întâlnit la un moment dat cu unul dintre profesorii lui. I-a spus că ar vrea să vină și la el ca preparator la facultatea de stat. Profesorul a fost sincer cu el. „Muri, pe tine nu te primesc, că ești cu problemele tale."

Nu a cerut lămuriri, pentru că nu voia „să zgândărească rahatul". Îi era clar la ce se referea profesorul și știa că e altă ușă închisă. „M-am simțit foarte prost. Și am zis, bă, nu mai îmi trebe."

Doar că s-a trezit într-o situație complicată. Pierduse salariul de la facultate, posibilitatea unei cariere academice care oferea o plasă de siguranță, și era nevoit să trăiască doar din pictură. Voia să facă artă contemporană, dar din genul acela de artă era mai greu să supraviețuiești. Așa că a încercat un compromis. Pe de o parte a continuat să facă peisaje, anemone și picturi care se vindeau, și în paralel să lucreze la proiectele lui mai experimentale. S-a trezit prins între arta tradițională și cea contemporană. Lumea culturală consacrată îl respinsese pentru că era gay, iar cea nouă, experimentală, care se construia atunci în București, nu l-a primit pentru că făcuse compromisul cu anemonele.

GRĂDINARUL UDĂ TOATE FflorILE

„Grădinarul udă toate florile, chiar și pe cele ce nu înfloresc", am văzut scris cu majuscule pe ușa atelierului lui Murivale în anul când l-am cunoscut. Nu știam dacă era un citat, la ce făcea referire. Îmi suna ca o poezie scurtă despre compasiune sau ca un proverb care mi-ar fi plăcut să existe în limba română.

Am vorbit despre asta cu el abia anul trecut, în preajma referendumului pentru restrângerea drepturilor persoanelor LGBT. Îmi povestea despre niște anemone care i-au murit din cauză că le udase prea mult. Și-a amintit tot atunci de un leandru de pe terasa lui care timp de șapte ani nu i-a înflorit deloc. Și la un moment dat s-a întrebat dacă cumva e sterp. Și dacă da, mai merita să îl ude, să îl țină în viață? Până la urmă a zis „Las că-l ud, las că-l ud". Și s-a trezit că i-a făcut flori după șapte ani. Atunci i-a venit vorba asta, aproape ca o poezie, „Grădinarul udă toate florile, chiar și pe cele ce nu înfloresc".

A învățat să se accepte pe sine cu ajutorul picturii. „Când am avut depresie acută, iedera neagră, eu a trebuit să-mi revin. Altfel poți să cazi într-un dezechilibru total și te cuprinde omul negru. Și am depășit faza. La un moment dat îmi zicea o prietenă care e psiholog, Muri, tu nu ajungi la extreme grele pentru că ești credincios." Dar credința lui nu e în Isus. Credința lui e în artă.

PA, MURIVALE, TE-AM PICTAT

La prânz, Murivale ia o pauză de la pictat. Gătește ardei umpluți pentru doi vecini, care îi sunt prieteni. Apoi, pe la cinci, când căldura e un pic mai suportabilă, se întoarce la lucru. Scoate din atelier niște haine din anii '80, pe care le-a regăsit de curând într-un colț al casei: un palton bleumarin închis, o beretă roșie și un fular albastru. Sunt hainele pe care le-a purtat când a mers prima dată în vizită la Corneliu Baba. Pictorul i-a sugerat atunci să-și facă un autoportret îmbrăcat așa și cu un buchet de anemone în mână. L-a pictat în '89 și l-a vândut în același an, cu o lună de zile înainte de Revoluție, cu echivalentul a trei–patru salarii de atunci.

Acum, la distanță de 30 de ani, vrea să facă din nou un autoportret ca cel sugerat de Baba. „Ăla e portret de tinerețe. Ăsta e un portret de maturitate, că nu-s bătrân încă." Își îmbracă hainele tinereții și îmi cere să îi fac câteva fotografii ca să aibă o referință pentru pictură. Pozează serios, la aproape 40 de grade, fără să se plângă de căldură. După ce ședința foto din parcare e gata, se întoarce la tricou și pantaloni scurți. Cu telefonul într-o mână și cu pensula în cealaltă, începe să lucreze în fața atelierului, în aer liber.

Cred că e prima dată când stăm în liniște totală, în cei doi ani de când îl cunosc. De obicei, vorbește încontinuu. Dar acum lucrează în tăcere, cu ochelarii pe ochi, desculț, cu corpul încordat, un pic cocoșat. Șterge, corectează, reface desenul. După ce ajunge la compoziția dorită, se relaxează un pic. „Dacă nu ai compus bine, poți să ai culoarea lui Dumnezeu, că nu stă bine."

Se înveselește când aude ciorile care zboară pe deasupra parcării. „Au venit fetele, au venit! Le iubesc de nu mai pot. Sunt foarte stabile în viața lor. Pleacă la cinci dimineața să își caute hrană, nu se abat din traseu. Și se întorc pe același drum, pe la șapte–opt seara, după ce s-a dus soarele."

Eu stau pe un scaun, la câțiva metri de el, și îl privesc cum lucrează. La un moment dat, fac o observație despre cât de frumos iese autoportretul. „Taci! E ca la moașe. Acum e pe drum."

Îmi dau seama că frica e tot acolo, deși a mai făcut asta de mii de ori. „Nu am voie să mă gândil înainte de vreme, că mă pierd. Sunt

Câteodată mi se trântește, *a, păi, noi avem copii, nu ca tine*. Și atunci o să am și eu copiii mei. Că poate ăsta e biletul meu de voie în eternitate. Că mă tot întorc la Dumnezeu, de care eu zic că e conștiința ta. Lui îi plac două lucruri, și creația, și procreația. Deci împlinește-te cu aia cu care crezi tu că poți mai bine.

foarte tensionat." „E ca și când înoți și ești aproape de mal. Ți-e frică să nu te îneci."

Dar ajunge și de data asta la mal.

Un Murivale serios, cu sprâncene plângăcioase și cu un buchet proaspăt de anemone, îl privește de pe pânză pe celălalt Murivale, cu părul și cu barba albe, cu pantalonii scurți mânjiți de culoare, obosit după aproape trei ore de pictat, dar bucuros că a dus lucrarea la capăt. Pictorul îl privește și el pe cel din imagine și îi zâmbește. „Pa, Murivale, te-am pictat."

După ce strânge totul și pune lacătul pe atelier, aruncă o privire în întreaga parcare. „Eu am venit cu o valijioară și mi-am făcut un imperiu. O piață a mea."

Inițial, cuvântul imperiu mi se pare exagerat. Îl pun pe seama stilului său teatral de a vorbi. Dar apoi mă gândesc un pic mai bine la acest imperiu.

Imperiul pe care Murivale și l-a clădit, împotriva tuturor șanselor, e libertatea. Libertatea de a uda leandrul care nu înflorește, libertatea de a împleti cămăși când ți-e frică și de umbra ta, libertatea de a crea grădini imperfecte, în care trandafirii înfloresc de șapte ori pe an, libertatea de a mușca bucăți din istoria culturală, libertatea de a picta madone și răstigniri, deși nu crezi în viața de apoi, libertatea de a face *live*-uri zilnic, deși ți s-a spus că ești excesiv, libertatea de a îmblânzi singurătatea cu anemone. Libertatea de a înflori, în felul tău.

Diana Meseșan. Jurnalistă. Își verifică prea mult Facebook-ul.

Andrei Becheru. Fotograf. Caută locuri misterioase prin Carpați.

ASL PLS

OANA LOHAN
text și ilustrații

Cum am ținut legătura de la revoluția industrială încoace

1889

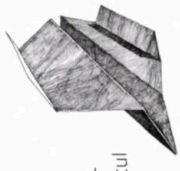

ALFA
MIKE 1956
ROMEO

A.M.R. în alfabetul fonetic NATO, acronimul de la „au mai rămas", adică restul zilelor rămase dintr-un stagiu militar sau o perioadă de detenție.

La începutul anilor '90, telefoanele publice mergeau cu o monedă ✷ de 25 de bani împodobită cu tractorist și grâne, oamenii scriau scrisori, iar la telefon, fix de fix, auzeai adeseori „N-ai pe cineva?"-ul lui Toma Caragiu.

Apoi au apărut primele pagere și primele seriale cu doctori și urgențe, mIRC-ul cu fontul lui leneș și „asl pls"-ul de rigoare. Din când în când se mai arăta câte un *A.M.R.* scris pe ziduri sau îngânat în alfabetul NATO, „Alfa Mike Romeo", pe câte-un walkie talkie.

A venit vremea telefoanelor mobile, la-nceput butucănoase, cu sau fără clapă. Nokia a urcat jocul de arcade pe ele cu Snake-ul, „dau un bip"-ul din „Dragostea din Tei" a făcut ravagii și s-au născut primele *emoji*-uri super-pixelizate.

Și așa, de la „asl pls" la „fgm"/„facem grătar mâine";), n-a fost decât un pas, un pas și apariția ecranelor tactile, a AirPod-urilor și-a ceasurilor de le fac pe toate.

1880

Titlul unui scheci al lui Toma Caragiu în care vorbea despre tipul de relaționare între oameni sub comunism, valabil și-n zilele noastre.

N-AI PE
CINEVA?

1940

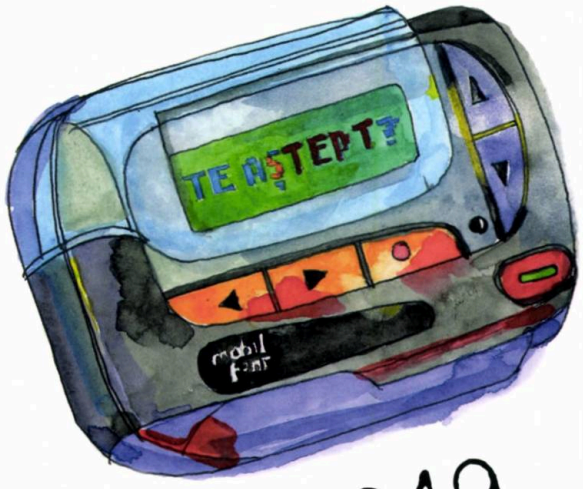

1949

2009

cmf?

1995

asl pls?

„Dragostea din tei", cântecul trupei O-Zone din 2004 cu „ți-am dat bip și sunt voinic, dar, să știi, nu-ți cer nimic".

1880. Deschiderea primei linii telefonice în Statele Unite, între Boston si Providence
1889. Primul telefon public, în Connecticut, Statele Unite
1940. Apariția primului walkie talkie, în timpul celui de-Al Doilea Razboi Mondial
1949. Primul pager via telefon, folosit la New York City's Jewish Hospital
1956. Alfabetul fonetic NATO intră în funcțiune
1995. Apare MIRC, un soft client de chat pe care se folosește formula „asl pls"/„age sex location please" ca prim contact între persoane necunoscute
1997. Apar primele *emoji*-uri în Japonia și Nokia integrează jocul Snake pe unul dintre telefoanele sale mobile, lansat la începutul lui 1998
2009. Apare WhatsApp

BIP
BIP
BIP

1997

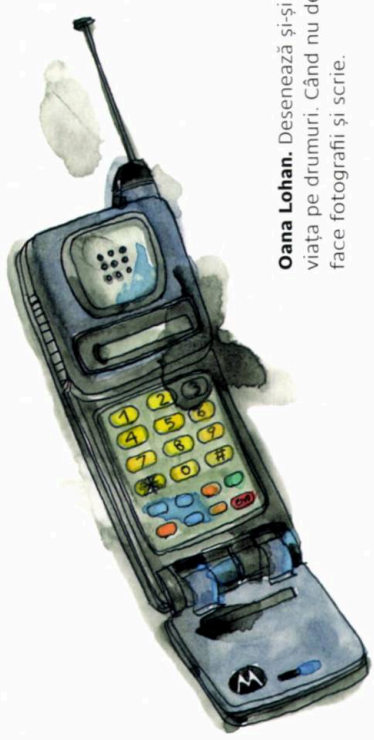

Oana Lohan. Desenează și-și petrece viața pe drumuri. Când nu desenează, face fotografii și scrie.

1997

bn! fgm

2009

S9

Offline

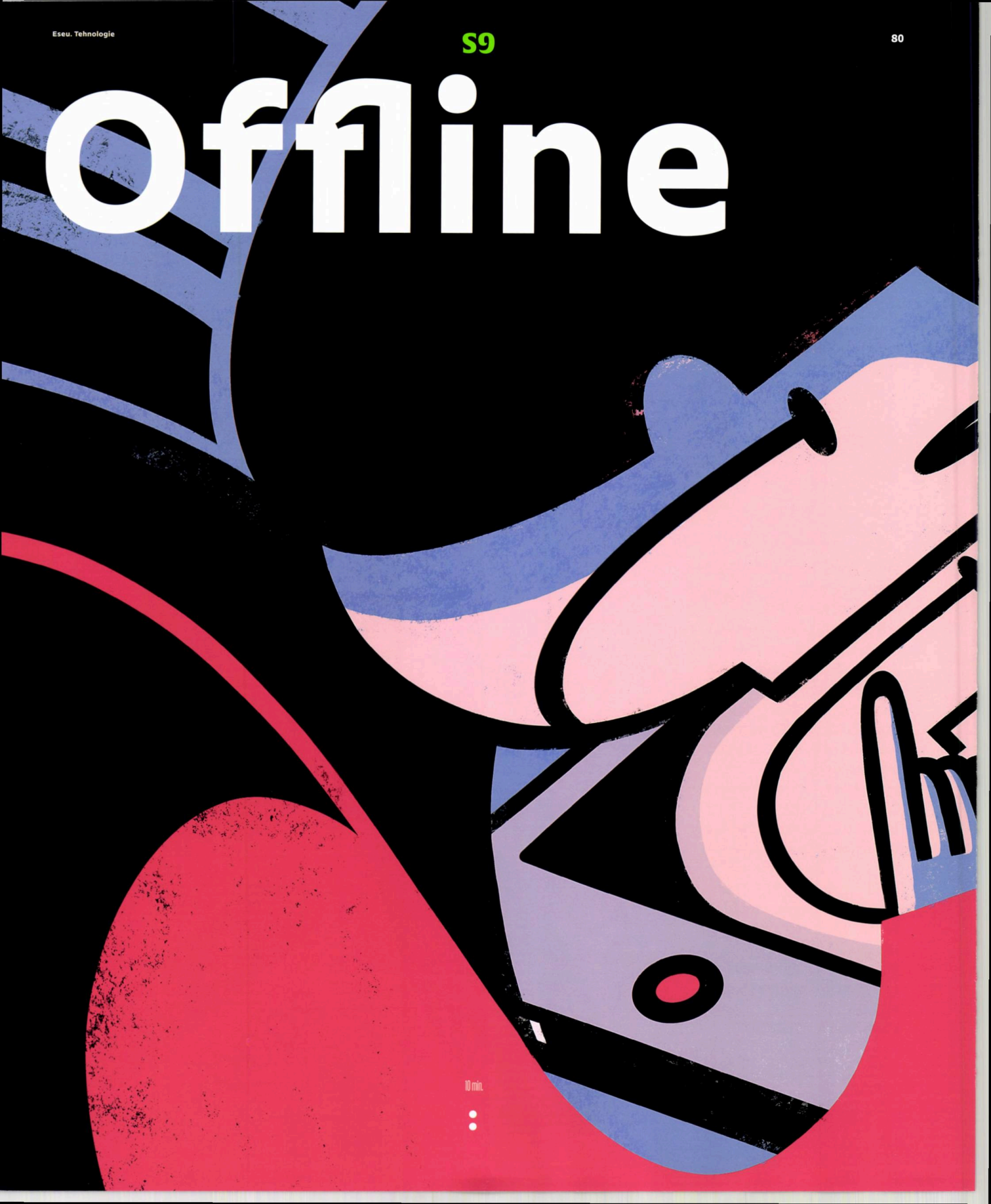

10 min.

Când cedăm cu toții bit cu bit câte puțin din viețile noastre, mai e posibilă rezistența la online?

CONSTANTIN VICĂ
text

IOANA TRUȘCĂ
ilustrație

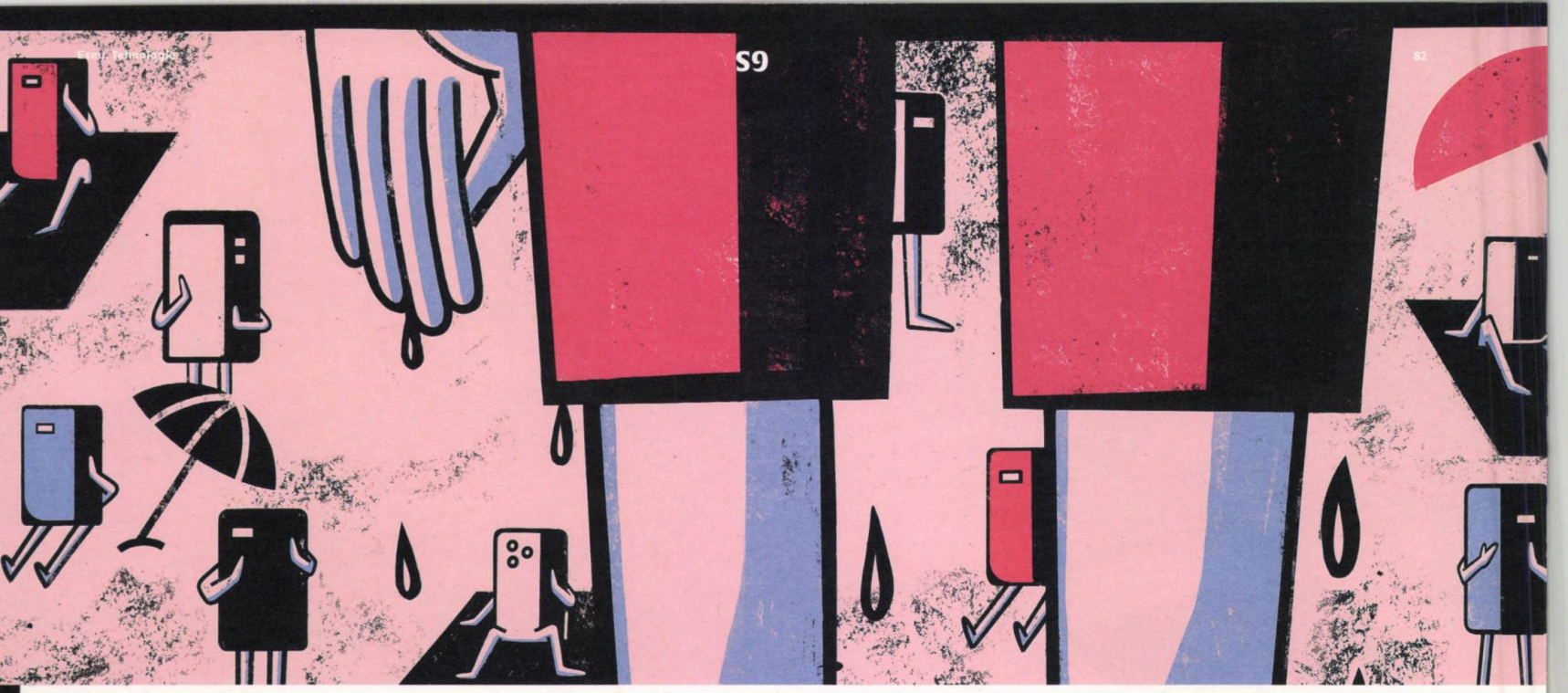

Marea e frumoasă și are vocea lui Borges când era tânăr. Seara e Borges cel bătrân. Dar deocamdată e zi cu soare și tu privești cât de departe poți, dincolo de diguri și de saltul delfinilor, până la navele care stau aliniate în radă, apoi privești cerul și te apropii ușor de apa care pare întotdeauna prea rece. Te arunci repede în valurile mici, apoi din ce în ce mai mari, faci pluta, te mai odihnești, privești direct în soare și dincolo de el. Aici e sublimul, ți-e bine și ești totul cu apa, oglindit acum în norul adânc ce se perindă pe cer înghițind lumina. Marea devine neagră și verde deopotrivă, fâșii luminoase și foițe de plumb se amestecă-n privirea ta. Veni-va furtuna? Vom vedea.

E vremea să ies, îți zici, și ieși, dar pașii tăi se mișcă aiurea pe rafinatul nisip. În față, pe plaja imensă, cam cât un deșert de jucărie, toți ceilalți par *zombies*, în spate nimic, doar marea de plumb chemându-te înapoi.

Ai fost singur în apă, acest proto-ocean de informație moleculară, vie și plină de vietăți; ceilalți stau unde i-ai lăsat, umflați pe nisip de zăduful adânc al unei zile cu nori aproape uniți de pământ. Sunt tot acolo, în corpul comun al rețelei, conectați la sursele (artificiale) ale unei trăiri din ce în ce mai binare (da/nu, stânga/dreapta, *love*/*hate*). Înghițind notificări în culori, tastând cuvinte alese până la urmă de procesor, apăsând fiecare inci al ecranului arzător, comandând și blocând, excitând și urând, urlând cu LITERE MARI și plângând fără cuvinte mari, prin *emojiticon*, toți se fac că au ceva de făcut în singurul lor timp doar al lor. Pixel și control? Scufundați până la tăcere în zumzetul infernal al rețelei. Uitând că fiecare dintre noi e doar un terminal, un punct local care trebuie administrat, așa cum cetatea din Pont de greci a fost administrată. Nici măcar un soldat care colonizează, doar o minte de colonizat. Și, spre folosul civilizației, colonizată.

Cea mai simplă schimbare din viața mea a fost să nu fac nicio schimbare atunci când internetul a devenit putere. Când aproape toți am devenit parte a lui, după ce două decenii fusese mai degrabă o parte a noastră, niciodată însă o parte pentru întreg, ci o parte dincolo de o graniță invizibilă, dar descriptibilă, cea a lumii „halucinației consensuale", dincolo de forțele reale, deci raționale, ale capitalismului colectivist al supravegherii. Care a și venit.

Nu e nimic în genul rezistenței sau curajului, e mai degrabă ceva care semnalizează lehamitea și neîncrederea, un act foarte individualist, fără a fi totuși atomist. Alegerea de a nu fi tot timpul conectat printr-un dispozitiv pe care nu-l pot controla a fost una pornită mai mult din grecesc-orientalul „dăm cu sâc/Din Isarlâk" decât din frecventatele teorii ale sferei private și autodeterminării informaționale. Faptul de a studia ani la rând aceste moduri de a privi, problematiza, conceptualiza și rejuca semnificații a fost, fără îndoială, de folos (mai ales că pentru un subiect vechi de doar câteva sute de ani nici nu se cere prea mare disciplină), dar nu aici stă cheia voinței. Degeaba aș fi citit dacă nu aș fi trăit. Unii o pot numi nostalgie, alții doar paranoia. Eu o numesc alegere, exersarea capacității de a fi agent, capabil să-mi urmez scopurile. De pe vremea când încă se mai făceau alegeri influențate doar de psihopompele rusești și mcdonaldizarea de rit apusean.

Primul lucru de care te prinzi când nu ai internet pe telefon, când nu ai internet la discreție tot timpul, oriunde, este că nici nu ai nevoie de el. O observație pe care ți-ar face-o orice psiholog care te va trata cândva de tromboză informațională. Sau *overload*, supraîncărcare informațională, exces incontrolabil, pentru cei neobișnuiți cu termeni *basa*. Așa e, psihologul e corect, doar că la mine găsești aproape pe gratis. Când mergi cu metroul și ființele-s dense, ca-n conservă, nu știi cum să scapi mai repede cu ochii-n ecran. Să afli dacă ai spart bula de nimic strălucitoare din joc, să vezi dacă-n jos ți-au luat-o criptomonedele, și-n sus contul de instagram, poate chiar să citești puțin înfiorat/ă mărturisirea din postarea unui amic din corporație sau mic *boutique*. E timpul cel bun în care conștiința

poate să-și dea resetare, dar tu nimic, te afunzi tot mai jos în malaxorul intelectual al epocii noastre. Aici, în vagonul-conservă, ești multitudine, dar tu preferi să fugi. Eu stau, cu nimic *concret* nu m-aleg, și, după ce fac acest exercițiu hegelian, mă întorc la cartea mea care nu mă bombardează crepuscular luminos.

Nicio notificare, ore întregi, e binecuvântare. Urgență e doar numele unei secții de spital, viața e explorare. Multă atenție care poate fi trimisă aiurea – de exemplu, să numeri câte ferestre au casele de pe o stradă, câte persoane care trec te-au observat și câte n-ar fi vrut etc. –, dar măcar pleacă din propria-mi inabilitate de a avea, uneori, intenții despre intenții. Sunt pe cont propriu în explorarea teritoriului – așa cum sper să fiu întotdeauna și aici și online, adică peste-tot-aici –, cu hărți mentale, simț de orientare și repere imaginare, în sensul întâlnirii dintre ce văd și conceptul său. Nu mă mai satur de cât de frumoasă e lumea și mă întristez cât de puțin vrem s-o navigăm sub propria cârmuire. GPS-ul e o invenție revoluționară, doar că eu posed, ca toți oamenii, unul deja bricolat natural, interior. Căștile-cu-acces-prin-telefon-la-Spotify sunt minune, dar când mai are memoria timp să fredoneze, să amestece și să devieze sunetele ei proprii? Orașul e haos, cu oameni sau fără, dar când să mai detectezi complexitatea când urmezi un singur fir, căci traseul *e dat*? Eficiența ne obligă să fim la timp (un timp la dispoziția altora), să ajungem fără să ne rătăcim pe drum. Desigur, e bine să vinzi visul flaneurului în lumea calculatorului, îmi răspunzi, însă noi, oamenii, chiar folosim tehnologia cu scopuri foarte serioase, precise. Da, însă problema e una mai simplă: atunci când nu mai ești la dispoziția altora în sceneta socială, de ce te lași în continuare jucat de dispozitivele digitale și suveranii lor?

Nicio notificare, nicio urgență, nicio punere la dispoziție. Totuși, acest timp extras din producția tehno-socială, pus deoparte doar pentru tine, are și el prețul său. De exemplu, ajungi acasă după câteva ore total deconectat (totuși, o poză ai făcut cu felul frumos în care ninge afară) și afli că ai fost în centrul atenției altora, că algoritmii rețelei sociale au încercat să te împingă sau să te ascundă, dar

Înghițind notificări în culori, tastând cuvinte alese până la urmă de procesor, apăsând fiecare inci al ecranului arzător, comandând și blocând, excitând și urând, urlând cu LITERE MARI și plângând fără cuvinte mari, prin *emojiticon*, toți se fac că au ceva de făcut în singurul lor timp doar al lor.

Unii o pot numi nostalgie, alții doar paranoia. Eu o numesc alegere, exersarea capacității de a fi agent, capabil să-mi urmez scopurile.

Problema pare a fi cea că internetul, prin designul său, lasă impresia că e pentru noi, pentru *fiecare*, că lumea vine spre noi, iar centrul imobil e-n mâinile mele, ecranul tactil ce tiptil îți intră sub piele.

n-a ieșit, tu n-ai fost la timonă și nu ai dat prinosul tău de date, mulțumiri, plăcuturi și mirări simulate mașinii la timp. Asta e, uitarea oricum e rapidă, fă curat, să nu-ți mai iasă din nou numele iar pe firman. Ce-i bine e că nicicând FOMO nu ai dacă nu vrei să dai prea multă atenție sieși, păstrându-te cât mai bine pentru sine. Problema pare a fi cea că internetul, prin designul său, lasă impresia că e pentru noi, *pentru fiecare*, că lumea vine spre noi, iar centrul imobil e-n mâinile mele, ecranul tactil ce tiptil îți intră sub piele. N-ar fi o problemă dacă am păstra aceasta la nivelul eficienței – e mai ușor să aduc spre mine informația necesară decât să călătoresc eu spre ea în timp *și spațiu* –, dar o mutăm în cel al atenției și stimei de sine. A fi pe dinafară, a te simți pe dinafară e ceea ce bântuie compulsiv și înfricoșează omenirea conectată. E ceea ce caut.

Totuși, nu e singurul preț. Exersez, cu voluptate, a fi pe partea greșită a fracturii digitale, dintre cei care au și cei care nu, cei care știu și cei care nu, cei care găsesc oportunități și cei care nu. Însă, iar aici cercetarea etnografică e bază, a fi printre săracii cu datele nu înseamnă a fi sărăcit de tot duhul și toată ființa. Dimpotrivă. Știu că sunt o furnică prost producătoare pentru platformele online care domină nu doar economia, ci și *oikonomia*, administrarea casei sufletului, cu toate acestea discriminarea care apare nu mă afectează foarte mult. Amazon îmi vinde mai scump, Facebook mă așază mai jos, *internet provider*-ul nu-mi face nicio ofertă, agentul de telefonie mobilă se uită ca la *homo habilis* teleportat aici. Cu timpul, Google mă va trăda și el, cu toate că am fost printre primii care au adus profeția sa în vremea aceea, la sfârșitul copilăriei internetului, spre adolescența sa creativă, când internetul devenise un gras și apoi slăbise brusc. Sunt sărac cu datele și acest capital slab mă face atât prost profilabil (nu merită să afli ce reclame primesc), lipsit de interes. Unde merg și cam cât? Google nu știe, Waze nici atât. Într-o zi, mi s-a spus, voi fi chiar un rebut dataficat și astfel uitat de tot. Atunci nici ușile nu mi se vor mai deschide, căci orașul inteligent mă va crede stafie. Acest slab capital mă face de neinvestit. Rămâne de văzut dacă și cum acest lucru duce la scăderea capitalului social din viața de zi

Nu sunt găsit, nu reușesc să trimit o poză la timp. Multe nu pot să fac așa cum poate un pușțan de clasa a doua. Nici nu vreau. Îmi aleg calea astfel încât să nu fie nevoie de mine tot timpul.

Vreau să înțeleg de ce mă obsedează imaginile dintr-un sat al Moldovei, aproape de capitala ei, unde odihnește cel dintâi internet al românilor, Dimitrie Cantemir, imagini ale unor copii care nu intraseră niciodată în lumea noastră pentru că nu aveau electricitate.

cu zi. Până atunci, mă bucur de faptul că nu fac aproape tot timpul muncă ascunsă pentru suveranii digitali, GAFA* prescurtați, ci doar când vreau. Și atunci mă laud cu ce am descoperit prin scufundările mele în arhive și colecții digitale, căci vanitatea totuși e prețuită aici, punând astfel demonul reflectoarelor pe datele crude și brute transformate în lucru, cu sens, deci monetizabil.

Comunicarea e adesea fracturată. Nu cu pierderi de date și conținut, ci în durate. Mai bine zis, fragmentată. Vorbesc și scriu în continuare în containere, nu stau în flux continuu, uneori automat. Nu sunt găsit, nu reușesc să trimit o poză la timp. Multe nu pot să fac așa cum poate un pușțan de clasa a doua. Nici nu vreau. Îmi aleg calea astfel încât să nu fie nevoie de mine tot timpul.

Lipsa conexiunii permanente mi-a lăsat oamenii. Sunt cu ei peste tot, am nevoie de ei, mă las la mâna și la puterea lor. Nu știu, nu mă descurc, întreb pe stradă. Nu prind taxi la telefon (și el cu robot), cineva mă trimite c-un Uber. Las o urmă în viețile voastre digitale și e evident că undeva, poate deja, o rețea neurală a văzut și m-a extras bit cu bit, recompus – astfel sunt și mai monitorizat. Dar, cum spuneam, nu obsesia de a scăpa neprofilat mă împinge, de a fi ambiguu, sub multiple veșminte, ci bucuria de a ști că există ceilalți, care îți vor oferi atenția și chiar grija lor. Funcționează și cu studenții, în mod neașteptat, dacă te iei după bocitoarele educației naționale. Dacă uit, dacă mă încurc, dacă vreau să descoperim ceva împreună, dacă avem nevoie de date și de fapte, dacă am uitat distincții (știu, am multă uitare pentru cineva care-și ferește creierul de stimulii păcănelilor online), dacă e rostul, pornim și navigarea online. Știm ce, cum și, mai ales, de ce căutăm. Ne oprim odată rezolvată sincopa intelectuală și ne imersăm înapoi în discuția *actuală*. Eu nu pot fi în/din lume fără a fi și pentru lume, adunându-mă și răspândindu-mă prin ceilalți. Așa încerc să înțeleg distincția dintre a te baza pe un sistem tehnic și a avea încredere în oameni. Nu se exclud, dar e mai bine să existe cineva care intermediază pentru a ne pune pe amândoi în actualitatea mediației: vreau să-mi mediezi tu lumea ca să înțelegem amândoi că nu internetul e primul mediu, în ordinea existenței, ci limbajul în care se încarnează gândirea și acțiunea noastră.

Ar mai fi o rațiune pentru care rămân neschimbat în obiceiul deconectării. Vreau să înțeleg de ce mă obsedează imaginile dintr-un sat al Moldovei, aproape de capitala ei, unde odihnește cel dintâi internet al românilor, Dimitrie Cantemir, imagini ale unor copii care nu intraseră niciodată în lumea noastră pentru că nu aveau electricitate. Vreau să înțeleg de ce țăranii indieni nu au folosit internetul la început, de ce Africa e întotdeauna conectată în mers, prin telefon, și rar pe loc, prin computere. Nu pot avea experiența lor, dar măcar pot experimenta o *altă* viață de deconectare, care nu implică, cum ziceam, neapărat mai multă concentrare. Una în lumea în care suntem tributari unei ideologii a hiperconectării, a prezenței în chip ubicuu în aplicații, platforme și ecosisteme informaționale. Întinse agnostic față de geografia planetei, oriunde ajunge omul, munte sau mare. Situațiile nu sunt aceleași, dimpotrivă. Bătrânii care nu înțeleg aceste minunate dispozitive ale urmăririi și performanței de sine trăiesc o altă fractură decât cea a copiilor sau a mea. Ei cu adevărat ajung a fi deconectați, nu doar de la internet, ci și de la orizontul unei vieți bune…

Internetul nu a adus ameliorarea cognitivă a tuturor, după cum s-a așteptat și încă se mai profețește. A adus extrem de multe beneficii vieții umane, dar a dărâmat un mit: cel al accesului la informație ca putere catalizatoare pentru cunoaștere (concept imposibil fără cel de adevăr). Informațiile abundă, datele tranzitează continente ca într-un videoclip futurist la MTV în 1984, însă peste tot vedem accese de emoționalism și ecouri ale unor ademenitoare cântece de sirene. Peste tot unde ni se cere să dăm ceva pentru a primi ecran și vedere, atenție și multă discuție, tocare de timp. Efectul neașteptat, în orice plan, este amestecul și spargerea sferelor vieții. Trec lucruri dintr-o zonă într-alta, din baie în telefon, din telefon în cont, din cont în lume sub formă de dorințe ambalate. Economia duduie, căci aproape totul a ajuns pe piață, la vedere, iar semnul îl dau aglomerările de date.

* Google Apple Facebook Amazon

Departe de a fi o apocalipsă, lumea noastră trăiește o accelerare. Creierul poate să ducă el singur atâta efort? Probabil că da, doar că nimeni nu cunoaște care ar fi toate cheile de care e nevoie să-i descoperim cifrul. Invitația mea, precum cea baudelairiană, e către un nou voiaj. Tehnologiile când devin dominante nu mai lasă loc inovației, căutării, descoperirii. Internetul a făcut loc puterii celor care au datele, iar aceștia și-au ratat mesianica menire pe care, din prostie și marketing, oamenii le-au oferit-o. Aici suntem, într-o utopie totalizantă care produce, din resursele noastre cognitive, bani, dând cea mai ieftină plăcere, oglinda. Avem nevoie de ameliorare, dar una care să răspundă lumii mediate prin telefon și întreg circul său de animale digitale, dresat-programate mai bine sau mai rău. O alianță între puterea informațională a creierelor și computația (pe vechi arhitecturi von Neumann sau una nouă, cuantică) artificială, care să se constituie ca techno-holobiont, o identitate colectivă bazată pe extensii neuronale (care presupun sau nu un implant), care nu pot fi transformate în canale YouTube de publicitate, și capacitatea de a rula pe rețele neurale (nu neapărat artificiale, de ce nu produse de biologia sintetică?) și de a fi coordonate de creierul tău. Nu ceva care ni se dă, ni se face, ci o trecere experimentală spre extindere.

Techno-holobiontul se învață, se descoperă, se crește. Este opera ta, prin care te învrednicești în offline.

Constantin Vică. Lector la Facultatea de Filosofie a Universității București și director adjunct la Centrul de Cercetare în Etică Aplicată.

Ioana Trușcă. Arhitectă și ilustratoare – de bandă desenată, în special. Trăiește și lucrează în București.

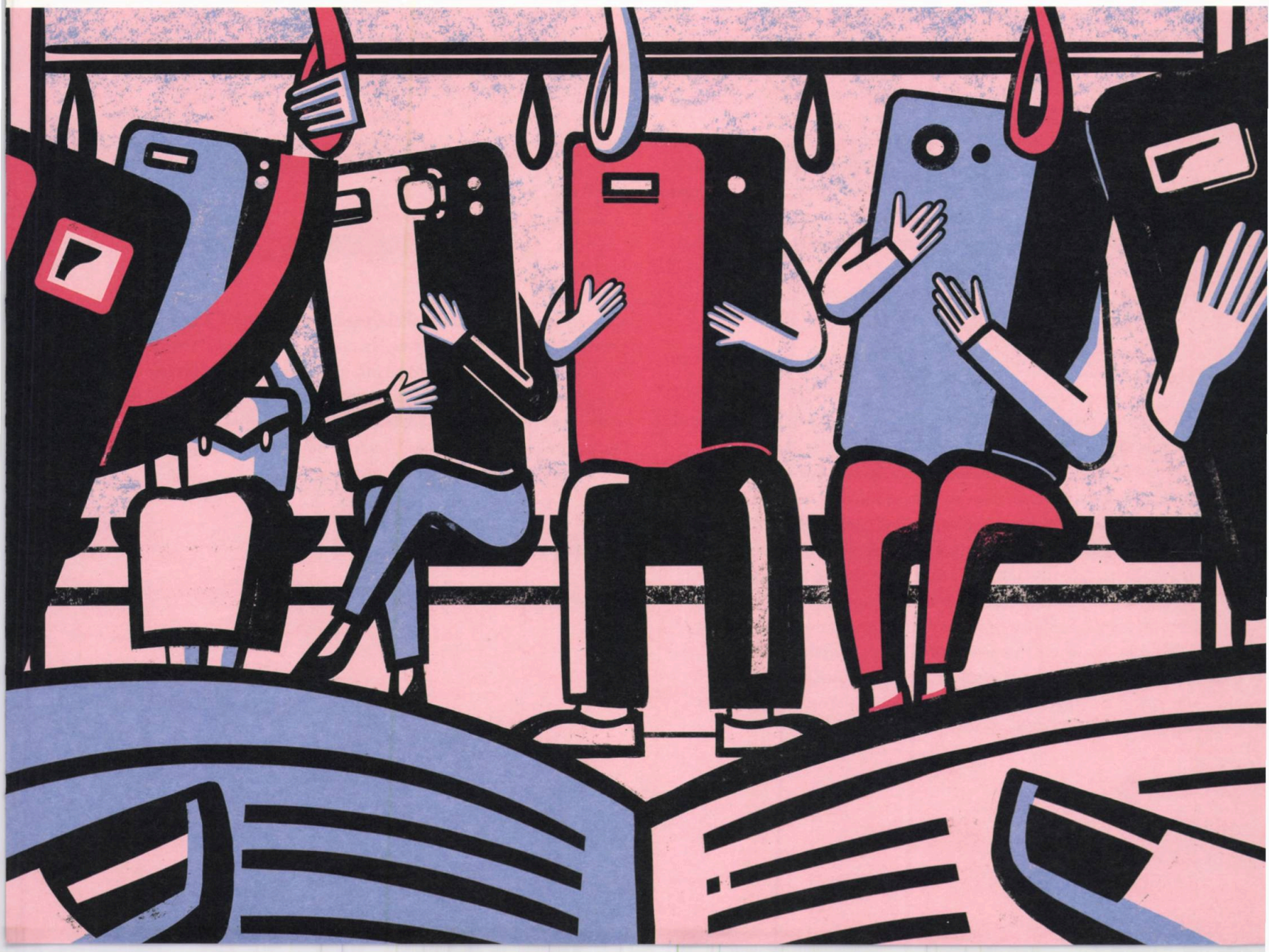

O călătorie în 15+1 opriri

Am sintetizat 30 de ani de artele spectacolului în România în 15 puncte – teatru și *performance*, scene din spectacole, artiști – care au marcat istoria acestei perioade, provocând apariția unor direcții artistice noi, afirmarea unor estetici personale și reformarea limbajelor performative.

OANA STOICA
text

© Anca Benera

O TRILOGIE ANTICĂ (MEDEEA, ELECTRA, TROIENELE), regia: Andrei Șerban, Teatrul Național București, 1990. Cele trei producții spectaculoase erau reprezentate împreună și propuneau perspective politice feminine, o noutate pentru acel timp și acel loc. *Trilogia…* se conecta direct cu politica și strada: se juca simultan cu ocuparea Pieței Universității și cu Mineriada din 13–15 iunie 1990. La începutul anului, imediat după căderea Cortinei de Fier, Andrei Șerban fusese invitat să preia conducerea Teatrului Național din București, un gest simbolic pentru o personalitate artistică recunoscută internațional, care se întorcea acasă pentru prima dată după plecarea din anii '60.

1

RICHARD AL III-LEA de W. Shakespeare, regia: Mihai Măniuțiu, Teatrul Odeon, 1993. Cu Marcel Iureș în rolul lui Richard și Marius Stănescu în rolul dublului său, Lupul, spectacolul se juca într-un spațiu gol, unde splendoarea venea exclusiv din costumele create de Doina Levintza, care au impresionat Parisul într-o expoziție de scenografie. Blocat la București de un acces de iarnă și împins, spre disperarea sa, de gazdele române să vadă un Shakespeare, un critic britanic scrie o cronică fulminantă. Drept urmare, spectacolul este invitat într-un turneu în Marea Britanie, cronicile sunt explozive („Happy is Manchester where this astounding production is performed!"/ „Ferice Manchesterul, unde se joacă această uluitoare producție" – *The Times*) și un agent de film îl vede pe Iureș, căruia îi propune să înceapă o carieră în cinema.

2

6 min.

Scena asasinării a cincizeci de egipteni de cele cincizeci de danaide (fiicele lui Danaos, regele Argosului) în ***DANAIDELE***, după Eschil, regia: Silviu Purcărete, Teatrul Național „Marin Sorescu", Craiova, 1995. Crimele se săvârșesc post-sex, iar armele sunt furculițele. O scenă ilustrativă pentru fenomenul Purcărete – un amestec bubuitor de umor, grotesc și senzorialitate.

3

ACASĂ de Ludmila Razumovskaia, regia: Radu Apostol, Teatrul „Ion Creangă", 2001. Primul spectacol în care au jucat copii ai străzii, despre care Apostol spunea într-un interviu că „a fost cea mai tare experiență artistică și umană". *Acasă* prefigura interesul pentru teatrul social-comunitar, pe care regizorul îl va dezvolta mai târziu la Centrul de Teatru Educațional Replika, unul dintre cele mai relevante spații independente de la noi.

4

© Radu Afrim

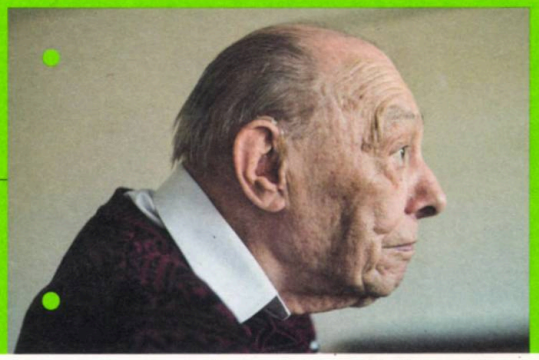

© Michele Bressan

STOP THE TEMPO, text și regie Gianina Cărbunariu, Teatrul Luni de la Green Hours, 2003. Reper pentru teatrul social-politic independent: din anarhismul celor trei personaje va ieși generația care deconstruiește realitatea și reconstruiește teatrul activist contemporan. Versurile erau scrise de Marius Ianuș, poetul teribil al anilor 2000. Green Hours și Teatrul ACT sunt cele două spații de pe Calea Victoriei unde era anulată distanța dintre public și actori și unde s-a impus un alt stil de joc – frontal, incisiv, anti-iluzionist.

5

TREI SURORI de A.P. Cehov, regia: Radu Afrim, Teatrul „Andrei Mureșanu" din Sfântu Gheorghe, 2003. Un *statement* pentru estetica regizorului, unică în peisajul local, care i-a ultragiat pe criticii de-atunci: samovarul nu era doar recipientul în care se prepara ceaiul, ci și oală de noapte sau urnă funerară. Cu entuziastă obrăznicie, Afrim contesta pioșenia breslei față de teatrul clasic și de „sfânta scândură" și își afirma propriul stil *kinky*, așa cum o făcuse deja în 2001. Atunci debutase la București, la Teatrul Luni de la Green Hours, cu *No Mom's Land* – „o adaptare mai mult decât liberă după Beckett", unde dădea spațiu de reprezentare unor personaje marginale: un bărbat cu retard mintal, interpretat de Nicu Mihoc, și o prostituată, jucată de Ada Milea.

6

POARTA SĂRUTULUI, Centrul Național al Dansului din București, 2008. Instalația performativă cuprinde varianta gay a sărutului brâncușian, cu performerii Manuel Pelmuș și Brynjar Bandlien, ca o critică a normei heterosexuale dominante și a miturilor culturale confiscate de discursul oficial. A fost un punct important dintr-o serie de explorări a temelor *queer* în arta românească.

7

POMPILIU STERIAN, un jurnalist în vârstă de 101 ani, și colegii săi seniori de la Căminul „Moses Rosen" din București. Actori amatori, dar experți ai vieții cotidiene în spectacolele din proiectul de teatru comunitar *Vârsta4*, serie începută în 2010 cu *Moses stories*, la inițiativa artiștilor David Schwartz, Mihaela Michailov, Paul Dunca, Katia Pascariu, Alice Monica Marinescu. *Vârsta4* valorifică experiențele de viață ale rezidenților vârstnici, implicându-i pe post de dramaturgi și actori, ca o formă de recuperare a istoriei și de luptă împotriva izolării sociale a seniorilor.

8

D Primul joc din seria *Tomb Raider* a apărut în 1996.

Oana Stoica este critic de teatru. Scrie de ani buni în *Dilema veche* și de mai bine de un an pe *Scena9.ro*.

© Jean-Louis Fernandez

© Steluța Popescu

© Adi Bulboacă

© Văzi Roland

© Claudiu Popescu

DACĂ VOI NU NE VREȚI, NOI VĂ VREM, 2011. Alexandra Pirici, coregrafă și artistă interdisciplinară, reproducea în spațiul public monumente și clădiri oficiale cu trupurile performerilor, ca o critică a valorizării monumentelor în defavoarea umanului. Seria performativă prefigura contribuția României la Bienala de la Veneția în 2013, *O retrospectivă imaterială a Bienalei de la Veneția*, pe care Pirici o creează împreună cu Manuel Pelmuș și prin care transformă *performance*-ul *în* muzeu în *performance în* și *despre muzeu*: corpurile artiștilor reproduceau vreo sută și ceva de lucrări, de la Cindy Sherman la Kandinski, de la Marina Abramović la Perjovschi, punând sub semnul întrebării muzeificarea artei și transformând istoria Bienalei într-o lucrare vie.

9

Csaba Székely. Dramaturgul maghiar aduce pe scenă satul, secuii și fluieratul în biserică în ***TRILOGIA MINELOR***, 2011–2013. Marchează revenirea interesului în teatru pentru viața celor care trăiesc departe de marile orașe. Textele, scrise cu umor negru și replici tăioase, sunt montate în multe teatre din România, atât pe scenele de limbă română, cât și pe cele de limbă maghiară.

10

FARID FAIRUZ, 2012–prezent. Alter ego al coregrafului Mihai Mihalcea, fost director al Centrului Național al Dansului (CNDB), reprezintă prima identitate performativă continuă din România – un avatar sub care a provocat publicul și instituțiile de cultură, a criticat teme grele, ca religia și capitalismul, și a luptat pentru CNDB.

Farid apare în spectacolele *Bun rămas (sau despre discretele scăpări ale sistemului limbic)* și *Realia (București–Beirut)* și în *performance*-uri în spații publice. Într-unul dintre *performance*-uri, Farid a pus la cale o strângere de fonduri pentru Moscheea Mântuirii Neamului, iar în altul a descântat cultura română. Are și-o extensie pe *social media*, celălalt spațiu public al vieților noastre.

11

PARALLEL, regia: Ferenc Sinkó și Leta Popescu, coproducție GroundFloor Group & ColectivA, Cluj, 2013. Spectacol inspirat de experiențele de viață ale performerelor Lucia Mărneanu și Kata Bodoki-Halmen, a deschis discuția despre perspectiva feminină din comunitatea LGBT, reprezentată covârșitor până atunci de bărbați, și a reprezentat apariția unei noi generații de artiști anti-normă.

12

FORTHEWIN, scenariul și regia: Bogdan Georgescu, Galeria 26, 2013. Spectacol inspirat de primul caz public din România de moarte ca urmare a epuizării prin muncă. Reper în istoria spectacolelor despre muncă și tabuurile legate de ea.

13

CAPETE ÎNFIERBÂNTATE, text: Mihaela Michailov, regia: David Schwartz, coproducție Centrul de Introspecție Vizuală și TangaProject, 2015. Începutul investigării istoriei recente, de după 1990, într-un spectacol de teatru documentar. Actorul Alexandru Potocean a devenit atunci cunoscut prin interpretarea mai multor personaje reale implicate în evenimentele din 1990, de la Ion Iliescu, la Miron Cozma.

14

SPECTACOLELE GIUVLIPEN, prima companie de teatru feminist rom. Face vizibile problemele comunității rome și militează pentru înființarea primului teatru rom de la noi. Cel puțin două dintre spectacolele Giuvlipen sunt remarcabile: *Cine-a omorât-o pe Szomna Grancsa?*, 2017, și *Cultul personalității*, 2018, ambele în regia lui Mihai Lukács.

15

ITINERARII. ÎNTR-O ZI, LUMEA SE VA SCHIMBA, text: Yann Verburgh, regia: Eugen Jebeleanu, coproducție Compagnie des Ogres și ARCUB, 2019. Spectacol eurosceptic, multitematic, baroc ca structură, liric ca estetică, excelent ca performanță, clatină limbajele teatrale locale.

15+1

Cometa Pirici pe a Rahova-S

Cum arată lumea uneia dintre cele mai revoluționare artiste din România ultimelor decenii

IONUȚ SOCIU
text

IOANA CÎRLIG
fotografii

27 min.

ıxa
olaris

E prima mea seară în Porto și nu mai știu cum să fentez ploaia. Mă îndrept spre centru, strecurându-mă pe sub balcoane cu tencuiala spartă, cobor pe bulevardul Avenida dos Aliados, fac stânga pe o străduță îngustă și ajung la Teatrul Rivoli, a cărui fațadă art deco lucește în lumina felinarelor. Îmi fac loc printre oamenii din foaier și urc până la cafenea, unde comand un espresso. Ridic privirea și văd o plasmă pe care rulează fotografii cu invitații de la *Forumul Viitorului*, un festival internațional unde se adună în fiecare an artiști, filosofi și oameni de știință ca să vorbească despre soarta planetei. Văd niște poze cu Margaret Atwood și André Aciman, autorii unor romane-cult ale timpurilor noastre (*Povestea slujitoarei* și *Strigă-mă pe numele tău*), apoi una cu Christian Boltanski, unul dintre cei mai importanți artiști ai Franței din era postbelică, și imediat după asta, o fotografie cu Alexandra Pirici, noul star al scenei de artă contemporană europeană.

Pe Alexandra Pirici (n. 1982, în București) o poți găsi în marile muzee și festivaluri de artă ale lumii, de la Tate și Pompidou până la Art Basel și Manifesta, dar nu cu picturi în ulei sau cu sculpturi din marmură, ci cu lucrări vii făcute din corpuri, holograme și algoritmi – o îmbinare între coregrafie, sculptură și *performance*. Când nu sunt în muzee și galerii, lucrările ei pot fi văzute în spații publice, pe străzile din New York, pe Acropole sau chiar pe stadionul Allianz Arena din München, unde a coordonat, în 2018, un proiect artistic sub forma unui meci de fotbal. Cum Alexandra e mereu pe drumuri și lucrează aproape numai în străinătate, am venit până la Porto ca să văd una dintre lucrările ei. Odată cu această primă călătorie, se deschide un *drum* mai lung, de un an de zile, în care voi încerca să mă apropii mai mult de universul hipnotic al unei artiste pe care până acum am urmărit-o de la distanță. Ce face Alexandra Pirici nu seamănă cu nimic din ce-am văzut eu până acum și asta îmi dă peste cap reperele legate de artă. Trebuie să mă scutur de ce știu și să mă pregătesc pentru provocările care urmează.

În poza asta de pe ecranul de la Forumul Viitorului, un semiprofil, e îmbrăcată într-o cămașă albastră și îmi dă impresia că seamănă cu scriitoarea Joan Didion în tinerețe: ochi mari, migdalați, și aceeași privire intensă, intimidantă și melancolică în același timp.

Cu câteva săptămâni înainte să plec în Portugalia, mă întâlnisem cu Alexandra la o terasă de pe lângă Cișmigiu. Mi-a povestit atunci, printre altele, despre cum a fost pentru ea să reprezinte România la Bienala de la Veneția din 2013 (alături de artistul Manuel Pelmuș), dar și despre cum își gândește, în general, lucrările, „folosind" corpul uman drept material de lucru. Un lucru care m-a surprins în conversația aia a fost pasiunea cu care vorbea despre *idei*, fie ele teorii filosofice sau economice. Era foarte atentă la felul în care își alegea cuvintele, dar nu din pedanterie, ci mai degrabă dintr-un fel de instinct al preciziei, prin care își arăta rezistența în fața flecărelii. Tocmai se întorsese dintr-o lungă călătorie, prilej cu care mi-a mărturisit: „Pentru mine, revelația călătoriei în America de Sud a fost, de fapt, jungla amazoniană. Știu că poate să sune puțin a clișeu, dar e ceva care te face să te întrebi: *Ce e civilizația? Ce e tehnologia? De ce dormeam așa de bine acolo auzind animale și de ce nu dorm bine între patru pereți de beton?* Sunt întrebări care țin de apartenența noastră la cosmos și de felul în care ne plasăm în lume. Evident, e confortabil să lucrezi ca artist în Occident – mai ales că Vestul își asumă riscuri în artă, riscuri care țin și de accesul la resurse –, dar de la un punct încolo mi se pare că nu mă mai hrănește asta. Simt nevoia să iau contact și cu alte lumi".

Abia acum, când sunt aici, la Teatrul Rivoli, și mă uit la poza cu ea, îmi pică fisa și mă gândesc că, de fapt, melancolia ei ține mai degrabă de felul ei de a contempla & scana *posibilități*, ca o exploratoare gata să pătrundă în noi teritorii. După ce toată copilăria și adolescența a studiat baletul la București și la Viena, Alexandra a creat spectacole de dans contemporan în România și a început să facă muzică electronică sub numele Adda Kaleh. Dinspre coregrafie a virat spre zona artelor vizuale, acolo unde s-a impus printr-o practică *live*, de tip performativ, cu tentacule digitale.

De aici și perspectiva pe care o are asupra corpului uman: nu e doar corpul ca *flesh* (*carne*), ci și corpul ca tehnologie & hologramă. Când e întrebată dacă e coregrafă sau mai degrabă artistă vizuală, ea spune că preferă termenul *undisciplined* (*nedisciplinat*), pe care l-a împrumutat de la criticul și curatoarea Irit Rogoff; arta ca pendulare între diferite curente și direcții și care nu se lasă fixată într-o singură nișă.

Când vorbești despre arta Alexandrei Pirici, nu strică să ții cont de dimensiunea fluidă din lucrările și muzica ei. Și, din punctul ăsta de vedere, ce mă fascinează este tocmai contrastul între rațional și senzual, conceptual și visceral. Lucru care se vede și în felul ei de a fi: uneori, chiar și în conversații, e reținută și sobră, ca după câteva minute să izbucnească în râs și să lase garda jos. În lumea lui Pirici, se suprapun teorii despre algoritmi, ritmuri pop și electro, concepte politice & poetice, plus cromatici puternice, și toate se ondulează ca într-o spirală. Dacă vrei să găsești nodul central, trebuie să accepți din start că vei rămâne cu un pas în urmă.

Într-o zi de vară, am dat o tură pe Lacul Morii din București.

Corpuri, marmură și finanțe

Pe larg. Arte

Louă în continuare la Porto.

Sunt în drum spre Palácio da Bolsa (Palatul Bursei), o clădire construită în secolul XIX, locul unde urmează să fie prezentată lucrarea Alexandrei Pirici, *Parthenon Marbles*, trei zile la rând, câte patru ore pe zi. *Parthenon Marbles* reface traseul frescelor din Partenonul grecesc, expuse astăzi în colecția British Museum. De câteva decenii încoace, statul grec încearcă să le aducă înapoi în Atena, locul de unde, spun ei, au fost furate la începutul secolului 19 de către Lordul Thomas Elgin. *Parthenon Marbles* a fost prezentată inițial chiar pe Acropole, în 2017, acolo unde cinci performeri au recreat, sub cerul liber, o parte dintre acele fresce. Făceau asta cu ajutorul trupurilor și vocilor lor, prin mișcări simple și posturi statuare: așezați într-un fel de lotus, în picioare cu brațul suspendat în aer sau ușor înclinați.

În 2013, când Alexandra Pirici și Manuel Pelmuș, alături de curatoarea Raluca Voinea, au reprezentat România la Bienala de la Veneția, această abordare pliată pe corporalitate a scuturat puțin lumea artei și-a atras o mulțime de oameni la pavilionul românesc. Lucrarea lor, *O retrospectivă imaterială a Bienalei de la Veneția*, era un maraton de câteva luni, care avea ca bază chiar istoria bienalei, din 1895 până în prezent. Zi de zi, din primăvară până în toamnă, câțiva performeri construiau *enactments* – acțiuni performative inspirate de opere ale unor artiști expuși aici în trecut, de la Picasso și Chagall până la Hopper și Jeff Koons. Critici și curatori de la unele dintre cele mai prestigioase publicații și muzee din lume au vorbit despre proiectul lor ca fiind una dintre revelațiile acelei ediții.

Pentru Alexandra Pirici, Veneția a fost ca un declic: începutul unei alte etape și un salt spectaculos spre noi căutări.

Când te duci la un muzeu să vezi un tablou sau o sculptură, urmezi un traseu clar, știi că vei găsi opera respectivă în cutare loc, nemișcată și supusă privirii tale. În cazul unei lucrări performative, e puțin diferit. Intru în Pátio das Nações, o superbă curte interioară acoperită de un dom de sticlă, și odată cu mine apar și cei cinci performeri, artiști proveniți din diverse colțuri ale lumii, urmați la câțiva pași în spate de Alexandra. Grupul nu iese cu nimic în evidență și nu se distinge de public, oameni veniți special pentru *Parthenon Marbles* sau turiști nimeriți acolo întâmplător. Abia în momentul în care unul dintre ei începe să vorbească, pe un ton egal, fără rupturi de ritm, iar ceilalți rămân nemișcați în poziții sculpturale, îți dai seama că ce se întâmplă aici ține de o altă convenție decât cea a vieții de zi cu zi. Dar și asta se întâmplă gradual, nu e nimic strident sau impulsiv, totul curge lin, cu grație necosmetizată. În general, în lucrările ei apar referințe și citate din eseiști, poeți și muzicieni, ca într-un colaj în care se pot suprapune Maria Tănase, Rihanna, Forough Farrokhzad și Pablo Neruda. În *Parthenon Marbles* există însă și fragmente scrise chiar de Alexandra (împreună cu teoreticiana și curatoarea Victoria Ivanova), în care vorbește despre statutul obiectelor de artă – descrise ca „opere migrante" – de pe urma cărora instituții ca British Museum au foarte mult de câștigat. „În condițiile astea, de ce nu este oferită aceeași ospitalitate și refugiaților?", se întreabă un performer, în timp ce ceilalți patru se despart în două grupuri statuare. Alexandra e la câțiva metri mai încolo, face poze și urmărește atent mișcările lor.

La fel ca în lucrările lui Tino Sehgal (n. 1976), artist german cu studii în dans și economie, discuția se duce în jurul artei văzute ca un soi de oglindă a unei realități economice. „Dansul și finanțele au ceva în comun: faptul că valoarea se naște prin mișcare, prin circulație", spune un alt performer, și din nou am impresia că unele replici par niște haikuuri, lame ascuțite ce taie aerul din Pátio das Nações. Ce mi se pare relevant aici e că toți cei din echipa de la *Parthenon Marbles* vin din locuri diferite (Rusia, Grecia, SUA ș.a.) și că lucrarea în sine e *o operă migrantă* care a ajuns să călătorească de pe Acropole până în celălalt capăt al Europei, pe teritoriul unei foste mari puteri coloniale, într-un sediu al Bursei.

Scriitorul și criticul de artă John Berger vorbea la un moment dat despre faptul că muzeele au ajuns să semene cu băncile: instituții bine păzite care adăpostesc obiecte de valoare. Și tot el spunea că întreaga tradiție occidentală a picturii în ulei celebrează proprietatea privată, ideea de *a avea*, pe care o asociază nu doar cu temele tablourilor, ci cu însăși textura lor, cu stratul gros de culoare, care se cere pipăit, luat în posesie.

În condițiile astea, o lucrare ca *Parthenon Marbles* aduce în față un paradox: fiind materialitatea pură, ea este fluidă și fixă, volatilă și consistentă în același timp. Ceea ce nu înseamnă că se sustrage pieței de artă și circuitului financiar. Doar că e mai greu să o posezi. Și să o agăți pe un perete.

O altă dilemă pe care ți-o pune în față o lucrare de Alexandra Pirici ține de felul în care alegi să te poziționezi tu ca privitor. „Surprinzător e că uneori cei din public pot să parăăia ciudați", observă ea zâmbind. Și într-adevăr, e o experiență atipică să fii tu cel care privește. Dacă m-aș învârti în jurul unei lucrări de Rodin, m-aș simți sigur pe mine, dar dacă o sculptură ar vorbi sau m-ar privi în ochi – cum se întâmplă uneori cu performerii din *Parthenon Marbles* –, atunci s-ar schimba complet raportul între mine și opera respectivă. Cine se uită la cine? Care-i obiectul și care e subiectul? Apare astfel un alt tip de receptare, în care se ciocnesc detașarea și empatia. De exemplu, aici, în Palácio da Bolsa, îmi vine să mă retrag, să urc la etaj și să privesc de la distanță, de parcă îmi pun un scut de protecție. Dar apoi cobor și mă apropii de ei. E ca o tensiune interioară în care eu devin conștient de *viul* lor și, în același timp, îmi simt propriul corp, care nu-și găsește locul. Stingher, blocat, împotmolit.

Lebăda neagră

La începutul lui 2019, am mers cu Alexandra într-o plimbare prin Rahova, cartierul în care a trăit multă vreme și aproape de zona în care locuiește în continuare mama ei. Am dat o tură și prin Parcul Sebastian, într-o zi de februarie, cu cer albicios prin care se strecurau și câteva raze de soare. Ea era îmbrăcată cu o geacă galbenă, pantaloni gri cu bandă roșie laterală și avea în picioare ghete negre. Geaca era făcută de Andrei Dinu, partenerul ei și omul cu care colaborează de aproape un deceniu. Andrei a fost implicat în multe dintre proiecte, ca designer de costume & lumini, coregizor de clipuri pentru Adda Kaleh, dar și ca scenograf.

Intrăm în Parcul Sebastian, o mostră de eclectism cum numai în București poți găsi. Flancat din toate părțile de blocuri gri, parcul e plin de steaguri tricolore și plante agățătoare, iar undeva înspre

În lumea lui Pirici, se suprapun teorii despre algoritmi, ritmuri pop și electro, concepte politice & poetice, plus cromatici puternice, și toate se ondulează ca într-o spirală.

margine e un carusel de bâlci, pe care sunt imprimate portrete de scriitori români (Creangă, Eminescu, Arghezi ș.a.). În dreapta se văd o trambulină gigantică pentru copii și o iesle în care e reconstituită Nașterea Domnului, un soi de *reenactement* creștin. Și printre toate astea, peste pietriș și asfalt spart, se întinde o mochetă de un verde țipător. Un peisaj straniu, dar care pare să fie pe placul Alexandrei. Chipul i se luminează dintr-odată, de parcă tot acest amestec de conflicte cromatice i-ar transmite un secret.

Dacă tot am pornit în plimbare, hotărâm să dăm o fugă și până la Liceul de Coregrafie „Floria Capsali", locul unde ea a început să facă balet la vârsta de șapte ani. A învățat aici din clasa întâi până în clasa a opta, după care a plecat cu o bursă de trei ani la o școală de balet din Viena, ca mai apoi să se întoarcă în România, chiar înainte de bacalaureat.

Mergem pe jos, pe lângă linia tramvaiului 32, care coboară huruind spre Unirii, și Alexandra își aduce aminte de anii din Rahova. Sunt fragmente și imagini care apar una după alta, pe măsură ce încercăm să ne facem loc printre mașinile parcate pe trotuare: cum a făcut școala de șoferi pe Dacia 1310, cum se întâlnea uneori la colț de stradă cu artistul Dan Perjovschi, care locuia și el prin apropiere, cum mergea la târgurile de confecții din cartier sau cum a filmat aici un videoclip. Brusc, mi-l aduc aminte. Se cheamă „Story" și e un ca un *trip* electro-pop printre blocuri gri, cu Pirici în „rol" de zână a unei lumi postindustriale, înconjurată de flori și inimioare roz virtuale.

„Ah, e și un mall pe aici, semi-mort așa, și aveau cinema din ăsta cu 6D, unde am fost la un moment dat cu bunicii. Ne-am dus la un documentar despre o lume subacvatică, purtam toți ochelari și aveau un sistem cu niște chestii pe lângă scaune care te pulverizau și te stropeau cu apă. Asta însemna 6D."

Trecem de rondul de la Piața Coșbuc și intrăm pe 11 Iunie, o stradă amorțită cu case vechi, servicii funerare, vitrine cu icoane și chioșcuri din care ies muncitori cu pahare de Tchibo. Ne apropiem de Capsali și artista în vârstă de 37 de ani începe să-mi povestească despre cum era la școală: „Era un chin, cam cum e la gimnastică. Urlete, jigniri și bătăi, un fel de armată pentru copii. Doar așa își imaginau ei că se poate face performanță".

În clipa în care dăm să intrăm pe poarta liceului, se oprește și oftează cu zgomot: „Mamă, mi-e rău... n-am mai fost pe aici de la absolvire".

Curtea interioară e pustie și seamănă cu orice altă curte de la vreo școală din România: gri, înecată în beton și fără un fir de verdeață. Alexandra stă în fața intrării principale, își rotește privirea și izbucnește în râs: „E așa din altă viață tot ce văd aici..." După care, cu o voce mâhnită: „Dacă stai să te gândești, e singura școală de dans clasic din România și arată deplorabil".

După nici cinci minute, ieșim în stradă și tonul ei e din nou vesel, de parcă tocmai se pregătește să chiulească de la ore:

„Doamne, cum era când s-a deschis McDonald's-ul din Unirii, primul apărut la noi! Era un exod în toate pauzele și țin minte că odată, cred că eram într-a patra, ne-a prins profesoara de balet mâncând înghețată. Era șocată și urla la noi, cum să mâncăm așa ceva,

Așa că ne-a luat la ea acasă, pe mine și pe colegul meu, într-un fel de cantonament ca să ne pună la punct. Un fel de *Lebăda neagră*, o chestie din asta cu traume, ca în [filmul lui] Aronofsky.

că na, trebuia să ne menținem în formă. Și eu aveam așa un coc, stăteam cu înghețata aia în mână și nu înțelegeam ce se întâmplă. Dar aia e, și azi mai mănânc de la Mac din când în când."

Despre experiența ei la Viena, Alexandra are impresii amestecate. Pe de o parte era un mediu cosmopolit, unde veneau elevi din toată lumea ca să facă balet, pe de altă parte, era „un climat dubios și naționalist". „Aveam un director acolo care era xenofob, ceea ce era foarte ciudat, dacă stai să te gândești că toată școala era plină de străini", își amintește ea. „Ca să nu mai zic că era și perioada aia în care în Austria câștigase Haider cu extrema dreaptă, și eram mai mulți elevi din școală care ieșeam împreună la proteste împotriva lor."

Între timp, cât ea studia la Viena, în România mama ei publicase un volum de poezii semnat *Alexandra Pirici*. Doar că autoarea nu știa nimic despre asta. „Maică-mea a scotocit prin biroul meu și a găsit niște texte. Scriam o poezie oribilă... ceva groaznic. Și s-au gândit ele două, maică-mea împreună cu fosta mea profă de română, să scoată un volumaș. Și ce e *funny* e că odată am văzut cartea mea și pe litoral, pe plajă."

„Cum se chema volumul?", o întreb.

„Nu, nu, nu-ți zic, *no way*."

Și totuși, după jumătate de minut de liniște, vine și răspunsul printre hohote de râs: „*Când săruturile plâng*. Cred că așa se chema. Și cu asta am spus tot".

În ultimul an petrecut în Austria, o profesoară rusoaică a pus ochii pe ea și pe un alt elev albanez („a văzut în noi potențial de mari balerini") și s-a hotărât să-i ia sub aripa ei.

„Profa asta zicea că aș putea să fac ceva extraordinar dacă n-aș fi lenește. Așa că ne-a luat la ea acasă, pe mine și pe colegul meu, într-un fel de cantonament ca să ne pună la punct. Un fel de *Lebăda neagră*, o chestie din asta cu traume, ca în [filmul lui] Aronofsky. Avea un apartament mic, iar ea ne trezea dimineața la 6, ne dădea suc de

morcovi și ne controla fiecare moment din zi... Dar ne-a terminat de tot, aproape că am făcut o criză de nervi. Cred că toată experiența asta a pus capac, a fost momentul decisiv, când a devenit și mai clar faptul că nu-mi doresc viața asta și că nu vreau să fac balet."

La sfârșitul clasei a XII-a, Pirici și-a prezentat lucrarea de absolvire pe scena Operei din București. În public se afla și directorul instituției, Ludovic Spiess, care, la sfârșit, a întrebat-o: „Nu vrei să rămâi la operă?". Ea l-a refuzat și, câteva luni mai târziu, a dat admiterea la Coregrafie, la Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică „Ion Luca Caragiale" din București, unde a intrat la clasa profesoarei Raluca Ianegic. În UNATC, atmosfera era, în general, una conservatoare la începutul anilor 2000 și exista o tensiune mocnită, dublată de o nevoie permanentă de revoltă printre unii studenți. „Când totul e atât de retrograd, se produce un fel de anti-reacție și atunci faci chestii artistice mai radicale pe care nu le-ai face în alt context", spune Alexandra. „Adică tu ca student simți nevoia să vii cu niște *statement*-uri artistice care pot părea ridicole. Și uneori chestia asta te ține în loc. Te revolți ca la 1970."

Pe de altă parte, tot ea recunoaște că acel context i-a permis să experimenteze în zona dansului contemporan alături de alți tineri coregrafi (Mihai Mihalcea, Mădălina Dan, Florin Fieroiu, Maria Baroncea, Eduard Gabia ș.a.), care lăsaseră și ei baletul în urmă și o apucaseră în alte direcții. Sub influența unor coregrafi iconici ai anilor '90, precum Jerome Bel și Vera Mantero, această generație subversivă venea cu o abordare conceptuală, care se îndepărta de ideea de virtuozitate și de tradiția teatrului-dans (atât de îndrăgită în UNATC) și care se va coagula în jurul Centrului Național al Dansului din București (CNDB).

Prima instituție din țară dedicată dansului contemporan, CNDB a fost înființat pe „hârtie" în 2004, după ani buni în care un grup de coregrafi (Manuel Pelmuș, Mihai Mihalcea, Cosmin Manolescu, Florin Fieroiu) a pus presiune pe Ministerul Culturii și a dus multe munci de lămurire. Însă, chiar și după înființare, Centrul Dansului nu a avut nici sediu și nici vreun fel de finanțare. Abia în 2005 și-a găsit o casă într-o sală de la Teatrul Național din București și tot atunci Mihai Mihalcea, unul dintre cei mai importanți și inovatori

Alexandra Pirici, *Aggregate*, 2017–2019, Art Basel Messeplatz. Designul pavilionului și fotografie de Andrei Dinu

coregrafi de la noi (și fost balerin la Komische Oper din Berlin), a câștigat concursul de director al instituției, poziție pe care a avut-o până în 2013. În urmă cu aproape un deceniu, Mihalcea s-a „convertit" în Farid Fairuz, numele lui de artist & creator de *performance*-uri. Prieten apropiat al Alexandrei, Farid este și unul dintre colaboratorii de cursă lungă, cu care ea a lucrat în perioada de început a CNDB, dar și mai târziu, în proiectele ei internaționale. După cum el însuși observa într-un interviu din 2010, apărut în *Adevărul*, CNDB ajunsese să fie un spațiu al libertății pentru mulți tineri coregrafi (inclusiv pentru Alexandra) și „o adevărată insulă salvatoare și recuperatoare pentru proiectele relevante ale artei contemporane din România".

Dacă voi nu ne vreți, noi vă vrem

În 2011, când a început renovarea Teatrului Național din București, Centrul Național al Dansului a fost pur și simplu eliminat din planul de reconstrucție. Era o lovitură puternică pentru o instituție care și așa se izbise de multe obstacole în relația cu Ministerul Culturii.

„Centrul Național al Dansului este un vagabond instituționalizat", ziceau reprezentanții CNDB la scurt timp după aflarea veștii. Drept reacție, a avut loc o mișcare de *occupy* în spațiul de la Teatru, iar Alexandra Pirici a gândit o intervenție-protest lângă grupul statuar *Caragialiana*, din fața TNB. „Un grup de artiști vor reface complexul ansamblu statuar, într-o variantă, ce-i drept, mai mică, dar mult mai ieftină – mai exact, fără niciun buget", spunea ea în textul care însoțea protestul. Inaugurat în 2010, monumentul care tronează în fața Teatrului a fost creat de artistul Ioan Bolborea și îl reprezintă pe Caragiale înconjurat de unele dintre personajele sale. Bugetul pentru *Caragialiana* a fost de peste un milion de euro, un preț standard pentru Bolborea. El a fost sculptorul de casă al Primăriei București, instituție cu care a avut contracte timp de aproape zece ani, în valoare de peste 6 milioane de euro. În primăvara anului 2019, Primăria l-a acuzat pe Bolborea că a încălcat anumite prevederi din contracte și a folosit alamă (un material mult mai ieftin) în loc de bronz pentru câteva dintre creațiile sale, inclusiv pentru *Caragialiana*.

În timpul acelui protest, Pirici observa că arta monumentală „își găsește oricând legitimitatea și dreptul de a fi susținută financiar", asta în timp ce o instituție de dans contemporan rămâne fără sediu. „Costul grupului statuar ar fi acoperit fără probleme bugetul de construcție a unui nou spațiu pentru dansul contemporan sau ar fi permis achiziția unuia sau a mai multor spații", mai zicea ea.

Odată cu acest moment, se deschidea o nouă etapă pentru Alexandra, una în care intră „în joc" monumentalul și spațiul public. Printre cei care au urmărit instalația de corpuri plasată lângă *Caragialiana* era și curatoarea Raluca Voinea, care a rezonat imediat la noutatea proiectului. Dacă până atunci Alexandra Pirici era asociată mai mult cu lumea dansului, începând din acel an numele ei își face loc în zona artelor vizuale.

Tot în 2011 a avut loc și *Dacă voi nu ne vreți, noi vă vrem*, un proiect de intervenție în spațiul public realizat de Pirici și desfășurat în Piața Revoluției, lângă statuia lui Carol și *Monumentul Renașterii* (cunoscut drept „Țeapa"), dar și în Piața Constituției, aproape de Casa Poporului. Ca și în cazul *Caragialiana*, și aici avea loc o răsturnare a pozițiilor de putere prin crearea unor grupuri statuare vii, gândite să se opună unor construcții masive din marmură sau oțel. Evident, imaginea unor artiști întinși pe jos în mijlocul Bucureștiului (sau purtând o structură de carton în jurul corpurilor în fața Casei Poporului) e contrariantă pentru multă lume, dar scopul acelei ieșiri în stradă era de a deschide astfel o discuție în jurul relației noastre cu spațiul public în România. De fapt, mesajul era unul cât se poate de clar: spațiul public nu e atât de public pe cât ni-l imaginăm, e ostil și confiscat de biznisuri și combinații. Nu se lasă locuit, ci doar privit, ca într-o vitrină.

Un alt proiect relevant pentru felul în care Alexandra vede relația noastră cu spațiul public a fost *Tilted Arc* (2014), prezentat la Biel, în Elveția, în cadrul expoziției *Performing the City*, unde era „recreată" lucrarea lui Richard Serra cu același nume. Doar că în locul unui zid de oțel de 38 de metri, cum era sculptura celebrului artist american, aici era un zid uman, format din 30 de oameni, plasat în piața centrală a orașului.

Referința la Serra e importantă din mai multe motive. *Tilted Arc* fusese expusă în Federal Plaza, în New York, din 1981 până în 1989, când, în urma unui proces, a fost scoasă de acolo. A existat și o petiție semnată de locuitori și angajați ai birourilor din zonă care se plângeau de opresivitatea lucrării și de faptul că încarcă prea mult acel spațiu. Ironia e că, într-un fel, cam asta își propusese și artistul american: să-i scoată pe oameni din confort și, astfel, să le chestioneze propria lor relație cu spațiul public.

Când totul e atât de retrograd, se produce un fel de anti-reacție și atunci faci niște chestii artistice mai radicale pe care nu le-ai face în alt context.

Cometa Pirici pe axa Rabova–

Alexandra Pirici și câțiva dintre colaboratorii ei constanți.

Am vrut să facem o ședință foto și am întrebat-o pe Alexandra unde ar vrea. La Galați, a zis. Pe faleză se ridică mândră *Vântul și valul*, o lucrare din anii '70 de Ernest Kaznovski, sculptor prezent în expoziția colectivă a României de la Bienala de la Veneția, în 1954. Pentru realizarea multora dintre lucrările monumentale expuse pe faleză a fost folosită tehnologia de la Combinatul Siderurgic Galați.

Serra, unul dintre cei mai importanți sculptori în viață, a fost un mare admirator al lui Brâncuși în tinerețe, iar mai târziu un apropiat de cercurile coregrafice newyorkeze. Vorbește mereu despre impactul pe care l-a avut dansul asupra lui și despre cum l-a ajutat să-și gândească multe dintre creațiile sale minimaliste. „Dansatorii erau adevărații radicali. Ei m-au învățat mai multe despre spațiu, mișcare și gravitație decât oricine altcineva", spunea Serra. El pleca de la corpul uman ca să ajungă la oțel și prin lucrările sale masive urmărea redefinirea spațiului public, ceea ce-l făcea incomod pentru mulți. Pirici a parcurs traseul invers, dinspre oțelul lui Serra spre corp. Dar amândoi au ceva în comun: focusul nu e pe zidul în sine (fie el uman, fie din oțel), ci pe relația pe care trecătorul o are cu acel zid. Lucrarea nu există, de fapt, în afara acelei tensiuni Reconstrucția Alexandrei propunea însă un alt fel de gest, într-un alt fel de material, unul flexibil și care lăsa loc pentru dialog (spre deosebire de oțel, cu care nu se poate negocia în niciun fel).

Iar monumentalul nu se rezumă doar la statui și la clădiri, ci e un concept deschis, care are legătură și cu felul în care ne gândim la istorie, instituții și narațiuni colective. Spre exemplu, Bienala de la Veneția, care e un fel de campionat mondial al artiștilor din toată lumea, e un monument în sine, și tocmai din unghiul ăsta s-au uitat la ea Pirici și Pelmuș, atunci când au creat *O retrospectivă imaterială* (urmată, în 2014, de *Just Pompidou it. Retrospective of Centre Pompidou*, Paris). Cu atât mai mult cu cât pavilionul României e plasat undeva la „periferia" spațiului central al bienalei, Giardini, acolo unde se află cele mai vechi pavilioane naționale.

„Într-un fel, așezarea în spațiu a pavilioanelor la Veneția reflecta o realitate geopolitică în care ai țări din *lumea bună* și apoi, la capăt, țări de liga a doua. Era și o operațiune critică acolo, o demonumentalizare, nu un omagiu", își aduce aminte Alexandra azi, la șase ani după bienală. Și după cum spunea și Manuel Pelmuș, „era și ceva ironic în întregul demers". De obicei, retrospectivele sunt gândite în jurul unui/unei singur/e artist/e,, în cazul ăsta era vorba de un întreg secol încărcat de opere și controverse. La fel ca Alexandra, Manuel Pelmuș (n. 1974) e un artist foarte apreciat & prolific și asociat cu ceea ce unii numesc „noua cotitură performativă" în artele vizuale. Lucrează în afara țării și e interesat, printre altele, și de forme invizibile de *performance*, care se desfășoară în întuneric și care fac apel și la alte simțuri în afară de cel vizual. Lucrarea lor de la Veneția nu a apărut peste noapte, ca o idee „ingenioasă", ci e rezultatul unui

A Italia deține și recordul *all-time*, cu 14 trofee.

proces; punctul de întâlnire a două direcții: proiectul Alexandrei, *Dacă voi nu ne vreți, noi vă vrem*, și cel co-inițiat de Pelmuș, în 2010, *Romanian Dance History*, o serie coregrafică care pornea de la istorii și figuri artistice locale, o sursă puternică de inspirație fiind coregraful avangardist Stere Popescu (1920–1968). Și Pirici, și Pelmuș erau preocupați de felul în care se construiește o istorie ad-hoc. O istorie vie care îți alunecă printre degete și care nu se lasă fixată așa ușor.

Experiența bienalei din 2013 a rămas ca un punct de referință pentru ceea ce aveau să facă cei doi artiști și în anii următori în proiectele lor individuale, comisionate de mari muzee din Europa, SUA, Asia sau America de Sud. Așa cum observă și criticul Oana Stoica, această integrare a *performance*-ului în muzee (făcută cu mijloace precare) a funcționat aproape ca „un cal troian". Corpul a devenit astfel un mijloc de reflecție asupra relației dintre material și imaterial, vizibil și invizibil, artistic și economic.

Pirici a parcurs traseul invers, dinspre oțelul lui Serra spre corp. Dar amândoi au ceva în comun: focusul nu e pe zidul în sine (fie el uman, fie din oțel), ci pe relația pe care trecătorul o are cu acel zid.

Calea Lactee

„În general, nu lucrez cu improvizație", spune Alexandra cu privirea pierdută peste acoperișurile unor case din apropierea bulevardului Ștefan cel Mare. E o seară fierbinte de vară, se aud pescărușii și pe cerul roșiatic se văd dârele lăsate de avioane. Stăm la o masă albă pe balconul locuinței în care ea și Andrei s-au mutat de curând în chirie, undeva în apropiere de Dorobanți. E un apartament luminos, suficient de departe de stradă cât să nu se audă vuietul mașinilor și are un living spațios, mobilat auster. O mare parte din munca Alexandrei se desfășoară acasă, la birou. De aici trimite zeci și sute de e-mailuri, aici face mișcare în fiecare zi și tot aici „creionează" cu propiul corp situațiile care vor fi parte din lucrările viitoare. Uneori face și simulări 3D, mai ales pentru proiectele din spațiul public.

„Foarte rar veneam la repetiții fără să știu ce să cer performerilor. E ceva ce decid înainte. Bineînțeles, unele chestii trebuie adaptate pe parcurs, mai ales când nu funcționează cum te aștepți. Deși am lucrat și așa în trecut, pot să zic că nu m-au atras niciodată procesele astea în care ne închidem cu toții timp de două luni într-un studio, improvizăm și iese lucrarea", spune ea în timp ce toarnă ceai.

Andrei tocmai s-a întors de la un atelier cu care colaborează de câțiva ani. El a debutat ca designer cu brandul de *streetwear* Prosper Center, pe care l-a consolidat împreună cu Alexandra, și al cărui nume este inspirat de la un vechi complex comercial din zona Rahovei. Prosper Center are un aer hibrid și asta se reflectă cumva și în stilul vestimentar al Alexandrei, în care se amestecă elemente sport, *vintage* și pop. E ceva performativ și aici, fără să fie ostentativ. Mai degrabă îmi inspiră ideea de lejeritate și mă trimite cu gândul tot la fluiditatea care-i caracterizează lucrările.

„Ce părere ai despre arta participativă?", o întreb cu ochii într-un carnețel în care am notați tot felul de termeni prețioși.

„Nu mă interesează asta. Nu sunt de acord cu teoria asta care spune că cel care observă o operă de artă e complet pasiv și că tu, ca artist, trebuie musai să-l implici. Mai ales în contextul de azi în care totul pare că trebuie să stimuleze și să ofere surogate de experiență. Nu cred că alienarea și singurătatea se repară cu o îmbrățișare în spațiul de expoziție", răspunde ea.

Ceea ce nu înseamnă că unele dintre lucrările ei nu implică momente de interacțiune cu publicul. Doar că ele sunt neinvazive și lasă libertate privitorului să se implice sau nu. Spre exemplu, în proiectul *Signals* pe care l-a făcut pentru Bienala de la Berlin din 2016, pornea de la un material organizat sub forma unor mici narațiuni, indexat de un algoritm și incorporat pe *site*-ul instituției. În funcție de clicurile celor care intrau pe site și alegeau una dintre narațiuni, performerii ajungeau să le recreeze în spațiul de expoziție. „Algoritmul ăsta ierarhiza conținutul, făcea un top cu cele cele mai relevante 30 de *stories*, care erau după aia materializate de performeri", îmi explică Alexandra. „Ce mă interesa la partea algoritmică de la lucrare era să văd cum se construiește conceptul ăsta de *relevanță online*. Când vorbim despre vizibilitatea informației pe rețelele de socializare, ne imaginăm că e un proces apolitic, dar nu multă lume se întreba – cel puțin până la Cambridge Analytica și alegerea lui Trump – *de ce văd eu asta în feed?* Din tonele de informații de pe Facebook, de ce văd asta și nu văd altceva?"

Norocul meu e că, printre tonele mele de informații de pe Facebook, apar și postările Alexandrei. Și ce-am observat e că, deși

e mai tot timpul plecată din țară, reușește să fie cu ochii pe ce se întâmplă în România și are o poziție hotărâtă, una bazată pe acțiune, și mai puțin pe contemplare. E solidară cu mișcările feministe locale și își face timp să strângă semnături pentru partidul Demos, dar în același timp încearcă să fie atentă și la *the big picture*. „Știu că trăim într-un imediat auto-declarat periferic (...), dar poate reușim să ne conectăm și internațional la ceva concret, important și progresist", scria ea recent pe Facebook într-o postare care începea cu o chemare la protest în București „împotriva invaziei Turciei în Rojava/Siria de nord, a ofensivei împotriva kurzilor și a epurării etnice".

Tot de privirea asta largă e legat și „Manifestul pentru Ginecen – schiță a unei noi ere geologice", pe care l-a scris împreună cu Raluca Voinea în 2015. Autoarele vorbesc aici despre o lume orientată către scopuri umaniste, „și nu către întreprinderi opresive, violente și coloniale", o lume în care corpul femeii nu mai este un câmp de luptă și în care resursele naturale sunt un bun comun. Ginecenul cere o desprindere de „Antropocenul generat de bărbat" și o opoziție față de dreapta radicală. „Proclamăm necesitatea ca frumuseții lumii să i se adauge o nouă frumusețe: aceea a bunătății", e una dintre concluziile manifestului.

Pentru cineva care se află mereu în mișcare și e atât de conectată la ce se întâmplă în lume, mi se părea cumva surprinzător faptul că Alexandra nu a plecat de tot din țară până acum. Dar apoi îmi dau seama că asta nu e decât proiecția mea, centrată încă pe idealul „realizării" și consacrării în Vest. Ea se vede în continuare trăind în România, dar recunoaște că s-ar muta din București. „E foarte scump aici, sunt și multe locuințe urâte pentru banii pe care-i cer unii. Să te chinuiești, să faci credite, să cumperi ceva în București, nu merită. O variantă ar fi undeva pe la munte, dar să nu fie la țară-la-țară, nu am nicio fantezie din asta ruralo-pastorală."

Recent a pus muzică la un club din Berlin și spune că și-ar dori să se ocupe mai mult de muzică dacă ar avea timp. Dar chiar

Deși am lucrat și așa în trecut, pot să zic că nu m-au atras niciodată procesele astea în care ne închidem cu toții timp de două luni într-un studio, improvizăm și iese lucrarea.

și așa, Pirici s-a impus repede ca Adda Kaleh și are o bază solidă de fani. Până să lanseze primul ei E.P., în 2015, a debutat *live* la Red Bull Music Academy New York (2013), a avut concerte în Control, Colectiv și la Electric Castle, iar în 2015 Adda Kaleh a fost invitată la Sonar Barcelona, unul dintre cele mai mari festivaluri de muzică electronică din lume. Eu am văzut-o într-un concert din Control, la sfârșitul lui 2013, și țin minte că sala aia arhiplină era pur și simplu vrăjită. Se simțea acolo ceva din efectul Laurie Anderson, o combinație de dream-pop cu *beat*-uri electro care te țineau în mișcare sub un *vibe* bun, luminos.

Acum se pregătește să mai scoată câteva piese și clipuri pentru sfârșitul lui 2019 și între timp mai face karaoke acasă. „De fapt, cel mai mult îmi place să performez singură acasă", râde ea.

S-a întunecat afară, dar în continuare se aud pescărușii. Mă ridic de la masă și mă pregătesc de plecare. Mai am însă o întrebare:

„Ai făcut muzică și înainte să existe Adda Kaleh?"

„Aveai parcă o trupă în liceu, nu?", o întreabă și Andrei cu un zâmbet în colțul gurii.

Pe Alexandra o bușește râsul:

„Da... aveam o trupă în liceu. Când veneam din Viena și stăteam în România peste vară, cântam cu niște tipi. *Oh, my god*, numai jene cântam. Se chema *Brifcore* – cu *core* scris de la *hardcore*. Eu eram la voce și era perioada aia când descopeream muzică mai alternativă, Placebo și din astea. Și aveam piese destul de supărate. Am avut și niște concerte în Club A și la un bal al bobocilor."

Înainte să ies pe ușă, Alexandra îmi zice că ei se pregătesc să plece în vacanță pe o insulă din Grecia. E pauza pe care amândoi reușesc să și-o ia înaintea unei toamne pline, cu călătorii și proiecte în SUA, Asia și alte colțuri ale lumii.

Ies din bloc pe o străduță întunecată, ajung pe Calea Dorobanți și de acolo o iau pe jos spre Romană. E încă foarte cald și străzile sunt pustii, iar în aer se amestecă un miros dulce de tei cu unul de șaorma. Mă gândesc la discuția din seara asta și mi se pare că totul are legătură cu ideea de libertate. Mai exact, cu iluzia libertății. E ceva pesimist și optimist în discursul Alexandrei Pirici, și cele două merg împreună. Pesimist în sensul în care suntem din ce în ce mai îngrădiți („totul e reglementat", după cum ar zice ea), corpurile noastre au mai puțină libertate (chiar și când dansează), alegerile pe care le facem (inclusiv cele electorale) sunt predictibile și felul în care ne trăim viața *online* e, în general, mai puțin democratic decât ne imaginăm.

Cât despre optimism, el s-a întrezărit câteva zile mai târziu, când ea era deja pe insula din Grecia. Într-o seară, am intrat pe Facebook și scrolând plictisit înainte să adorm, am dat peste următoarea postare de-a Alexandrei:

„Mi-am dat seama că, după multă vreme, în seara asta am reușit să observ întinderea lină a Căii Lactee – se întâmplă rar să putem vedea cerul, atât de adânc și vast, mai ales în oraș, unde privirea îți este blocată de spații închise. E ceva foarte important și care are legătură în mare parte cu psihogeografia, serios acum, n-ar trebui să lăsăm să treacă prea mult timp până să prindem iar o fracțiune de secundă vie din stelele și materia întunecată înconjurătoare; și mai

Ionuț Sociu. Reporter. Îi plac trenurile, filmele cu spioni și literatura americană.

Ioana Cîrlig. Fotografă & editor foto. Niciodată prea mult timp în același loc.

Proclamăm necesitatea ca frumuseții lumii să i se adauge o nouă frumusețe: aceea a bunătății.

e sentimentul ăsta de distanță, de ceva atât de departe și parte din ceva atât de bizar încât nu-l poți înțelege (cred că putem doar să calculăm distanța în spațiu, nu și să o înțelegem, pentru că nu o putem asocia cu nimic din ce ne e cunoscut). Mă gândesc că lucrurile pe care nu putem să le înțelegem, cele pe care nu putem să le plasăm înăuntrul *experienței* noastre sunt cele care ne fac să (ne dorim să) evoluăm, nu lucrurile pe care le «cucerim», nu lucrurile pe care credem că am ajuns să le înțelegem. Că e, în mare parte, sentimentul imposibilului cel care te învață, cel care te face să visezi dincolo de tine – nu la asteroizi gata să fie exploatați, nu la realitatea tristă care se întinde înaintea noastră, nu la extratereștri antropomorfi și călătoriile în spațiu din filmele americane obosite, ci la lumi ca *Solaris*, la ce e necunoscut și de necunoscut, la ceea nu poate fi cunoscut, dar care totuși poate transforma pe *ce* și *cine* încearcă să cunoască."

Am citit textul ăsta de vreo trei și de fiecare dată mi se părea că sună diferit, ca un poem care se deschide și se lasă descifrat doar până la un punct. După care îți trântește ușa în nas. Și atunci trebuie să o iei de la capăt.

Artiștii care s-au cățărat cu Alexandra Pirici pe *Vântul și valul*:

Farid Fairuz
Performer și coregraf. În 2010, artistul Mihai Mihalcea a luat cu asalt scena culturală cu un proiect de ficționalizare a propriei biografii, devenind Farid Fairuz și lansând în spațiul public reflecții și întrebări despre producția culturală, capitalism, religie și sexualitate.

Paul Dunca
Performer, coregraf, muzician și activist *queer*. Din 2016, performează sub numele Paula Dunker și se descrie ca fiind „mama genului muzical și a stilului de viață *techno faggothique*". Este vocalista *queer act*-ului FLUID și lucrează constant în zona de teatru independent.

Maria Mora
Performeră și coregrafă. S-a format ca dansatoare alături de o parte dintre colaboratorii Centrului Național al Dansului din București, printre care Eduard Gabia, Mădălina Dan, Carmen Coțofană și Farid Fairuz. Din cauza reconversiei sale târzii de la studii economice la dans și medii artistice de scenă, ea se consideră încă un interpret fragil și delicat.

Cristian Nanculescu
Performer și coregraf. În anii 2000, a făcut primele cursuri de dans contemporan cu Mădălina Dan la Centru Național al Dansului din București, asta după ce a terminat Facultatea de Cartografie. În drumul de la cartografie la coregrafie, s-a identificat ca fiind o inteligență nonartificială, ambiguă, versatilă și *queer*.

S9

În era neoliberalismului, căutarea sensului în viețile noastre a devenit o cursă pentru autodepășire care, la întâlnirea cu eșecul, ne lasă fără haine.

Mai

8 min.

CRISTIAN IFTODE
text

ALEXANDRA MÎRZAC
ilustrații

De pe la începutul anilor '80, Occidentul se vede cuprins de o veritabilă febră a *auto-ameliorării*. Ideea de bază e simplă: sunt multe condiții externe de care depinde calitatea vieții, dar un factor determinant pentru îmbunătățirea acesteia e chiar transformarea propriului nostru mod de a trăi și de a ne raporta la ceea ce ni se întâmplă. Cultura fitnessului e, de exemplu, forma palpabilă a acestei preocupări de sine. Pentru îngrijirea sufletului și a minții sau pentru cultivarea unor relații umane de calitate, e nevoie, însă, de un alt fel de regim și de antrenament. Ceea ce explică reîntoarcerea la rosturile practice ale filosofiei și popularitatea extraordinară pe care a dobândit-o, la bătrânețe, Pierre Hadot, cel care a susținut răspicat faptul că miza filosofiei ca „iubire de înțelepciune" nu a fost, de la bun început, doar aceea de a accede la o înțelegere generală a lumii, ci de a concretiza și adeveri cunoașterea într-un *mod de viață* în care grijile, fricile și suferințele noastre de muritori devin mult mai ușor de îndurat. Nu e vorba numai de îndemnuri și discursuri înălțătoare, nici doar de „argumente terapeutice" (așa cum le numește Martha Nussbaum, într-o frumoasă carte, *The Therapy of Desire*, publicată în 1994), ci și de un întreg repertoriu de „exerciții spirituale" prin a căror practicare devenim mai buni, mai lucizi, mai înțelegători cu cei din jur, mai puțin „pofticioși" și mai capabili să rezistăm încercărilor vieții. Vorbim de antrenarea atenției la prezent, de exersarea dialogului, de diferite tipuri de meditație filosofică și analiză a reprezentărilor mentale, de „vederea de sus", de forme diverse de examinare a propriei conștiințe sau chiar de „pregătirea pentru moarte". Neglijate de filosofia morală modernă, considerate apanajul exclusiv al religiei sau, ulterior, preluate în versiuni simplificate sau trunchiate în multe orientări psihoterapeutice, *exercițiile spirituale* se văd, astăzi, recunoscute în rădăcina lor filosofică.

Hadot devine un punct de reper pentru dezvoltarea profesionalizată a consilierii filosofice în Occident, dar și o sursă majoră de inspirație pentru Michel Foucault și a sa problematizare a „tehnicilor sinelui" ca focar de rezistență la puterea politică. În joc e rezistența prin transformare de sine și fortificare etică, adică printr-un soi de „revoluție" personală, odată ce Revoluția la scară socială, dar făcută tot cu aceiași „vechi" oameni, robiți puterii poftei și poftei de putere, și-a arătat, în secolul XX, efectele atât de funeste. În zilele noastre, *vitalismul* rafinat al unor gânditori contemporani influențați de Foucault, precum germanul Peter Sloterdijk sau italianul Giorgio Agamben, coexistă cu versiuni populare, „pasteurizate", de filosofie practică, aparținând unor intelectuali cu faimă mediatică și spirit antreprenorial, precum Alain de Botton și a sa *School of Life*.

Febra auto-ameliorării nu se vădește doar în această cotitură practică a filosofiei contemporane, ci și în emergența unei veritabile culturi *self-help*, amalgamând tot felul de surse filosofice și spirituale din Orient și Occident, sau în abundența literaturii motivaționale de „dezvoltare personală". O presiune puternică vine, în ultimele decenii, și din sfera științifică, unde avansurile extraordinare în domeniile geneticii și medicinei, dar și ale nanotehnologiei sau tehnologiei informației, ne confruntă cu spectrul amețitor al *transumanismului*. E vorba, în acest caz, de ameliorarea ființei umane nu (doar) prin educație continuă, autoformare și antrenament, ci prin recurs la psihofarmaceutice sau proteze neuronale. În ultimă instanță, miza e controversatul *eugenism* liberal, care pledează în favoarea utilizării tehnologiilor genetice nu doar pentru a evita defecte și boli congenitale, ci și pentru a îmbunătăți caracteristicile și capacitățile urmașilor noștri.

Atât preocupările de ameliorare a speciei, cât și îndemnurile la auto-ameliorare individuală au legătură directă cu ceea ce Foucault identifica drept caracteristica de bază a puterii politice moderne: faptul că se exercită ca o *biopolitică*, luând în vizor, adică, însăși existența biologică a indivizilor și canalizarea forțelor vitale în scopuri acceptabile social. Altfel spus, ni se cere să fim *normali* și *disciplinați*. Polul normalizant al acestei *biopolitici* (ce implică presiunea de a ne conforma unui tipar standard de conduită „utilă și docilă" în plan social) se justifică prin lozinca „Trebuie să apărăm societatea", aleasă de Foucault drept titlu pentru unul dintre cursurile sale. Aș plasa, în schimb, polul disciplinar al *biopoliticii* sub semnul unui faimos vers din Rilke, folosit de Sloterdijk drept titlu al unei mari cărți despre modurile în care am încercat să ne „producem" pe noi înșine ca ființe umane: „Trebuie să-ți schimbi viața". Toate bune, dar cum?

Se poate susține că dezideratul auto-ameliorării e, în fond, la fel de vechi precum *homo sapiens*, explicând, în bună măsură, succesul adaptativ al speciei noastre. Paradoxul naturii umane (considerat, până recent, drept privilegiu exclusiv uman) e că stă în firea noastră – sau, dacă vreți, în programul nostru (genetic) – să ne autodepășim „firea", adică să ne ameliorăm caracterul, să evoluăm și să ne modelăm pe noi înșine, sau să decădem, să involuăm în bestialitate. „Omul este animalul încă nefixat", spunea Nietzsche. Adepții de azi ai transumanismului își dau, astfel, mâna, peste secole, cu Pico della Mirandola, exponentul umanismului renascentist, cel care credea că Marele Arhitect al Universului nu a înzestrat omul cu „un loc sigur" în lume, nici cu „o înfățișare proprie", tocmai pentru ca acesta, neîngrădit, precum celelalte creaturi, „în limitele legilor prestabilite", să-și poată „hotărî natura" prin propria sa voință.

Suntem ființe verticale și *acrobatice*, după cum ne-a amintit tot Nietzsche, ceea ce înseamnă că avem *asceza* (în sens literal, „exercițiul") în sânge. „Omul e o viețuitoare care nu poate să nu (se) exerseze", scria Sloterdijk, în cartea mai devreme menționată. Să ne amintim cât de rapid survine atrofia musculară, după doar câteva zile de imobilizare, pentru a realiza cât de rapid se petrece și atrofierea capacităților noastre intelectuale, fără exersarea lor zilnică. Prin „exersare" se înțelege, în sens primar, executarea unui model de acțiune tocmai cu scopul ca, la următoarea repetiție, să fim mai bine

„Trebuie să-ți schimbi viața". Toate bune, dar *cum*?

pregătiți să o realizăm. Cu alte cuvinte, avem de-a face cu vechea „pârghie" din etica virtuților: (re)formarea treptată a obișnuințelor noastre de acțiune. Așa cum acrobatul face, prin antrenament zilnic, ceva *aproape* imposibil la prima vedere, precum mersul pe sârmă, să pară simplu, firesc, elegant, la fel se presupune că ne putem exersa și pentru a deveni, treptat, mai curajoși, mai blânzi sau mai generoși. În acest sens putem afirma, în acord cu filosofii Antichității, că viața filosofică nu este nici activă, nici contemplativă, în sensul obișnuit al cuvântului, ci o viață *performativă*. E „o viață de exerciții", adică o succesiune de acte de *autopersuadare* (cât de importantă era, pentru antici, reamintirea zilnică a preceptelor etice la care ai aderat, înscrierea lor în carnea memoriei tale vii), dublate de transformarea oricărei împrejurări existențiale într-un prilej de *antrenament*. Miza rămâne aceea de a întoarce *puterea obișnuinței* împotriva obișnuințelor contractate social, recurgând în chip liber la *autodisciplinare*, ca unic antidot viabil împotriva tehnologiilor de putere disciplinară puse în joc în varii contexte instituționale definitorii pentru lumea modernă: de la școală, la închisoare, de la uzină, la cazarmă și de la corporație, la azil.

Pericolul neoliberalismului e că riscă să ne transforme pe fiecare dintre noi în „propriul său șef tiranic”.

Însă problema timpului nostru e tocmai abundența rețetelor de perfecționare și „dezvoltare personală": cum le aflăm pe cele viabile, pe cine să credem, cum să disociem între diferitele tipuri de perfecționism puse în circulație? „Perfecționismele false ori decăzute par să fie pretutindeni în aceste zile, de la bestselleruri cu titluri precum *Love Yourself*, la reclama de televiziune difuzată din partea centrului de recrutare al Armatei cu sloganul *Be all that you can be*", ne avertiza filosoful american Stanley Cavell, el însuși susținător al unei variante de perfecționism etic.

Ei bine, pentru a ne orienta, un prim lucru de făcut e să înțelegem că întregul curent actual denumit „dezvoltare personală" își are originea într-o extindere a *managementului carierei* în sfera vieții personale, fiind de aceea emblematic pentru ceea ce unii filosofi și sociologi califică drept vârsta *neoliberală* a biopoliticii. Pe scurt, neoliberalismul nu ar fi doar o filosofie generală a pieței libere, ci și o raționalitate ce ne modelează într-un anumit fel gândirea și viața, conferindu-le o formă specifică unui „univers al competiției generalizate", potrivit lui Pierre Dardot și Christian Laval. Suntem îndemnați să fim antreprenorii sau managerii propriei noastre vieți, în toate sectoarele ei publice și private, să trecem totul printr-o analiză cost-beneficii, să ne raportăm la noi înșine nu ca la niște muncitori „alienați", cum spunea marxismul, ci ca la deținătorii unui capital (parțial înnăscut și parțial dobândit) ce trebuie fructificat la maximum. Sensul vieții devine maximumul de *profit*, ceea ce nu putem realiza decât în detrimentul unor alte ființe umane, adică în dauna „competitorilor" noștri.

Plecând de la aceste baze teoretice, există studii recente în psihologie care vorbesc despre răspândirea la cote alarmante, în rândul generațiilor tinere, a unui soi de perfecționism indus sau *prescris social*. Thomas Curran și Andrew Hill arată într-o cercetare că elementele definitorii pentru acest tip de perfecționism sunt fixarea unor standarde nerealiste de atins și o raportare hipercritică la sine, însă totul întemeiat pe convingerea că *ceilalți așteaptă de la tine să fii perfect* și că *nu ai voie să greșești*. Altfel spus, lumea e plină de șefi tiranici și abuzivi în instituții sau corporații, însă pericolul neoliberalismului e că riscă să ne transforme pe fiecare dintre noi în „propriul său șef tiranic". Putem fi de acord că perfecționismul etic, înțeles ca dorință continuă a unora dintre noi de a înțelege mai bine lucrurile și de a deveni pe zi ce trece mai buni, nu doar de a avea mai mult, a constituit un factor determinant pentru progresul real la scara istoriei umanității. Însă perfecționismul indus social vine la pachet, în zilele noastre, cu creșterea ratei de tulburări și boli mentale (anxietate, depresie, anorexie și bulimie nervoasă, gânduri suicidare etc.), eșecurile căpătând proporții catastrofale în mintea managerilor neoliberali ai propriei lor vieți. O altă problemă inerentă acestui tip de perfecționism în regim ultracompetitiv e că împiedică *solidaritatea*, fracturează grupul, induce suspiciune generalizată, un sentiment insuportabil al eșecului, al ratării, în același timp dublând autodepreciere cu o toleranță zero față de greșelile celorlalți și torturându-l, pe fiecare individ în parte, cu gândul obsedant că e oricând dispensabil.

Mai există, însă, o capcană de temut a discursului despre auto-ameliorare. Dacă îmi supraapreciez tăria de caracter și resursele de autocontrol, subapreciind, în același timp, dificultatea schimbării și perioada îndelungată necesară pentru reformarea anumitor obișnuințe adânc înrădăcinate, pot ajunge, constatând eșecurile mele punctuale, să mă resemnez, spunându-mi că nu e nimic de făcut. Cunoașterea de sine presupune o înțelegere lucidă a ceea ce stă în puterea mea să schimb la mine însumi, dar și a măsurii în care am nevoie de ajutorul celorlalți pentru a face acest lucru. Mai există, însă, un element: în loc să îmi supralicitez puterea voinței, e cazul să știu și ce teste e mai bine să nu dau, adică *ce situații trebuie să evit*, pentru că se dovedesc irezistibile pentru mine. Iată de ce singura șansă a dependentului de ruletă e să nu mai calce în viața lui într-un cazinou, iar a alcoolicului să nu mai pună gura pe băutură.

De la exercițiile spirituale din Antichitate, la strategiile de ameliorare a caracterului propuse pe baza studiilor de psihologie morală din ultimele decenii (strategii cărora, de pildă, Christian Miller le-a consacrat un volum recent, *The Character Gap*), totul gravitează în jurul câtorva elemente de bază. Mai întâi, *nevoia de autocunoaștere*, în legătură directă cu tendința noastră de a ne supraevalua tăria de caracter și calitățile morale intrinseci. Apoi, *nevoia de modele formatoare*, lăsând să lucreze în noi puterea exemplului viu oferit de aceia mai buni decât noi. În fine, așa cum spuneam mai devreme, *nevoia de autopersuadare* (practic, de autocondiționare), în strânsă legătură cu igiena mentală realizată prin buna alegere a lecturilor sau a filmelor vizionate și prin analiza la rece a propriilor fapte și porniri sufletești.

La urma urmei, la fel cum cel mai mare adversar al eticii poate fi chiar discursul moralizator, o mare piedică în calea auto-ameliorării e că se vorbește, în zilele noastre, mult și prost despre libertatea pe care o avem de a ne schimba viețile.

Cristian Iftode. Conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității București, specializat în filosofie greacă antică, etică, estetică și filosofie contemporană.

Alexandra Mîrzac. Artistă vizuală din București. Se joacă cu forme, culori și vise. O poți urmări pe mirzac.work.

Am aflat ce viață ascunsă duc arborii, în timp ce tăierea lor ilegală ne lasă încet-încet fără aer.

LUIZA VASILIU
text

MIRCEA STRUȚEANU
fotografii

Pădurea e un animal

25 min.

Înot prin pădure. Îmi fac loc printre ferigi și buruieni mari cât un copil. Dau din brațe ca-n piscină, stil bras. Traversez o pădure virgină de lângă Lacul Vidraru. O pădure în care omul încă n-a apucat să taie nimic, iar arborii au putut să reziste sute de ani, să îmbătrânească, să-și crească puii și să adăpostească mii de specii de lighioane, de la cele mai mici, pe care nu le poți vedea cu ochiul liber, până la cele mai mari, de care trebuie să te ferești cu zgomot, ca să nu te creadă vânător.

Înaintez cu bocancii printr-un pârâu, mă uit la două trunchiuri groase care se înalță împreună. Ăștia-s frații despre care scrie cercetătorul german Peter Wohlleben în cartea lui *Viața secretă a copacilor*, arbori care-și împart toată viața zahărul și substanțele nutritive, aerul și ciupercile, bolile și timpul care trece. Nu îi vezi în celelalte păduri, pentru că acolo tăierile intră adânc în inima organismului naturii și-i schimbă funcționarea, iar frații nu mai apucă să crească împreună, nici trunchiurile să ajungă cât un pui de balenă, nici arborii să se ajute unul pe altul. Iar acolo unde *reîmpădurirea* vine să acopere golul lăsat de-o tăiere, ce crește la loc nu e o *pădure*, ci o *plantație*. O colecție de arbori din aceeași specie și de aceeași vârstă, o replică înșelătoare a unui corp puternic. O plantație nu poate înlocui o pădure, așa cum un zoo nu poate fi o junglă.

România e a doua țară după Suedia cu cea mai mare suprafață din Europa de păduri virgine (neatinse de voința omului) și seculare (nu chiar virgine, doar foarte bătrâne). Ultimul ecosistem intact care ne-a mai rămas, într-o mare de plantații sau păduri rănite. Cu toate astea, nu sunt protejate de tăieri. Doar câteva dintre ele intră în parcuri sau situri ocrotite, dar până și-acolo se taie. Lege există doar pe hârtie. Numai 1% din tăierile ilegale de la noi sunt depistate de autorități, potrivit unui raport Greenpeace, una dintre cele mai active organizații pentru salvarea pădurilor noastre.

Mă uit în jur și mă enervez, tot ce văd ar putea să dispară. De ani întregi jurnaliștii de la noi publică investigații despre rădăcinile întinse ale complicității care omoară pădurea. Șefi de ocoale silvice și gărzi forestiere, primari, afaceriști locali, giganți ai industriei lemnului, clanuri interlope, polițiști, oameni politici, toți ne taie arborii. Și-au întins pânza de furt și profit din Maramureș, unde un pădurar a fost ucis în octombrie 2019, până-n Suceava sau județele Transilvaniei, unde se taie cel mai mult. Ochiul mare al satelitului și ochiul mai mic al dronei desenează harta țării ca o boală de piele. Pete palide cu arbori rași apar din ce în ce mai multe în fiecare an în mijlocul zonelor verzi. Cine nu vrea să participe la tăieri ilegale o pățește. „Mă amenințau cu moartea de două ori pe săptămână, câteodată și de două ori pe zi", spune un fost lucrător silvic în documentarul Romanei Puiuleț, *Clear Cut Crimes*. Dacă vrei să știi cum cel mai mare exploatator și exportator de lemn românesc, firma austriacă Holzindustrie Schweighofer, procesează lemn tăiat ilegal din păduri seculare, caută-l pe YouTube.

Urcăm pe-o coastă și-mi iese pe nas orașul din mine, gâfâi și mă minunez. În spatele fiecărei scoarțe, frunze și al fiecărui bulgăre de pământ e o agitație teribilă, ca într-o cetate în care milioane de oșteni invizibili aleargă să îndeplinească ritualul fiecărei zile. Nu vedem, așa că nu știm. Nu știm, așa că nu înțelegem. Și dacă nu înțelegem, cum am putea să protejăm? De asta și-a scris Peter Wohlleben cărțile despre arbori și animale, de asta a înființat Academia Naturii în satul din Germania unde are în grijă pădurea comunității, ca să dea mai departe cunoaștere și să provoace empatie.

Cărțile lui, traduse în română la Editura Publica, sunt o enciclopedie veselă de date și povești luate din studii și din observație directă despre societatea arborilor. Și au puterea teribilă de a-ți da peste cap felul în care vezi și înțelegi natura. „Arborii vorbesc unii cu alții, fac sex și au grijă de puii lor", și-a botezat *Guardian* recenzia la una dintre cărți. Și nu fac doar asta, ci simt amenințarea și o transmit mai departe vecinilor printr-o rețea subterană de ciuperci care funcționează cam ca internetul nostru (cercetătorii îi spun *wood-wide-web*), le trimit copiilor zahăr prin rădăcini, îi sprijină pe membrii mai slabi ai comunității (un fel de ajutoare sociale de substanțe nutritive), simt când cineva, de pildă o ciocănitoare sau un om, le găurește trunchiul sau le smulge crengile. Pe scurt, o bucată de lemn nu e doar o bucată de lemn.

Ne-a luat secole până să înțelegem că noi, oamenii, suntem înrudiți cu animalele și-apoi ne-a mai luat ceva până să aflăm că nu suntem singurele ființe care posedă o oarecare formă de inteligență. Vacile își recunosc prietenii, elefanții au conștiință de sine, delfinii își dau nume, iar caracatițele rezolvă probleme (nu de matematică, dar totuși). Recent, un grup internațional de cercetători a scos la iveală o nouă disciplină, neurobiologia plantelor, care studiază felul în care plantele percep circumstanțele exterioare și răspund la stimuli. Ne-a luat mult până să-ncepem să înțelegem lumea din jur și nici acum nu ne dezmeticim, după ce-am dat planeta peste cap.

Înapoi în pădurea virgină. Am ajuns în vârful dealului și mi-e ciudă că nu pot vorbi cu Wohlleben despre toate astea. Trebuia să vină în România câteva zile, pentru o vizită cu o echipă Greenpeace prin pădurile seculare și o întâlnire cu cititorii. În ziua plecării, un pachet suspect a blocat aeroportul din München și cercetătorul s-a întors acasă cu trenul. Până la urmă, cu echipa Greenpeace am mers eu și Mircea Struțeanu, cel mai atent fotograf al pădurii pe care-l cunosc. El mai e și instructor de cățărare, motiv pentru care o ia mereu înainte și mă așteaptă să-mi arate câte-o rădăcină uriașă în care zici că s-au cuibărit cel puțin o sută de spiriduși de pe vremea lui Ștefan cel Mare. În România au fost măsurați arbori vechi și de 500 de ani. Imaginează-ți ce-a simțit scoarța lor într-o jumătate de mileniu.

„De fapt, să știi că pădurea cel mai bine o înțelegi dacă te plimbi singur", îmi zice Mircea. Japonezii practică *shinrin-yoku*, adică „băi de pădure". Ajută la anxietate, depresie și psihoză, spun studiile. În 2014, 70 de femei coreene de peste 60 de ani au fost împărțite în două grupuri: unele s-a plimbat printr-o pădure, celelalte prin oraș. Plimbarea prin pădure a îmbunătățit capacitatea pulmonară și elasticitatea arterelor. Plimbarea prin oraș n-a îmbunătățit nimic. Dar dacă ținem copacii aproape, ne fac bine chiar și-n oraș. Anul trecut, o cercetare de la King's College a arătat că expunerea omului la arbori, cântecul păsărilor și cerul liber îmbunătățește considerabil starea de spirit. Cu toate astea, îi tăiem. Fiecare metru cub de arbore înseamnă bani. 10.000 de metri cubi pot îmbogăți pe cineva cu cel puțin jumătate de milion de euro. Acum câțiva ani, IKEA și Harvard

Nu vedem, așa că nu știm.
Nu știm, așa că nu înțelegem.
Și dacă nu înțelegem,
cum am putea să protejăm?

au cumpărat mari suprafețe de pădure din România de la intermediari cercetați pentru înșelăciune, crimă organizată și retrocedări ilegale. Holzindustrie Schweighofer a fost vizitat în 2018 de DIICOT, într-o acțiune, spune comunicatul oficial al instituției, de „destructurare a unui grup infracțional organizat specializat în săvârșirea infracțiunilor de deturnare a licitațiilor publice, evaziune fiscală, concurență neloială, tăiere fără drept de arbori".

Toamna asta jurnaliștii de investigație de la RISE Project și Recorder au scos la iveală documente pe care autoritățile le-au ascuns: între 2008 și 2018 au dispărut în fiecare an câte 38,6 milioane de metri cubi de arbori, de două ori mai mult decât a raportat statul. Dintre ele, 20 de milioane au fost tăiate ilegal. În total, s-au furat în zece ani 90 de Case ale Poporului pline ochi cu bușteni. Soluția, spun activiștii, o reprezintă protecția strictă a pădurilor virgine și seculare și monitorizarea atentă a lemnului printr-un sistem, SUMAL, pe care Ministerul Apelor și Pădurilor îl are la dispoziție, dar nu îl aduce la zi.

SUMAL ar putea să vadă unde se taie, de ce, unde se duce lemnul, cine-l vinde, și să alerteze automat Poliția în cazul transporturilor ilegale. Până atunci, suntem și mai vulnerabili la alunecări de teren,

Ne-a luat mult până să începem să înțelegem lumea din jur și nici acum nu ne dezmeticim, după ce-am dat planeta peste cap.

inundații, avalanșe, deșertificări, iar pădurarii care refuză să intre în rețele infracționale mor apărând pădurea. În ultimii ani, șase pădurari au fost uciși și peste 180 au fost bătuți. Sunt însă și unii care bat palma cu tăietorii ilegali și-i ajută să scoată ce vor din pădure, sub privirile încurajatoare ale șefilor lor.

„Gândește-te la vânătoarea de balene", mă îndeamnă cercetătorul Peter Wohlleben dintr-o fereastră de Skype. El e într-o cabană în pădure din care se-aud păsări, eu sunt într-un bloc din București în care zbârnâie o bormașină. După vizita ratată în România, am stabilit să discutăm o oră despre tot ce-am vrut să-l întreb în pădure și n-am reușit. Deci gândește-te la vânătoarea de balene. „Majoritatea oamenilor sunt împotriva vânătorii, dar de ce? Nu sunt specialiști, nu au o diplomă în biologie, dar le e milă de balene și zic: *Noi le iubim, nu vrem să le mai facem asta.*" Cercetătorul ar vrea să căpătăm același tip de empatie și pentru arbori. „Sfatul meu ar fi să mergeți în pădure. Bucurați-vă de ea, o să descoperiți tot felul de lucruri, și minunate, și groaznice, iar pe cele groaznice le puteți face publice. Cu cât o să fie mai mulți oameni care se bucură de pădure, cu atât vor fi și mai puține tăieri ilegale."

Și Wohlleben a fost pădurar. „Un foarte înalt *ranger* de carieră", cum l-a descris *New York Times* în 2016, Wohlleben e un domn cu privire blândă, genul cu care-ai avea încredere să mergi noaptea prin pădure. Zice că a vrut să se facă de mic „conservaționist". Povestește că a refăcut faimosul experiment despre atașament al lui Konrad Lorenz, un cercetător care-a primit Nobelul în '73, și a clocit un ou de găină într-o pernă termică. „Puiul m-a confundat cu maică-sa!", râde Wohlleben de pe suprafața plată a ecranului și-mi imaginez un puști în Germania anilor '70 vorbind cu un pui de găină. Apoi puștiul s-a făcut mare și în 1987 a devenit silvicultor și a primit în grijă o pădure din landul Rhineland-Palatinate.

Învățat, ca toți lucrătorii silvici, să se uite la copaci ca la o materie primă a cărei viață contează mai ales dacă poate fi transformată în cherestea, Wohlleben povestește că și-a dat seama la un moment dat că pădurea e mai mult decât o colecție de materie lemnoasă. „Am dat peste o rădăcină foarte veche, de la un arbore care căzuse în urmă cu vreo 500 de ani, și care încă trăia. S-a dovedit că în tot timpul ăsta ea fusese ținută în viață de arborii vecini." A citit studii științifice despre rețeaua de comunicare a pădurii sau despre girafele din Africa de care arborii se feresc producând otravă în avans când sunt anunțați de ceilalți că pericolul cu gât lung se apropie. Apoi a început să cerceteze pe cont propriu. „Dar rădăcina asta veche mi-a schimbat complet felul în care mă uitam la arbori."

Wohlleben vorbește mult despre cum se uită un pădurar la pădurea lui și cum se uită un cercetător sau un militant pentru protejarea ei. Crede că sistemul actual de administrare a pădurilor, nu doar în Germania sau în România, ci în mare parte a lumii, e viciat. Cum să protejezi ceva ce trebuie să exploatezi? La noi, mare parte din pădurile statului sunt păzite de Romsilva, o instituție care face bani din tăieri și vânătoare. Lupul paznic la oi. „Pădurarii zic mereu: *Noi știm ce-i mai bine pentru păduri. Ceilalți nu se pricep, vorbesc numai prostii.* Nu, nu e adevărat, ei știu doar ce-i mai bine pentru industria lemnului." Sub ochii statului, din România au dispărut în ultimii 30 de ani hălci masive de pădure. Inclusiv virgină sau seculară. Iar lupta e încă teribil de disproporționată între industria lemnului, pe de-o parte, sprijinită de cei care ar trebui să-i reglementeze activitatea, și cercetători și activiști, de cealaltă.

În fiecare minut dispar în lume păduri care s-ar întinde pe 27 de terenuri de fotbal, din Cambodgia, unde apărătorii naturii sunt uciși cu mitraliera, până-n Amazon, unde ajută mult incendiile pornite de mâna omului. La noi, dispar opt terenuri de arbori pe oră.

Estimările organizațiilor internaționale de mediu spun că-n fiecare minut dispar în lume păduri care s-ar întinde pe 27 de terenuri de fotbal, din Cambodgia, unde apărătorii naturii sunt uciși cu mitraliera, până-n Amazon, unde ajută mult incendiile pornite de mâna omului. La noi, dispar opt terenuri de arbori pe oră. În condițiile în care temperatura globală crește și nu pare să se oprească prea curând, noi ne tăiem singuri craca de sub picioare. Studiile arată, scrie Wohlleben în *Viața secretă a copacilor*, că pădurile au capacitatea de-a scădea temperatura cu 10 grade, iar cele seculare răcoresc și mai mult. „Și România măcar mai are păduri seculare", îmi spune, „în Germania nu ne-a mai rămas aproape nimic". Ar fi bine să le păstrăm, continuă el, nu doar ca aliat împotriva schimbărilor climatice, dar și pentru turism sau cercetare. „Chiar nu ar trebui să lăsăm pădurile seculare pe mâinile măcelarilor de copaci."

Oriunde ai citi tu textul ăsta, cel mai probabil acum 10.000 de ani era o pădure. Asta doar dacă nu ești fix pe malul unui râu sau la mare. După ultima mare glaciațiune, continentul european a fost acoperit aproape în întregime de arbori. Dac-am fi avut cosmonauți pe-atunci, ar fi văzut în dreptul Europei o mare pată verde. Apoi oamenii și-au făcut primele așezări. Pentru asta, au început să radă pădurea. Aveau nevoie și de teren de arat, și de crescut animale, așa că hap. Dacii, de pildă, au defrișat masiv pădurile de la noi. Și, de-atunci încoace, am tot tăiat. Una dintre cele mai teribile defrișări din Europa în secolul XX s-a întâmplat în România, în perioada interbelică, după reforma agrară, când regele Ferdinand a decis să-i împroprietărească pe țăranii care luptaseră în război, de frică să nu se răscoale împotriva lui, cum o pățise țarul rus.

Pădurea a dispărut pe măsură ce-au înaintat progresul și industria. În secolul XX, scrie cercetătorul Iovu-Adrian Biriș în studiul „Situația pădurilor virgine din România" (2017), „s-a înregistrat cel mai ridicat ritm de lichidare". Și studiul ăsta e tot o tentativă de a încuraja statul să protejeze pădurile bătrâne. Autoritățile au legea la îndemână, dar, susține Biriș, întârzie înregistrarea lor în rândul zonelor protejate. Uneori, administratorii taie arbori ca să dezvirgineze pădurile bătrâne și să le scape de la protecție. „Monumente firești", le spunea P. Antonescu, unul dintre primii conservaționiști de la noi, pe la 1908. „Rămășițe ale codrilor nesfârșiți care acopereau cândva peste 80% din teritoriul actualei Românii", le spune Biriș. Sau „comunități forestiere" care adăpostesc „zestrea informațională" adunată de-a lungul secolelor. Ce facem cu informația? Începem s-o descifrăm, încet-încet, ca să aflăm în ce fel a trăit organismul naturii în ultimul mileniu, dar mai ales cum ar putea să trăiască de-acum înainte. Și noi odată cu el.

În majoritatea pădurilor din Europa, arborii nu mai apucă să îmbătrânească. Și de ce-ar trebui să-i lăsăm? îl întreb pe Wohlleben, care râde din nou: „La fel de bine, am putea întreba de ce să protejăm elefanții. Distrug lanurile de porumb, iar oamenii au de suferit din cauza asta. Deci hai să-i împușcăm pe toți, pentru că nu-s buni de nimic. Ba chiar sunt și dăunători pentru climă, produc metan. Deci de ce? Pentru că suntem responsabili pentru celelalte specii. Pentru că e minunat să te poți uita la ele".

Povestea asta cu responsabilitatea față de alte ființe e încă greu de înghițit pentru om. „Scara noastră morală în ceea ce privește pădurea e foarte jos", spune cercetătorul. Dar pădurea e o minune în sine, insistă el, nu e doar „resursă pentru cherestea sau stabilizator pentru climă sau producător de oxigen sau purificator de apă sau servitor". E o construcție vie a naturii pentru care suntem la fel de responsabili ca de speciile de animale pe care le împingem spre dispariție. „Salut dizolvarea granițelor morale dintre animale și plante", scrie Wohlleben și sună a slogan perfect pentru o reîmprietenire cu pădurea.

„Nu există nicio frontieră între noi și natură", îmi spune autorul german prin rețeaua de cabluri care se întind pe fundul mărilor și ne-ajută să comunicăm unii cu ceilalți, așa cum fac arborii prin rețeaua de ciuperci. Cel mai mare organism de pe planetă e o ciupercă din Oregon, *armillaria ostoyae*. Are aproape 1.000 de hectare, adică de cinci ori mai mult decât Parcul Văcărești, și între 2.000 și 8.000 de ani. „Suntem obișnuiți să credem că trebuie să protejăm natura pentru ea însăși. Nu, trebuie s-o protejăm pentru noi înșine." Suntem în inima ecosistemului de care depinde direct viața noastră, și suntem la rândul nostru responsabili de viața lui. „Vedem asta în verile foarte calde, când ecosistemul se schimbă într-un mod care devine inconfortabil pentru noi." *Inconfortabil* e cuvântul pentru norocul nostru, al celor care trăiesc departe de zonele unde schimbările climatice au apucat deja să răstoarne mersul

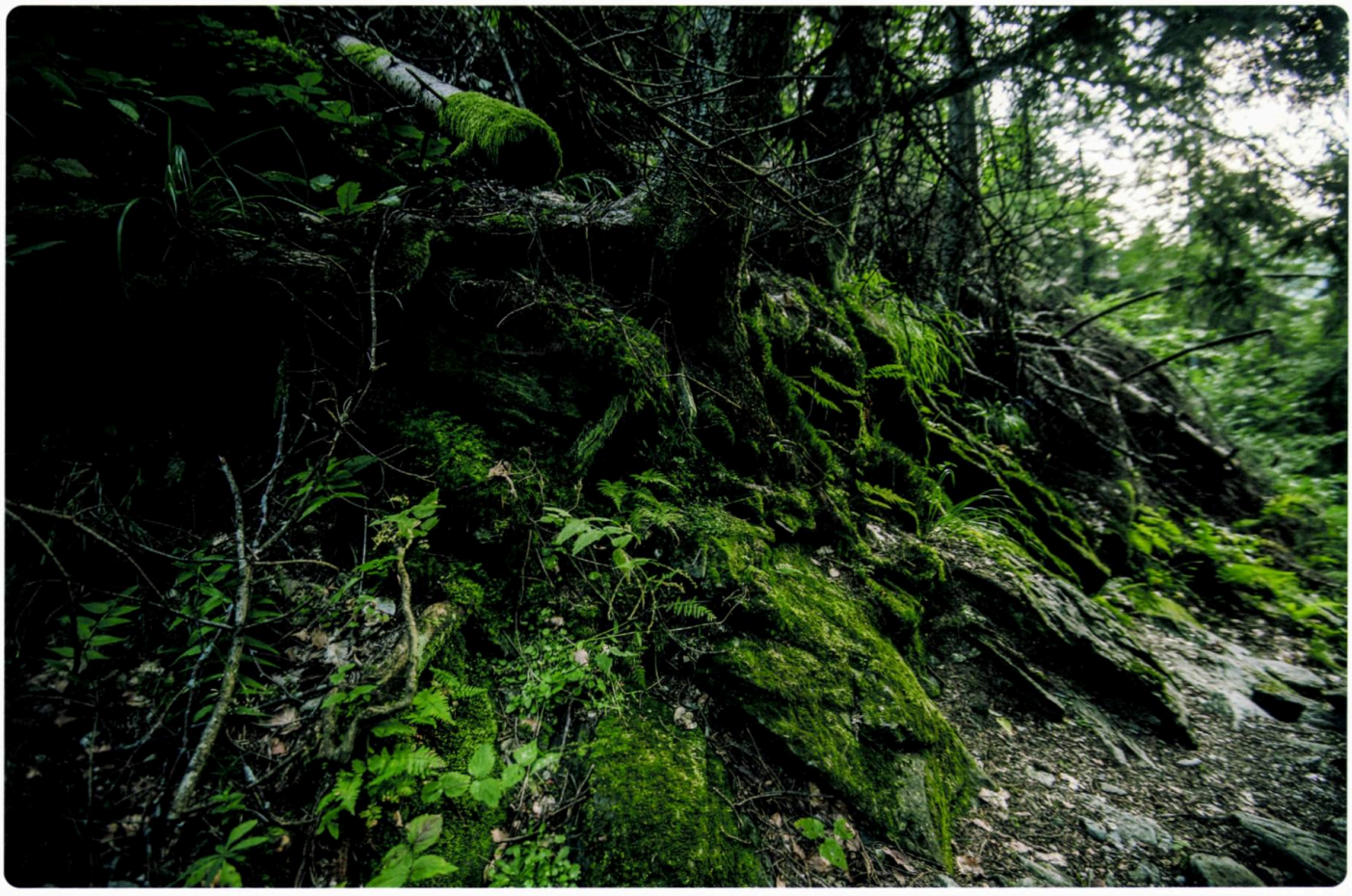

Cât de greu e să fii sustenabil? «E cel mai ușor, de fapt. Nu trebuie să înveți nimic special. Pe scurt, lasă natura în pace. Și fă doar ce ai tu nevoie.»

lumii. *Inconfortabil* nu e pentru inuiți, cărora le dispare zăpada de sub picioare, sau pentru cei 70.000 de oameni din Bahamas care au rămas fără casă după uraganul Dorian. Luni, 9 septembrie 2019, specialiștii spun că în Bahamas au fost „probabil cele mai cumplite 24 de ore meteo înregistrate într-un singur loc în istoria emisferei vestice". Mai aproape de noi, în Franța, Belgia, Germania și Olanda, temperaturile au atins maxime istorice în vara lui 2019. Valurile de căldură înghit viețile oamenilor, ale animalelor și-ale pădurilor. Și mai aproape de noi, în Ucraina, verile uscate și fierbinți din ultimii ani au dus la incendii care atacă pădurea de protecție din jurul Cernobîlului. Focul a eliberat în aer radioactivitatea stocată în frunze și crengi. I se spune Pădurea Roșie și-ar fi bine să nu dispară, spune Kate Brown, istoric la MIT, care a scris o carte despre efectele dezastrului de la Cernobîl și posibilitățile sumbre ale viitorului nostru.

Pădurile au puterea să țină ecosistemul planetei în echilibru și să-i regleze excesele. Asta dacă le ținem în viață pe cele vechi și plantăm rapid unele noi. Omul nu poate replica întocmai superorganismul pădurii, dar poate încerca măcar ca, printr-o variantă domesticită, să-și crească aliați împotriva încălzirii globale. Un studiu publicat vara asta în revista *Science* arată că, dacă plantăm acum arbori în soluri favorabile, pădurile noi ar putea captura două treimi din toată cantitatea de dioxid de carbon pe care oamenii au produs-o de la începutul revoluției industriale și până azi. Tot vara asta, India a plantat 220 de milioane de copaci într-o singură zi, într-o campanie a Guvernului de protecție a mediului în care trăiesc peste un miliard de oameni. Iar Etiopia a plusat cu 353 de milioane de copaci în 12 ore, parte a unui plan național de reîmpădurire botezat „Moștenirea verde".

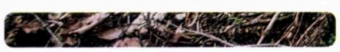

Pentru pădurile cu care împărțim deja același aer, avem două soluții: una e protecția lor completă, esențială în cazul pădurilor virgine și seculare, alta e administrarea sustenabilă a tuturor celorlalte. De primele nu te atingi deloc, de celelalte te atingi, dar cu niște condiții.

Sustenabil e un cuvânt care poate să sperie, pentru că sună a cerință din manualul activistului. A intrat în discursul oficial după Summit-ul Pământului de la Rio de Janeiro, în 1992, unde reprezentanții a 170 de state s-au angajat să găsească un echilibru între protecția mediului și dezvoltarea economică. Pentru că tot ce tăiem și folosim acum luăm, de fapt, din buzunarul generațiilor viitoare. Ca un împrumut la bancă în contul copiilor noștri. Din 1992 și până acum, *sustenabil* a rămas, pentru majoritatea statelor lumii, doar un cuvânt. Există și-un organism internațional, Forest Stewardship Council (FSC), care acordă produselor din lemn eticheta asta, dar o investigație produsă de ARTE a arătat de curând că ea e lipită de multe ori lemnului venit din păduri virgine și seculare tăiate ilegal, din Congo până în Suedia. Holzindustrie Schweighofer, însă, a pierdut eticheta în 2017, după ce fostul director de achiziții fusese surprins cu camera ascunsă negociind bonusuri pentru lemn tăiat ilegal.

De 12 ani, Peter Wohlleben administrează sustenabil o pădure din munții Eifel, în Germania. Lucrează pentru comunitatea de care aparține pădurea și pe care-a convins-o să nu mai doboare copacii cu utilaje grele, pentru că lasă urme adânci în sol și distrug straturi de viață, și să nu mai folosească insecticide, pentru că arborii știu să se adapteze la schimbări dacă-i lăsăm să se descurce singuri.

Cât de greu e să fii sustenabil? „E cel mai ușor, de fapt. Nu trebuie să înveți nimic special. Pe scurt, lasă natura în pace. Și fă doar ce ai tu nevoie. Mulți oameni cred că trebuie să întreții pădurea, dar natura își face singură treaba. De 300 de milioane de ani, chiar, și încă foarte bine." Pe scurt, trebuie să tai doar dacă ai nevoie de ceva, iar *nevoia* e decisă în limitele individului și ale comunității sale. Și cel mai important, taie astfel încât să nu pui în pericol biodiversitatea și capacitatea de regenerare a pădurii. Nu rade petice întregi, nu lăsa doar câțiva arbori în picioare, pentru că n-o să supraviețuiască, nici ei, nici mulțimea de ființe din jurul lor.

Industria însă nu funcționează pe bază de nevoie, ci pe bază de cantitate și profit. O mare parte din lemnul tăiat, legal sau ilegal, în pădurile de la noi trece prin portul Constanța și pleacă în China, Japonia sau țările din Orientul Mijlociu. Discursul naționalist poate confisca ușor problema. „Ne fură străinii pădurile." Ni le furăm singuri, printr-o complicitate a gardienilor pădurii cu rețele infracționale, cu afaceriști și politicieni. Iar cererea e întreținută de companiile mari ca Schweighofer, Kronospan sau Egger, care, potrivit jurnaliștilor de investigație, au procesat mai mult lemn decât putea fi extras legal din pădurile României.

Wohlleben zice că suntem totuși într-o situație mult mai bună decât Germania. Încă avem păduri și încă scoatem bușteni din ele, în unele cazuri, după nevoile comunității și cu ajutorul cailor, care-s mult mai blânzi cu pădurea decât utilajele. Dar avem în primul rând TAF-urile, mândria industriei locale, niște tractoare masive care-și croiesc drum prin pădure lăsând în urmă tranșee și moarte. Deși *sustenabil* și *durabil* sunt cuvinte care apar în legislația lemnului din România, sensul lor se pierde în simpozioane Romsilva și în declarații de miniștri, departe de dezastrele ecologice din munți.

„Dar e foarte, foarte ușor să menții o pădure sănătoasă", insistă Wohlleben. „Să faci afaceri cu ea, să plantezi, abia astea sunt complicate. Trebuie să te gândești ce să plantezi, plus că mai și costă.

Stabilitatea în ecosistemul uman e la fel de importantă ca stabilitatea în ecosistemul pădurii, și ambele merită cel puțin o luptă.

Apoi trebuie să ai grijă de copaci, care se luptă să supraviețuiască, pentru că nu sunt nativi locului respectiv sau au un sistem distrus de rădăcini. Sau sunt mai vulnerabili la insecte și furtuni. Nu ai problemele astea cu o pădure naturală."

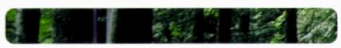

Și mai poți să faci și bani dintr-o pădure pe care n-o tai. În 2006, Wohlleben a început proiectul unui cimitir în pădure, unde oamenii să poată veni să-și îngroape cenușa celor apropiați. „E foarte greu emoțional pentru mine", recunoaște, căci are de-a face în fiecare zi cu moartea celorlalți. „Dar pentru pădure a ieșit cum nu se poate mai bine. Acum e protejată." Dacă familia vrea să-ți petreci orice-ar urma după moarte în natură, plătește câteva sute de euro pentru un loc mic de urnă la adăpostul unui arbore secular. Există peste 50 de astfel de păduri-cimitir în Germania. „Pentru familii, e un gând minunat, ca o întoarcere în natură, un cerc care se închide, iar cenușa înseamnă de fapt minerale, calciu, pe care copacul o să le absoarbă în următoarele decenii." Arborii suportă deranjul săpării micului mormânt în schimbul unei protecții asigurate de 100 de ani. „E o protecție mai puternică decât pentru o pădure națională, pentru că și acolo sunt tăieri ilegale. În Germania, sunt chiar tăieri oficiale în parcurile naționale."

La fel ca-n România, îi spun, unde periodic ajung în presă știri despre câte-o pădure protejată dintr-un parc național, tăiată fără acte sau chiar cu aprobări de la administrația parcurilor, asigurată tot de Romsilva. Teodora Șinculeț, biolog la Parcul Național Semenic, a fost împinsă de amenințările și intimidările superiorilor să-și dea demisia. A făcut-o la finalul lui 2018, după ce-a denunțat ani de zile tăierile și vânătorile ilegale, plus o listă interminabilă de nereguli. Spune că asta-i o situație întâlnită în mai toate parcurile naționale de la noi. Doar că în multe dintre ele nu e nimeni care să facă public dezastrul. În Germania au început să apară de câțiva ani asociații locale care-și apară arborii. O mică armată de activiști s-a mutat, la propriu, într-o pădure seculară de lângă Köln ca s-o salveze. La noi, mobilizarea brașovenilor a oprit la final de octombrie tăierile pentru construirea unui drum forestier în rezervația Tâmpa. Urmau să fie rași peste 8.000 de arbori. Încet-încet, pare că refacem pactul cu pădurea.

Wohlleben a descoperit că doliul la umbra copacilor e o formă de terapie pentru cei care-și îngroapă acolo morții. De 13 ani, de când e pădurar-cioclu, cum își zice, a fost martorul tăcut al oamenilor care vin în pădurea veche de sute de ani să-i plângă pe cei care i-au iubit. Mulți spun că acolo se simt ca acasă, că-i ca și cum s-ar întoarce într-un loc pe care l-au părăsit demult, o femeie a stat ore întregi rezemată de arborele soțului și-a scris poezii, un bărbat a respectat interdicția de-a aduce orice fel de obiecte care pot afecta pădurea, așa că a turnat acasă apă în niște forme pe care le-a pus la congelator, apoi le-a luat cu el și le-a lăsat lângă micul mormânt al soției. Lui Wohlleben i-a luat câteva zile bune să-nțeleagă de unde răsăriseră în pădure bucăți de gheață în formă de inimă.

Și după ce se termină cei 100 de ani de protecție? „Nu știu", ridică cercetătorul din umeri, „dacă oamenii o s-o taie, înseamnă că sunt nebuni". Peste 100 de ani, o să avem și mai puține păduri seculare, pentru că le lăsăm să fie rase, „așa că dacă peste 100 de ani o să ne purtăm la fel ca acum, chiar n-o să avem nicio șansă să supraviețuim ca specie". Ce-ar trebui să facem ca să mai fim pe-aici și-n 2120? „Să folosim un pic mai puțin din toate resursele", zice Wohlleben. „Și-o să fie bine și pentru pădure. E ușor, poate prea ușor."

Nu-mi dau seama dacă ăsta e optimism sau pesimism, așa că întreb. „Sunt optimist, dar cu niște condiții. Cred că lucrul cel mai important e să stabilizăm democrațiile." Apoi, încep să-nțeleg. Liderii autoritari, de la Putin până la Trump, Bolsonaro sau Kaczyński, sunt primii care neagă schimbările climei și pun frână politicilor publice care ar putea să ne pună la adăpost. Și-oricum, chiar și-acolo unde liderii politici nu sunt negaționiști, tot industria face jocurile. „Trecem printr-o fază mai specială. Am trăit de la începutul anilor '90 în Germania, dar și într-o mare parte a Europei, decenii de viață stabilă, ne-am uitat numai la creșteri economice, la următoarea vacanță. Și acum vedem că, dacă vrei să ai condiții stabile, trebuie să lupți pentru democrație." Stabilitatea în ecosistemul uman e la fel de importantă ca stabilitatea în ecosistemul pădurii, și ambele merită cel puțin o luptă. „Oamenii cred că democrația înseamnă să mergi o dată la patru ani la vot. Nu, democrația înseamnă să lupți pentru democrație."

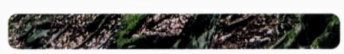

Și poate că forma cea mai surprinzătoare a luptei ăsteia e mișcarea pornită anul trecut de Greta Thunberg, adolescenta suedeză de 16 ani care a inspirat puști și adulți din toată lumea să fie mai

S9

Ați auzit vreo discuție publică la noi în care oamenii politici să dezbată despre deșertificarea din Bărăgan și cum îi afectează ea pe agricultori?

atenți la propriile lor gesturi față de natură și la cei care-i conduc. „Gândește-te la mișcarea ei, Fridays for Future: copii de școală o determină pe Angela Merkel să gândească politici mai bune, iar ea chiar face lucrul ăsta datorită lor." Fridays for Future e numele mișcării internaționale a elevilor, care fug de la ore în fiecare vineri și ies în stradă cerând acțiunea rapidă a guvernelor în lupta cu schimbările climatice. Merkel a promis, printre altele, 500 de milioane de euro pentru revitalizarea pădurilor Germaniei. Deci s-ar putea să fie bine, zice Wohlleben, dar o să mai dureze. „Singura dorință pe care o am e să n-o facem în viteză de copac."

La câteva săptămâni după discuția noastră, pe străzile din București au pornit în marș spre Ministerul Mediului o mie de copii și adolescenți, în aceeași zi în care milioane de pușți au mărșăluit în peste 150 de țări, din Australia până-n Uganda, din Peru până-n Spania, însuflețiți de spiritul protestatar al Gretei și de dorința de-a cere politici publice care să reducă dezastrul pe care-l lăsăm în urmă. A fost cel mai mare protest global pentru climă, care a scuturat până și trotuarele pline de mașini din București și a adus un aer proaspăt peste un oraș obosit. Din Ministerul Mediului n-a ieșit nimeni, însă, să discute cu elevii, iar pe internet s-a pornit un val de ură și dispreț pentru ăștia micii, care-s *spălați pe creier* și *nu-și văd de lungul nasului*. Cine are chef, oricum, să fie deranjat din coconul unei vieți călduțe de niște tineri care strigă la tine să le salvezi viitorul? „Tu o să mori

«Dacă pot să schimb ceva, până și mentalitatea unei singure persoane, eu sunt fericită și cu asta.»

de bătrânețe, eu o să mor de schimbarea climei." „Nu e prea târziu până e prea târziu." „Nu există Planeta B." „N-avem nimic de învățat de la copii", a scris un intelectual român pe Facebook, iar replica asta mi s-a părut că închide în ea aceeași aroganță ca aia care ne plasează pe noi, oamenii, în vârful tuturor celorlalte specii de pe pământ. N-avem nimic de învățat, pentru că noi știm totul, și știind totul am condus lumea pe buza prăpastiei.

„Mi-e frică într-un fel de ce-o să se întâmple și vreau să previn cât pot și de asta încerc să mă lupt pentru mediu", îmi spune Ștefania Gârțu, tot într-o discuție pe Skype, la câteva săptămâni după protest. Ștefania are 17 ani, e din Bacău, și a făcut minuni la portavocea cu care a condus marșul din București. M-au uimit atunci siguranța ei, relaxarea și felul matur în care s-a descurcat cu jandarmii, care tot insistau, ca într-un roman mai prost de Kafka, să nu lase copiii să devieze un milimetru de la coloana șerpuitoare sau să se urce în alveolele ministerului mut.

Ștefania, cu părul ei violet și o energie care-ar putea înlocui bine-mersi termocentralele, e în clasa a XII-a la un liceu din Bacău și a organizat în orașul ei până acum peste zece proteste pentru climă. Am vrut neapărat să vorbesc cu ea ca să înțeleg cum a ajuns să-i pese de natură și climă unei adolescente din mijlocul Moldovei, una dintre regiunile îmbolnăvite de tăieri ilegale. Ștefania e-n camera ei, eu în a mea, facem schimb de întrebări și răspunsuri între generații. Am fost și eu acum vreo 20 de ani o adolescentă din Moldova, dar singura încercare de-a organiza un protest la mine în oraș n-a primit aprobarea Primăriei. Nu era pentru climă, era împotriva invaziei SUA în Irak. „Mergi mătăluță mai întâi și adu o hârtie de la direcțiune că vă lasă să ieșiți aiurea pe străzi", mi-a zis doamna de la ghișeu. Ștefania spune c-a primit și aprobare ca să organizeze în fiecare vineri micul protest pentru climă din centrul Bacăului, și sprijinul Primăriei dacă are nevoie de ceva. N-au venit mulți oameni la protest, dar mai important a fost c-au vorbit cu trecătorii și trecătorii i-au încurajat. „Le-am povestit că vrem ca toată lumea să declare stare de urgență climatică și să respecte Acordul de la Paris. Le-am povestit cum încă dinainte de 1980 se vorbește despre încălzirea climatică și că noi ar trebui să facem ceva în privința asta." Acordul de la Paris e un tratat internațional semnat în 2016 de statele Uniunii Europene, deci și de România, și de încă 175 de țări care se angajează să reducă emisiile de dioxid de carbon începând cu 2020. „Reducerea emisiilor cauzate de despăduriri și degradarea pădurilor" e menționată în articolul 5 al Acordului. Acord avem, dar n-avem un Plan pentru aplicarea lui.

Oamenii de știință strigă de ani buni că civilizația umană și consumul avansează într-un ritm care riscă să ne lase fără planetă. Acum, că temperatura globală a crescut deja cu un grad, iar creșterea asta, care poate părea minusculă, a topit calote glaciare, a ridicat nivelul oceanelor și a produs uragane de o violență extremă și deșertificări masive, pare că e aproape prea târziu să mai facem ceva, dar încă nu prea târziu. Cel mai nou raport al Grupului interguvernamental de experți în evoluția climei, la care au lucrat 133 de oameni de știință, evaluând peste 6.000 de studii, arată că ne așteaptă încă 1,5 grade în plus până în 2030–2050 dacă nu reducem rapid emisiile de carbon și consumul de resurse. Copiii par să fi înțeles asta mai repede decât adulții. Ați auzit vreo discuție publică la noi în care oamenii politici să dezbată despre deșertificarea din Bărăgan și cum îi afectează ea pe agricultori?

Anul trecut, Ștefania a mers împreună cu mai mulți voluntari să culeagă gunoaie dintr-o pădure de lângă Bacău. „Am găsit pe marginea drumului și televizoare și mașini de spălat și cauciucuri…" Și un câine mort, legat într-un sac de plastic, pe marginea drumului. „Eram cam 30 de oameni, eram așa de triști că găsiserăm câinele ăla mort și chiar ne întrebam cum poți să ai așa o inimă, efectiv să pui un câine într-un sac și să-l legi și să-l lași să moară acolo." Asta a motivat-o și mai mult să caute informații despre ce-i facem naturii. Apoi a găsit pe Facebook un video cu Greta vorbind în fața parlamentarilor britanici. „A fost foarte *wow* să văd o persoană mai mică decât mine că face chestiile astea", spune. Câteva ateliere Greenpeace mai târziu, Ștefania a cunoscut alți tineri din mișcarea Fridays for Future (numele dat de Greta pentru vinerile de protest pentru viitor) și a ajuns să organizeze proteste în orașul ei.

Când vorbește despre efectele directe pe care le pot avea acțiunile ei, e lucidă. „Dacă pot să schimb ceva, până și mentalitatea unei singure persoane, eu sunt fericită și cu asta." Când vorbește despre valul de ură al adulților împotriva copiilor, e înțelegătoare. „Că na, nu poți să pui orice la suflet și până la urmă nu toată lumea o să fie de acord cu ce faci tu." Dar o enervează „mentalitatea asta a oamenilor care nu sunt deschiși" să înțeleagă altă perspectivă decât a lor. „Cred că într-un fel e și o frică a adulților că o persoană mai mică poate să știe mai multe decât ei. Dar chiar dacă suntem copii, uneori și noi ne informăm asupra unor lucruri."

Dacă ar fi să le spui oamenilor trei lucruri pe care să le facă ca să trăiască pe o planetă un pic mai OK decât e ea acum, ce le-ai spune să facă? o întreb. Am zis trei, dar Ștefania are o listă mai lungă:

Nu mai arunca gunoaie pe jos
Nu mai încuraja companiile astea mari care produc foarte multe deșeuri, cum ar fi industria de *fast fashion*

Cumpără de la second-hand și din *outlet*-uri
Găsește alternative pentru sticla de plastic
Paiele de plastic
Pungile de plastic
Cumpără de la producători locali, adică de la piață
Alege bicicleta în locul mașinii
Folosește cât mai mult transportul în comun
Încurajează alți oameni să reducă emisiile de gaze
Reciclează pe cât posibil
Și caută metode să faci asta
Dar până la urmă e la latitudinea fiecărei persoane

Însă oricât ne-am strădui noi să consumăm mai puțin și mai responsabil, de la lemn la plastic, de la apă la benzină, nu putem face nicio diferență semnificativă dacă marii jucători ai industriei și guvernele nu încep rapid să pună în practică măsuri de protejare a noastră și a planetei care ne-a mai rămas. Printre recomandările de la ultimul summit pentru climă al Națiunilor Unite e și una despre păduri: tăierile masive trebuie oprite și replantările grăbite. „Cred că următorii 50 de ani sunt cu adevărat decisivi ca să vedem dacă o să supraviețuim pe planeta asta sau nu", încheie Wohlleben discuția noastră, el din mijlocul pădurii lui seculare, eu din mijlocul orașului care-și taie copacii.

[redacted]

Adun crengi rupte de vânt și le înfig în pământ. Vreau să-mi sprijin hamacul de ele. S-a lăsat seara în jungla Amazonului și ochii caimanilor strălucesc în lumina lanternei. Ridicăm tabăra patru nemți, un finlandez și o româncă, plus ghidul nostru din Guyana. Am venit în pădurea tropicală din Brazilia să trăim câteva zile într-una dintre minunile lumii naturale și minunea s-a încolăcit în jurul nostru cu brațele ei de liană și minunea ne-a plesnit peste față cu coada de pește-maimuță zburător. Am văzut cei mai mari arbori din viața mea și leneși adormiți pe ramuri, am auzit mai multe păsări decât știam că există, am mâncat fructe de paradis și am băut o *caipirinha* trăsnitoare, am mers cu barca pe Amazon în căutarea delfinilor roz, am numărat și m-am speriat de milioane de insecte necunoscute, și-acum adorm în hamac, în timp ce maimuțele urlătoare fac aerul să tremure. Adorm fără să știu că peste patru ani, într-o vară aproape ca oricare alta, oamenii o să citească știri despre cum arde pădurea Amazonului pentru că alți oameni i-au dat foc. Planeta a pierdut în incendiile de vara asta milioane de hectare de pădure. „Animale carbonizate și liniște", atât a mai rămas, a zis un biolog brazilian.

Dar mai avem timp.
Mai avem timp.
Mai avem timp.
~~Mai avem timp.~~

Luiza Vasiliu e editor Scena9. I-a cântat Nick Cave o piesă la un concert.

Mircea Struțeanu face lămpile GLŌM, e fotograf și instructor de escaladă. Stă mai mult în pădure decât în oraș.

PETER WOHLLEBEN ÎN ROMÂNĂ, LA EDITURA PUBLICA

Viața secretă a copacilor
traducere de Dana Gheorghe
2017

Auzi cum vorbesc copacii?
traducere de Dana Gheorghe
2018

Pădurea
traducere de Paul Slayer Grigoriu
2018

Asta e pentru copii :).

Dacă vrei să afli mai multe despre pădurile de la noi, urmărește organizațiile de mediu – Greenpeace, Agent Green, WWF – și jurnaliștii de investigație – *RISE*, *Recorder*, *România, te iubesc*.

Dacă vezi camioane despre care bănuiești că transportă lemn tăiat ilegal, verifică numărul de înmatriculare pe *site*-ul Inspectorul Pădurii, sună la 112 și semnează petiția pentru relansarea sistemului SUMAL.

S9

Botanică

Nina Ciorchină, șefa laboratorului de Embriologie și Biotehnologie, în sera de iarnă a Grădinii Botanice din Chișinău.

1 min.

Fotografa Ioana Cîrlig documentează viața oamenilor și a plantelor de la Grădina Botanică din Chișinău.

IOANA CÎRLIG
text și foto

Creșterea unei plante în eprubetă durează 25 de zile în laboratorul Grădinii Botanice, unde primește căldură, lumină și umiditate mare. Dintr-o plantă-donor se pot obține până la 20.000 de fire noi.

În aprilie 2017, ninsorile puternice din centrul și sudul Moldovei au afectat 80% dintre arborii și arbuștii din Grădina Botanică din Chișinău. 60% dintre ei au fost distruși complet. Zeci de mii de copaci din toată țara au căzut la pământ. Pe 26 aprilie, seara, Alexandru Ciubotaru, fondatorul Grădinii Botanice din oraș, a murit. Avea 85 de ani. Toată viața și-a dedicat-o plantelor.

Eu am vizitat prima oară Grădina în toamna lui 2017, la puțin timp după dezastru. Plantele încă nu își reveniseră, oamenii erau în doliu. Am știut că vreau să revin, să încerc să înțeleg cum arată o viață dedicată botanicii.

Pentru că resursele sunt limitate, Grădina Botanică din Chișinău trăiește prin pasiunea oamenilor care lucrează acolo. A fost construită în 1950, pe o suprafață de 104 hectare. „Peisajul teritoriului Grădinii Botanice reprezintă o enormă semi-cupă, unde sunt expuse, într-o anumită ordine, zonele vegetale care în miniatură reprezintă teritoriul Republicii Moldova."

Știința este un mod de a gândi

5 min.

„În mijlocul tuturor, însă, tronează Soarele."

NICOLAUS COPERNIC
De revolutionibus orbium coelestium (1543)

ALEX DOPPELGÄNGER
text

DRAGOȘ BOȚCĂU
ilustrație

COPERNIC AVEA CURAJ

Faptul că în mijlocul Sistemului Solar se află Soarele, iar în jurul său orbitează toate celelalte planete și alte corpuri cerești nu reprezintă o noutate pentru oamenii secolului XXI. E un fapt pe care îl luăm de bun imediat ce începem să conștientizăm lumea în care trăim.

Avem modele matematice, fotografii, simulări care să ateste asta. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, însă, aceste cuvinte aveau darul să ofenseze grupuri întregi de învățați ai vremii, iar astronomul și matematicianul Nicolaus Copernic nu era nici el sigur că ar vrea să publice lucrarea *De revolutionibus orbium coelestium* (*Despre mișcările de revoluție ale corpurilor cerești*), în care prezenta această ipoteză temerară, tocmai de teama repercusiunilor. De aceea, deși terminase de așternut cuvintele pe hârtie încă din 1530, a mai stat să cugete la ele. Lucrarea a fost publicată în cele din urmă în 1543, cu puțin înainte de moartea autorului. Omul părăsise această lume, dar ideile aveau să mai zăbovească un pic, iar cuvintele sale aveau să zguduie din temelii și să schimbe pentru totdeauna felul în care vedem și înțelegem Universul.

Deși, ca orice perioadă din istorie, granițele sale temporale sunt relative, în general istoricii consideră că Revoluția științifică din Europa a început prin a doua jumătate a secolului al XVI-lea (unele surse ne spun de secolul al XV-lea) și s-a terminat prin secolul al XVIII-lea. Era fix în mijlocul Renașterii, și, într-adevăr, pentru mulți oameni precum Tycho Brahe, Nicolaus Copernic, Galileo Galilei sau Johannes Kepler părea că Universul însuși se alăturase acestei revoluții a gândirii. Tycho Brahe, de exemplu, a înțeles că cerurile nu sunt neschimbătoare și perfecte (cum se credea până atunci), după ce într-o seară a avut bafta să vadă o supernovă. Astfel, idei vechi bătute în cuie erau înlăturate pentru a face loc unor noi observații și explicații despre lumea în care trăim, iar noi instrumente ușurau acest întreg proces, ajutându-ne să vedem lucruri care până atunci erau invizibile. Se spune că, dacă vrei să hrănești un om o zi, dă-i un pește, iar dacă vrei să-l hrănești toată viața, învață-l să pescuiască. Măreția Revoluției științifice nu a constat neapărat în descoperirea unor lucruri noi despre Univers, ci în faptul că am învățat cum să descoperim lucruri noi, cum să stabilim metode pentru a le căuta și mai ales cum să deosebim lucrurile adevărate de cele fabuloase. În acele momente

tumultuoase, în care întregi paradigme și vechi credințe au fost înlocuite cu altele noi, bazate pe rațiune, a luat naștere știința modernă.

Acum avem o relație de *love-hate* cu știința. Firește, e bună rău când folosim calculatorul (un produs al științei) ca să vorbim cu oameni aflați la sute sau mii de kilometri distanță, dar ne pierdem instant încrederea în ea când se bate cap în cap cu anumite convingeri personale. Pseudoștiința e un ansamblu de credințe și de superstiții care dau falsa impresie că ar avea vreo bază științifică și ar fi ancorate în realitate, iar încrederea oamenilor în ele e direct proporțională cu neîncrederea în știință. Câștigă teren pentru că ne oferă explicații aparent raționale pentru opiniile noastre. Nu descrie realitatea cum e, ci cum am dori noi să fie. Știința, în schimb, ne zice adevărul verde în față, dar e adesea contraintuitivă (știința ne spune că Pământul e sferic, deși noi îl percepem drept plat cu simțurile noastre de bază). Și e rece. Nu-i pasă de ceea ce credem și vrem noi. De multe ori nu o înțelegem și avem impresia că ar fi pur și simplu un set de *știați că…?*-uri, niște afirmații pe care le luăm de bune doar pentru că ni le-au spus oamenii de știință. Apare, astfel, un fals apel la autoritate în mintea noastră, ca atunci când ne răspundeau părinții „pentru că așa am zis eu!", închizând astfel orice potențială dezbatere. „Pământul este sferic pentru că așa au zis astrofizicienii" sau „omul provine dintr-un strămoș comun cu cimpanzeii pentru că așa au zis oamenii de știință". Privită superficial, întreaga știință este pur și simplu un caz de „e așa, pentru că așa au zis ei".

Carl Sagan, astrofizician și unul dintre cei mai mari popularizatori ai științei în secolul XX, spunea un lucru care ar trebui să fie fundamentul oricui vrea să înțeleagă știința și să o judece în vreun fel:

„ȘTIINȚA ESTE MAI MULT DECÂT O ACUMULARE DE CUNOȘTINȚE, ESTE UN MOD DE GÂNDIRE"

Realitatea e că, prin intermediul a ceea ce numim *metoda științifică*, știința ne oferă un set de reguli și ne îndrumă către stele. Regulile astea ne dau șansa de a lupta cu cei mai necruțători criminali din istorie: bacteriile și virusurile care odinioară aveau puterea de a îngenunchea mare parte din continentul european. Prin intermediul metodei științifice, am înțeles cine suntem și care este potențialul nostru ca specie.

Grosso modo, metoda științifică este un set de pași care ne ajută să înțelegem și să verificăm dacă fenomenul pe care vrem să îl studiem este real și nu parte din imaginația noastră. Observația e primul pas: observi un fenomen care îți stârnește interesul. Ipoteza e al doilea pas și ne ajută să formulăm o explicație provizorie: poate fi orice fel de explicație, oricât de fantezistă. După aceea vine predicția: luăm ipoteza pe care am formulat-o anterior și în baza ei încercăm să prezicem cam cum ar trebui să decurgă fenomenul studiat. Testarea predicției (sau experimentul) este momentul în care vedem dacă ipoteza se pupă cu predicția. Ultimul pas îl reprezintă replicarea experimentului de către alți oameni de știință, pentru a vedea dacă într-adevăr rezultatele noastre sunt reale sau produsul unor erori.

Adevărul gol-goluț e că nu acceptăm că Soarele se află în centrul Sistemului Solar doar pentru că așa a zis Copernic. Nu acceptăm că majoritatea bolilor apar ca urmare a unei infecții cu diverse microorganisme pentru că Pasteur se îmbrăca foarte bine. Acceptăm aceste lucruri ca fapte independente de personalitatea sau temperamentul lor. Acceptăm pentru că și alți oameni de știință au descoperit aceleași lucruri și pentru că toți au urmat metoda științifică și au studiat sistematic fenomenul observat, ajungând la același rezultat. Toți acești pași sunt un joc continuu între imaginație și rigurozitate și, împreună cu alte principii și reguli de logică, ne-au adus unde suntem în ziua de azi.

Suntem în secolul XXI și este aproape imposibil să nu dai zi de zi de ceva care nu a fost inventat, descoperit sau explicat de știință. Este de înțeles: de multe ori, suntem expuși doar la rezultatele metodei științifice și nici nu înțelegem procesul prin care se ajunge la astfel de rezultate. De-aia avem vaga impresie că ele cad din cer, că cineva le-a visat. Și așa ne trezim într-un cerc vicios: nu suntem curioși să înțelegem știința (pe de-o parte pentru că nu suntem ajutați de sistemul de învățământ, care e pe butuci, pe de altă parte pentru că pur și simplu nu avem tragerea de inimă să o studiem ceva mai în profunzime, dincolo de acele *știați că*-uri banale), iar lipsa asta de interes ne face să luăm în considerare doar „produsul finit", după care ne plângem că „ce? Pământul e sferic doar pentru că ne spun ei?". Nu, nu doar că ne spun ei. Ci pentru că ne spun ei, în baza unor dovezi adunate riguros de-a lungul a mii de ani.

Nu e nevoie să știi fizică cuantică pentru a accepta că Pământul e sferic și nici să fii doctor oncolog ca să înțelegi de ce sfaturile de pe internet cu sucul de lămâie care vindecă orice fel de cancer sunt pseudoștiință, deci bălării. Tot ce trebuie să faci este să înțelegi ce este știința, cum funcționează și de ce până în ziua de azi este una dintre cele mai de succes întreprinderi ale omenirii. Pentru a ajunge la stele sau a învinge moartea, omenirea nu are nevoie doar de mai mulți oameni de știință, ci și de mai mulți oameni care să înțeleagă știința.

Alex Doppelgänger vorbește despre știință la nunți, botezuri și cununii. A publicat mai multe cărți de „poveștiință" și poți să-l citești oricând și pe alexdoppelganger.com.

Dragoș Boțcău e ilustrator. Și-a găsit vocația de 126 de ori. I s-a spus des că are potențial. E dragosbotcau pe Instagram.

C Muzeul Țăranului Român a fost fondat în 1906 și reînființat în 1990.

Diapozitivele din Faur

DIANA MESEȘAN
text

AUTOR NECUNOSCUT ȘI IOANA CÎRLIG
fotografii

În 2010 eram angajată la un *call center* de la marginea Bucureștiului, deschis într-una dintre clădirile fostului colos industrial Faur. Multe dintre halele unde lucraseră în jur de 20.000 de oameni înainte de '89 erau acum abandonate, iar în fabrică mai rămăseseră doar câteva sute de muncitori. Restul spațiilor erau închiriate de mai multe companii. Eu munceam pentru o firmă de jocuri de noroc online, cu sediul în Gibraltar, care își externalizase serviciul de asistență clienți în România. Mai găseai în complexul Faur depozite sau diferiți producători de materiale de construcții.

▶ p. 157

Profesoara mea de Română a murit de cancer la sân

RĂZVAN ANDREI
text

Profesoara mea de Română a murit
De cancer la sân.
Era o femeie scundă, cu capul aplecat mereu spre stânga
Și nasul mare ca un clonț de flamingo –
Să poată mirosi mai bine gândurile și ideile generale
Și să le dea repede foc.
Într-o dimineață a simțit o înțepătură acolo, lângă inimă,
Și ceva ce nu-i aparținea părea să-și mute catrafusele
În sânii ei, sub pieptul ei acoperit mereu cu o eșarfă.
Și, cum era rușinoasă,
Nu s-a pipăit singură și nici la doctori nu s-a dus.
Și-a zis că-i spinul de trandafir al lui Rilke sau ceva pe-acolo.
Apoi a venit la școală și ni i-a predat
Pe Blaga și pe Bacovia și pe Ion Barbu și pe Nichita și pe Ana Blandiana,
Uitând de înțepătură și de gâlma aia flămândă care creștea în ea.
Profesoara mea de Română nu gândea
Și m-a învățat și pe mine să nu gândesc:
„Dumnezeu este cu noi și de asta, pur și simplu,
Noi suntem. Și dacă suntem

Răzvan Andrei este poet și pictor. În 2017 a publicat *Jazz pentru iguane* la Editura Brumar (reeditat în 2018 la Curtea Veche), unul dintre cele mai puternice și relevante volume de debut din ultimii ani.

Înseamnă că simțim. Și dacă simțim
E suficient", zicea ea.
Pe profesoara mea de Română o chema Emanuela,
Adică „Dumnezeu este cu noi!"
Și ea ne învăța să simțim poeziile,
Nu să le gândim.
Pentru că poeziile-flori sunt
Autosuficiente, indiferente la gărgăunii neuronali,
Cu capu-n nori, neatente la bolile de care ar putea suferi
Ori la moarte.
Profesoara mea de Română a murit de cancer la sân în august,
Imediat după ziua mea.
Nu m-au chemat la înmormântare
Și nu-i știu mormântul.
Dar ori de câte ori citesc o poezie
O simt pe ea suflându-mi în ceafă;
Ori de câte ori scriu un vers
E și ea acolo, spunându-mi:
„Ai grijă, Răzvane! Aici ai gândit prea mult!"

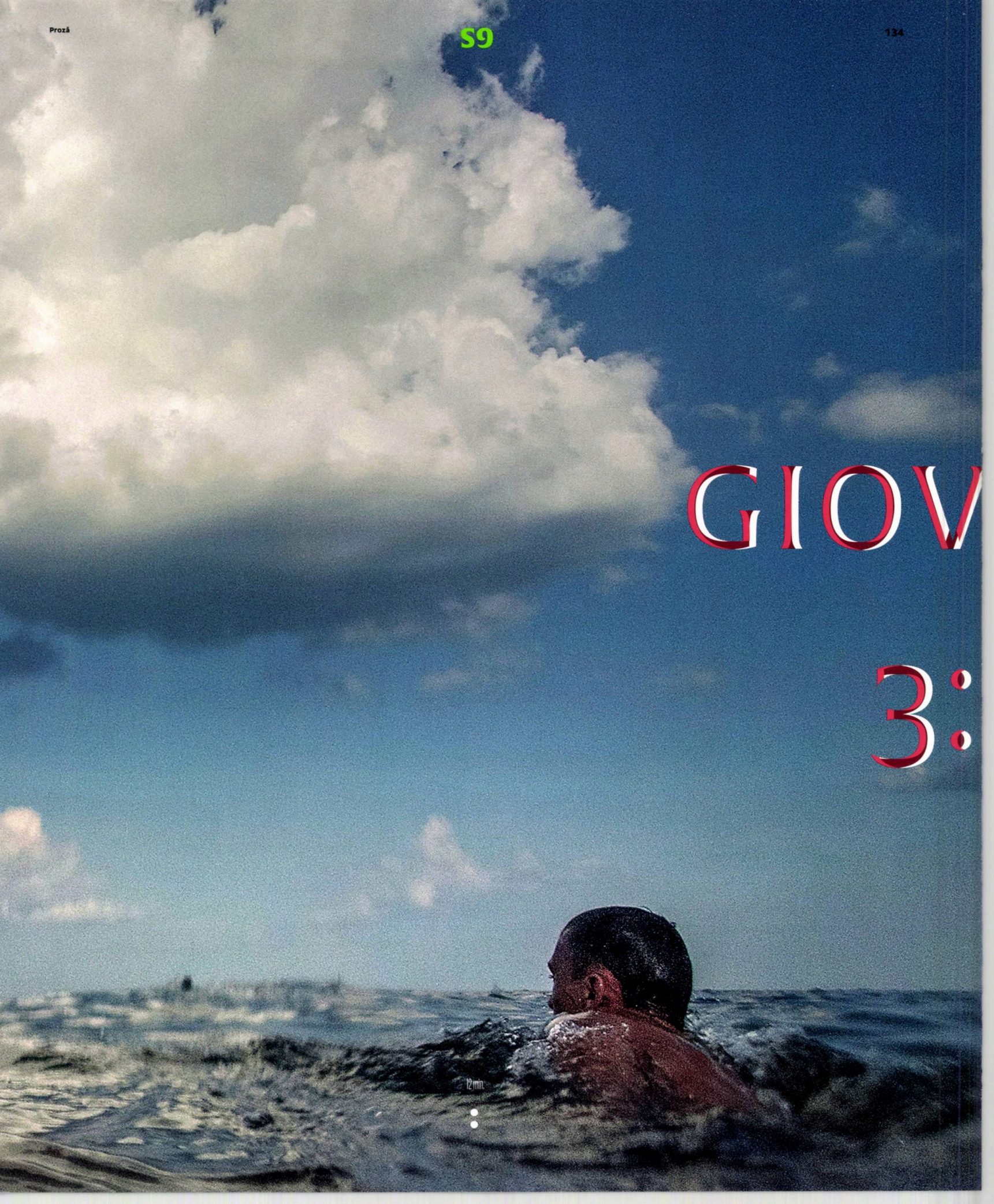
GIOV
3:
12 min.

Cum trece timpul când trece peste tine?

ELENA VLĂDĂREANU
text

PETRUȚ CĂLINESCU
fotografii

ANNI

16

Când nu o să mai fie nimic, când nu vor mai fi nici lucruri și nici haine și nici timp, aici vom veni, a spus el râzând, în timp ce se îndrepta cu hotărâre spre mijlocul încăperii.

Noi? a întrebat ea, ușor amuzată, îi și plăcea acest noi apărut așa, din senin. Cum noi? Noi, noi…

Fusese ideea lui să intre aici. Ajunseseră în micul oraș de la malul mării pe la unșpe, drumul de la pensiune îl făcuseră cu un microbuz înghesuit și aproape nu schimbaseră două vorbe, era între ei un fel de stânjeneală, dar care, cu cât se apropiau de mare, cu atât părea mai hotărâtă să se împrăștie, ca un abur sau ca o ceață. Nu și-au spus mare lucru pe drum, de unde ești, dar tu, și cât stai, dar tu, chestii din astea. La ora aia, orășelul, aruncat pe malul mării, pe o colină terasată, viermuia de oameni și de copii despuiați și arși de soare, purtând cu ei, dintr-o parte într-alta, colace și saltele, bărcuțe și genți frigorifice, umbrele. Căldura era năucitoare, dar briza le înfoia plăcut hainele, ea avea o rochie lungă și rotundă turcoaz și când bătea vântul, i-o ridica toată.

Arăți ca o păuniță, i-a spus el.

Și-au luat câte un croasant cu ciocolată și o cafea de cum au ajuns, apoi au lălăit-o pe străduțe, el cu o hartă în mână trăgând-o și pe ea în căutarea geamiei cu cel mai lung covor de rugăciune din Europa. Nu au găsit-o sau poate au trecut pe lângă ea prefecându-se că nu o văd, iar ea a fost dezamăgită că nici măcar muezinul nu se auzea, își imagina probabil că, dacă harta nu le va fi de niciun ajutor, vor merge după vocea muezinului.

Erau deja un pic obosiți când el a zărit magazinul în susul unei străzi. De o parte erau o dugheană care vindea șaorma și chebap și pizza, două taverne, un motel, de cealaltă parte un restaurant cu geamuri prinse în rame albastre și perdele umflate de vânt, o sală de păcănele și pariuri, o gelaterie, o clădire în șantier.

Era un salon lung și luminos, ferestrele mari și proaspăt spălate contrastau în mod strident cu pieile sociale expirate stivuite înăuntru, așa le-a numit ea, piei sociale expirate. Departe, în josul străzii, se vedea marea.

Piramide de bluze, tricouri de bumbac spălate și respălate, cu mâneci scurte sau deloc sau cu mâneci lungi, lăbărțate, toate culorile din lume cândva, dar acum scurse și duse definitiv, un morman de culori diforme, fără viață și fără vibrație, griuri, culori pământii și triste, alburi murdare. Alături o altă piramidă, de pantaloni, cu talia cât roata carului sau alții mici, de copilași, scurți sau lungi, șifonați, de denim sau doc, colanți de bumbac, cândva înfloriți și veseli, acum găuriți și fără vlagă și chip, câteva rasteluri cu rochii de seară, câteva paiete strălucind cusute pe tafta, pe voal și mătase, voaluri și funde pleoștite, rochii care cândva ar fi curs fluide pe corp, l-ar fi învăluit și mângâiat, acum abandonate și inutile. Sute de perechi de pantofi, toate mărimile din lume și toate tipurile, pantofi de sport și pantofi de ocazie, sandale și ghete și apreschiuri, papuci și saboți cu talpă de lemn, botine din piele de căprioară, pantofi de lac roșii cu tocuri ametitoare de 15, sandale romane cu talpă subțire prin care se simte fiecare pietricică, cizme de cauciuc și cizme cu vârf ascuțit, toate astea și încă multe altele presărate ici-colo, ca spectacolul unei memorii în agonie: păpuși de porțelan, tablouri, goblenuri și poze înrămate, căni, cănuțe, farfurii, farfuriuțe, zaharnițe și ceainice, ciucuri și linguriță, radiatoare, sobe, scaune, uscătoare de păr, o insulă a obiectelor.

Și sigur mirosul. Un miros greu, de vechi, de praf, mucegai și detergent, poate și transpirație.

Ea a răscolit puțin printre rastelurile izolate pe peretele dinspre curtea interioară, și-a ales o fustă de piele, a pipăit-o să-i verifice moliciunea, i-a verificat eticheta, și-a pus-o pe braț, decisă s-o cumpere. Apoi l-a căutat pe el cu privirea, dar nu l-a zărit. A întors capul într-o parte și-n alta, a făcut câțiva pași printre mormanele de haine și l-a descoperit pe vine lângă piramida de tricouri, își alesese vreo trei, toate terne. Când ea s-a apropiat, el și-a pus un tricou așa, ținându-l în față, era un tricou gri cu o grafică colțuroasă și o chitară electrică,

Ce zici? Led Zeppelin. Original. Întotdeauna mi-am dorit un tricou ca ăsta. Mă crezi că nu am avut niciodată unul original? O puneam pe maică-mea să-mi coasă la mașină niște litere pe care le decupam eu dintr-o mușama. Cred că a venit timpul să trec la ceva mai serios.

Acum, la bătrânețe, a râs ea. Bine că l-ai găsit aici, în paradis.

Râzi, tu, râzi, da' pentru mine chiar așa e paradisul. Hai să-ți arăt ceva, i-a spus, iar ea l-a urmat. El s-a îndreptat spre rafturile cu obiecte unde a început să răscolească, erau acolo, printre păpuși și bibelouri aliniate pe raftul de plastic, câteva cutii mari de carton în care erau vărsate fotografii alb-negru și cărți poștale, viniluri, aparate foto polaroid și pocketuri, filme nedevelopate în cutiuțe,

EA AVEA O ROCHIE LUNGĂ ȘI ROTUNDĂ TURCOAZ ȘI CÂND BĂTEA VÂNTUL, I-O RIDICA TOATĂ. ARĂȚI CA O PĂUNIȚĂ, I-A SPUS EL.

AR FI FOARTE GRAV DACĂ NE-AM PUPA? A ÎNTREBAT EA, IAR EL A RÂS ȘI ȘI-A PETRECUT BRAȚUL PE DUPĂ UMERII EI. NU, GRAV NU AR FI, DA' NICI SIMPLU. NU AR FI DELOC SIMPLU, DELOC. ADICĂ AȘA CRED.

diafilme și diapozitive, rame, cărți vechi. S-a întors spre ea cu o fotografie înrămată.

Dio ha tanto amato il mondo da dare il suo Figlio unigenito, perché chiunque crede in lui non muoia, ma abbia vita eterna. Giovanni 3:16.

Ce-i asta? a întrebat ea.

Nu știu, un verset din Ioan. Da, îmi place, aș vrea s-o iau, îmi amintește de bunică-miu. Când eram mici ne strângea pe toți, erau serile alea de vară când eram toți la ei acasă, ne întorceam de la gârlă obosiți și flămânzi, lipicioși de la apă și nisip, și frati-miu, și soră-mea, și vară-mea, și verii din partea lu' maică-mea, și nu ne lăsa să mâncăm până nu ne alegeam fiecare câte un verset sau un psalm și mie îmi plăcea ăsta, nu alegeam niciodată, îi spuneam mie dă-mi pe ăla cu *Așa a iubit Dumnezeu lumea* și el căuta cu degetele lui lungi, avea niște degete lungi și strâmbate de artrită, dar la mâna dreaptă cu care căuta în Biblie nu avea decât trei degete și două jumătăți, că avusese un accident în tinerețe, știi. Și mie îmi plăcea mâna asta a lui, avea așa, o anume dinamică, mi-e greu să-ți explic. Și eu numai versetul ăsta îl voiam, știi, în fiecare seară. Și el nu-mi zicea niciodată Mai schimbă și tu, doar Sigur, Ioan trei cu șase, căuta repede și citea, Așa de mult a iubit Dumnezeu lumea încât l-a dat pe unicul său Fiu astfel încât oricine crede în el să nu piară și să aibă viața veșnică.

Păi, trebuie s-o luăm atunci, lasă-mă pe mine, te rog. Hai, să fie așa, un cadou al meu pentru tine. Și s-a îndreptat spre casă să plătească.

Perdeaua din voal verde care acoperea cămăruța din spatele ghișeului a fâlfâit ușor și de acolo a ieșit vânzătorul, un bărbat scund și îndesat, cu pantalonii prinși cu curea sus pe burtă, cu o cămașă albă, electrică, în contrast cu părul cănit, prea negru pentru vârsta lui, poate vopsit.

Asta-i tot? a întrebat, și ea a dat din cap, punând mâna, ca o confirmare, pe fusta moale de piele și pe fotografie.

Zece lei totul, i-a comunicat vânzătorul, ea a scotocit în portofel și a întins o bancnotă.

Și astea? a întrebat din nou vânzătorul, și el i-a întins trei tricouri jerpelite, plus ăla cu Led Zeppelin.

Tot zece lei. De afară s-a auzit țipătul ascuțit al unui pescăruș, ea a tresărit.

Pfff, ce ieftin e aici la dvs., a zis el.

Ieftin ca braga, a răspuns vânzătorul.

Ea s-a întors spre el și i-a dat fotografia cu versetul din Ioan, el și-a trecut o mână prin barbă, a spus:

Mulțumesc mult, săru'mâna.

Apoi s-a aplecat și a sărutat-o de două ori, în fiecare colț al buzelor. Au rămas câteva secunde foarte aproape unul de celălalt, un fel de îmbrățișare, dar nu tocmai, mâinile lui au coborât de-a lungul brațelor ei și i-au căutat vârfurile degetelor, ea își lăsase brațele inerte pe lângă corp și-și aplecase mult fruntea înspre pieptul lui, astfel încât se crease o mică zonă de contact între ei, o foarte mică zonă mai degrabă de aer, pentru că fruntea ei nu atingea de fapt pieptul lui, era doar foarte, foarte aproape. Apoi el a sărutat-o în creștetul capului, a spus:

Hai să mergem, vrei?

L-au salutat pe vânzător, și-au îndesat noile achiziții în rucsacuri și au ieșit în căldura lichidă de mijloc de iulie.

Ar fi foarte grav dacă ne-am pupa? a întrebat ea, iar el a râs și și-a petrecut brațul pe după umerii ei.

Nu, grav nu ar fi, da' nici simplu. Nu ar fi deloc simplu, deloc. Adică așa cred.

Un timp au mers în tăcere, din când în când brațul ei stâng se atingea de brațul lui drept, apoi iar se îndepărtau astfel încât să evite o eventuală atingere, dar parcă corpurile lor aveau propria lor rațiune și își găseau propriul drum unul spre celălalt.

De ce ți-e teamă? l-a întrebat.

El a pufnit.

Pe bune, tu vrei să-ți răspund serios la asta? Acum?

Normal.

A tăcut un timp, ca și cum ar fi căutat cele mai potrivite cuvinte.

De trecerea timpului. De bătrânețe. Că o să rămân singur. Că nu o să-mi mai văd copiii. Că nu o s-o mai văd pe ea.

Aha. Deci…

Deci.

Auzi, a zis el imediat, tipul ăla cu care erai dimineață la pensiune…

Ah… nu știu dacă am chef să vorbesc acum despre asta. Mai bine spune repede unde mergem. Nu avem prea mult timp, în curând va trebui să ne întoarcem.

Păi, hai pe plajă, vrei? Ai costum de baie la tine?

Normal. Da' la ora asta nu mă dezbrac nici moartă.

Haide, fii serioasă, înotăm puțin și plecăm.

La ora asta? Glumești!

La ora asta, ce-are? Crezi că o să faci cancer în fix astea zece minute cât o să înoți tu la ora prânzului? Oricum cancer o să facem toți...

Greșești, l-a întrerupt ea. Cancer sau gripă!

Greșit, cancer *și* gripă, că înotăm noi acum câteva minute, că nu.

Ah, mulțumesc, e așa, foarte încurajator să vorbesc cu tine, trebuie neapărat să ne mai vedem, când o să mă simt prea optimistă o să te sun să-mi amintești că o să fac cancer...

... și gripă, te rog!

Și au râs amândoi.

Bine, a zis, în timp ce căuta costumul de baie în rucsac. Apoi și-a ridicat rochia lungă și largă, pentru o clipă i-a zărit chiloții albi neon, și i-a scos în două secunde, el a privit în altă parte, ușor stânjenit și excitat, apoi a văzut-o cum la fel de exact și-a desfăcut sutienul și l-a tras prin decolteul rochiei.

Pentru asta există, să știi, alea, i-a spus amuzat, arătându-i chioșcurile de lemn aliniate pe marginea plajei.

Ah, da, habar nu aveam, a zis ea și deja își trăsese costumul fără să-și scoată rochia, avea un costum de înot, nu sutien și chilot, un costum întreg, roșu, era atâta siguranță și abilitate și firesc în gesturile ei, de parcă asta ar fi făcut toată viața.

Ești foarte frumoasă, a șoptit, dar ea nu a auzit sau nu a vrut să audă, o luase pe nisip țintit spre apă, cu sandalele într-o mână. Și-a abandonat rucsacul și încălțările foarte aproape de unde ajungeau valurile, nici nu a observat că acolo era nisipul ud, și-a pus deasupra împăturită rochia turcoaz. El a rămas pe țărm, și-a făcut propria grămăjoară de lucruri personale puțin mai în spate și le-a tras și pe ale ei acolo și a privit-o cum intră în apă, ea nu a întors nici măcar o dată capul să vadă dacă el mai era acolo sau nu, i-a luat mult până să-și facă curaj să plonjeze sau poate doar lui i s-a părut că a trecut o veșnicie, apa era liniștită și ea a dispărut ca un țipar. Nu își putea lua privirea de la ea, înota lin, fără să stropească, bărbătește, îi vedea brațele ieșind pe rând din apă și capul negru întorcându-se într-o parte și-n alta.

După un timp a devenit agitat, ea depășise de mult geamandura portocalie sau poate se înșela el.

Unde s-o duce? Nu înoată prea departe?

N-o mai vedea, se ridica pe vârfuri încercând s-o zărească, dar nu mai reușea, și-a pus ochelarii într-un buzunar al rucsacului și a intrat și el, apa era gheață, de-aia probabil îi luase și ei atât de mult până să se obișnuiască. Se tot uita în zare și ea nu se vedea, dispăruse pur și simplu, dar nici el nu vedea bine la distanță. La ora aia în apă erau foarte puțini, câțiva adolescenți gălăgioși stropindu-se și aruncând cu nisip unul în altul și mai ales în fete, vreo doi bărbați masivi plutind pe spate ca niște morse, două babe unse cu nămol din cap până în picioare, doar ochii li se vedeau, cu pieile atârnând pe buci și pe brațe, stăteau în apă până la genunchi. Și ea nicăieri. A înotat încercând să urmeze drumul ei, a ajuns la geamandură, apoi s-a întors, sperând că o s-o găsească pe țărm, deja îmbrăcată. Dar nu. Nu era. S-a uitat în jur, i-a cerut unui tip de lângă o țigară, și-a aprins-o, apoi și-a pus ochelarii și a reînceput să scruteze zarea, degeaba. Din grămăjoara ei de lucruri a început să sune telefonul, ușor, abia auzit, ca un greiere. A sunat îndelung, apoi a tăcut.

Pentru câteva fracțiuni de secundă, o liniște nefirească, de sfârșit de lume, a împâslit totul, apoi a zărit grupul gălăgios la vreo sută de metri de el, înspre port, a fugit într-acolo așa cum făceau și alți

LA ORA AIA ÎN APĂ ERAU FOARTE PUȚINI, CÂȚIVA ADOLESCENȚI GĂLĂGIOȘI STROPINDU-SE ȘI ARUNCÂND CU NISIP UNUL ÎN ALTUL ȘI MAI ALES ÎN FETE, VREO DOI BĂRBAȚI MASIVI PLUTIND PE SPATE CA NIȘTE MORSE, DOUĂ BABE UNSE CU NĂMOL DIN CAP PÂNĂ ÎN PICIOARE, DOAR OCHII LI SE VEDEAU, CU PIEILE ATÂRNÂND PE BUCI ȘI PE BRAȚE, STĂTEAU ÎN APĂ PÂNĂ LA GENUNCHI. ȘI EA NICĂIERI.

UNDE-AI FOST? PE-AICI. AM ÎNOTAT, A RĂSPUNS, FRECÂNDU-ȘI FAȚA CU PROSOPUL. UNDE-AICI? AM VENIT DUPĂ TINE. DEPARTE. TE-AI SPERIAT? NORMAL, AM CREZUT CĂ AI PĂȚIT CEVA.

oameni și copii de pe plajă. Și-a făcut loc printre ceilalți și când a privit în jos a înțeles de ce se strânseseră toți acolo. Valurile aduseseră corpul unui pește, gros, negru ca smoala, lucios, fără pic de solzi. Nici măcar nu semăna a pește, mai degrabă avea ceva dintr-un șarpe, a simțit dintr-odată o senzație de repulsie, i-a venit să verse, s-a dat înapoi. Abia atunci, retrăgându-se din mulțime, a auzit ce murmurau oamenii în jurul lui. Cică tot timpul ajung pe țărm pești din ăștia ciudați, Da' nu știți ce se spune, că în zona asta marea e vrăjită, Cineva a găsit anul trecut un pește cu cap de copil, așa am auzit, Mie îmi povestea bunică-mea că în copilăria ei, deci acum o sută de ani, gen, dispăreau tot timpul oameni aici, dispăreau fără urmă, nu-i mai găseau niciodată, Vai de noi, nu ne mai suportă Dumnezeu, astea-s vremurile de pe urmă.

S-a îndepărtat continuând să privească mulțimea curioasă și atunci și-a amintit de o notă peste care nici nu s-a uitat când a citit titlul, căuta una-alta pe Google înainte să vină aici și așa a dat peste *zona crepusculară*, dar nici nu a deschis linkul, nu-l interesaseră niciodată chestiile astea, acum regreta. Când a întors privirea a văzut-o acolo, lângă grămăjoara cu lucrurile lor, își pusese deja rochia și acum își ștergea părul. A grăbit pasul înspre ea.

Unde-ai fost?

Pe-aici. Am înotat, a răspuns, frecându-și fața cu prosopul.

Unde-aici? Am venit după tine.

Departe. Te-ai speriat?

Normal, am crezut că ai pățit ceva. Ai stat foarte mult.

Nu mi-am dat seama. Credeam că nu au trecut mai mult de zece minute.

Zece minute, a pufnit el, cum zece minute? Ai lipsit aproape două ore!

Am vrut să dispar, a zis ea după un timp.

S-a scuturat de nisip și și-a luat rucsacul de jos.

Cum să dispari? Așa se dispare?

Hai să mergem, bine? a zis ea.

Un timp nu a mai spus niciunul nimic, se simțea o ușoară iritare între ei, soarele nu mai dogorea așa tare, deja aluneca spre apus, au urcat strada până la magazinul în care fuseseră mai devreme, acum era închis, au luat-o la stânga pe lângă clădirea aflată în renovare, apoi pe prima străduță la dreapta și s-au trezit în fața geamiei pe care o căutaseră mai devreme.

Cum naiba? Nu am fost și dimineață pe aici? a zis el, au intrat apoi în curte, dar nici aici nu mai era nimeni. Apoi ea a zis încet, în timp ce lăsau geamia în spate, ca și cum nici nu se aștepta sau nici nu-și dorea ca el s-o audă:

E soțul meu. Tipul de dimineață. E bărbată-miu. Sau, mă rog, era, ținând cont de circumstanțe, și a zâmbit.

Nu cred, a spus el, oprindu-se.

Ba să faci bine să crezi, a râs ea, zgomotos și limpede.

Pffff. Păi, și tu cum ai plecat dimineață așa, cu mine?

Dacă m-ai invitat...

Vaaai! Păi, eu am văzut cum îmi dădeai indicații și știai așa bine, m-am gândit că poate vrei să vii și tu încoace și voi erați așa... doar stăteați unul lângă celălalt, nu păreați că... înțelegi. Am crezut că vă știați tot de acolo, de la pensiune.

Și ce ți-ai zis? O să am și-o aventură dacă tot merg la mare.

Nu, nici măcar. Nu am chef de aventuri acum. Doar că nu aveam chef nici să vin singur.

Sunt o închipuită, a zis ea.

Nu cred că știu ce înseamnă asta.

Zici că timpul a trecut doar peste corpul meu, nu și peste minte, parcă tot paișpe ani am. Uite, cred că îmi place mult de tot de tine.

Ce frumos ai spus, îmi place mult de tot de tine.

Și asta e de bine sau e de rău?

Hm. Nu știu. Dar nu văd de ce ar fi de rău.

Let's rock, atunci, *babe*, a zis prinzându-l de mână.

Elena Vlădăreanu. Scriitoare și jurnalistă. Textul face parte din volumul de proză scurtă *August*, la care încă lucrează.

Petruț Călinescu. Fotograf *freelancer*, cofondator al Centrului de Fotografie Documentară. Imaginile de-aici fac parte din proiectul „Marea Neagră". petrut-calinescu.com

c Modelul *pay what you want* a fost un succes, dar Radiohead nu l-a folosit pentru alte albume.

S9

S9

29 min.

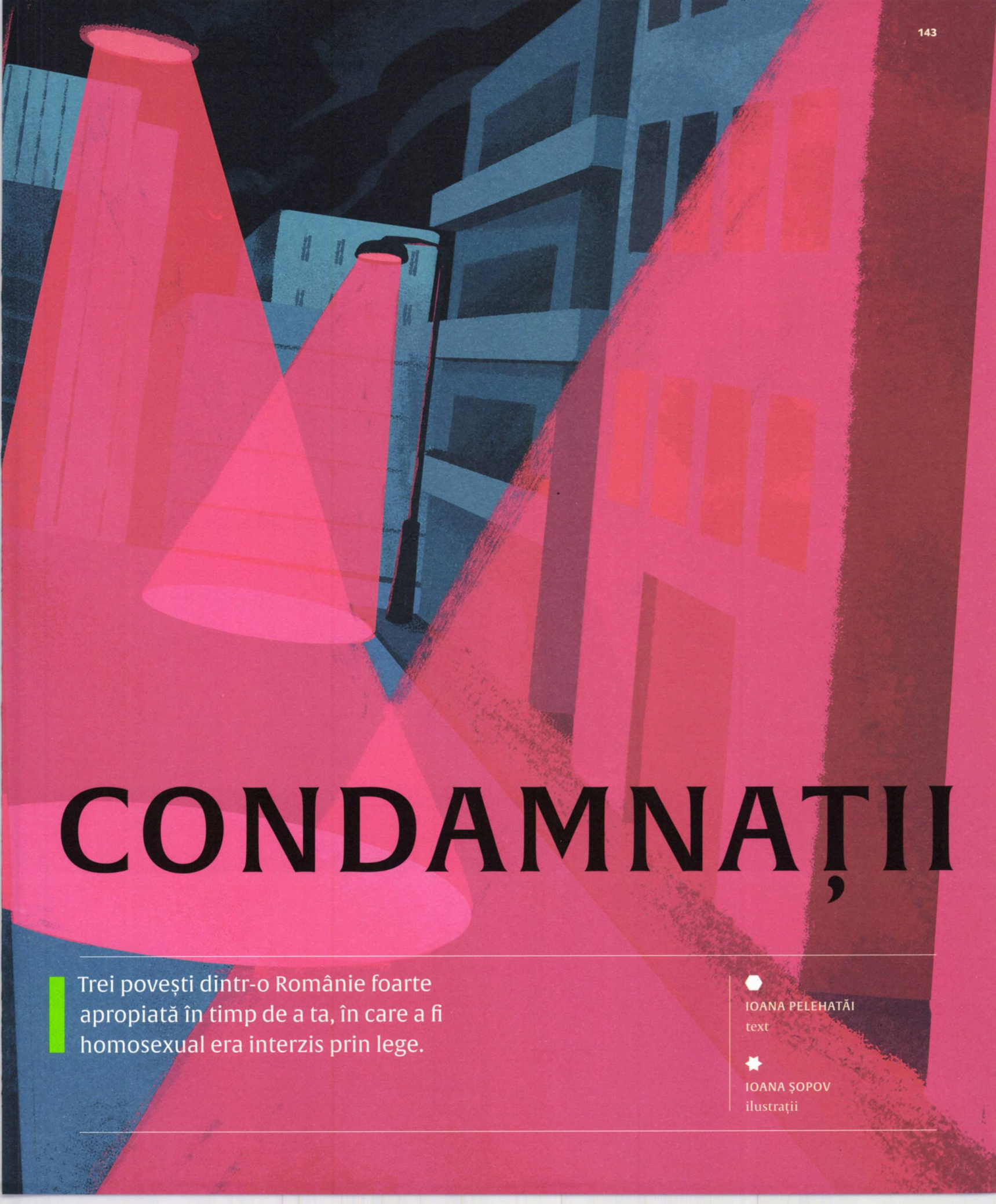

CONDAMNAȚII

Trei povești dintr-o România foarte apropiată în timp de a ta, în care a fi homosexual era interzis prin lege.

IOANA PELEHATĂI
text

IOANA ȘOPOV
ilustrații

Ai 70 de ani. Ți-ai trăit viața ca o carte deschisă. Ai fost printre primii intelectuali români care și-au asumat public homosexualitatea, deși știai prea bine că poți fi aruncat în închisoare. Pușcăria nu ți-a fost străină, oricum – ai stat trei ani la Jilava. Departe de țara care tocmai a trecut printr-o revoluție, tot ce-ți mai dorești este să apuci să scrii cartea acestei vieți.

Ai 17 ani. România e de curând liberă de comunism, dar, pentru tine, lumea toată rămâne o închisoare fără șanse de evadare. Știi că ești „altfel" – fetele nu te interesează, te simți atras de băieți. Nu știi că poți să faci pușcărie pentru o relație cu un tip. Dai anunț la ziar că îți cauți prieten. După câteva luni de relație, ajungeți amândoi la pușcărie, bătuți și violați de polițiști. Lucrurile se termină tragic.

Ai 28 de ani. România e la jumătatea primului ei deceniu de „democrație originală". Tu te-ai străduit să-ți faci o carieră în handbal, chiar dacă antrenorii n-au crezut întotdeauna în tine. Te-ai întors în România din Olanda, unde ai văzut că femeile au voie să iubească alte femei. Te îndrăgostești. De o femeie, care apoi te toarnă la Poliție.

Am 16 ani. Tocmai s-a terminat anul 2000, când „nu vom mai fi copii". La vârsta curiozităților și explorărilor, îmi dau seama că primii mei fluturi în stomac zburătăcesc pentru o altă fată. Habar n-am că în România asta e în continuare ilegal. Nici nu-mi imaginez câți oameni din țara mea au fost șantajați, bătuți, umiliți cu examene medicale, psihiatrice și fizice, care voiau să le „dovedească" homosexualitatea și apoi să-i trimită la pușcărie.

Acum, 19 ani mai târziu, îmi iau inima în dinți și mă apuc să scriu despre oamenii ăștia. Despre istoria abuzurilor împotriva celor care, ca și mine, nu voiau decât să iubească.

În ultimii 30 de ani, România s-a schimbat pe repede înainte: alegeri democratice, capitalism, Uniunea Europeană. Are de 15 ani un marș LGBT Pride, care cere drepturi egale pentru persoanele gay, bi și trans. La începuturile marșului erau mai mulți jandarmi și contraprotestatari de extremă dreapta decât participanți, mai multe huiduieli și înjurături decât curcubeie. Anul ăsta, la Pride-ul de la București, peste 10.000 de oameni au defilat într-o explozie de bucurie prin centrul orașului. Mulți dintre cei care au venit la Pride în 2019 nici nu erau născuți în 2001, când a devenit legal în România să fii homosexual. Dar nici mulți dintre noi, cei care au trăit printre oameni a căror orientare sexuală îi putea băga la pușcărie, nu știm istoria articolului 200 din Codul Penal. Deși abrogarea lui e una dintre cele mai radicale schimbări petrecute din 1989 până astăzi.

Legea s-a schimbat, dar mulți români continuă să fie intoleranți. Eurobarometrul despre discriminare în Uniunea Europeană, publicat în toamna lui 2019, arată că doar 38% cred că persoanele LGBT merită drepturi egale. Mai bine de jumătate nu ar accepta ca președintele să fie homosexual, lesbiană sau bisexual(ă). 39% nu s-ar simți deloc în largul lor dacă ar avea un coleg de muncă trans, iar 58% nu și-ar dori să aibă un copil care iubește o persoană de același sex.

Ca să deslușesc atitudinile de azi, m-am uitat la istoria legii care a pedepsit homosexualitatea până în urmă cu 18 ani. Am citit memoriile celor care și-au asumat public că sunt gay înainte de 1989. Am devorat primul volum de istorie gay publicat în România, *Homoistorii. Ieșirea din invizibilitate* (2016), în care Florin Buhuceanu, unul dintre cei mai statornici activiști pentru drepturile persoanelor LGBT din România, a adunat zeci de interviuri cu oameni care povestesc cum au avut de suferit din cauza legilor „anti-sodomie".

Am stat de vorbă cu oameni care au trăit rușinea de a fi altfel decât majoritatea și frica de a ajunge la închisoare, trădați de apropiați. Au continuat să iubească, deși legea îi împingea în dulap, în închisoare, în afara țării sau, în cele mai tragice cazuri, la moarte. Puțini dintre cei condamnați în baza articolului 200 și care mai sunt astăzi în viață vor să-și amintească ce-au trăit. Am încercat, totuși, să reconstitui trei astfel de povești, pentru că spun multe despre rușinea de a fi gay, care încă există în România anului 2019.

DACĂ SE ABROGĂ ARTICOLUL 200, HOMOSEXUALII VOR AJUNGE SĂ HĂLĂDUIASCĂ PE STRĂZI

Istoria articolului anti-gay începe în 1936. Până atunci, legea românească nu pomenea nimic despre homosexualitate. Codul Penal din timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în vigoare din 1865, fusese întocmit pe model francez și nu incrimina relațiile dintre persoanele de același sex.

Însă, la 71 de ani de la legea lui Cuza, Carol al II-lea a schimbat legea penală a țării. Era epoca în care o parte din Europa se lăsa cucerită de fascism și de ideea unei rase pure, neatinsă de niciun fel de „deviație", fie ea etnică sau sexuală. Peste doar doi ani, regele avea să instaureze prima dictatură prin care a trecut România în secolul XX.

CODUL PENAL DIN 1936
INFRACȚIUNI CONTRA BUNELOR MORAVURI
ARTICOLUL 431

„Actele de inversiune sexuală săvârșite între bărbați sau între femei, dacă provoacă scandal public, constituiesc delictul de inversiune sexuală și se pedepsesc cu închisoare corecțională dela 6 luni la 2 ani."

În prima lege care-i trimitea la închisoare, homosexualii n-aveau voie să facă „scandal public" – versiunea legală a lui „să stea la ei în dormitor, să nu-i văd pe stradă". Sfera publică se extindea astfel până în intimitatea oamenilor: în cercurile lor de prieteni, în restaurantele pe care le frecventau și până și-n familiile lor.

Au trecut 32 de ani până când legea s-a schimbat din nou – tot în contextul politic al unei dictaturi, de data asta comuniste. În 1968, la doar trei ani de la preluarea conducerii țării, Nicolae Ceaușescu devenea favoritul Occidentului, pentru că se dezicea de intervenția agresivă a Moscovei în Primăvara de la Praga. Acasă, însă, restrângea și mai mult drepturile propriilor cetățeni.

Prin Codul Penal din 1968, relațiile consimțite între doi adulți de același sex au devenit complet ilegale. Dacă înainte nu aveai voie să produci „scandal" în public, de-acum puteai fi oricând cercetat pentru homosexualitate, cât timp se găseau doi oameni care să depună mărturie împotriva ta cum că ești *pe invers*. Urmau procese umilitoare, examene medicale invazive, care căutau să identifice „semne" fiziologice ale homosexualității, iar apoi pușcăria laolaltă cu deținuții de drept comun – adică în penitenciare unde bătăile și violurile erau la ordinea zilei.

CODUL PENAL DIN 1968
INFRACȚIUNI CONTRA PERSOANEI
ARTICOLUL 200 ALINEATUL 1

„Relațiile sexuale între persoane de același sex se pedepsesc cu închisoare de la unu la 5 ani."

A fost adoptat la doar doi ani după o altă lege care urmărea controlul demografic în România – decretul care interzicea avortul. Articolul 200 avea să fie folosit în primul rând împotriva elitelor intelectuale: regimul nu accepta ideea că în rândul muncitorilor și al celorlalte clase sociale „de origine sănătoasă" putea exista pervertire.

Toate celelalte legi care priveau viața privată a românilor au fost rapid abrogate după Revoluția din 1989. Nu și articolul 200.

Dacă erai incomod regimului înainte de 1989, puteai fi șantajat de autorități cu articolul 200. Homosexualii arestați, precum și cei eliberați din închisoare, erau forțați să semneze „angajamente" de colaborare cu Brigada de Moravuri a Miliției. Se obligau astfel să furnizeze numele celor cu care făcuseră sex sau pe care-i știau din locurile cunoscute „de agățat". Milițienii întocmeau liste de „pederaști", pe care le foloseau împotriva celor care deranjau orânduiala.

Poetul Dominic Brezianu, recent întors în România după mai bine de 30 de ani în SUA, ține din când în când tururi ghidate prin punctele fierbinți ale vieții gay din Bucureștiul articolului 200. La tur povestește despre zona Gării de Nord, unde se aflau fostul Cinematograf Feroviar și Baia Grivița, precum și despre câteva WC-uri publice din centrul orașului. Gara, spațiu de tranzit, aduna oameni de toate felurile, de la țărani veniți la oraș, la intelectuali și artiști. Să-ți cauți acolo parteneri de sex era mai puțin riscant decât să aduci un necunoscut acasă. Chiar dacă Miliția sălta uneori homosexuali din locurile astea, măcar așa nu te expuneai privirii vecinilor și nici nu aduceai un potențial milițian sub acoperire acasă.

CODUL PENAL DIN 1968
INFRACȚIUNI CONTRA PERSOANEI
ARTICOLUL 200 ALINEATUL 5

„Îndemnarea sau ademenirea unei persoane în vederea practicării de relații sexuale între persoane de același sex, precum și propaganda ori asocierea sau orice alte acte de prozelitism săvârșite în același scop se pedepsesc cu închisoare de la unu la 5 ani."

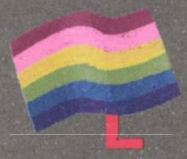

Istele, abuzurile și condamnările au continuat sub pretextul Articolului 200 și după 1989. Nu știm exact câți oameni au avut de suferit de pe urma lui, dar activistul Florin Buhuceanu estimează un număr de ordinul miilor. În anii '90, chestionați de instituțiile europene, oficiali din Ministerul Justiției susțineau că alineatul 1 al articolului 200 este „literă moartă", adică nu se aplică. Între timp, în închisorile din România se aflau în continuare zeci de persoane condamnate în baza respectivului alineat. Un raport al Comisiei Helsinki a Guvernului SUA din 1994 menționa 57 de persoane închise pentru homosexualitate în acel an, iar un material al agenției Associated Press din 1997 vorbea despre 115 astfel de deținuți în anul respectiv. Dar victime nu au fost doar cei care-au făcut pușcărie, ci și toți cei arestați, șantajați și intimidați cu Articolul 200.

Proiectul pentru abrogarea articolului 200, scris de Monica Macovei, pe atunci avocată pentru drepturile omului, a fost trimis în 1998 parlamentarilor români. Doar doi dintre ei au răspuns pozitiv: Mona Muscă (PNL) și Péter Eckstein-Kovács (UDMR). Ministrul Justiției de la vremea respectivă, Rodica Stănoiu (PSD), a spus că decizia trebuie supusă unui referendum, care să țină cont de opoziția Bisericii Ortodoxe Române.

O primă tentativă de referendum care urmărea să modifice definiția familiei în Constituția României a avut loc în 2006, la inițiativa avocatului și pastorului american de origine română Peter Costea, care voia să adauge la articolul 48 din Constituție formularea: „În România poligamia este interzisă, iar căsătoria este permisă doar între un bărbat și o femeie". Referendumul propus de un grup de organizații religioase, secondate de partidul extremist Noua Dreaptă, a fost respins de Curtea Constituțională.

În 2016, Costea a continuat să promoveze cauza modificării Constituției, în sensul definirii familiei drept heterosexuală. Organizația condusă de el, Alianța Familiilor, s-a raliat luptei Coaliției pentru Familie (CpF) cu homosexualii. Referendumul din octombrie 2018, inițiat de CpF și admis de Curtea Constituțională, nu a atins pragul necesar de 30% prezență la urne pentru validare, deși s-a desfășurat timp de două zile.

În litera legii, totul s-a schimbat pe 22 iunie 2001, când a fost aprobată Ordonanța de Urgență nr. 89, dată de premierul PSD Adrian Năstase. „Am considerat că este important să găsim soluții de deblocare a problemelor acestui articol, în vederea relațiilor noastre viitoare cu UE", declara prim-ministrul pentru presă, cu o lună înainte de abrogarea articolului 200.

Legea nu a schimbat, însă, și mentalitățile. Nu e de mirare, într-o țară ai cărei mai-mari au susținut pedepsirea homosexualilor până în ultima clipă. În 2001, în preajma abrogării, Ministerul Informațiilor Publice comunica mincinos presei că actele homosexuale sunt incriminate de toate statele europene și că legea penală trebuie să pedepsească acești infractori „foarte periculoși pentru societate". De fapt, doar Bosnia și Macedonia mai aveau astfel de prevederi legale în Europa.

Deputatul Dumitru Bălăieț de la principalul partid de opoziție din epocă, România Mare, declara că, „dacă se abrogă articolul 200, homosexualii vor ajunge să hălăduiască și pe străzi, nu numai în păduri". Înainte de votul final din Camera Deputaților, aleșii au primit o scrisoare din partea liderului Bisericii Ortodoxe, Patriarhul Teoctist. „Biserica respinge iubirea necurată, tirania patimilor egoiste și fără rod de viață."

Asta e „istoria mare" a schimbării legii care interzicea homosexualitatea. Însă, între termeni legali, ONG-uri și aderări, se pierde istoria celor 65 de ani în care România te putea condamna pentru că ești *celălalt*, necunoscutul, spaima, pervertitul bun de aruncat în închisoare. Uităm istoria „mică", cea cu nume și povești. Acestea sunt trei dintre ele.

VOI SPUNE TOTUL DESPRE MINE, CHIAR ȘI CELE MAI INCONFORTABILE LUCRURI

Așa promite Ion Negoițescu, scriitor și critic literar, în volumul de memorii *Straja dragonilor*, publicat după moartea lui, în 1994. A fost unul dintre primii intelectuali români care și-au asumat public homosexualitatea. Prietenii îi spuneau Nego.

„Nego însă era un personaj tragic. Homosexual deschis într-o lume în care homosexualitatea se pedepsea, conform Codului penal comunist (...), cu cinci ani în pușcărie, și în care era social considerată ca un soi de hibrid între boală congenitală și crimă, estet hedonist și rafinat într-o lume care impunea asceza colectivă (...). Nu-i de mirare că, în mai multe rînduri, a încercat să se sinucidă."

ION VIANU, scriitor și psihiatru, în *Amintiri în dialog*

Născut în 1921, la Cluj-Napoca, omul de litere scrie în memorii că și-a asumat pentru prima oară orientarea sexuală la 16 ani, într-un extemporal la limba română: „N-am folosit cuvântul *homosexual*, fiindcă nu-l cunoșteam, cum nu știam nici că există o întreagă categorie de oameni cu înclinații asemănătoare. Mă simțeam ciudat, aparte, și totuși normal". Profesorul i-a înapoiat lucrarea cu nota zece, fără alte comentarii. Mai târziu, în studenție, și-a făcut publică „vocația uranistă", adică homosexualitatea, „chiar dacă sub formă de teribilism, ca extravaganță și provocare".

Paradoxal, în liceu și în facultate, Nego a fost membru al mișcării legionare, până la înăbușirea rebeliunii acesteia, în 1941. „Eu cred că a fost o boală care bântuia atunci în lume și care poate fi mai lesne explicată prin mijloace teoretice precum psihologia mulțimilor (...). Iată boala de care am reușit să mă vindec. Dar când oare m-am vindecat complet? (...) Mircea Eliade și C. Noica nu s-au vindecat niciodată", scrie Negoițescu despre încheierea perioadei sale legionare.

Nego i-a fost discipol lui Lucian Blaga și membru fondator al Cercului de la Sibiu. Gruparea literară a intrat în istorie pentru că a cultivat dezvoltarea modernismului românesc, în linia pornită de criticii Titu Maiorescu și Eugen Lovinescu, dar și pentru că s-a opus sistemului. Nego, omul gesturilor de frondă, a publicat la nici 22 de ani, sub pseudonim, în numele tuturor „cerchiștilor", o scrisoare deschisă prin care se solidariza cu criticul Eugen Lovinescu, oponent declarat al cenzurii. După apariția scrisorii-manifest, tinerii antifasciști de la Sibiu au fost înfierați de publicațiile naționaliste pentru „antiromânism".

După instaurarea regimului comunist, Nego a stat câțiva ani în umbră, dar când s-a întors, a făcut valuri în lumea literară. A început să lucreze la o nouă analiză critică a operei lui Eminescu, dar cenzura i-a refuzat-o. A continuat să scrie despre autori interziși în comunism pentru că erau prea „burghezi" (printre ei, Lovinescu, Blaga, Mateiu Caragiale, Ion Barbu și Titu Maiorescu). În cele din urmă, în 1956 a fost dat afară din Uniunea Scriitorilor și i s-a interzis să mai publice.

În anii '50, deceniul terorii, comuniștii recent ajunși la putere începeau să curețe viața publică de intelectuali din „vechiul regim". Negoițescu a fost mai întâi martor, apoi victimă a represiunii. Era dublu vulnerabil: și om de litere cu vechime, și homosexual. În *Homoistorii*, prima istorie a vieții gay în România, istoricul și criticul de artă Radu Ionescu îi povestește autorului Florin Buhuceanu că noii conducători n-aveau nicio problemă să aplice legea împotriva „inversiunii sexuale" dată de fostul adversar ideologic, regele Carol al II-lea. Ionescu relatează un proces public petrecut la Sibiu, la jumătatea anilor '50: arestații au fost plimbați prin oraș ca să fie văzuți, fiecare la gât cu „o placardă pe care scria *homosexual*, îmi povestea Nego. A fost doar începutul, urmat de un șir de procese în care erau judecați la grămadă câte 20–30, uneori chiar mai mulți".

Teroarea s-a accelerat după revoluția antibolșevică de la Budapesta, din 1956. Sovieticii interveniseră violent să-i potolească pe ungurii anticomuniști, iar Gheorghe Gheorghiu-Dej și-a dat seama că trebuie să se întoarcă și el vehement împotriva intelectualilor „burghezi", ca să prevină o revoltă similară în România.

Poate cel mai celebru proces al epocii este cel al „lotului Noica-Pillat", început în 1959, în care au fost arestate peste 30 de persoane. Majoritatea erau oameni de cultură, acuzați de „uneltire împotriva ordinii de stat" – adică scrierea și citirea de „cărți cu caracter dușmănos" (Hegel, Cioran, Eliade). Procesul i-a vizat în primul rând pe scriitorii Constantin Noica și Dinu Pillat, dar i-a inclus și pe cei cu care se întâlneau la un pahar și discutau politică. Printre ei, literații Păstorel Teodoreanu, Alexandru Paleologu și Vladimir Streinu, avocatul Arșavir Acterian și muzicologul Mihai Rădulescu. Cel din urmă, condamnat pentru homosexualitate, s-a sinucis în închisoarea Văcărești cu câteva zile înainte de a împlini 40 de ani.

Negoițescu a fost și el luat în colimator și anchetat ca martor în cazul Noica-Pillat. Securitatea a rămas cu ochii pe el și, în 1961, l-a închis la Jilava – oficial, pentru că lucrase la o antologie care aduna în paginile ei autori interziși de regim. A încercat atunci să se sinucidă. A fost eliberat în 1964, când Dej a decretat grațierea deținuților politici.

În ciuda persecuției, jurnalele și memoriile epocii, păstrate la sertar și publicate abia după căderea regimului comunist, consemnează iubirile și prieteniile celor vânați pentru orientarea lor sexuală. Lumea lor nu pare atât de îndepărtată de cea în care ne trăim noi poveștile: Nego apare drept „veșnic îndrăgostit" și dăruiește cărți tânărului pentru care a făcut o pasiune; regizorii Petre Sirin și Crin Teodorescu se știu din vedere, de pe Aleea Trandafirilor din Cișmigiu, unde-și aruncă ocheade; tot Sirin merge la cinema la Fundația Dalles, unde îi cunoaște pe cei ce-i vor deveni prieteni de-o viață, cuplul George Tomaziu (pictor) și Dinu Albulescu (scriitor).

În oglindă, aceleași personaje apar și în dosarele Securității și declarațiile la Poliție – de data asta, dezumanizate, promiscue, lăsând „impresia unei mafii criminale, a unui real pericol social, acționând la unison în vederea destabilizării biologice și morale a societății române", scrie Petre Sirin în memoriile sale, publicate parțial la Humanitas, *Castele în Spania* (2013). Toți cei numiți mai sus au fost persecutați, iar unii condamnați pentru că erau homosexuali.

Însă parcursul lui Nego e de departe cel mai tumultuos – și atent consemnat într-un dosar al Securității, de sute de pagini. Se găsesc în el episoade romantice și erotice descrise minut cu minut. În vara lui 1974, Negoițescu s-a îndrăgostit de un tânăr clujean cu aspirații literare. Au urmat câteva luni pasionale, după cum relatează securiștii:

„Nego îi spune băiatului că lui îi plac mai mult bărbații decât femeile. (...) De la 12,35 cei doi discută despre actul homosexual. Apoi Nego îl încurajează pe băiat spunând că trebuie să aibă încredere în el, că n-o să-i facă nimic neplăcut sau dureros."

Dar la finalul aceleiași veri, pe 23 august, criticul a încercat din nou să se sinucidă. Delațiunea la Miliție, semnată de fostul iubit, tânărul din Cluj, spune că Nego voia să scape de închisoarea care-l amenința în baza articolului 200, emis cu șapte ani în urmă. Memoriile lui Ion Vianu confirmă ipoteza: niște ani în plus de detenție, de data asta pentru că e homosexual, ar fi fost „mai mult decât putea suporta" Negoițescu.

Doar trei ani mai târziu, în 1977, criticul literar a fost arestat pentru că se solidarizase cu mesajul scriitorului Paul Goma pentru Europa Liberă, care cerea respectarea drepturilor omului în România. Regimul a evitat să-i atace public dreptul la liberă exprimare, dar s-a folosit de orientarea lui sexuală. Negoițescu, care avea atunci 56 de ani, a fost anchetat timp de trei zile, la arestul Securității de pe Calea Rahovei, de către temutul torționar Nicolae Pleșiță.

În cele din urmă, Nego a fost eliberat pe linie de partid, la intervenția prietenului lui din tinerețe, poetul Ștefan Augustin Doinaș, care nu încetase niciodată să creadă în originalitatea și valoarea criticii literare a lui Negoițescu. Proiectul lui ambițios, de a scrie o nouă istorie a literaturii române, care să polemizeze direct cu selecția lui George Călinescu, i-a adus din nou cenzura pe cap, pentru că ignora marile nume ale prozei realist-socialiste. A apucat să publice un singur volum al istoriei, în 1991, deși anunțase proiectul încă din anii '60.

La începutul anilor '80, Nego a cerut azil politic în Germania și, după ce s-a stabilit definitiv acolo, în 1983, a divorțat de cea de-a treia și ultima sa soție. Ca mulți homosexuali, atât în epoca articolului 200, dar chiar și astăzi, Negoițescu s-a căsătorit ca să aibă un „paravan" social.

A mai stârnit, însă, o ultimă controversă după moarte. În 1994 a apărut *Straja dragonilor*, memoriile în care apucă să-și povestească doar primii 19 ani de viață. „Singurul eșec care mă mai poate aștepta", îi mărturisea Martei Petreu într-un interviu din 1991, „este acela de a muri înainte de a-mi termina Autobiografia". Cartea descrie frust primele experiențe homoerotice ale autorului, un spirit liber care a traversat aproape tot secolul trecut, dar care a fost nevoit să-și înfrângă propria individualitate din cauza „rigorilor istoriei". Pe lângă toate astea, din paginile memoriilor lui transpare o suferință continuă, a unui om care scrie că nu a cunoscut niciodată reciprocitatea deplină:

„Când iubesc și nu sunt iubit, sufăr, văzând în indiferența și cruzimea ființei iubite un semn al inferiorității față de mine. Atât de mare e această suferință, încât îi spun: iubește pe altcineva așa cum ar trebui, cum aș vrea să mă iubești pe mine. Și, dacă lucrul s-ar întâmpla, dacă la îndemnul meu ființa iubită ar revărsa întreaga dragoste, sub forma sacrificării, asupra altcuiva, aș muri de gelozie, dar aș muri fericit."

Nego a lăsat un jurnal, care va completa probabil peisajul unei vieți riscante, dar trăite cu onestitate, pentru a arăta lumii că homosexualii există și iubesc ca oricine altcineva și că nu sunt monștrii degenerați pe care-i închipuie legea. Încredințat prin testament scriitorului Emil Hurezeanu, jurnalul poate fi publicat abia la 30 de ani după moartea lui Negoițescu, adică în 2023.

ESTE ENORM DE GREU SĂ TRĂIEȘTI ÎNTR-O ȚARĂ CARE TE CONDAMNĂ PENTRU LUCRURI DE CARE NU EȘTI VINOVAT

În 1992, Ciprian Cucu avea 17 ani și încă un an până să termine liceul. Se simțea singur în Sînnicolau Mare, un orășel aproape de granița cu Ungaria, unde spune că nici măcar nu se auzise de homosexualitate. El știa că se simte atras de bărbați,

dar nu se gândea că ar fi ceva greșit în asta. Așa că a dat un anunț la ziar: *Vis de noiembrie*. Nu spunea explicit că e homosexual, dar căuta „prietenia pe termen lung a unui alt bărbat".

I-a răspuns un tip de 22 de ani din Timișoara, Marian Mutașcu. A știut din prima clipă că Marian e omul potrivit pentru el. Că așa vrea să-și trăiască viața. A povestit asta pentru un raport al Human Rights Watch din 1998, despre discriminare pe motive de orientare sexuală în România.

Au început să se vadă foarte des: Ciprian îl vizita la Timișoara, era *prietenul bun* al lui Marian. Au locuit două săptămâni împreună, la mama lui Marian, care n-a știut nimic despre relația lor. În rest, au făcut ce fac îndrăgostiții, s-au plimbat prin parc, au mers la film. Însă când mama lui Marian a început să intre la bănuieli, s-au decis că le-ar fi mai bine acasă la Ciprian, în orășelul lui, unde elevul de-a douăspea trebuia să meargă la liceu, iar tânărul mai mare era „prietenul care-l ajută la teme". Și acolo au fost discreți, au păstrat aparența de prietenie. Însă în ianuarie 1993 au fost arestați. Cineva din familia lui Ciprian se dusese la poliție, temându-se că adolescentul e „corupt" de prietenul lui mai mare.

Am stat de vorbă prin Skype cu Ciprian, despre povestea lui de acum aproape 30 de ani. Locuiește astăzi la New York, e căsătorit cu partenerul lui, consideră America „acasă" și a preferat să stăm de vorbă în engleză. Adolescența din România, încheiată cu un arest și o condamnare, îi pare abia de vreo doi ani îndeajuns de departe încât să o poată povesti jurnaliștilor. „Nu mi-e greu să vorbesc despre ele, pentru că uneori mi se pare că sunt lucruri care i s-au întâmplat altcuiva. (...) Sunt mândru de cine sunt și de cine am fost și nu regret nimic."

În ianuarie 1993, Ciprian și Marian au ajuns în arestul poliției din Sînnicolau, cu jurnalul intim al celui dintâi pe masă. Marian a recunoscut, Ciprian nu. Apoi au fost transferați în arest la Timișoara. Ciprian spune că a știut atunci că a pierdut totul.

La Timișoara au început abuzurile. Ofițerul supraveghetor, căruia i se spunea „karatistul", l-a bătut crâncen pe Marian, i-a cărat șuturi în burtă și în gură chiar și după ce și-a pierdut cunoștința. Apoi l-a băgat pe Ciprian într-o celulă unde erau șase paturi și uneori câte 16 oameni odată. Șeful camerei știa că băiatul de 17 ani e homosexual, așa că l-a bătut până când Ciprian a acceptat să facă sex cu el, iar apoi, timp de o lună, și cu alți deținuți, „în vreme ce ceilalți colegi priveau «spectacolul»", mărturisea el în raportul Human Rights Watch.

Pentru Marian și Ciprian au urmat violuri, bătăi și examene medicale genitale, dureroase și umilitoare. Ciprian a răbdat o lună de detenție preventivă, apoi le-a spus procurorilor despre abuzuri. Înapoi la carceră, a mâncat bătaie de la șeful arestului, de față cu alți 20 de deținuți, pentru că îi făcuse secția de rușine.

Deși ancheta era în desfășurare, ziarul poliției din Timișoara le-a publicat celor doi numele complet, adresele și fotografiile, într-un material care-i găsea deja vinovați. Ciprian, încă minor, era numit „pericol social". Conform articolului, homosexualii poartă un virus extrem de contagios al imoralității, care trebuie stârpit ca să nu se răspândească în întreaga societate. Textul, care includea fragmentul de mai jos, a fost preluat ulterior de cotidianul național *Tineretul liber*.

„Prin probele administrate și în urma raportului medicului legist, s-a constatat că este vorba de un caz tipic de homosexualitate. Ciprian Cucu, «fetița», era pasivul, iar Mutașcu Milorad, activul. Halal activitate! E trist că se întâmplă astfel de lucruri, că tinerii noștri cad în dezmăț, departe de controlul social. Ce o să urmeze? Reforma sau sfârșitul tragic, căderea în viciu?"

Ciprian a fost eliberat din arest după două luni, Marian după patru, iar asta doar pentru că brațele și picioarele i se infectaseră grav. La proces, Ciprian a fost judecat ca adult, deși avea 17 ani și 10 luni. Marian a fost condamnat pentru corupere de minori. Au luat un an, respectiv doi de închisoare, dar cu suspendare, pentru că deja interveniseră organizațiile internaționale în cazul lor.

Ca și multe alte organizații internaționale non-profit (pentru drepturile omului, dar și de caritate, religioase etc.), Human Rights Watch Helsinki (HRW) a ajuns pentru prima dată în „misiune" în România la începuturile democrației, în 1990.

În 1992 a sosit și activistul american Scott Long, o figură-cheie în abrogarea articolului 200. Long a aflat de situația lui Marian Mutașcu și a lui Ciprian Cucu, a cerut pentru ei ajutorul HRW și i-a susținut pe tot parcursul procesului.

ONG-urile internaționale au contribuit decisiv la coagularea mișcării pentru abrogarea articolului 200 în România. Cu sprijinul lor și al mai multor diplomați britanici, americani și olandezi, au apărut Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki (APADOR-CH) și Asociația Accept (înființată în România în 1996, când „prozelitismul" homosexual era încă ilegal).

După proces, un alt articol dintr-un ziar național, în care Marian descria abuzurile polițiștilor din arest, a făcut Tribunalul Militar să se autosesizeze. Cei doi tineri au fost chemați să depună mărturie împotriva celor care le făcuseră rău, dar un telefon din partea unui procuror i-a amuțit. Li s-a zis că dacă spun că au fost bătuți, „vom regreta ziua în care ne-am născut". Așa că au mințit în fața judecătorului. E singurul regret pe care Ciprian îl are și azi.

Când s-a văzut din nou liber, la 18 ani, Ciprian se aștepta să se întoarcă acasă și să-și termine liceul. A fost prompt exmatriculat. De-atunci nu i-a mai păsat ce cred ceilalți. „Veneau oameni la mine

și-mi spuneau tot felul de chestii, gen «Tu sugi pula» și eu le ziceam «Da, și sunt mândru de asta!» Eram super-furios pe toată lumea. În mod special pe fanaticii religioși, pentru că încă mai cred că sunt complet responsabili de moartea [lui Marian]."

În ciuda riscurilor, Marian și Ciprian au ales să-și continue relația, deși Ciprian simțea că Marian devine din ce în ce mai distant. Nu-și găsea de lucru, pentru că toată lumea știa de ce fusese condamnat. Marian a început să meargă la biserică și s-a împrietenit cu un grup de acolo. Inițial, lui Ciprian toată treaba i s-a părut inofensivă.

Într-o zi, însă, când s-a dus să-l viziteze la Timișoara, Ciprian l-a găsit pe Marian așteptându-l pe un peron din gară, înconjurat de vreo zece prieteni de la biserică. Ultimele cuvinte pe care le-a auzit de la iubitul lui au fost: „Te urăsc atât de mult! Te urăsc!" Ciprian n-a vrut să creadă că ăsta e finalul poveștii. A rămas optimist că la un moment dat vor fi din nou împreună. După câteva luni a vrut să afle ce mai face Marian, așa că l-a sunat pe fratele lui. A aflat că fostul lui iubit s-a sinucis, după o tentativă eșuată de relație cu o prietenă de la biserică. Cei de acolo i-ar fi băgat în cap că singura soluție de a scăpa de pedeapsa homosexualității e moartea. A fost finalul groaznic al Visului lui de noiembrie, zice Ciprian.

„L-am iubit enorm de mult și nu puteam concepe ideea că l-am pierdut. Dar destinul mi-a smuls în final și ultima speranță. Marian nu mai există. O parte din mine a coborât alături de el în pământ; cealaltă a continuat să trăiască în ură și dizgrația celor ce mă înconjoară. Este enorm de greu să trăiești într-o societate bolnavă de prejudecăți care te condamnă pentru lucruri de care nu ești vinovat."

CIPRIAN CUCU, raport Human Rights Watch, 1998

A simțit atunci că-și pierde complet speranța, că nu mai contează dacă moare sau trăiește. Își amintește că în perioada aia mergea în Parcul Central din Timișoara, un loc unde se adunau persoane gay. Deși comunitatea era foarte mică, mai nimeni nu vorbea cu el. Îl evitau de frică să nu existe consecințe și asupra lor, iar cei câțiva care intrau în vorbă nu menționau niciodată arestarea. S-a simțit extrem de izolat, o dată în plus. „Chiar sper că astăzi comunitatea gay din România e mai unită", mi-a zis Ciprian în interviul nostru de pe Skype.

1993

Răspunsul Guvernului României dat raportorilor Consiliului European, care au constatat că articolul 200 încalcă drepturile omului: „Dezincriminarea totală a homosexualității nu pare a fi posibilă în prezent, întrucât aceste acte sunt străine de mentalitatea poporului român și aduc ofensă moralității și conștiinței religioase a marii majorități a populației".

1993

Corneliu Coposu, liderul creștin-democraților, principalul partid de opoziție de la momentul respectiv: „La dezbaterea acestui punct de inspirație americană, noi ne-am spus cuvântul, ne-am opus categoric. (...) Noi considerăm că libertatea trebuie să fie blocată de libertatea celorlalți – atunci când sentimentul colectivului, al unui grup sau al unui regim este lezat prin anumite inițiative, pretenții «progresiste» și moderne".

1993

Petre Ninosu, Ministrul Justiției (Frontul Democrat al Salvării Naționale): „Dacă am lăsa homosexualii să-și facă de cap, ar însemna că intrăm cu spatele în Europa. Homosexualii sunt ultima noastră problemă".

La trei luni după moartea lui Marian, în 1995, cu ajutorul lui Scott Long, Ciprian a apărut în fața unor judecători americani, plus ONG-iști și victime ale persecuției persoanelor LGBT din toată lumea, constituită la sediul ONU, în New York. Florin Buhuceanu spune că Tribunalul Internațional pentru Încălcări ale Drepturilor Omului Împotriva Minorităților Sexuale „s-a vrut o instituție în oglindă cu tribunalul de la Nürnberg, la alte proporții și fără caracter juridicesc". Organizațiile internaționale doreau să înțeleagă contextul în care homosexualii din România continuau să fie oprimați după Revoluție.

Când Ciprian a văzut America, și-a dat seama că acolo vrea să rămână. Nu știa un cuvânt în engleză, dar a primit ajutorul activiștilor pentru drepturile omului și în trei luni i s-a acordat azil politic. Era pe cont propriu, la 19 ani și jumătate, într-o țară complet nouă, dar simte că a fost primit cu brațele deschise. „Când am plecat, eram foarte rănit, chiar uram România, deci poate de-aia m-am integrat foarte ușor", își amintește. Și-a luat acolo o diplomă care-i echivala liceul, iar în 2016 a primit cetățenia americană. Studiază la Bronx Community College – mai are trei semestre ca să devină asistent medical certificat.

Îl întreb dacă se gândește uneori cum ar fi fost viața lui dacă s-ar fi născut cu 20 de ani mai târziu, în România. Îmi spune că nu și-ar dori asta. „Îmi iubesc viața, așa cum e ea acum. În ciuda a tot ce mi s-a întâmplat, lucrurile astea m-au făcut să fiu cine sunt azi. Și mă consider o persoană puternică." Îi cer un sfat pentru un puști gay de 17 ani, care trăiește azi în România. „Fii cine ești. Nu te preface că ești altcineva. Și fă-ți viața, bucură-te de ea. E foarte, foarte scurtă."

Abia de curând a simțit că nu mai e furios pe România. Prima oară s-a întors în 2011, la 35 de ani, și s-a bucurat să vadă schimbarea. De fiecare dată când a venit în țară, a fost însoțit de soțul lui,

care îi e partener de 18 ani. De curând au fost în orașul natal al lui Ciprian, unde au stat câteva săptămâni și nu s-au simțit deloc ciudat sau incomod. „Soțul meu are pielea destul de închisă la culoare, iar localnicii au fost fascinați. Arătau spre el și ziceau: *Obama! Obama!*", îmi povestește râzând.

Poate pentru noi, cei care locuim aici, schimbările par nesemnificative sau prea lente, dar el, unul, se simte mândru când citește știrile de-acasă și vede câte s-au schimbat. „Nici în cele mai demente vise ale mele n-aș fi crezut că o să văd steagul gay fluturând peste București sau Timișoara."

CRIMINALELE SUNT MAI BINE VĂZUTE ÎN PUȘCĂRIE DECÂT CINEVA CARE A AVUT O RELAȚIE TOT CU O FEMEIE

Ultima persoană din România închisă în baza articolului 200, alineatul 5, care condamna „ademenirea" în scopul de a avea relații homosexuale, este Mariana Cetiner, în 1996. A fost declarată prizonier de conștiință de către asociația internațională pentru drepturile omului Amnesty International. Persoanele închise pentru credințele politice ori religioase sau pentru identitatea lor, exprimată pașnic, sunt prizonieri de conștiință în țările lor. În 2019 încă există sute de astfel de prizonieri: 74 în Cuba, 128 în Vietnam, 28 în Eritrea etc.

Astăzi, Mariana Cetiner trăiește în Germania, dar nu mai vrea să audă de România. „E un om care a trecut printr-un traumatism teribil, care o însoțește și astăzi, de fapt. Ea e încă în terapie și n-o să scape vreodată, de la ce i s-a întâmplat în pușcărie", mi-a povestit activistul Florin Buhuceanu. El e unul dintre puținii oameni din țară care au ținut legătura cu Mariana, însă alege să o protejeze – fosta handbalistă nu mai vrea să dea interviuri. Tot Buhuceanu e cel care a reușit să-i consemneze povestea într-un dialog publicat în *Homoistorii*. Fără munca lui, o bună parte din povestea Marianei Cetiner s-ar fi pierdut.

Istoria Marianei trebuie, așadar, reconstituită din urmele pe care le-a lăsat în acte judecătorești și rapoarte de ONG-uri. Am fost la Alba-Iulia, unde se află la judecătorie decizia în cazul ei: trei ani de închisoare, plus plata cheltuielilor de judecată. Dosarul penal în sine nu mai există – a fost topit după cinci ani. În total, Cetiner a petrecut 751 de zile, adică doi ani și trei săptămâni, în penitenciarele Jilava, Aiud și Târgșor, conform unui raport APADOR-CH din 2001.

NICIUN CAZ DE LESBIANISM

În 1991, maiorul Cătălineanu, șeful Poliției de Moravuri din București, spunea presei că nu a întâlnit niciun caz de lesbianism și că, în 18 ani de meserie, nu întocmise niciun astfel de dosar. Însă, conform legii, lesbienele erau pasibile de aceleași pedepse ca homosexualii.

În 1949, casnica Elena Ferenczy din Satu Mare a fost exclusă din Partidul Comunist Român pentru că a „practicat homosexualitatea" și „este un element cu simțuri anormale, homosexuale", care a știrbit prestigiul partidului.

Artista plastică Lena Constante, condamnată în 1954 la 12 ani de închisoare, povestește în memoriile sale, *Evadarea tăcută*, despre lesbienele întâlnite în detenție. „S. spunea că, dintre sutele de femei de la Mislea, numai trei erau lesbiene recunoscute. (...) Condamnate la mulți ani de pușcărie, deci știind că tinerețea lor se va veșteji în mizeria penitenciarului, a iubi – chiar și o femeie – era calea cea mai normală pentru instinctele lor înăbușite."

Știm despre Mariana Cetiner că s-a născut în 1957 și a crescut la orfelinat până la 12 ani. A făcut facultatea de sport, a predat înot la Alba-Iulia și a jucat handbal la Rapid București. După Revoluție s-a căsătorit cu un turc, cu care a locuit în Olanda, la Utrecht, unde a fost și antrenoare, în 1994–1995. Unul dintre polițiștii care au anchetat-o spunea despre ea într-un interviu din 2013 pentru *Gazeta sporturilor* că era „robustă, blondută" și „extrem de persuasivă".

În august 1995, divorțată, Mariana s-a întors în țară pentru o operație. A găsit gazdă în Alba-Iulia la Elena Mihăilescu, o femeie căsătorită, într-un apartament unde mai locuia și Adina Vană. Cele două i s-au plâns handbalistei că au restanțe de 20 de milioane la Bancorex, așa că Mariana le-a împrumutat banii de care aveau nevoie. De-acolo au început problemele.

În apartamentul mic, Adina și Mariana au fost nevoite să împartă o cameră. Potrivit mărturiilor din dosar, handbalista a ajuns să-i spună colegei că e lesbiană și că a făcut sex cu diverse femei din Alba-Iulia. Mariana i-ar fi dat Adinei „de înțeles că o iubește și că-i poate oferi satisfacții sexuale deosebite", inclusiv că se pot căsători în Olanda, unde era legal să ai o relație cu cineva de același sex.

În instanță, Adina a spus că Mariana a hărțuit-o și i-a făcut scandal fiindcă ea era „o femeie normală din punct de vedere sexual" și nu voia să se culce cu ea. N-a turnat-o autorităților, dar i-a interzis s-o mai caute. Mariana, însă, i-a cerut din nou banii împrumutați înapoi. Atunci gazda a anunțat Poliția că fosta handbalistă e lesbiană.

Au arestat-o pe 6 octombrie 1995. Într-un interviu pentru Human Rights Watch, Mariana povestea că habar n-a avut de ce, i s-a zis doar că există o plângere împotriva ei. „Nici nu m-am gândit că în România, după Revoluție, se poate întâmpla așa ceva, să nu fie liber omul. Pe mine m-au considerat o infractoare, o criminală", i-a spus lui Florin Buhuceanu, în interviul publicat în *Homoistorii*.

În prima zi de anchetă, Mariana a stat la secție 11 ore, legată de calorifer, fără apă și fără să meargă la baie, bătută și scuipată de polițiști. A fost dusă cu forța la ginecolog, cu cătușe la mâini și picioare, „să vadă dacă sunt femeie sau bărbat". La proces a declarat că nu făcuse sex cu Adina Vană; voia doar să-și recupereze banii. Însă Adina a adus drept probe „bilețele de dragoste care fac parte din jocul unui cuplu", plus o fotografie de la Mariana, pe care aceasta „a înscris un text sugestiv pentru intențiile sale", conform dosarului.

Au ținut-o aproape o lună în spitalul Penitenciarului Jilava, pentru examinări psihiatrice. „În fața comisiei, în care erau patru doctori, m-a întrebat unul dintre doctori dacă sunt lesbiană. (...) Le-am spus că asta e treaba mea. «Scoate-ți-o afară, nu avem ce discuta cu ea!» Nici eu nu am ce discuta cu voi, nu sunteți medici, sunteți niște comuniști!", i-a povestit lui Buhuceanu. Au băgat-o zece zile în „camera de forță", unde a stat complet izolată.

În total, Mariana Cetiner a fost închisă timp de șapte luni în arest preventiv. În iunie 1996, a fost condamnată la trei ani pentru „ademenire sau îndemn", plus șase luni pentru violare de domiciliu, din care urma să ispășească doar pedeapsa cea mai mare.

În 1994, o propunere a Senatului României voia ca alineatul 5 al Articolului 200 să pedepsească și „ispitirea și seducerea" între persoane de același sex. Consiliul Europei s-a opus modificării.

În același an, în urma unui proces de la Sibiu, Curtea Constituțională a României a decis că alineatul 1 al articolului 200 e neconstituțional când pedepsește relații consimțite între persoane majore de același sex, dacă acestea „nu sunt săvârșite în public ori nu produc scandal public".

Înainte să ia decizia, CCR a cerut opinia cultelor religioase, instituțiilor de învățământ superior și ONG-urilor. Dintre culte, doar Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea nu a condamnat vehement homosexualitatea, ci a propovăduit „vindecarea" ei. Dintre facultăți și universități, doar Facultatea de Drept din Sibiu a susținut abrogarea articolului 200. Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie din București aproba implicit pedepsele penale împotriva homosexualilor, deoarece „homosexualitatea generează prozeliți mai ales între adolescenți și tineri, în procesul de conturare a personalității, la vârsta opțiunilor, când ei ar trebui să selecteze și să defrișeze valorile".

Activiștii de la ONG-urile internaționale pentru drepturile omului au reușit s-o viziteze pe Mariana Cetiner la închisoare. Era supravegheată de doi gardieni, avea o vânătaie mare pe coapsă și genunchiul bandajat. Le-a spus scurt, în engleză, că fusese bătută cu o zi înainte de un ofițer. „Mi-a pus cătușe și m-a târât afară din celulă, ținându-mă de păr. Am multe de spus, dar nu am voie. Când plecați, o să am probleme mari." A mai apucat să le zică și că, atunci când au transferat-o la Aiud, a mers patru zile cu trenul, fără hrană sau apă. „Am crescut în orfelinat și a fost groaznic, dar e și mai rău să ajung aici." Doctorul penitenciarului le-a spus atunci activiștilor că Mariana e „o persoană dificilă, perversă, complet anormală. După 14 ore de muncă grea, mijloacele prin care gărzile încearcă să reducă la tăcere astfel de persoane nu sunt întotdeauna gingașe".

Povestea știută a Marianei Cetiner se termină abrupt. E grațiată prin decret prezidențial în 1998, de către președintele Emil Constantinescu. Ispășise deja doi ani din cei trei de pedeapsă. După ce iese din închisoare dă doar două interviuri: unul pentru cartea lui Florin Buhuceanu și altul pentru un documentar realizat de Amnesty International. Se mută în Germania, unde i se pierde urma, după ce câștigă 40 de milioane de lei vechi într-un proces împotriva României la CEDO. „Cei plecați în perioada aia sunt foarte temători și am și sentimentul că au vrut să lase trecutul în urmă", îmi explică Florin Buhuceanu.

Povestea spusă despre Mariana în presă, dezgropată odată la câțiva ani, e mereu aceeași: „lesbiana condamnată pentru seducție". „Caz cutremurător". „Calvar". Dar e un progres față de titluri precum cel al *Ziarului de Iași* din 1998, care anunță statutul de prizonier de conștiință al Marianei Cetiner: „Organizației Amnesty International îi fug ochii după lesbienele din România".

În documentarul Amnesty International, Mariana își amintea:

„Am fost dusă la Târgșor într-o celulă plină cu «crime», tăiau cu lama. Eu deja eram vizată de toți gardienii. Le spuneau să vină, să mă incite. La care eu nu am dat niciun fel de replică. Când a venit apelul de dimineață am fost scoasă de haină afară și bătută de doi ofițeri. Pe urmă m-au luat de pe holul ăla și m-au dus la filtru. Acolo m-au pus în cătușe pe calorifer și m-au bătut. Mi-au rupt coastele. Criminalele sunt mai bine văzute în pușcărie decât cineva care a avut o relație tot cu o femeie. Iar tâlhăriile sunt mai bine văzute decât o relație între două femei. Așa ceva, homosexualitate sau altceva, nu există. Eram tratată ca ultimul om."

Am 34 de ani. În ziua în care scriu concluzia acestui text se împlinește un an de la referendumul pentru modificarea definiției familiei în Constituție. A plouat azi, apoi a apărut pe cer un curcubeu și jumătate, care a însoțit în *feed*-ul de Facebook postările despre amintirea referendumului.

La un an de la referendum, Coaliția pentru Familie, principalul său promotor, luptă în continuare împotriva „[amanetării] viitorului copiilor în mâna brokerilor ideologiei de gen, homosexualizării educației, propagandei anticreștine și distrugerii oricărui fundament creștin al societăților europene, în numele paradisului progresist" (Mihai Gheorghiu, președintele Platformei Civice Împreună).

Cei mai optimiști decât mine consideră rezultatul referendumului din 2018 un succes: prezența a fost doar 21,1%, semn că românilor nu le pasă ce fac persoanele LGBT cu viața lor. Unde mai pui și că, în acel Eurobarometru al discriminării menționat la început de text, tendințele sunt pozitive: față de precedentul astfel de sondaj, din 2015, numărul celor care nu văd nimic în neregulă cu homosexualitatea a crescut cu 5%. România a arătat, în felul ăsta, că nu e pe valul populist-conservator care a măturat o bună parte a lumii.

Între timp, însă, schimbările majore se lasă așteptate. Curtea Constituțională a specificat negru pe alb că „soți" înseamnă bărbat și femeie. Șapte cupluri gay au dat România în judecată la Curtea Europeană a Drepturilor Omului pentru a li se recunoaște drepturile – dar e posibil ca o decizie pozitivă să fie ignorată de legiuitorii noștri. Niciuna dintre propunerile de lege pentru parteneriat civil, care ar putea să se aplice și persoanelor LGBT, nu a fost adoptată. Asta înseamnă că un bărbat nu-și poate vizita partenerul internat în spital, pentru că legea nu-l recunoaște drept „aparținător". Sau că, după ce îți petreci o viață într-o relație cu o persoană de același sex, la moartea ei vei rămâne fără tot ce-ați construit și adunat împreună, pentru că nu-i poți fi moștenitor legal.

Mulți dintre prietenii mei gay sunt împrăștiați în toate zările, fără niciun gând de întoarcere. Ceilalți stăm la adăpost, într-o bulă de cele mai multe ori confortabilă și sigură, unde nu ne înjură și nu ne bate nimeni – dar unde nici nu trebuie să ne gândim prea des cum e să fii, de pildă, gay într-o familie religioasă de romi.

Am 34 de ani – și e mai bine decât la 16. Dar mai e și mult până departe.

Ioana Pelehatăi. Reporter la Scena9. Citește poezie, merge pe stadion și are convingerea de nezdruncinat că toți oamenii sunt buni.

Ioana Șopov. Ilustrator *freelance* & *character designer*. Iubește Earl Grey și urăște zilele de luni. ioanasopov.com

Băiatul care a avut milă

O șavo kai sas les mila

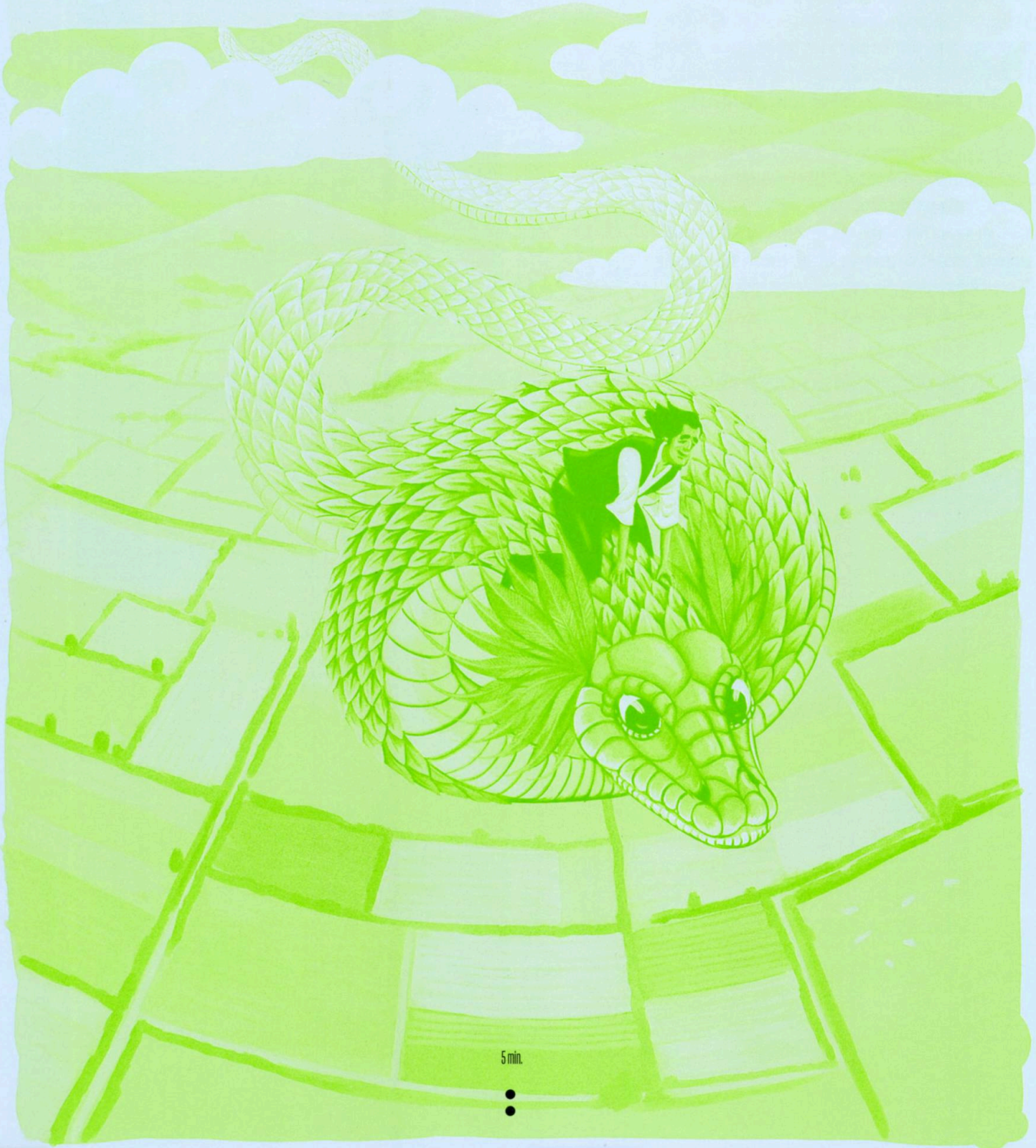

5 min.

Tu ai avut milă de mine și m-ai salvat și m-ai hrănit.

Tut sas tut mila mandar thai hastradian man thai dinian man te hau.

FOLCLOR ROM
text

GIORGE ROMAN
ilustrație

A fost odată ca niciodată un băiat. Tatăl băiatului era cioban și avea în grijă multe oi. Așa că băiatul și mama lui trăiau bine. Într-o zi însă, tatăl băiatului a murit, iar ei au rămas fără oi în grijă. Și erau săraci și trăiau greu, deși mama și băiatul munceau din greu în fiecare zi.

Băiatul se gândea cum să se descurce, în fiecare zi mergea la pădure și tăia lemne ca să le vândă. Dar deși mergea și muncea la pădure, tot nu aveau bani și tot nu aveau suficientă mâncare și nu se descurcau. Iar băiatul se tot gândea la tatăl său și cât de bine le era când aveau oi multe în grijă și aveau de toate. Așa că într-o zi băiatul a rugat-o pe mama sa să împrumute niște bani ca să meargă să cumpere o oaie, să o crească, să o înmulțească și să devină și el cioban. Mama la început nu a vrut să mai facă datorii, dar băiatul a rugat-o și a rugat-o până a vorbit prin sat și a reușit să facă rost de bani, 100 de monezi.

Și a plecat băiatul spre târg să cumpere oaia. Și cum mergea el pe drum, la o răscruce s-a întâlnit cu mai mulți copii. Iar copiii prinseseră un pui de șarpe și îl chinuiau cu un băț. Băiatului i s-a făcut milă de puiul de șarpe.

— Nu-l mai chinuiți, le-a spus băiatul. Dacă îmi aduceți puiuțul de șarpe și mi-l băgați în desagă, vă dau banii mei.

— Câți bani ai? au întrebat copiii.

— 100 de monezi. Vi-i dau pe toți dacă îmi dați puiul de șarpe și îl lăsați în pace.

— Bine, îți dăm puiul de șarpe pentru 100 de monezi, au fost de acord copiii.

Atunci băiatul a cumpărat puiul de șarpe și s-a întors cu el în desagă acasă și i-a povestit mamei lui ce s-a întâmplat. Au pus puiul de șarpe într-un borcan. Ce aveau de mâncare împărțeau cu el. Apoi șarpele a crescut prea mare pentru borcan, așa că l-au mutat într-un butoi. Ce aveau de mâncare împărțeau cu el. Când a crescut prea mare pentru butoi, l-au mutat în casă. Ce aveau de mâncare împărțeau cu el. Până când șarpele s-a făcut un balaur cât casa.

Iar într-o zi balaurul l-a chemat pe băiat la el:

— Tu ai avut milă de mine și m-ai salvat și m-ai hrănit. Acum însă eu sunt mare și a venit vremea să mă întorc la familia mea.

— Cum să te întorci? l-a întrebat băiatul. Eu nu știu unde este familia ta și cum să ajung la părinții tăi.

— Te urci în spinarea mea și te duc eu în zbor. Ai încredere în mine, i-a spus balaurul.

S asas jekhvar jekh șavo. O dad e șavesche sasas bakriari thai sas les but bakri te dikel lendar. Kadia cke vov thai leschi dai jivenas șukar. Ando iech ghes o dad e șavesche mulo thai von acile bi bakrența. Thai sasas ciororre thai jivenas phares, sathai i dai thai o șavo cherenas phari buti ando svako ghes.

O șavo godisarelas sar te kerel, pasa ghes jalas ando veș thai cinelas kașt te bichinel len. Tha sathai jalas thai kerelas buti ando veș sa na sas len love thai ci sas len hamos thai ci d-aștienas te jiven. O șavo sa godisarelas pes lesche dades thai so șukar sas len kana sas len but bacria kai rodenas pendar thai sas len savorendar. Kadia che ando iech ghes o șavo rughiel pesche daia te jal te liel niște love ușle kai te chinel iech bacri, te bariarel lan, te cheren mai but thai te astarel te ovel vi vov bacriari. Iechtovar i dai ci kamli te mai cherel ușlimata tha o șavo rughisar dias lan thai rughisardias lan ji kana phendias ando gav thai astardias te liel love, iech șel gologania.

Thai ghelo o șavo ko diz te chinel i bacri. Thai sar jalas vov opro drom, ko iech trușul dromesco malavdias pes șavența mai but. Vaș e șave astardesas iech saporro thai mudarelas les ieche caștores. E șavesche cherdias pes mila sapestar.

— Na mai mudar le ticnore sapes, phendis lenghe o șavo. Te anesa manghe le tikne sapes thai cenas le sapes ando gono, dava tut mire gologania.

— Kozom gologania si tut? pușle o șave.

— Iech șel gologoania. Dava tut sare te den manghe o tikno sap thai mukhel les.

— Șukar, das tut e tikne sapes andar iech șel gologania, e șave kamle.

Atunci o șavo chindias le tiknes sapes, thai boldinias pes lesa ando gono khere thai pendis pesche daia so cherdias. Cite le tikne sapes ando kavanoz. So sas len hamasche denas vi lesche. Palem o sap barilo but baro andar o kavanoz, tha ciceas les ando iech turtum. So sas len hamasche denas vi les. Cana barilo but baro andar o turtum ciceas les ando kher. So sas len hamasche denas vi les. Ji kana o sap kerdilo balauro sar o kher.

Palem ando iech ghes o balauro dineas mui le șaves leste:

— Tut sas tut mila mandar thai hastradian man thai dinian man te hau. Akana me som baro thai avilo o vaht te boldav man miri familiate.

Și a zburat băiatul în spinarea balaurului peste munți și peste văi, până au văzut în zare un foc mare. Atunci balaurul a coborât și s-a ascuns într-o vale. Și i-a spus băiatului că acolo, la focul mare, sunt părinții lui. Să meargă la ei și să le spună că el știe unde este puiul lor de mult timp pierdut. Dar orice i-ar face și cu orice l-ar amenința, să nu le spună unde este până când tatăl lui nu îi dă pietricica fermecată de sub limbă.

A mers băiatul la părinții balaurului și le-a spus că știe unde e puiul lor care acum a crescut mare, dar nu le spune până nu îi dau pietricica fermecată. Părinții balauri au țipat și au amenințat, dar băiatul nu le-a spus nimic. Până când tatăl balaur a fost de acord și i-a dăruit pietricica fermecată de sub limbă. Abia atunci băiatul le-a spus unde se ascundea puiul lor și a plecat spre casă. Familia de balauri a rămas împreună, fericită.

Ajuns acasă la mama lui, băiatul i-a povestit ce s-a întâmplat și se uitau amândoi la pietricica fermecată. Și le era foame și se gândeau ce să mănânce. Cum a auzit pietricica fermecată că le era foame, imediat au apărut pe masă castroane și farfurii cu toate bunătățile. Iar din ziua aceea orice aveau în casă nevoie băiatul și mama lui, pietricica fermecată le dăruia.

Am fost și eu acolo și am mâncat și am băut cu ei și am văzut pietricica fermecată.

— Sar te boldes tut? pucilias les o șavo. Me na janav kai si tiri familia thai sar te resau tire dadende.

— Uști opre me zenende thai ghelav tut me urial. Pachiav ande mande.

Thai uriardias o șavo ando zenia le balauroskoro opral plaia thai o haia, ji kana dihklia mai dur iech bari iag. Atunci o balauro dinias pestele ande har thai garavdias pes thai phendias le șavesche che cothe, che bari iag si pesche dada. Te jal lende thai te phenel lenghe che vov janel kai si o tikno balauro de butv vaht nașavdo. Orso cherela thai orso phardela, te phenena kai si ji kana lesco dad na del lesche o iachardo barorro telal i cib. Gelo o șavo ko dad le balaurosco thai pendias lenghe che janel kai si lengo șavo kai akana barilo baro, tha na phenel lenghe ji kana na del lesche o iachardo barorro. E dada e balaurosco vicisarde thai phardinesarde tha o șavo ci phendias lenghe khanci. Ji kana o dad e balauroscoro kamlo thai dinias les o iachardo barorro telal i cib.

Atunci o șavo phendias lenghe kai si o șavo lengoro thai ghelo pesche khere. I balauroscoro familia acile loșale.

Reslo khere pesche daia, o șavo phendias so cherdias thai vardienas o dui jene ko iachardo barorro. Thai sas len bokh, thai godisarenas te han. Sar așundias o iachardo barorro che si lenghe bokh, sigo avile opre meseli ceare thai but lacimata.Vaș katar kodoia ghes orso kamenas o șavo thai leschi dai o iachardo barorro denas lenghe so kamenas von.

Semas vi me kothe thai haliom, piliom, lența thai dikhliom o iachardo barorro.

Din *Basme rome povestite de Tanti Veta*, culese de Alina Șerban, actriță și autoare romă, traducere în romani de Elena Radu, 2015, Romano ButiQ, parte din *Povești nespuse* – www.povestinespuse.eu –, un proiect de documentare și promovare a culturii și identității rome.

Giorge Roman. Ilustrator și pictor. Distorsionează realitatea după bunul plac. Îl găsești pe giorgeroman.com.

Diapozitivele din Faur

Într-o dimineață, mergând spre birou, am văzut un morman de documente aruncate lângă una dintre halele părăsite. Printre ele, și un album prăfuit cu coperte roșii. L-am deschis și am dat de zeci de diapozitive realizate în fabrică. Sunt portretele unor muncitori lângă utilaje, dar și naturi moarte cu mașinării complexe. Un fel de ultimă mărturie vizuală a unei lumi dispărute.

Am pus albumul într-o pungă, cu sentimentul că e ceva valoros acolo, și mi-am continuat drumul spre *call center*. Mă așteptau, ca de obicei, apelurile unor utilizatori nemulțumiți că nu își pot încasa banii câștigați la păcănele. Am developat negativele nouă ani mai târziu.

◄ p. 131 ► p. 161

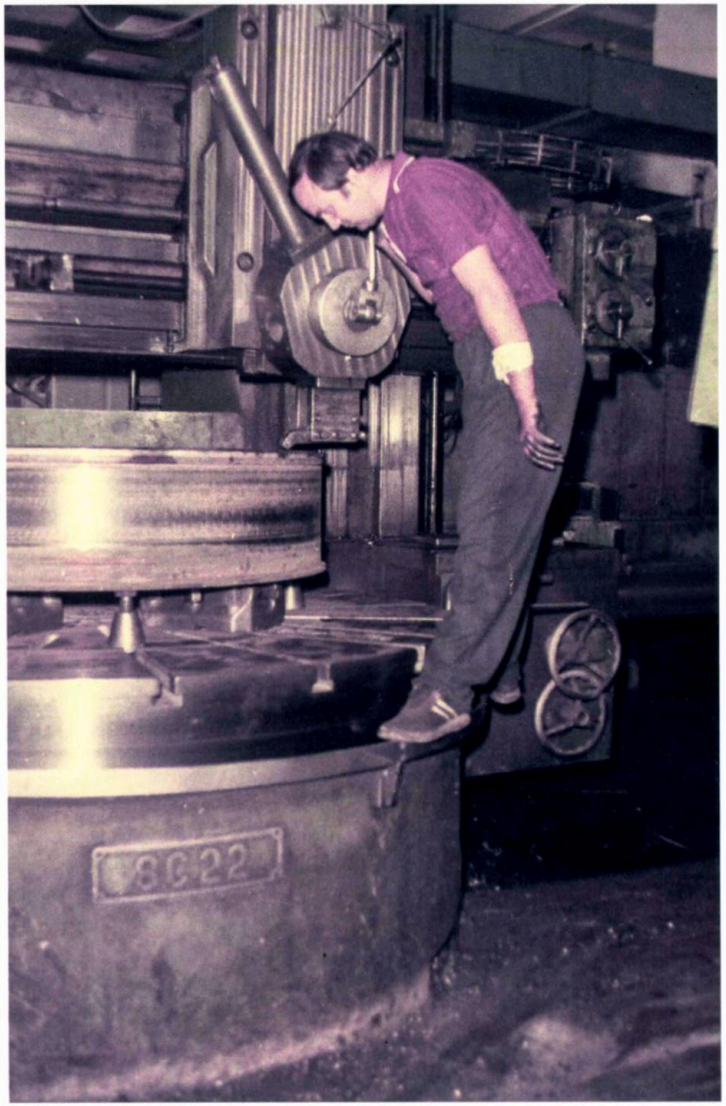

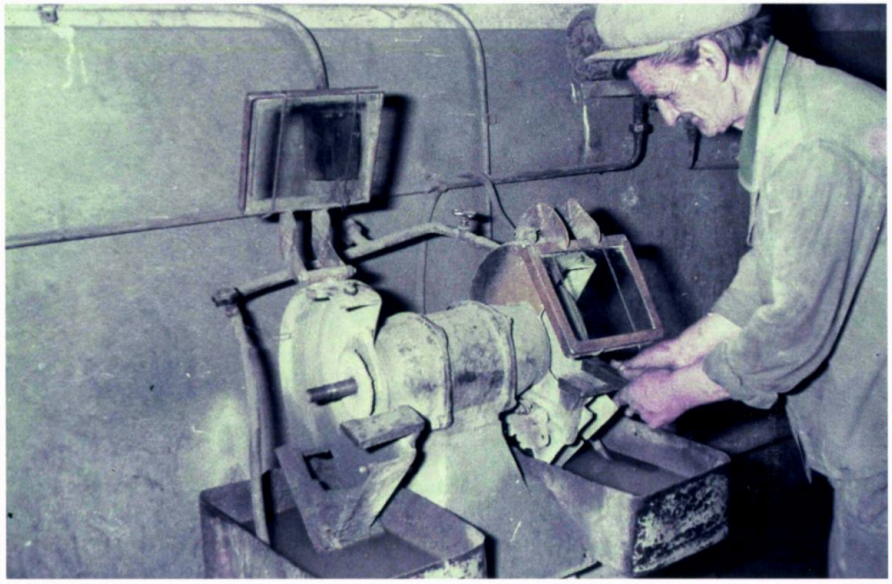

Muzica de protest românească post-'90: de la sarcasm la revoltă

5 min.

O subiectivă trecere în revistă a strigătelor de luptă din muzica românească a ultimilor 30 de ani, de la „Vino, Doamne!", la „Țara te vrea prost" și „o dau în clar cu roșu Montana".

MIHAI TIȚA
text

SADDO
ilustrație

În ultimii 30 de ani ai extremelor unei democrații naive (sărăcie *vs.* consum), colecția de cântece cu nuanțe socio-politice e una destul de modestă, fie că vorbim despre sarcasmul muzicii rock, fie despre realismul hip-hopului. Ne reamintim câteva dintre cântecele remarcabile de protest postdecembriste, cele atât antisistem, cât și anticapitalism, pentru că România a gustat din toate aromele amărui ale unei țări ex-comuniste care deodată s-a trezit că vrea să trăiască liber, din plin și ieftin.

DINSPRE FOLK ROMANTIC-NAȚIONALIST CĂTRE POSTMODERNISM ANTICAPITALIST & ANTISISTEM

Momentul zero al muzicii de protest postdecembriste e fără îndoială cântecul „Nopți", scos de copilul înstrăinat al Cenaclului Flacăra, **Valeriu Sterian**, în jurul zilelor Revoluției, cântec inclus doi ani mai târziu pe discul *Vino, Doamne!*, primul din noua fază anti-Iliescu a cantautorului.

Dacă imaginile prozaice cu „mame care plâng", „nopți pline de groază" sau „bălți de sânge" pot fi iertate, având în vedere încărcătura emoțională a acelor zile, întrebarea naivă & contradictorie „De ce nu încetați acest cumplit război/De ce vă gândiți numai la voi?" e cel puțin curioasă în cazul lui Sterian, un gingaș naționalist care în trecut cânta ode dedicate „Eroilor noștri" sau despre cum, „din adâncuri, pământul cântă/povestea lui și-a celor care/rămas-au în picioare pentru el". Albumul următor al lui Sterian, *S-a votat Codul Penal*, rămâne ultima „doină" politică a folkului (colegii săi erau oricum preocupați cu „eșarfe în dar" sau „tramvaie trase de cai"). Deși cel mai matur disc al său, e paradoxal cel mai inutil într-o lume a democrației și capitalismului („Condamnați la sclavie/Pe planeta Pușcărie", cum intuiește Sterian), unde oamenii căutau Pepsi și Coca-Cola – socata devenise stânjenitoare.

Societatea noastră devenea așadar mai complicată decât opoziția eroi *vs.* dușmani ai poporului, iar **Holograf**, pe cântecul „Mafia" de pe albumul *Banii vorbesc* scos în 1991, profitau printre primii de noul peisaj abstract, în care puteai spune verde-n față că „Mafia e-n

Pantelimon
ATENTIE
POLITIA

tot și-n toate/Mafia te ajută, poate/Mafia îți dă c-o mână, îți ia cu alta tot ce ai/Mafia, o voce-n noapte,/mafia ascunsă-n șoapte". Tot fățiș acționau și niște adolescenți care își spuneau **Parazitii**, pe albumul de debut din 1995, *Poezii Pentru Pereți*, pe bucata „Haz de necaz": „Avem parlamente de boșorogi/Și hodorogi/Pe sus se așează jegul/Pânza de păianjen, ce decor,/Babacii ăștia nu mai mor".

Cealaltă unealtă: sarcasmul. **Timpuri Noi** pornea în 1992 seria de râsu'-plânsu' cu „Emigrant U.S.A." și discul de debut: „Știi să speli un geam/Sau să mături pe-alei,/Mâine ești milionar/Totul e doar să vrei". Trei ani mai târziu, gașca nonșalantă **Sarmalele Reci**, cu ale lor versuri înțepător nonconformiste scrise de Florin Dumitrescu, scotea discul de debut *Țara te vrea prost*, pe a cărui copertă apărea fotografia unui puști care ține în mână o tamburină și privește dezamăgit spre Casa Poporului (autor: Cosmin Bumbuț). „Ah, ce frumos/Viitorul luminos/Li se-arată celor idioți/Deci fii supus/Față de cel mai sus pus/Nu uita că țara te vrea prost!" e unul dintre refrenele memorabile ale acelor ani de tranziție, în care sărăcia sau educația erau preocupări secundare în societate și în politică – vezi și picantul cântec despre impostură „Blues-ul băiatului sărac". În 1999, aceeași trupă scotea *Răpirea din serai*, album unde găsim încă un cântec despre modesta noastră clasă politică: „Prostia la putere". „Azi prostia e-n Senat/Sindicat și patronat/Azi prostia e-n foaier/Cazinou și minister/Prostul n-are nici un chef/Decât să ne fie șef/Prostul n-are nici un rost/Decât să ne meargă prost".

Prima trupă tânără socio-politic, **Vama Veche**, făcea puntea între Generația X și mileniali, folosind realism de proximitate („Hotel Cișmigiu"), liberalism pe model american („Hai să emigrăm"), existențialism postmodern („Calul din Marlboro") și neo-hipioteală („Vama Veche", imnul unei generații de adolescenți care dădeau buzna cu zâmbetul pe buze pe ușa unui deceniu incitant cu noi tehnologii, Uniunea Europeană, facultăți private și supermarketuri).

Zona metal (Luna Amară, Implant pentru Refuz ș.a.) vira către teribilism, iar rockul alternativ fie către metafizica & escapismul unei subțiri & imaginate clase de mijloc care nu-și găsește *sensul* în economia de piață (Omul cu Șobolani, Vița de Vie, Coma ș.a.), fie către mimarea muzicii din Vest și iluzia unui succes peste hotare, pe o piață, după toate aparențele, liberă.

O LUME MINUNATĂ, ÎN CARE VEȚI GĂSI NUMAI BĂIEȚI DE CARTIER

La cumpăna dintre milenii, când muzica pop (fie ea Europop sau manele) își trăia punctul *star station* culminant și aproape toată industria era preocupată să găsească cea mai bună rimă la „vară", „bairam" sau „dușman", trupele hip-hop, în cea mai lucidă perioadă a lor (ulterior, unii dintre rapperii noștri importanți au virat către excitări ultranaționaliste), livrau șocuri de realism. Cel mai intens single al acelor vremuri e fără îndoială „După blocuri", scos de **BUG Mafia**: „După blocurile gri stăm noi, majoritatea,/sunt mai înalte la șosea să nu se vadă foamea" sau „Șpaga este cea care te scoate din căcat,/un polițist, un procuror, un senator și ai scăpat" sunt doar câteva dintre observațiile aprige ale unei societăți a cărei unice speranțe, așa cum aflăm în strofa următoare, erau evadarea din cartier sau plecatul peste hotare: „Mulți ar vrea să iasă, să scape de după blocuri,/să trăiască liniștiți undeva în alte locuri". Pentru că altfel, nu-i așa?, nicio speranță din lumea politică: „Poate că guvernul te vede curvă, frate,/Din banii care-i faci, dacă-s ai tăi jumate'/Și atunci ce să faci, să supraviețuiești?"

După patru ani de cabinet Năstase, treaba era groasă, iar **Ombladon** și **Raku** mai dădeau o palmă cu „Egali din naștere", vorbind apăsat despre sărăcia care părea să nu se mai termine în țara noastră și pe care discursul *mainstream* o ținea sub preș (să nu uităm că și mass-media românească trăia epoca de glorie a revistelor *glossy*, spre exemplu): „9 din 10 copii, 9 din 10 femei, 9 din 10 bărbați, 9 din 10 români fură de foame" atrăgea atenția Ombladon, iar Raku termina cu unul dintre versurile memorabile ale hip-hopului mioritic: „Banul sapă o groapă în care viermii se adapă din sângele fratelui fratelui prefăcut în apă".

În același 2004, **Morometzii** preconizau și ei protestele ce aveau să vină (SMURD *vs.* Emil Boc, Roșia Montană, Colectiv, #rezist), oferind, involuntar, unul dintre mesajele-cheie ale pancartelor din stradă: „România, trezește-te", unul populist, care mai degrabă încărca cu responsabilitate individul, nu clasa politică, individ care trebuie să se ridice (!?) și să fie schimbarea. Sloganul care trata partidele politice ca fiind „aceeași mizerie", din timpul protestelor împotriva proiectului minier de la Roșia Montană, avea să ardă repejor, lăsând loc tentației apartenenței politice, unul dintre motivele pentru care muzica de protest imparțială avea să dispară: muzicianul care *face* politică, un reflex mai vechi de-al nostru.

De aceea, cercul dinspre postmodernism sarcastic către „poezia de stradă" s-a închis cu „În clar cu roșu Montana", cântecul lui **Norzeatic** din 2013, ultimul de protest autentic de la noi: „Nu contează cine-i în Guvern sau președinte/Că dacă ai bani îți faci o lege să te reprezinte/Dar e o lege și nimeni nu poa' s-o nege/Om cu om se-nțelege, seamănă și culege".

Scanează cu telefonul ca să asculți *playlist*-ul de protest.

Mihai Tița. Îi plac filmele turcești & japoneze. Orașul după ploaie. Dylan, Jobim, Salam.

Saddo face picturi murale din Sibiu până-n Bangkok, iar pentru cele mai recente proiecte ale sale a desenat femei puternice și hip-hopperi cu *swag*. saddo.ro

Diapozitivele din Faur

Toamna asta am făcut o plimbare la Faur cu fotografa Ioana Cîrlig, coautoarea proiectului *Post Industrial Stories*. Am vrut să vedem halele și cât de mult au înghițit buruienile fostul spațiu industrial. Am descoperit că tatăl Ioanei, fost contabil la Faur, lucrase chiar în clădirea unde m-am angajat eu la *call center*, la distanță de câteva decenii. Tot aici, printre multele depozite, se află și tipografia în care a fost tipărită revista pe care o citești acum.

◀ p. 157

Un muzician autodidact de 21 de ani face *soundtrack*-ul unei generații. Angoasă, *grunge* & manele.

IONUȚ DULĂMIȚĂ
text

HORAȚIU ȘOVĂIALĂ
fotografii

Talentatul Thomas Höfer

10 min.

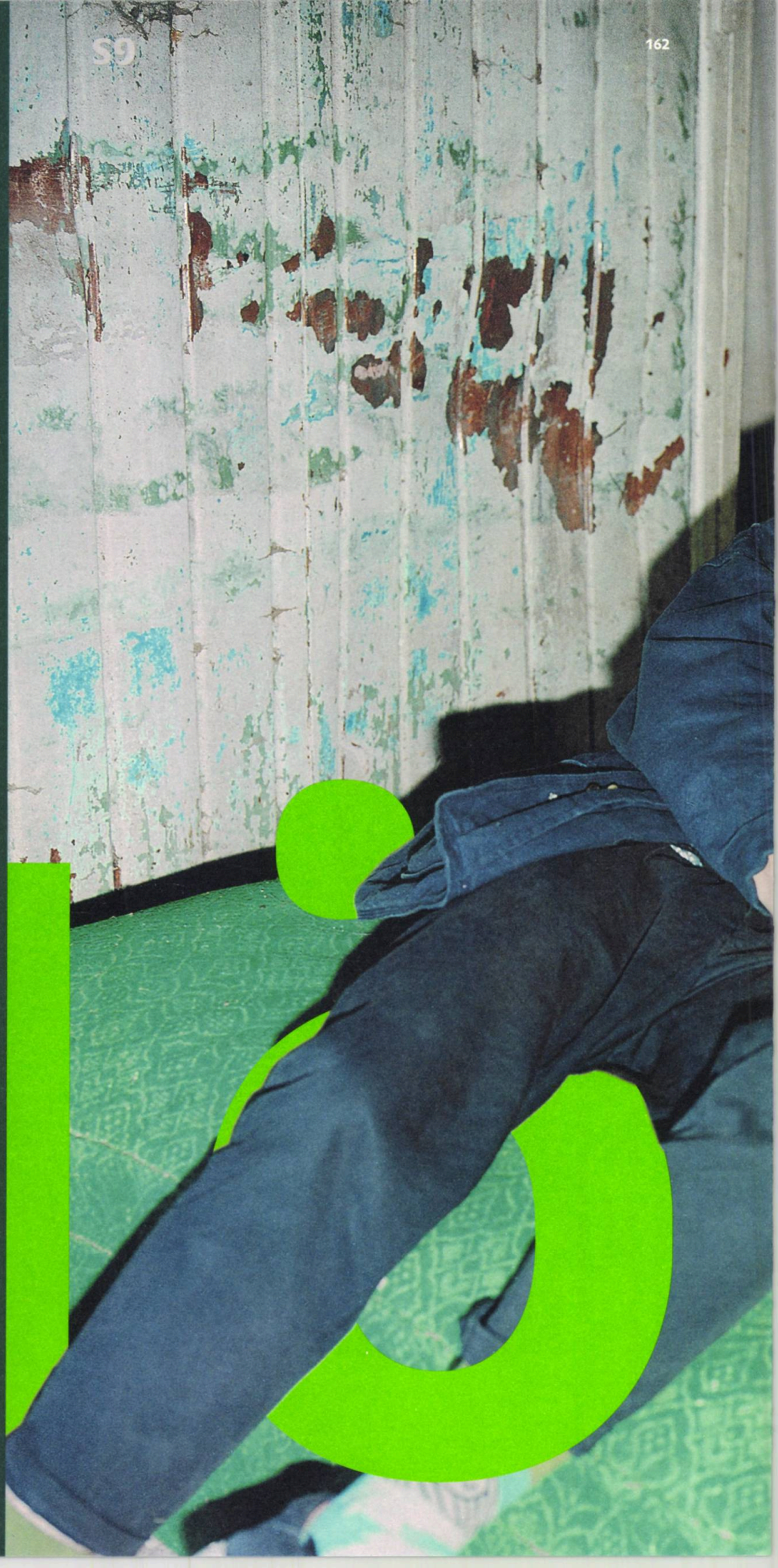

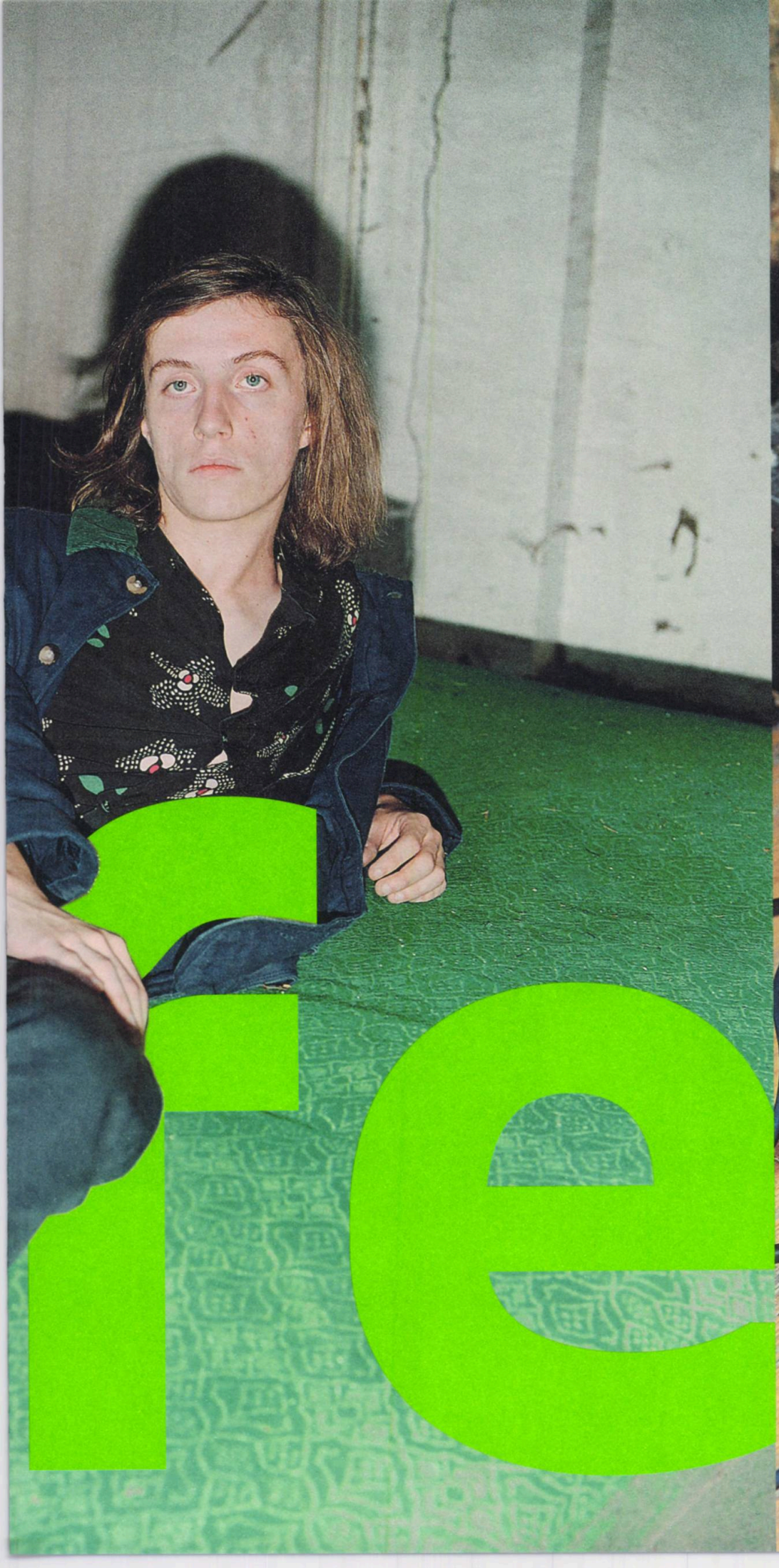

Una dintre primele mele piese s-a numit „And Feel Depressed". Era o perioadă în care aveam supărările mele, eram mai închis. Avea legătură și cu școala, unde eram văzut ca un ciudat, ca un *outsider*.

„Sfârșitul e aproape/L-aștept în fiecare noapte/
Și nu mai simt nimica/O să se termine și frica."
Versurile astea se agață de tine după ce asculți piesa „Sfârșit" a lui Thomas Höfer. Un tip de 21 de ani, înalt și subțire, din București, care are ceva din *look*-ul sedat-melancolic al lui Kurt Cobain. Îl poți auzi cântând la chitară și voce alături de Impex, o trupă eclectică ce îmbină stiluri muzicale din Est & Vest, cum o numește *frontman*-ul Andrei Dinescu, sau la petreceri underground, cu proiectul lui solo „Inana". Piesele sale sunt simple și melodioase, cu infuzii de tristețe & anxietate. Au multe influențe, de la *grunge* și *trap* la manele, și răzbat din ele frământările unui tânăr care nu și-a găsit încă locul.

Thomas este un artist autodidact. A făcut muzică de mic cu ce-a avut la îndemână. L-a influențat și tatăl său, muzicianul Hanno Höfer de la Nightlosers, deși nu au petrecut prea mult timp împreună. Thomas crede că se poate exprima doar prin muzică. A învățat pictură și grafică la Liceul „Tonitza" din București, dar nu i-au plăcut. „Era prea *messy* pictura, cu vopsea, cu culori", spune el. „La muzică e totul curat și implică altfel de dezastru." A făcut și trei luni de Foto-Video la Universitatea de Arte, dar a renunțat și la asta, nu era ce-i trebuia. Acum vrea să dea din nou la facultate, dar nu știe încă unde. Cert e c-o să-și scoată în curând primul album. Am vorbit despre muzica lui și despre angoasa care se împrăștie din ea.

„AND FEEL DEPRESSED"

Când eram mic, îmi plăcea să ascult muzică, mă încânta. Ai mei fiind divorțați, am locuit cu mama, care avea multe CD-uri, rock și pop. Mai vorbeam și cu tatăl meu despre muzică. Nu am învățat să cânt de la el. Călătorea mult și ne vedeam rar. Dar faptul că e muzician clar m-a influențat. Nightlosers a fost una dintre primele trupe de la noi care au amestecat muzica lăutărească cu genuri muzicale vestice. Am ajuns să fac și eu asta cu colegii mei de trupă.

La cinci ani, mama m-a dus să învăț pian la Școala de Muzică „Ion Voicu". Am făcut cam un an. Eram foarte agitat, nu puteam să mă concentrez, așa că am renunțat. Apoi l-am cunoscut, prin niște prieteni de familie, pe Andrei Dinescu [fiul poetului Mircea Dinescu]. Eu aveam nouă ani, el, 21. Ne-a invitat pe mine și pe mama la Cetate, la casa părinților lui. A mai adus și alți oameni cu el, care aveau câteva instrumente. În timp ce cântau la ele, simțeam că aș vrea și eu să mă bag acolo, să cânt cu ei, dar nu învățasem destul pian. Era un sentiment frustrant.

Aveam înclinație spre rock, așa că am vrut să mă apuc de chitară. Mama m-a dus tot la Casa Voicu, să învăț chitară clasică. Am făcut tot așa, cam un an. Am ajuns să cânt chestii complexe, dar nu știam niciun acord zdranga-zdranga, cum îmi plăcea mie. Îmi doream să cânt rock, poate să și compun. Voiam să fiu mai artist, iar mediul ăla nu-mi permitea. Am renunțat și am început să învăț singur zdranga-zdranga, la chitara mea clasică, când aveam vreo zece ani. Învățam piese simple, de pe YouTube. Îmi plăcea mult *grunge*-ul – Nirvana și Alice in Chains, îmi plăcea și Sonic Youth, care erau post-no wave, mi-au plăcut și Marilyn Manson și Linkin Park – când erau mai *dark*. Îmi plăcea muzica mai nervoasă, mai apăsată, cu elemente *dark* și *emo*.

Una dintre primele mele piese s-a numit „And Feel Depressed". Era o perioadă în care aveam supărările mele, eram mai închis. Avea legătură și cu școala, unde eram văzut ca un ciudat, ca un *outsider*. Mama lucra în modă și îmi plăcea să mă îmbrac mai colorat, țin minte că la un moment dat aveam niște pantaloni roz. Era chestia asta cu identitatea: ești fată, ești băiat, ești gay? – mi-am luat multe din astea la școală, având părul lung și fiind mai efeminat. Am fost și *bullied*.

„JOE'S DOOM"

Într-o zi, am luat patru acorduri la chitară și mi-am dat seama că pot să și compun ceva foarte simplu. Mă atrăgea mult ideea asta. Am făcut prima mea piesă, „Joe's Doom", cu versuri în engleză, foarte ciudate, n-aveau niciun sens. Era într-o vară și am petrecut mult timp în casă. Aveam o cameră foto-video mică, cu care m-am înregistrat cântând la chitară și cu vocea. Apoi m-am filmat prin casă și printr-o curticică a blocului unde stăteam. M-am jucat peste ce am filmat cu efectele din „Windows Movie Maker" – prima versiune, cea mai primitivă – și am improvizat un videoclip, în care purtam un tricou cu Nirvana. Acel video e o dovadă că poți să scoți ceva din aproape nimic. L-am postat pe primul meu cont de YouTube, Whatever. Andrei Dinescu, cu care nu mai vorbisem de la Cetate, l-a găsit întâmplător. M-a recunoscut și mi-a lăsat un comentariu în care spunea că i-a plăcut. Am reluat legătura și m-a invitat în studioul lui, unde i-am cunoscut pe Horațiu și pe Piti, colegii mei de trupă de azi. Tata mi-a luat prima chitară electrică și un amplificator, care avea distors și *overdrive*. Compuneam piese de câteva acorduri și mergeam cu ele la studio. Am și înregistrat două acolo: eu la chitară-voce, Piti la tobe și ceilalți la bas și la clape. Erau *grunge*. Una se numea „Hate on Me" și era pe angoasă, pe melancolie.

Le-am cântat la lansarea primei compilații *Future Nuggets*, în vechiul Control. Am cântat în deschidere. Era ziua mea, făceam 13 ani. A fost prima dată când am cântat piesele mele pe o scenă și când am cântat cu vocea, alături de oamenii cu care lucrez azi. Ei au fost în diferite proiecte în care au amestecat stiluri muzicale vestice cu manele. Când eram mic, eram destul de *hater* în privința manelelor. Toată lumea din jur vorbea urât despre ele, era la modă să le urăști. Nu-mi dădeam seama că era și un rasism ascuns. Pe-atunci, Andrei, Horațiu, Piti și Ion explorau această lume muzicală și o amestecau cu alte stiluri; așa a ieșit Steaua de Mare. Ei mi-au deschis mintea spre manele. A contat și faptul că locuiam pe o stradă – Strada Vaselor – unde erau mulți romi, cu care m-am împrietenit. Am început să ascult și să-mi placă.

Într-o zi, Andrei m-a întrebat dacă pot să țin un ritm la chitară și a început să bată în măsura 9/8. Mi-a dat *glitch* complet. Nu există la noi, îl folosesc orchestrele bulgărești care cântă manele. Manelele pop de la noi, pe care le cântă Florin Salam sau Adi Minune, sunt în 4/4. A fost un *challenge*. L-am descoperit pe YouTube pe Amza, un super-clăpar bulgar, am început să prind *groove*-ul ăsta și am scris o piesă pe care o cântăm la toate concertele Impex. Se numește „Babel" și este *grunge*, doar că e pe ritmul ăsta de 9/8. Așa am început să cânt cu Impex. După Steaua de Mare, Andrei, Horațiu și Piti au continuat să cânte sub acest nume.

„INANA"

După primul meu concert din Control, am continuat să fac muzică singur, cu ce aveam prin casă. Neavând microfon, înregistram voce, chitară sau ukulele cu microfonul de la căști sau direct cu telefonul. Apoi foloseam Audacity, un *soft* unde băgam multe efecte de distors, și FL Studio, cel mai folosit *soft* din lumea *trap*, unde făceam clape și alte chestii în afară de chitară. În 2015, am zis să-mi găsesc un nume de artist și să-mi fac o pagină nouă unde să-mi urc muzica. Am numit-o Inana. Vine de la o zeitate sumeriană supremă – a luminii, a iubirii, are mai multe atribuiri. Din concertele Impex am strâns bani și mi-am cumpărat o chitară, niște monitoare ieftine și un microfon. Încă am un *set-up* sărac. De când există „Inana", mi-am luat inspirația din multe stiluri muzicale. De exemplu, la „Pajura Aurora" m-am inspirat din zona *turkish rock* din anii '70, cu chitara aia mai funk, și am pus o orgă de biserică pe fundal. La „Fără condoleanțe", m-a inspirat trupa de *grunge* Codeine din anii '90, care cântă cu foarte puține bătăi pe minut. Apoi sunt piesele mai *trap*, ca „Sfârșit" și „În zadar". Nu mi-a plăcut *trap*-ul până când am descoperit zona de *emo trap*, cu care am rezonat. Cântau despre durere, despre dragoste, despre anxietate. Îmi plăcea și cum sună instrumental – *riff*-uri de *grunge* cu *beat*-uri moderne –, a fost o poartă spre tot *trap*-ul. A început să-mi placă mult, mi se pare o muzică contemporană în adevăratul sens al cuvântului. E o cultură mult influențată de consumul drogurilor și rezultatul e unul aparte.

Am descoperit și artiști care, deși păstrează multe elemente din stilul ăsta, o fac într-un mod mai ciudat și experimental. Sunt multe metode de a te juca. Pe piesa „În zadar", de exemplu, am băgat tot felul de nebunii și solistică de manele. În muzica mea există și elementul manelelor și am vrut să fie clar că nu este nimic ironic, deși unii au interpretat asta ca fiind ironic. Mi se pare că ironia legată de manele sau de muzica depresivă este blasfemie.

„ÎN ZADAR"

Îmi plac piesele simple. Am multe în care se repetă aceleași trei–patru acorduri, aceeași armonie, nu se schimbă nimic. Ca în pop și *grunge*. Piesa este mai scurtă, mai concentrată, devine ideea în sine. Uneori încep de la un *beat*, alteori de la un *riff* de chitară sau de la o voce pe care o aud în cap. La mine, vocea interioară este, de multe ori, muzică. Mi se întâmplă să merg pe stradă și să îmi vină brusc în minte o melodie, o armonie care îmi place foarte mult și atunci, neștiind

GRUNGE = subgen al rockului alternativ, născut la mijlocul anilor '80 în Seattle și inspirat de punk, heavy metal sau noise; semne distinctive: chitări distorsionate, voci mormăite & grave, versuri introspective și ironice despre alienare, angoasă, lipsă de încredere în sine etc.

NO WAVE = stil muzical avangardist apărut spre sfârșitul anilor '70 în New York, ca reacție la punkul care recicla clișee rock & roll; semne distinctive: elemente de noise, dezacorduri și atonalitate, inspirații de free jazz și funk, o viziune nihilistă și sfidătoare asupra lumii.

Unul dintre motivele din spatele melancoliei, angoasei în muzica mea este teama de eșec, ideea că n-am reușit să fac ceva prin care să mă simt măcar puțin împlinit, chiar dacă sunt tânăr și știu că am destul timp să fac ceva.

EMO = stil muzical desprins din mișcarea hardcore punk apărută în Washington, DC, la mijlocul anilor '80; semne distinctive: chitări punky, structuri muzicale neobișnuite și schimbări de ritm dinamice, versuri afective și confesive pe teme ca iubire & suferință în dragoste, durere interioară, ură de sine, gânduri de suicid etc.

s-o scriu pe partitură, ori mă duc și o cânt dacă sunt aproape de casă, ori încerc să o cânt în telefon, s-o înregistrez, ori o țin minte, ori se pierde. Mi s-a întâmplat să țin minte. Așa am făcut piesa „Armageddon": într-o zi, fiind trist și lipsit de perspectivă, am auzit linia aia în cap. După două luni, încă o țineam minte. Am dezvoltat-o și am scris și versuri.

Uneori, scriu versuri pop sau versuri pe care le gândesc fonetic, doar ca să sune bine. Alteori scriu *nonsense*, alteori am niște stări naspa și sunt sincer. Stările naspa sunt cauzate de melancolie, anxietate, lipsă de perspectivă. E o stare generală, perpetuă, pe care o am de când eram mic și care nu-și avea rădăcinile în ceva concret. Ulterior, au apărut și motive mai clare de suferință. Am avut probleme de familie, pe care nu vreau să le detaliez și care s-au suprapus cu cele de integrare de la școală. Au fost și câteva episoade cu prietenii care m-au deprimat foarte tare și m-au făcut să mă închid, am devenit foarte singur. Atunci, o perioadă lungă, pentru că mă simțeam super-anxios și disperat, mă plimbam în fiecare zi pe străzile orașului și petreceam mult timp prin parcuri, ascultând muzică în căști.

Unul dintre motivele din spatele melancoliei, angoasei în muzica mea este teama de eșec, ideea că n-am reușit să fac ceva prin care să mă simt măcar puțin împlinit, chiar dacă sunt tânăr și știu că am destul timp să fac ceva. Deseori, simt că nu îmi mai place nimic, că nu mă mai interesează nimic; totul e în zadar, în derizoriu, parcă trăiesc de pe o zi pe alta și nu găsesc niciun sens. Uneori, simt că am niște demoni în creier care mă bântuie și îmi bruiază orice fel de gând. Stările astea apar și fără motiv. E o tensiune care trece, revine, e în valuri.

Poate are legătură și cu locul ăsta, nu mă regăsesc neapărat aici, în mediul în care mă aflu. Mi se pare că e un drum al viselor spulberate, la felul cum s-au aliniat planetele pentru mine în acest loc. Poate că dacă aș lua niște decizii mai clare în privința viitorului meu, dacă aș pleca undeva, ar fi mai bine. Vreau să fiu mai viu, să mă bucur mai mult de viață, de tot ce înseamnă ea. De un lucru sunt însă sigur: îmi place muzica, e singurul lucru productiv.

„SFÂRȘIT"

Mi-am dat seama că, în loc să mă plâng tot timpul și să fiu poate *a pain in the ass* pentru ceilalți, mai bine mă exprim prin muzică. M-a ajutat mult terapia prin muzică și văd că îi ajută și pe alții. Piesa „Sfârșit", de exemplu, are versuri simple, ușor de reținut, și oamenii au rezonat cu ele, chiar dacă sunt extreme. Unii mi-au zis că s-au trezit cu piesa în cap, cineva mi-a spus că o asculta după un moment nefericit în familie. Versurile au legătură cu starea mea, mi se pare cea mai sinceră formă de exprimare. Chiar dacă în piese apare mult eu, eu, eu – sunt un individ cu probleme, trist –, oamenii rezonează cu ele și atunci înseamnă că funcționează.

Mă gândesc să fac și piese cu versuri mai sociale. Cred că „Iarna" e singura cu versuri mai sociale de până acum. Sunt versuri legate de identitatea de gen, în care vorbește *alter ego*-ul feminin: „Fiindcă ea-i băiat, greu de învățat". În general, pledez pentru o lume lipsită de ură. Știu că e greu să schimbi mentalitatea tuturor, dar până atunci, probleme ca rasismul sau misoginismul sau ura de clasă ar putea să nu mai existe măcar la nivel instituțional. Eu nu sunt activist și nu vreau să par superficial, dar sunt atent la oamenii defavorizați, îmi pasă de ei. Mă enervează atitudinea multora față de aceste probleme, inclusiv a ăstora cu lupta anticorupție. Corupția nu e singura sursă a problemelor pe care le avem.

TRAP = stil muzical desprins din hip-hop la sfârșitul anilor '90 în sudul Statelor Unite, care a combinat muzica crunk – realizată cu instrumentul electronic pentru tobă și percuție Roland TR-808 – cu diferite sintetizatoare pentru a crea un sound specific; semne distinctive: ritmuri sincopate, ambianță melancolică și dark, voci sumbre care cântă despre droguri, sărăcie, violență, angoasă, depresie, suferință.

Ionuț Dulămiță. Reporter & pictor. Stă în Drumul Taberei.

Horațiu Șovăială. Fotograf. A adunat de prin târguri, timp de câțiva ani, diapozitive realizate în anii '60–'70 în România.

B *Hypertext* a apărut în 1967. Descrie un text care conține *link*-uri accesibile la un *click* distanță.

18

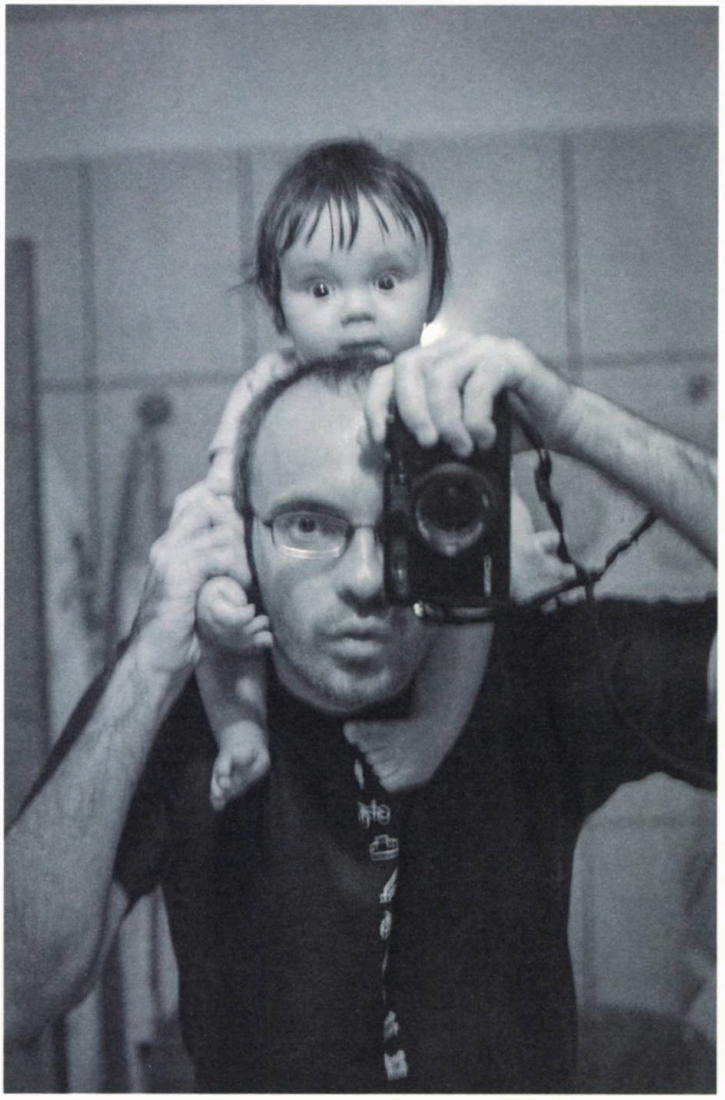

2002, Matei are câteva luni.

1 min.

Am vrut să văd cum crește Matei și cum îmbătrânesc eu – așa a început proiectul acesta. Pe măsură ce a trecut timpul, am început să mă îndepărtez tot mai mult de oglindă ca să încăpem amândoi în fotografie. Pariul este la ce vârstă n-o să-l mai pot ține, pentru că în fiecare an, după ce publicam fotografia cu Matei, prietenii mei îmi ziceau: „În curând o să te țină el în cârcă".

2018, Matei are 17 ani.

Cosmin Bumbuț. Trăiește într-un *motorhome* și face poze. Sau invers.
Îl găsești pe teleleu.eu.

Expoziția *18* poate fi văzută la Rezidența BRD Scena9 (I.L. Caragiale 32, București), de luni, 9 decembrie 2019, până la finalul lui ianuarie 2020.

COSMIN BUMBUȚ
text și foto

S9

A

T

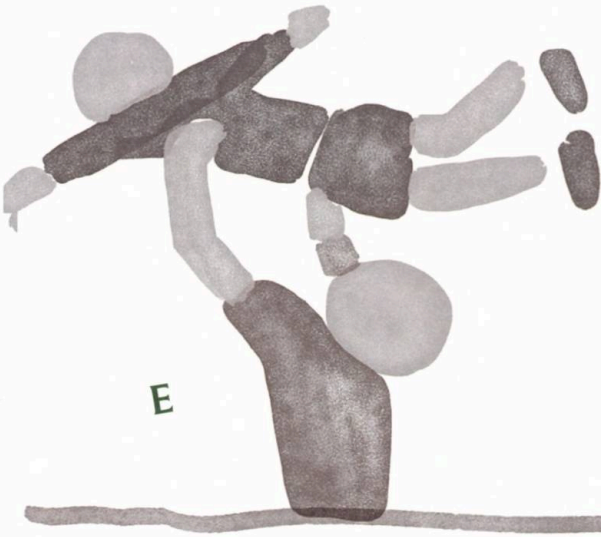

E

ALEXANDRU LAZĂR
ilustrație

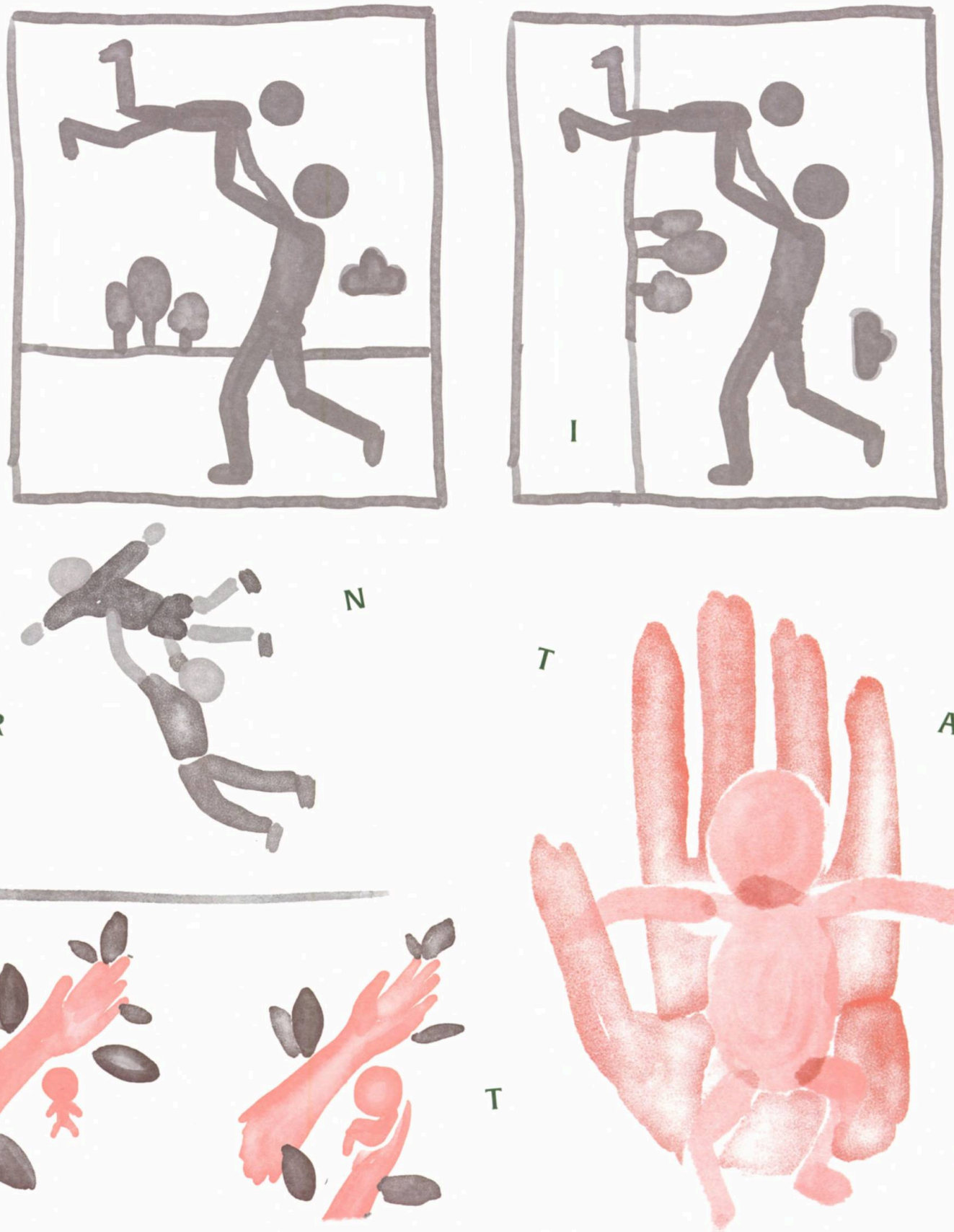

Alexandru Lazăr e ilustrator și are doi copii. L-am rugat să ne deseneze ce înseamnă să fii tată. Îl găsești pe sasalazar.com.

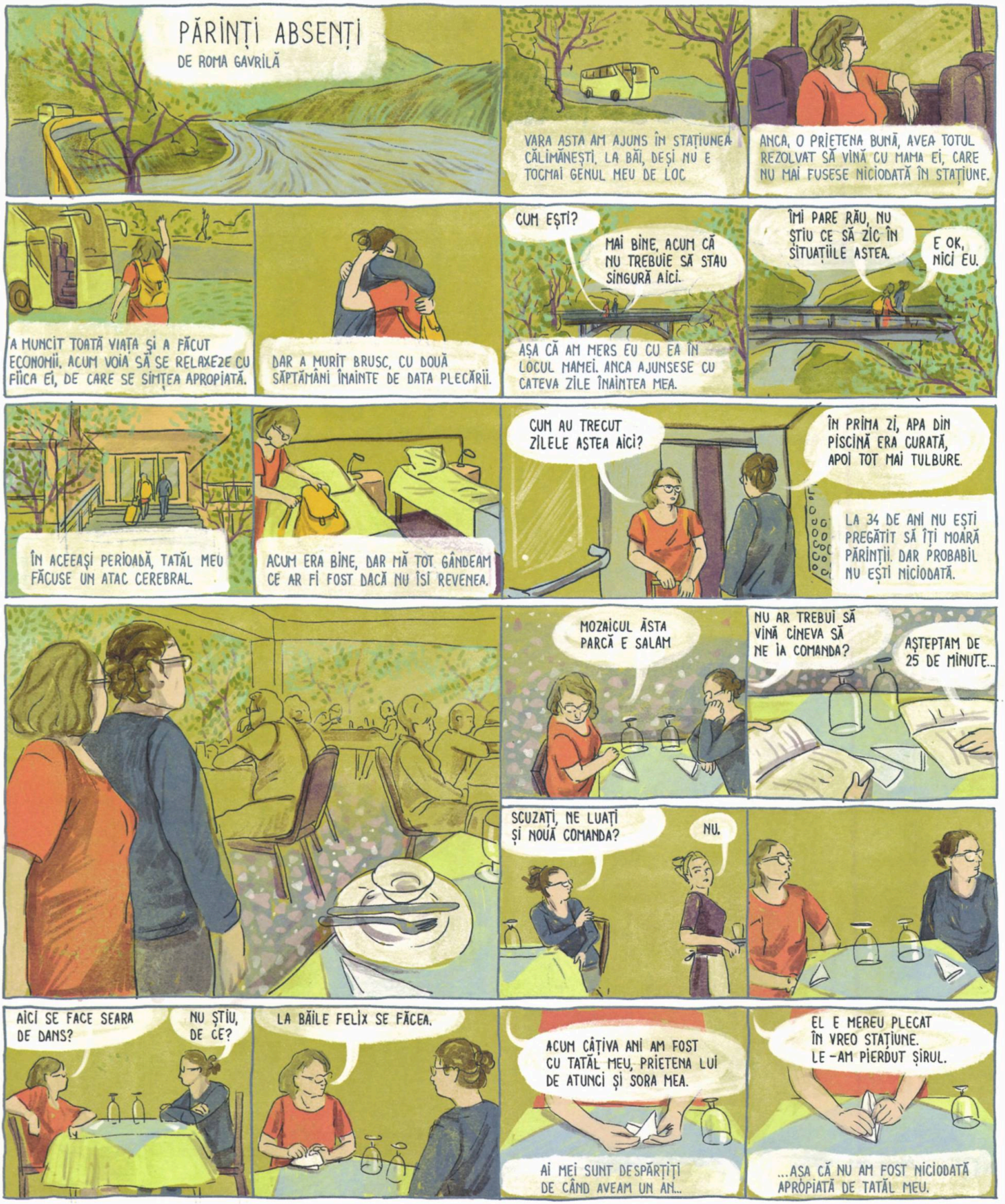
PĂRINȚI ABSENȚI
DE ROMA GAVRILĂ
VARA ASTA AM AJUNS ÎN STAȚIUNEA CĂLIMĂNEȘTI, LA BĂI, DEȘI NU E TOCMAI GENUL MEU DE LOC
ANCA, O PRIETENA BUNĂ, AVEA TOTUL REZOLVAT SĂ VINĂ CU MAMA EI, CARE NU MAI FUSESE NICIODATĂ ÎN STAȚIUNE.
A MUNCIT TOATĂ VIAȚA ȘI A FĂCUT ECONOMII. ACUM VOIA SĂ SE RELAXEZE CU FIICA EI, DE CARE SE SIMȚEA APROPIATĂ.
DAR A MURIT BRUSC, CU DOUĂ SĂPTĂMÂNI ÎNAINTE DE DATA PLECĂRII.
CUM EȘTI?
MAI BINE, ACUM CĂ NU TREBUIE SĂ STAU SINGURĂ AICI.
ÎMI PARE RĂU, NU ȘTIU CE SĂ ZIC ÎN SITUAȚIILE ASTEA.
E OK, NICI EU.
AȘA CĂ AM MERS EU CU EA ÎN LOCUL MAMEI. ANCA AJUNSESE CU CATEVA ZILE ÎNAINTEA MEA.
ÎN ACEEAȘI PERIOADĂ, TATĂL MEU FĂCUSE UN ATAC CEREBRAL.
ACUM ERA BINE, DAR MĂ TOT GÂNDEAM CE AR FI FOST DACĂ NU ȘI REVENEA.
CUM AU TRECUT ZILELE ASTEA AICI?
ÎN PRIMA ZI, APA DIN PISCINĂ ERA CURATĂ, APOI TOT MAI TULBURE.
LA 34 DE ANI NU EȘTI PREGĂTIT SĂ ÎȚI MOARĂ PĂRINȚII. DAR PROBABIL NU EȘTI NICIODATĂ.
MOZAICUL ĂSTA PARCĂ E SALAM
NU AR TREBUI SĂ VINĂ CINEVA SĂ NE IA COMANDA?
AȘTEPTAM DE 25 DE MINUTE...
SCUZAȚI, NE LUAȚI ȘI NOUĂ COMANDA?
NU.
AICI SE FACE SEARA DE DANS?
NU ȘTIU, DE CE?
LA BĂILE FELIX SE FĂCEA.
ACUM CÂȚIVA ANI AM FOST CU TATĂL MEU, PRIETENA LUI DE ATUNCI ȘI SORA MEA.
AI MEI SUNT DESPĂRȚIȚI DE CÂND AVEAM UN AN...
EL E MEREU PLECAT ÎN VREO STAȚIUNE. LE-AM PIERDUT ȘIRUL.
...AȘA CĂ NU AM FOST NICIODATĂ APROPIATĂ DE TATĂL MEU.

Roma Gavrilă desenează, face colaje și ilustrații, din când în când și bandă desenată. Nu crede în categorii.

SORINA VAZELINA

JIVCO BLAGOE, DIN CENAD.
ȘI REMSING O FOST OMAMA
BUNA LU' TICU, DIN ALSACIA.
MAMA LU' MAMĂ-MEA O FOST...
MICLEA ELENA născută Blagoe
ȘI EVREI AM AVUT LA TIMIȘOARA
DA-N FAMILIE-AM AVUT DOAR SÂRBI ȘI NEMȚI.
IO SLUJESC ÎN POMELNIC PĂ TOȚI!
...SPUN..
AM VRUT SĂ MĂ DUC LA HÂRLĂU,
TATA LU'TICU-I ÎNGROPAT ACOLO,
AM ȘI POZE CU MONUMENTU'...
ȘI OFIȚERI DE JUR ÎMPREJUR ÎN UNIFORME FRANCEZE.
BUUUM
DA' EL N-O MURIT ÎMPUȘCAT, DE TIFOS PARCĂ,..
VICTORIEE
URAAA!
LIBERTATEE
ÎNAINTE DE ELIBERARE.
TICU SEMĂNA COMPLET CU TAT-SU...
O RĂMAS ORFAN LA 7 ANI ȘI ...
MĂI!
IO ȘTIU TOT!
EUROPA LIBERĂ,
VOCEA AMERICII!
CĂ S-O DISCUTAT ÎN CASĂ. OOO!!!
ACTUL OFICIAL DE ACUZARE.
UNIREA
TICU CU DOMNU' IOȚCU, CARE ERA ARHITECT, CU ĂLA ...
FRANYÓ ZOLTAN,
SCRIITORU' MAGHIAR CARE ARE BUSTU'ACOLO, ȘI MEDICU'..

* UN MEMBRU AL PARTIDULUI COMUNIST ERA CHIRIAȘ.

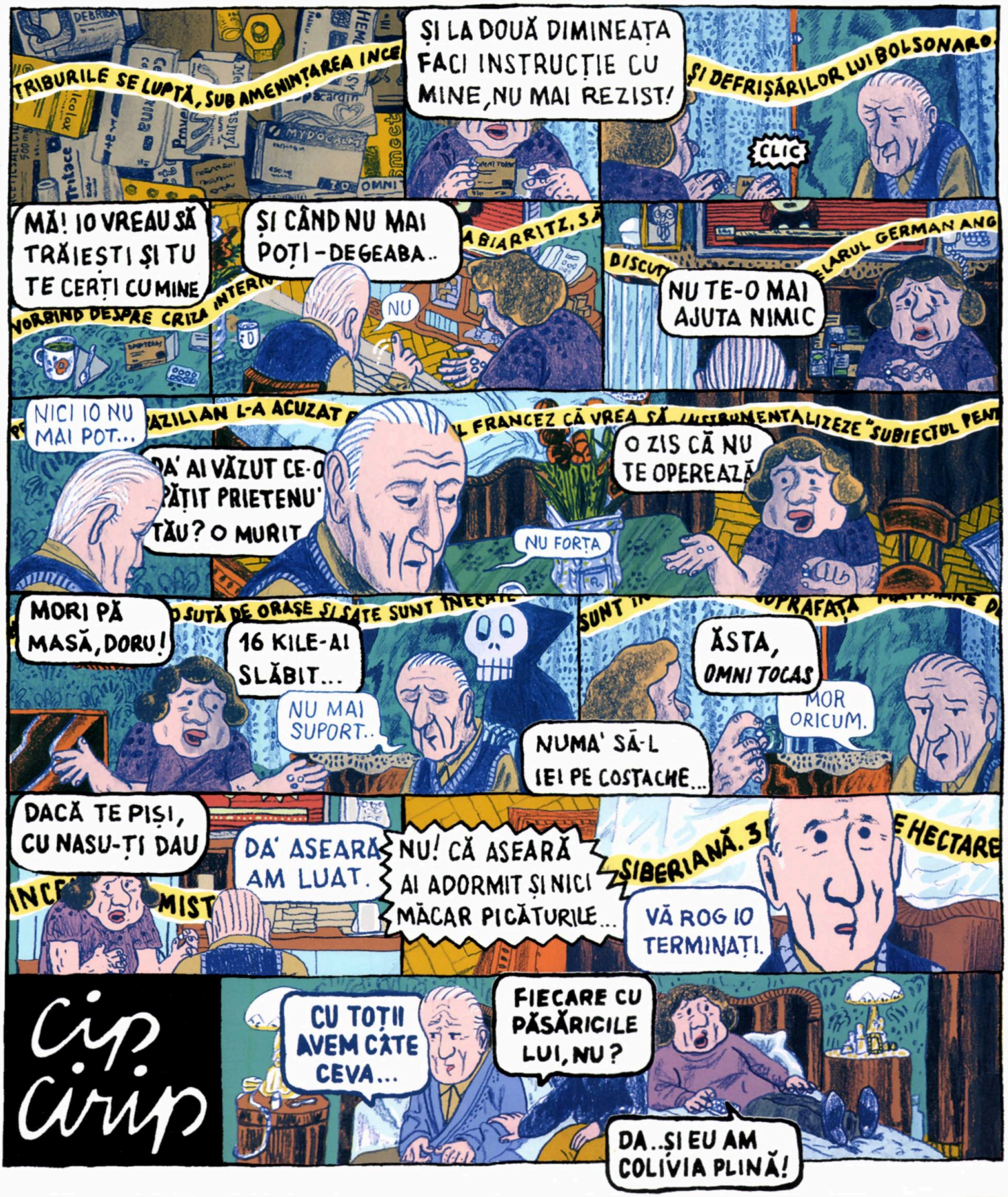

Sorina Vazelina. E una jumătate designer grafic, un sfert ilustratoare și o pătrime autoare de benzi desenate.

Ai ajuns mai rău ca o pasăre

29 min.

Cum s-au schimbat în ultima jumătate de secol căile prin care românii au plecat din țară, de la înotatul între hotare, în bătaia armelor, până la zborul *low cost* spre orice colț al lumii? Am întrebat șapte emigranți, din anii '70 și până acum.

VENERA DIMULESCU
text

ALEX HORGHIDAN
ilustrații

În 2019, peste o mie de emigranți și refugiați s-au înecat în adâncurile Mării Mediterane. Poveștile în cifre ale morților, înroșite în presa internațională, sunt și mai cumplite când le privești detaliile: o femeie a fost înghițită de apă cu brațele făcute scut în jurul copilului său, un băiat a fost sfârtecat cu cuțitul, iar o mamă a murit într-un incendiu în Moria, lagărul pentru refugiați din Grecia. În timpul ăsta, conducătorii statelor-gazdă sunt din ce în ce mai puțin dispuși să-i ajute pe cetățenii lumii care caută un loc în care să se adăpostească de haosul violent de acasă. Președintele SUA, de pildă, a scurtat la jumătate numărul maxim de refugiați admiși între granițele pe care le administrează. Zilnic, citim știri despre emigranții altora și ne speriem, fără să ne gândim că istoria ne-a pus și pe noi în postura *străinului* care încearcă să-și refacă viața în altă parte, de multe ori, cu prețul propriei vieți. Evenimentele de acum sunt reacții la crize economice și politice care s-au tot repetat în trecutul nostru colectiv. După cel de-Al Doilea Război Mondial, în România, a venit comunismul, iar granițele țării s-au transformat în niște fortărețe păzite cu kalașnikovul. Din 1952, sub conducerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, cei care erau prinși părăsind Republica Populară Română erau considerați prin lege „dușmani de clasă" și erau trimiși la închisoare pe o perioadă cuprinsă între trei și zece ani, după ce plăteau o amendă care pornea de la 4.000 și putea ajunge până la 40.000 de lei. După ce a preluat puterea, Ceaușescu a continuat să-i bage la închisoare. Pedeapsa pentru trecerea sau tentativa de trecere frauduloasă a frontierei îi trimitea după gratii până la trei ani.

Puține se știu despre *frontieriști*, așa cum au rămas în mitologia colectivă românii care își riscau viețile încercând să fugă din țară. Cifrele și evenimentele de la limitele geografice ale României sunt îngropate în arhivele Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității și sunt cercetate, încă, prea puțin. Dar au rămas fragmentele de istorie orală culese de la supraviețuitori, care povestesc cum au fost umiliți, bătuți sau chiar împușcați de grăniceri.

Asta nu a oprit zeci de mii de români să-și riște viața *pe fâșie*, bucata de teren care protejează frontiera. Cei mai mulți au plecat după 1965, în timpul lui Ceaușescu. Jurnalista Marina Constantinoiu, unul dintre puținii oameni de la noi care au studiat fenomenul, spune că în perioada 1969–1989 aproape 100.000 de români au primit azil politic în Occident. Numai în 1989 au fost înregistrate 50.000 de tentative de fugă. Mulți își făceau relații și dădeau bani unor călăuze care aveau, la rândul lor, pile la Miliție și Securitate în Iugoslavia, și le asigurau drumul pe acolo. Alții fugeau singuri și își lăsau în urmă familiile, în speranța că le vor putea aduce cu ei, cândva, peste hotare.

Pentru mulți dintre cei care reușeau să treacă *dincolo*, destinația era, mai întâi, pușcăria de la Padinska Skela, din Belgrad, care avea și rolul de lagăr, un cămin temporar pentru refugiați și azilanți. Acolo era un birou al Națiunilor Unite, care îi proteja prin lege pe fugarii persecutați politic în țările lor. Frontieriștii erau considerați refugiați și primeau azil numai dacă puteau să demonstreze, la un interviu, că sunt persecutați religios, etnic, rasial sau politic. Nu era de-ajuns că vii dintr-un stat totalitar. Nu era de-ajuns că ți-ai riscat viața. Nicu Covaci, liderul formației Phoenix, și-a scos pe ascuns din țară colegii de trupă, Sirineta Borz a trecut granița însărcinată, Andrei Mikla a ajuns la sârbi cu trei gloanțe-n burtă, Fane Garboni a înotat în sacou până în Iugoslavia.

Apoi a venit Revoluția. În Europa de Est, dictaturile comuniste au început să cadă una câte una, iar schimbarea de regim a adus cu ea și mult visata libertate de circulație. După iarna lui 1989, românii nu s-au mai oprit din plecat. Era pentru prima oară în 50 de ani când aveau libertatea de-a ieși din țară fără aprobarea Securității. Însă unele țări occidentale s-au speriat de valul mare de imigranți din fostul bloc comunist și au construit bariere noi. Austria, de pildă, a reintrodus vizele în martie 1990 special pentru cetățenii români. Cu o zi înainte, aproape 7.000 de români s-au strâns într-un șir lung de un kilometru și jumătate la granița dintre Austria și Ungaria ca să prindă ultimele ore fără viză, în timp ce politicienii austrieci vociferau că problemele altor state nu sunt responsabilitatea lor.

Fotograful Remus Țiplea a încercat să emigreze de șapte ori după Revoluție. Auzise de la vecini că poți să-ți cumperi un apartament cu salariul din Germania. Acolo n-a mai ajuns, dar în 1993 a reușit să plece nevăzut de grăniceri la Paris.

În timp ce țările europene sortau imigranții la intrare, Statele Unite ale Americii au transformat *Visul American* într-un joc de noroc. Loteria Vizelor pentru un permis permanent de muncă și ședere în SUA a început în 1995 și continuă și astăzi să premieze în fiecare an 50.000 de cetățeni din lumea întreagă. Familia Ioanei Cojocaru a câștigat loteria asta când ea avea 12 ani, în 2000. Cu un an înainte, vizele eliberate atinseseră numărul maxim admis pentru o țară, adică 3.500. Anul ăsta, au mai plecat cu Loteria Vizelor doar 311 români.

În 2007, am intrat în Uniunea Europeană și am început să simțim că aparținem unui spațiu mai larg decât propria noastră curte din Estul continentului. Când au primit dreptul de a călători fără viză în celelalte state ale Uniunii, peste jumătate de milion de români au emigrat temporar în acel an pentru un salariu mai bun. Cei mai mulți au ales Spania și Italia, iar 2.000 dintre ei și-au încercat norocul în Marea Britanie. Printre ei a fost și Alexandru Fechete, un bărbat rom care a plecat la muncă în Londra de două ori, în 2007 și în 2015. Prima dată, britanicii așteptau apocalipsa hoților români. Apoi, frica de imigranți străini a pregătit încet-încet terenul pentru ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană.

Acum, România e mai mică cu 3,6 milioane de cetățeni. Istoria plecărilor de-acum și din anii comunismului pune în ramă propria noastră libertate: libertatea de a pleca și de a ne întoarce, libertatea de a ocupa, cu corpurile și mințile noastre, un spațiu potrivit nevoilor și viselor pe care le avem. Cu cât privim mai atent în urmă și realizăm ce am riscat pentru ea, cu atât înțelegem că puterea de a ne mișca în lume decide nu numai cine suntem, ci mai ales cine putem deveni.

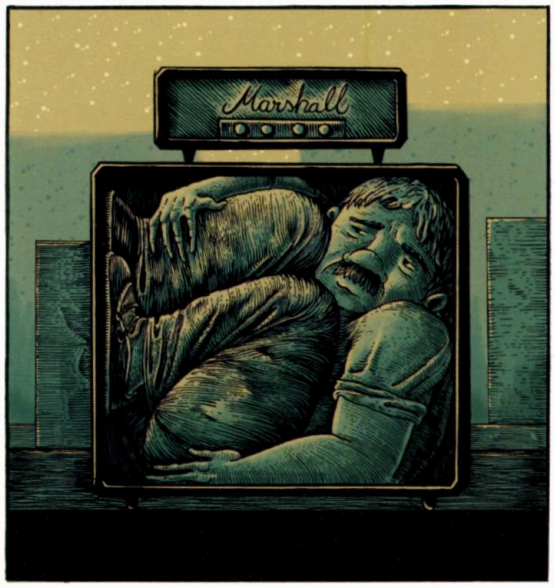

Formația Phoenix, *rock'n'roll*, Germania, trebuie să cântăm

NICU COVACI chitarist
72 de ani

Prima plecare a fost a mea. Voiau să mă bage la pușcărie, vreo două săptămâni m-au frecat la poliție. Noi, fiind interziși, spărgeam stadioanele, iar ei nu știau ce să ne mai facă să ne oprească. Asta a fost în octombrie 1976. M-am dus acasă, am pus mâna pe telefon, aveam o gagică în Amsterdam. I-am spus să vină în România. A venit, ne-am căsătorit imediat, am luat un avion și am plecat. Am primit un pașaport mic, roz, pe el scria: valabil 30 de zile. Pentru că eram căsătorit, am primit permis de ședere. Am stat în Amsterdam jumătate de an. În ianuarie 1977 am cunoscut un neamț care voia să cânte la *keyboard*, la noi. Îmi tot zicea: *Hai în Germania, hai în Germania.* Cu el am pregătit fuga. Aveam bani la vremea aia. Noi câștigam bani și nu știam ce să facem cu ei. Am cumpărat un camion, l-am încărcat cu ajutoare pentru sinistrați, saltele, haine, și am venit înapoi în țară.

Stăteam aproape de graniță. Mă uitam cum zboară păsările și trec granița, știi? Îmi ziceam: *Măi, frate, măi, ai ajuns mai rău ca o pasăre. O pasăre poate să treacă și tu stai aici, ca prostu'.*

RICHARD SCHMIDT frontierist sas

El a stat la volan cât timp s-a petrecut tot circul. Avea hârtii de neamț, n-avea nimeni treabă cu el. În România venise cutremurul. M-am dus la Timișoara, i-am luat pe băieți, am organizat un turneu cu șase–șapte concerte. Le-am zis să vină să le dau banii pentru turneu, că plec cu instalația de sunet, care era a mea. Singurul om care a știut ce aveam de gând a fost săraca maică-mea. Fiind croitoreasă, mi-a dat pânză neagră să pun în spatele boxelor, unde scoți difuzoarele, dacă bagi lanterna, să nu se vadă că lipsesc. În ultima zi, am scos difuzoarele din boxă, ca să fie loc. Boxele Marshall aveau vreo 40 de centimetri lățime, un metru pe un metru. Eu am făcut yoga pe vremuri și știam o poziție în care rezișți o vreme.

Băieții au venit a doua zi dimineața. Bem un pahar, două, trei, chefuim. Eu am calculat cât timp îmi trebuie până la cel mai păzit punct de graniță românesc: barajul de la Dunăre, la Orșova. Vreo trei ore. Trebuia să trecem dincolo, la sârbi. Eu voiam să trec noaptea, la miezul nopții, când nimeni nu și-ar imagina că îndrăznești să faci așa o chestie. Unii au propus să ieșim la Continental, să ne îmbătăm mai tare. Eram eu, Erland Krauser, Joseph Kappl și Ovidiu Lipan Țăndărică. Baniciu nu venise. M-am uitat la ceas: *Bun. Ieșim acum ori niciodată! Așa cum sunteți*, le-am spus. Au înlemnit ăștia. *Să-i spun lu' mama să-mi facă valiza!* a sărit Krauser. Am rupt telefonul din perete. Instrumentele erau în mașină. Altceva nu ne trebuia. Le-am arătat poziția de yoga, cum să încapi în 40 de centimetri lățime: genunchii sus, o mână ridicată cu palma spre exterior, una ridicată cu palma spre propriul corp. La vecini, la mama, era o femeie gravidă în luna a opta, care plângea și zbiera: *Eu nu nasc în România, eu nu nasc în România!* Voia s-o taie, dar nu putea. *Vrei să naști în Germania?*, m-am dus la ea și i-am spus. *Hai cu mine!* Am ascuns-o pe gagica aia în boxa lui Baniciu.

Ajungem la Dunăre. Noaptea, se vedea jos barajul. Am început să-i înșurubez în boxe. Aveam gaură în palmă de la șurubelniță, că erau 28 de șuruburi lungi la fiecare boxă. La graniță, s-au dus ăștia cu kalașnikov, au deschis ușa la camion, au văzut boxe până sus. În față am pus un coș cu franzele proaspete, care miroseau frumos, și

unul cu cârnați de Banat care fac *poc* când îi rupi. Au rupt un cârnat și au început să mănânce. Și am tăiat-o peste baraj. Dincolo, la sârbi: beznă. Nici măcar un kalașnikov. M-am dat jos, am început să bat în geamuri. Zic: *Formația Phoenix*, rock'n'roll, *Germania, trebuie să cântăm*. Mi-au dat un vraf de formulare să le completez. Am stat acolo o oră și jumătate și am scris. Mi-au ștampilat formularele și am plecat. Se făcuse dimineața, începuse ușor să se lumineze, dar era o ceață de nu vedeai la trei metri. Pe malul celălalt al Dunării sunt niște munți în zigzag. Am mers, am mers și la un moment dat ieșim pe un vârf de munte, imaginează-ți, trei brazi și până la orizont numai nori albi. Primele raze aurii ale dimineții. *Trebuie să-i scot p-ăia*, mi-am zis. I-am scos afară. *Unde suntem, unde suntem?*, m-au întrebat. *În Rai*, le zic.

Apoi, mai opream la benzinării, mai discret așa, mai într-o parte. Îi lăsam pe băieți să meargă la toaletă. În spatele camionului mâncam cârnați, salam, pită. La granița cu Austria, mi-au cerut vamă pe instalație. Zic: *Eu am plătit vamă când am cumpărat instalația, am toate hârtiile. Dacă treci pe aici, nu se știe, poate vrei s-o vinzi. Când ieși din țară, îți dăm banii înapoi.* 24.000 de mărci! De unde să scot atâția? 30 de ore am stat acolo, în parcare. I-am scos pe băieți prin pădure și am așteptat până a venit o mașină din Germania și mi-a adus banii. Nu i-am mai primit înapoi. *Dacă ăsta e prețul pe care trebuie să-l plătesc, ăsta să fie*, mi-am zis. Am ajuns în aproape trei zile în Germania.

Există un moment în care decizi să faci ceva și nu mai simți frica. Este o stare de concentrare imensă, ești ca o stâncă. Dacă ai luat o decizie de genul ăsta, atunci mergi până la capăt.

Am intrat în apă ușor, să nu clipocim

FANE (ZIS ȘI STEVE) GARBONI pensionar
66 de ani

Când am început să ies în lume, ca băiat tânăr, niciodată nu am simțit că aș aparține locului. Noi am fost o familie de baptiști. La școală, asta era crucea mea în fiecare zi. Copiii își băteau joc de mine, îmi ziceau că sunt pocăit. Am fost izolat. Eu sunt din Bocșa, Caraș-Severin. Când eram mic, în anii '60, pe strada mea aveam o vecină cu un frate în RFG, care avea cinci copii. În fiecare an, veneau în vacanță la mătușa lor. M-am împrietenit cu ei, mi-au adus din Germania haine, ilustrate cu artiști. Simțeam că sunt ca ei. Am trăit bine la tata și la mama din punct de vedere material, dar voiam să știu și să văd mai multe.

Aveam 26 de ani, în 1979, când am început să mă gândesc să plec. Ascultam mult *Europa Liberă*. Am scris o scrisoare la postul de radio *Deutsche Welle*, era un concurs să câștigi o bicicletă. Aș fi vrut să am o bicicletă frumoasă, din Germania. Și mi-a prins Securitatea scrisoarea, m-a chemat securistul de la uzina de construcții metalice din Bocșa, unde eram angajat. Ofițerul de la Securitate era boxer, la clubul de box al uzinei. Mi-a tras câțiva pumni și m-a împins într-o masă, de mi-a intrat colțul în ficat. Atunci am început să mă gândesc că nu mai e de stat în țara asta. Am vrut să mă duc în Elveția. Aveam acolo o familie de penticostali, prieteni cu ai mei. Voiau să mă ajute.

Primul lucru pe care l-am făcut a fost să merg la mama și la tata și să le spun că mă mut în Moldova Nouă, unde începe clisura Dunării. Moldova Nouă a fost un centru minier în perioada comunistă. Am avut un verișor care a fost mare șef acolo. Am vorbit cu el și i-am spus: *Gigi, te rog frumos, aranjează-mi și mie un loc de muncă acolo, un apartament unde să mă mut.* În câteva săptămâni m-am mutat. Apartamentul meu era chiar pe malul Dunării. Mă duceam și pescuiam. Au plecat o grămadă de acolo. Special veneau în zonă. De mine, nimeni n-a știut că vreau să fug. M-am împrietenit cu d-ăștia care mai ciripeau și îmi spuneau pe unde nu e de trecut, unde e păzită, unde sunt curenții. Mai aveam doi prieteni cu care am plănuit fuga: un șofer care ducea oamenii din sate la schimburile de la mină și un șofer care transporta minereu. Șoferul de autobuz a botezat fetița unui grănicer de acolo doar ca să-l tragă de limbă. Locul așa l-am găsit, între localitățile Divici și Baziaș. Am jucat ca la loterie: din discuții m-au făcut să am încredere în ei și le-am spus: *Băieți, uite care-i treaba, nu mai putem sta mult.* Atunci am hotărât să plecăm împreună.

Pe data de 16 aprilie 1982, la ora unu după miezul nopții, am plecat cu autobuzul spre locul ales. Copiii dormeau. I-am luat în brațe, i-am pupat, mi-am luat rămas-bun de la soție și am plecat. Mi-am păstrat timbrele într-o pungă de nailon pe care am sigilat-o foarte bine, să nu intre apă la timbrele mele. Acolo am avut și buletinul și certificatul de naștere. Le-am pus în sân, sub cămașă. Aveam maiou, cămașă și un sacou, pantofi textili, nu din piele. M-am rugat la Dumnezeu să fie cu mine, să nu mi se întâmple nimic rău. Eu cu Ion ne-am băgat sub scaune și Nicolae conducea autobuzul. Erau vreo șapte kilometri până acolo. A tras autobuzul pe stânga și a pus faza lungă de lumini, în caz că vine cineva să nu ne vadă că intrăm în Dunăre și fugim. Am intrat în apă ușor, să nu clipocim. Am început să înotăm până pe partea cealaltă a Dunării. Nu știu cât a durat. Am pierdut noțiunea timpului. Era un frig de groază! M-am tăiat sub bărbie cu o trestie. Atâta m-a usturat!

Când am ajuns pe malul celălalt al Dunării, cerul era fantastic. Atâtea stele, atât de senin. M-am pus în genunchi și i-am mulțumit lui Dumnezeu că am pus piciorul pe pământ sârbesc. Am traversat un câmp. Era așa de frig, că ne-am băgat în snopii ăia de porumb să ne încălzim. Am stat acolo până a răsărit soarele. Când am ieșit de acolo, hainele de pe mine erau înghețate.

Orașul în care am ajuns era Veliko Gradište, la doi kilometri de câmp. Acolo trebuia să ajungem, că ne aștepta cineva să ne ajute să traversăm Iugoslavia. Un fost coleg de serviciu din Moldova Veche, fierar de meserie. El avea permis temporar, mergea lunar în Iugoslavia. Avea un unchi, la care ne-a dus. Trebuia să ne întâlnim cu el la piață. Noi am avut bani la noi: lei, dinari, mărci. Țiganul care ne-a așteptat ne-a luat toți banii. Ne-a dus la un bar, acolo. Ne-a dat să bem, să ne încălzim. În trei minute mi-a pus sângele în mișcare și am simțit căldură interioară. Nu mai mâncasem de la ultima cină în familie. Ne-a luat țiganul ăsta și ne-a dus la unchiul lui, în Požarevac. Am petrecut noaptea următoare acolo. Voiam să plecăm spre Maribor, spre granița cu Austria.

Țiganul la care am stat mi-a zis: *Dacă te prind, te dau înapoi.* Un prieten de-al lui, un maior de la poliția secretă din Iugoslavia, ne-a urcat în mașina lui și ne-a dus la pușcărie, la Požarevac. Două săptămâni am stat acolo. Pușcăria era plină de băieți români. Maiorul a vorbit ceva cu polițiștii de acolo, ne-a pus o vorbă bună. Ce viață am dus noi trei! Stăteam toată ziua afară, pe butuci, la soare. Nu mai știam ce să facem. Le-am spălat mașinile la toți polițaii de acolo. Au trecut zilele alea extraordinar de fain. După două săptămâni ne-au dus la Belgrad, la Padinska Skela. Era un birou ONU și ne-au înregistrat să avem protecție și să nu fim dați înapoi. O lună de zile am stat acolo.

În Elveția n-am mai ajuns. După o lună, de la Padinska ne-a luat un autobuz să ne ducă în lagăr, în Italia. Aia era destinația finală. Eu n-am știut ce fac ei. Când am ajuns în Slovenia, la Maribor, ne-au dat jos. Am stat o noapte la pușcărie. A doua zi au venit doi tipi în civil, de la poliția secretă din Slovenia, și ne-au dus cu microbuzul într-o pădure. Eram la granița cu Austria. Ne-au zis pe unde să o luăm, au dat mâna cu noi, ne-au urat drum bun și au plecat. După două ore de mers pe jos am ajuns în localitatea Bad Radkersburg. Tare frig ne-a fost în seara aia, eram și obosiți. Am intrat într-o magazie a unui fermier. Am dormit acolo până dimineață. De acolo ne-a dus un nene cu mașina la Graz, la pușcărie. Ne-au trimis cu autobuzul la Viena, în lagăr. După cinci zile am ieșit. Eu am găsit niște băieți de la mine din oraș, din Bocșa, m-au luat cu ei la lucru, în agricultură. Numai la negru se muncea acolo. Rar dădea Austria azil politic. În 19 ianuarie 1983, am emigrat din Austria în America. Aveam un prieten cu care am copilărit, în Portland, Oregon. A vorbit cu cineva să mă sponsorizeze. Mi-a dat statul asistență socială. Am primit bani să-mi plătesc o chirie, am primit bonuri de masă, am făcut școală de limbă engleză. Am avut statutul de refugiat un an de zile.

Între timp, soția mea și-a găsit pe altcineva. Pe copii i-am văzut după 15 ani. În 2003 am cunoscut-o pe soția mea actuală, tot românca. Am ieșit acum la pensie și ne-am întors în România, la Oradea. Timpurile nu mai sunt cum erau în anii '80. Acuma pot să ies pe balcon și să urlu că-mi bag picioarele în PSD-ul lor și nu-mi face nimeni nimic. America nu-i țara mea. Aici am toate rudele, aici îmi place mâncarea, îmi plac obiceiurile. În America am administrat un azil de bătrâni timp de 11 ani. Și acolo am văzut oameni care au murit singuri, pe care nu i-a căutat nimeni ani de zile. Americanul nu-și pierde timpul să aibă grijă de tac-su și de mă-sa că-s bătrâni. Am zis: *Hai să vindem tot ce avem și să ne întoarcem în țara noastră.*

Un an de zile am plâns și am suferit ca un câine după băiatul meu

SIRINETA BORZ

proprietara unei firme de îngrijire la domiciliu a bătrânilor
52 de ani

Pot să scriu un roman cu viața mea. Prima oară, am încercat să trec frontiera la 16 ani. Eram îndrăgostită de prietenul meu pe vremea aceea, care între timp a devenit soțul meu, și voiam să-l urmez. Am vrut să plecăm din România unde ne duceau ochii și picioarele. Nu m-am gândit la consecințe. Dacă mă prindeau sârbii, mă dădeau înapoi, că aveam doar 16 ani. El avea 19 și era a doua oară când încerca. Prima oară, în '82, l-au prins sârbii. A făcut un an de pușcărie. În august '83 am încercat împreună. În seara aia a venit pe la șapte și mi-a spus: *Eu plec. Vrei să vii cu mine?* Pregătise el terenul înainte, vorbise cu ceilalți (doi sași: un contabil și un economist din Banat), numai eu n-am știut. Cred că aveau și mărci la ei pe vremuri, dacă ajungeam în Iugoslavia, să avem bani de drum. Mie atâta mi-a trebuit. La opt am plecat de acasă. Ce bagaj! Doar hainele de pe noi am luat! Am avut niște pantaloni roz, nu fuste sau rochii, pentru că trebuia să fugi pe fâșie repede, repede. Am trecut pe la Teremia Mare, eram chiar din zonă, știam locul. Până-n Serbia mai erau trei kilometri. Am mers pe jos până acolo. Dar ne-au prins pe fâșie. Eram cinci persoane. Erau puse sârme cu alarmă, așa își dădeau grănicerii seama dacă a trecut cineva frontiera și le-a scăpat. Când am atins sârma, a fost un zgomot foarte puternic. Soldații au început să alerge spre noi cu câinii, care ne-au simțit. Mi-a stat inima-n loc. Apoi au început să tragă și noi ne-am pus pe burtă. Ne-au prins imediat. Ei ne-au bătut, câinii ne-au mușcat. Am pe tot corpul semne de mușcătură de câine. Eu eram slabă și micuță pe vremea aia, iar prietenul meu m-a protejat, s-a pus peste mine să nu mă muște și mai tare. Unul a reușit să treacă în timp ce pe noi ne-au prins soldații și ne-au bătut. Pe mine și pe prietenul meu ne-au dus la Sânnicolau la spital, să ne curețe rănile și să ne coasă. Ne-au ținut o noapte și-o zi la batalion, dimineața ne-au dus la Procuratură în Timișoara. Țin minte că am fost o dată la toaletă și, când am ieșit, un soldat mi-a dat una și mi-a rupt maxilarul. De atunci am maxilarul sărit. Fiind minoră, mi-au dat drumul acasă. La școală, au făcut careu și m-au dat afară din Uniunea Tineretului Comunist. Ar fi vrut să mă și exmatriculeze, dar aveam un unchi în poliție și s-a băgat el pentru mine. Eram singura fată de 16 ani de care s-a auzit că a încercat să treacă frontiera. După asta, timp de un an, mă chemau la batalion să dau declarații o dată pe lună, despre ce am de gând să fac în viitorul apropiat. Pe el l-au băgat iarăși în pușcărie.

Băiatul nostru avea trei ani când ne-am hotărât să trecem din nou. Cu al doilea eram însărcinată. Eu m-am făcut tehnician agronom, iar prietenul meu lucra în construcții. El era văzut oricum rău în societate, nu putea să-și găsească un post ca lumea, mergea mereu să dea declarații la poliție. N-am vrut să-mi las băiatul mare acasă și, în prima seară, am vrut să trecem cu el. Era iulie. Au început câinii să latre și mi-a fost teamă că se va repeta experiența, așa că ne-am întors. Am lăsat copilul la mama. Nici nu vreau să-mi amintesc despărțirea de el. Știind că îmi las copilul în România și fiind însărcinată, mi-a fost greu să trec. Nu puteam să mănânc de durerea aia din suflet. Corpul îmi cerea, eram în a patra lună. Sârbii ne-au prins după-amiază, după ce am trecut. Până ce ne-au luat toate datele s-a făcut seara și n-am mai primit mâncare, n-am mâncat nici în ziua aceea. Am rămas fără energie și când ne-au dat hainele în baie, să facem duș, în aburii și în căldura aia am leșinat. M-am trezit în curte, pe iarbă. Am făcut pușcărie 21 de zile, pentru trecerea frauduloasă a frontierei.

După 21 de zile ne-au dus la Belgrad, la un lagăr de tranzit, Padinska Skela. Acolo ți se hotăra soarta: pleci mai departe sau te dau sârbii înapoi. Am dat un interviu la ONU să vadă dacă într-adevăr avem motive să plecăm, dacă suntem urmăriți pe motive politice. Voiam să mergem în Germania, fratele meu era acolo. Din 20

dacă alegeau trei care mergeau mai departe. Au hotărât că da, putem merge mai departe, și ne-au trimis la un hotel, finanțat de organizație. Îți dădea o legitimație de refugiat și te puteai plimba prin oraș cu ea. Primeam mâncare de trei ori pe zi, aveam camera noastră ca pereche. Tot ei îți dădeau și biletul de avion, nu te lăsau să pleci până nu era totul organizat. Te protejau până tu aveai de muncă. Germania nu era țară pentru imigranți pe vremea aia. Nemții luau numai persoanele de origine germană. Noi trebuia să ajungem iarăși fraudulos în Austria sau Germania să cerem azil politic.

Doi ani de zile am stat în lagăr pentru imigranți. În octombrie, înainte de Revoluție, l-am adus pe băiatul meu cu Crucea Roșie. Un an de zile am plâns și am suferit ca un câine după băiatul meu. Mergeam la poștă să vorbim. Pe timpul ăla, trebuia să programezi apelul. Așteptai o oră până primeai legătura. Pe celălalt băiat l-am născut în lagăr și trăiam cu toții acolo, într-o singură cameră. Ne dădeau pachete cu mâncare de două ori pe săptămână: miercurea și vinerea, și 40 de mărci de persoană pe lună. Sunt și acuma în același oraș în care am venit de prima dată, Trostberg. Nu stau departe de lagărul în care am fost repartizată când am ajuns în Germania. Soțul meu a găsit de lucru aici, pe șantier. Aici am făcut școală, aici mi-am luat cetățenia, aici am o firmă de îngrijire a bătrânilor la domiciliu. În România, dacă rămâneam, nu aveam posibilitatea să fiu unde sunt acuma.

La judecată, am văzut cât de mulți frontieriști eram: două autocare pline, legați toți cu lanțuri la mâini și la picioare, câte doi

ANDREI MIKLA

zidar
57 de ani

Prima mea încercare a fost pe 6 noiembrie '86. Și m-au prins. Aveam 24 de ani, eram proaspăt căsătorit, copilașul era nou-născut. Voiam să ies pe la Jimbolia, pe unde m-am născut. Eram îmbrăcat în negru, adidașii tot negri erau. Nu mi-am dat seama că talpa lor e albă. Îi vedeam pe grăniceri că-s departe, m-am târât, și am rămas culcat. Dar ei mi-au văzut tălpile albe. *Acolo e ceva!*, l-am auzit pe unul. Și-a luat arma de pe umăr, a încărcat-o și a venit spre mine. Mi-a zis să stau. *Nu vezi că stau?*, i-am zis. M-au legat cu niște sârmă, cu mâinile la spate. Au mai apărut și alții, erau cinci–șase, și m-au bătut. Apoi m-au dus la unitate, pentru interogatoriu. Dar unul dintre subofițerii de acolo locuia în bloc cu un unchi de-al meu. De atunci, nu s-au mai atins de mine. Am avut un noroc. Ud cum eram, m-au băgat într-o celulă, un metru pe un metru. De dimineață, procurorul m-a băgat în biroul lui și m-a întrebat unde voiam să mă duc. *Dar ce voiai să-ți iei din Germania, Mercedes?*, mi-a zis. O săptămână am stat cu mai mulți frontieriști într-o celulă, la miliția județeană. Dormeam cu schimbul, iar mâncare ne dădeau pe fugă. Primeam numai arpacaș și varză. Varza conținea nisip, iar arpacașul putea. Ne-au dus apoi la pușcărie, la Popa Șapcă. După o lună m-au judecat. M-au trimis la pușcăria Rahova, la București, de acolo la Slobozia, de unde m-am și eliberat, după opt luni. La judecată, am văzut cât de mulți frontieriști eram: două autocare pline, legați toți cu lanțuri la mâini și la picioare, câte doi. Ne ziceau trădători de țară, dar nu văd cu ce-am trădat.

Când am ieșit din închisoare, am plecat peste graniță iar, n-am mai stat. Era 10 ianuarie 1988. A doua zi, trebuia să mă duc la Casa lui

Ceaușescu. Fiind zidar specialist, am avut ordin de concentrare să merg la București. N-am mai ajuns. În noaptea aia, am vrut să o bag pe fetiță în rucsac și s-o iau cu mine. Am pupat-o pe frunte și am lăsat-o în pătucul ei să doarmă, că era târziu și dormea frumos. Nevastă-mea lucra noaptea la spital, era la serviciu. Dacă îi ziceam, nici nu pleca la lucru. A aflat dimineața, când a văzut patul neatins.

La graniță, la Jimbolia, erau două canale luminate foarte puternic, de vedeai și țânțarul. Înainte de canale, era un gard din sârmă ghimpată, 40–50 de centimetri înălțime, care avea o alarmă pusă. Dacă treceai de gard, aveai 50% șanse de reușită. Am mers târâș să caut sârma foarte subțire. Dacă o atingeai, se declanșa o mitralieră prinsă de niște stâlpi sau zburau rachete care luminau ca ziua, depinde în ce zonă nimereai. Am reușit să trec pe sub ea. Apoi am trecut prin canal. Apa nu era adâncă, dar era noroi până la genunchi. Acolo mi-am pierdut tenișii. Când ieșeai din canal, mai era o sârmă pentru rachete și pușcă, știam din auzite. Am găsit-o și pe aia și am trecut de ea. Când am trecut m-au împușcat, dar nu mai era mult până la graniță, 50 de metri. Am reușit să fug dincolo. M-am predat singur în Iugoslavia, că nu puteam merge așa, cu trei gloanțe-n burtă. Am ajuns în primul sat în patru labe și am bătut în primul geam pe care l-am văzut. Ăla, când m-a văzut plin de noroi, s-a speriat. *Nu te speria, omule. Cheamă, te rog, o salvare*, i-am spus. Noroc că știam un pic de sârbește. Opt zile am stat în spital, apoi 21 de zile în pușcărie, pentru trecere frauduloasă a frontierei de stat, în Zrenjanin. În România se pedepsea cu trei ani sau mai mult, în Iugoslavia erau 21 de zile. Apoi m-au dus la Belgrad, în lagăr, la Padinska Skela. Față de pușcăriile din România, era lux acolo. Deja aveau televizor color. M-am dus unde m-au trimis ei, la Ambasada Germană în Belgrad. M-au înregistrat și m-au întrebat în ce oraș vreau să merg. Le-am zis că vreau în Augsburg. Nevasta mea avea o prietenă acolo, care venea în vizită pe la noi cu soțul ei. I-am spus că vreau să fug și el mi-a lăsat numărul de telefon, mi-a zis să-l sun când ajung, că mă ajută. Mi-au pus viza de intrare pentru Germania. M-au trimis la Ambasada Austriacă, ca să primesc viză și de la ei, că treceam pe acolo cu trenul. Nu am plătit nimic, totul a fost aranjat de Ambasada Germană. Tot ei mi-au dat 200 de mărci. Eram socotit ca refugiat, a plătit statul.

Eu nu am plecat pentru că nu mi-am iubit țara, o iubesc și-n ziua de azi. Nu am plecat din cauză că n-am avut una, alta. Am avut de toate, pe cuvânt. Mie mi-a lipsit libertatea și mi s-a pus pata pe sistem. Am vrut să plec cu orice risc.

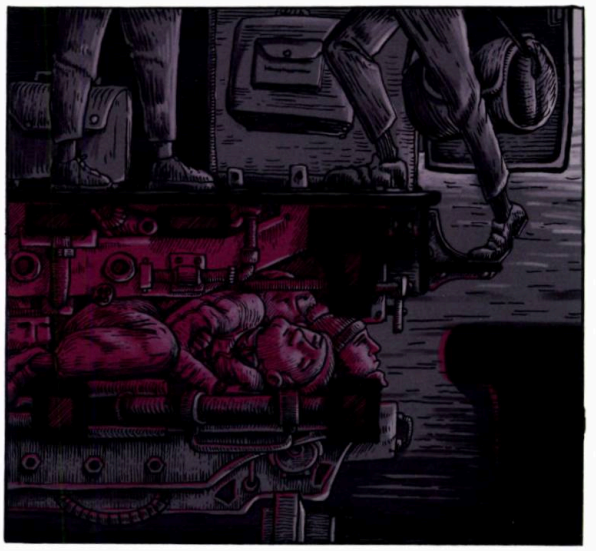

Mă tocau gândurile și singurătatea

REMUS ȚIPLEA

economist și fotograf
47 de ani

15 septembrie 1993. Asta e ultima dată când am plecat. Deja era a șaptea oară din 1991 când încercam să plec și tot ne prindeau și ne dădeau acasă. Atunci era cu ștampile pe care scria interdicție, nu aveai nimic altceva. Veneai acasă, îți schimbai pașaportul, ziceai că l-ai deteriorat. A doua zi aveai pașaport nou și puteai să treci iar, că nu erai înregistrat nicăieri.

După '90, de la noi, din Negrești, foarte mulți plecau în Austria. Fiecare și-a dorit să aibă o situație, cât de cât. Începeau să vină acasă cu mașini. Să vezi cum se strângea tot orașul pe lângă mașină și se uita. Dacă stăteai afară un an de zile, banii pe care-i făceai atunci în România valorau, pfoai, mamă, câți bani! Un apartament cu trei camere aici, în oraș, era 3.000 de mărci. Un prieten de-al meu, plecat în Germania din '90, a lucrat două luni și și-a cumpărat apartament. Nu-mi venea să cred! Dar era foarte greu de ajuns.

Erau oameni pe aici care știau pe unde poți să treci granița dintre Ungaria și Austria. Auzisem eu de ceva barcă cu niște băieți și unu' care îi trece drumu'. Trebuia să-i dai bani. I-am dat un lănțișor de aur și i-am spus să meargă la părinții mei, să-i dea cât trebuie

pentru drum. Alor mei le-am zis că mă duc să dau iar la facultate, la Politehnică, în Timișoara. Aveam 21 de ani. Pe vremea aia, mama când tăia porcul, punea carnea într-un borcan plin de untură. Mi-a pus un borcan la mine și o pâine. Ne-am dus la ăla, eram nouă inși în microbuz, cu destinația Viena. Am trecut pe la Petea, legal, frumos. Microbuzul ne-a lăsat undeva, la granița dintre Ungaria și Austria. De acolo am mers pe jos o noapte, până am ieșit din zonele controlate de grăniceri, apoi ne-am urcat în alt microbuz care ne-a dus până-n Viena. Ne-a abandonat într-un parc, la intrare în oraș. Unul dintre tipii cu care am fost cunoștea pe nu-știu-cine, care a venit să ne închidă sub tren, unde sunt niște țevi cu o platformă. Am stat trei zile în parc să-l așteptăm. Era un frig noaptea, mamă, ce frig era. Deja eram rupt de foame, mâncasem tot borcanul. A apărut tipul, ne-a închis între țevile alea. Era o tablă groasă. Nu puteai să stai întins pe spate de tot, că erau niște țevi transversale, și-ți intrau alea ori în șolduri, ori în spate. Mergeai la toaletă în pungi, în sticle. Eu am nimerit chiar la scară și vedeam pantofii oamenilor cum urcă, cum coboară. Am stat 24 de ore sub trenul ăla, din Viena până la Paris. S-a oprit trenul. Am stat așa o oră, ne-am temut să ieșim afară. Se făcuse o liniște totală. Am urcat în tren să ne spălăm. Aveam albul ochilor, în rest eram negru tăciune. Toată pilitura de la frânele de tren îți intra în față, în ochi. Ce băi aveau trenurile alea! Am rămas super-impresionat. După ce-am ieșit, m-am trezit singur în gară, fără niciun ban la mine, rupt de foame. Dar aveam la cine să mă duc. Aveam un prieten în Paris și m-am dus să-l caut. Am umblat pe străduțe. Mi-am scos cartea de Eminescu din geantă, m-am pus să citesc poezii. Francezii aruncau câte-un bănuț. Am dat până la urmă și de prietenul ăla al meu. Am stat într-o casă abandonată, a fost groaznic. Era scandal, erau bătăi, bețivănii.

Pe atunci nu erau condiții să muncești legal. Trebuia să te duci la Crucea Roșie și să ceri azil politic. Primeai ședere provizorie și un ajutor social. Nouă luni am vândut ziare la un magazin alimentar. Era un ziar făcut anume pentru oamenii fără adăpost, ca să câștige niște bani. Cumpăram câte o mie de exemplare și mergeam și le vindeam. Francezii dădeau câte 15–20 de franci, voiau să te ajute. Dar aveam atâta timp să mă gândesc, când vindeam ziarele alea. Mă tocau gândurile și singurătatea. După nouă luni, m-am întors la Negrești. M-am angajat aici, mi-am făcut familie și n-am mai plecat.

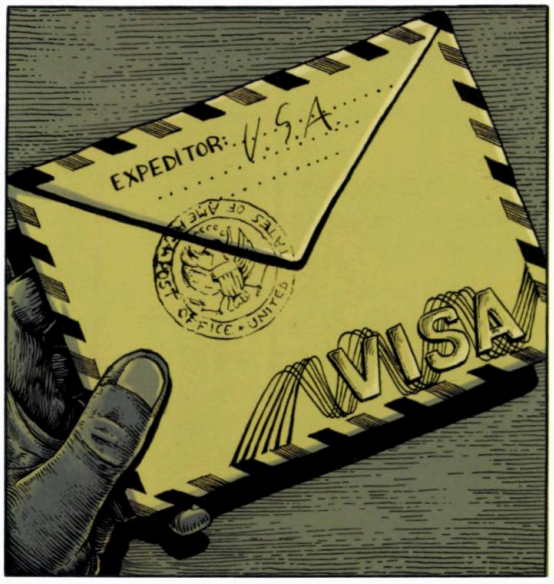

E ca și cum ți-ar spune: OK, te lăsăm să pleci dacă ne demonstrezi că poți să te descurci”

IOANA COJOCARU

profesoară de fizică
31 de ani

Am plecat când aveam 12 ani, în noiembrie, anul 2000. Mama a câștigat Loteria Vizelor, cum a câștigat sora lui tata, în 1998. După ce au plecat ei în America, a început și mama să joace. Părinții mei aveau bani, o duceau destul de bine. Dar mama a zis să facem asta pentru mine, că nu am un viitor în România. Pentru loterie, ne duceam la fotograf, ne făceam poze și completam formularele: ce lucrezi, unde ai casă, la ce școală merge copilul tău, trebuia să scrii tot despre tine. Apoi se trăgea la sorți. La TV dădeau câți câștigători au fost în anul ăla.

În același an, în iunie, am primit pachetul acasă cum că am câștigat și ce pași trebuie făcuți. Țin minte și acum momentul. Mă duceam la magazin și m-am întâlnit pe drum cu nea Marinică, poștașul nostru. Mi-a zis: *Ioana, am un plic pentru tine.* Era un plic galben, pe care scria USA. Am fugit la mama: *Ți-a venit ceva din America! Ți-a venit ceva din America! Hai, deschide!* Ca să mă facă să tac, a deschis plicul. Scria felicitări în engleză și restul pașilor pe care trebuie să-i urmăm. *Mamă, noi facem tot posibilul să ajungem în America*, i-am spus.

La mine în casă, toată lumea vorbea de America: acolo poți să faci ce vrei cu viața ta, pleci de la sărăcie, pleci de la țigani. Acolo totul e un vis, iar toată lumea este *nice*. Mi se părea că așa e în filme, unde toată lumea avea ce voia: bicicletă, mașini mai frumoase.

Eu eram cea mai fericită din lume. Cine dracu' mai pleca în America?? Am început, cu gura mea spartă, să spun la toată lumea că plec, inclusiv profesoarei de înot. Nici acum nu pot să uit. I-am zis: *Domnișoara Ioana, să știți că eu am câștigat Loteria Vizelor și plec în America.* Ea mi-a zis: *Ehe, să crezi tu că pleci în America. Știi câți câștigă la Loterie și nu ajung să plece, pentru că sunt atât de mulți pași de făcut? Stai tu liniștită că nu pleci nicăieri.*

Era greu. A trebuit să facem multe analize medicale, injecții, trebuia să arăți că ai unde să stai, că cineva te sprijină acolo. Mătușa a zis trei luni. După trei luni, trebuia să ne găsim un apartament și să fim pe picioarele noastre. Drumul ni l-a plătit unchiul din America. Era mai ieftin dacă le luai de acolo. Practic, tu nu câștigi nimic. Câștigi că te trimit în America, dar nu-ți dau altceva. E ca și cum ți-ar spune: OK, te lăsăm să pleci dacă ne demonstrezi că poți să te descurci. Am avut voie trei geamantane de persoană: două de cală și unul de mână. Mama mea și-a luat vase iena, vas de sarmale, tacâmuri, farfurii, ca să aibă ceva de suflet. Eu mi-am luat haine, poze cu prieteni. Ce-am lăsat în urmă? Casa, bunicii din partea tatălui, bunica din partea mamei. Mașina am vândut-o. La aeroport a venit toată familia, cred că eram vreo 40 de persoane. Toată lumea plângea. Țin minte că a fost zbor direct și că se fuma în avion.

La mătușă-mea am stat în Edison, un orășel în New Jersey, unde locuiește mama mea acum. Ne-a ținut șase luni, dar părinții mei au început să lucreze după două-trei săptămâni. Au primit drept de muncă, *green card*. Mama a lucrat la o cafenea, iar tata cu unchiul meu, la o fabrică de geamuri. L-a ajutat să găsească de lucru la compania unde lucra el. Mama și-a găsit prin verișoara mea. Nu era plătită foarte bine. Îi era rușine să vorbească, că engleza ei nu era bună. Amândoi stăteau foarte prost cu engleza. Mamei nu i-a plăcut deloc în America, la început, și nici mie. Eu intrasem într-a șasea, cu engleza ca *first language*. La școală la mine, copiii deja se cunoșteau unul cu altul. N-am avut prieteni de la început. Vorbeam tot cu cei din România. Și eu și mama plângeam în fiecare zi și îl întrebam pe tata: *Când plecăm acasă? Ați înnebunit la cap*, ne zicea el. *După ce m-ați pus să vin aici, vreți să plecăm acasă așa, ca proștii? Hai să facem un ban și după aia plecăm acasă.*

După șase luni ne-am mutat în Highland Park, care e la cinci minute de Edison. Acolo ne-am mutat în mai 2001. Intrând clasa a șaptea de la început, copiii nu se cunoșteau toți, mi-a fost mai ușor aici să-mi fac prieteni. Dar accentul tot mi l-am păstrat și copiii tot nu mă plăceau. Am fost bătută de trei ori în clasa a șaptea pentru că am venit din altă țară. Au făcut același lucru cu o indiancă. Mi-a fost apoi frică să merg la școală.

Acum predau la o școală privată de fete, în New York. M-am făcut profesoară de fizică pentru clasele de-a șaptea până la a doisprezea. Locuiesc în New Jersey și fac naveta cu trenul, cam o oră. Copiilor le spun că am venit din România la 12 ani. Le spun și ce mi s-a întâmplat în școala americană, să știe și ei că nu e bine să fii așa închis la minte și rău. Eu am avut două vise când eram mică: să fiu vânzătoare la pâine și profesoară. Pe al doilea l-am obținut. Nu aș schimba nimic. Mereu mă întreb: ce-aș fi făcut eu în România dacă rămâneam?

A Una dintre denumirile alternative pentru generația Z e generația nativilor digital.

Cu mine am luat doar haine și niște bunătăți de-acasă: slănină, cârnați afumați, d-astea, ce duce românu' de obicei

ALEXANDRU FECHETE

facilitator comunitar
în zone marginalizate
35 de ani

Eu de mic am avut o afinitate pentru Anglia, visam că merg acolo. Cred că aveam vreo 23 de ani și îmi plăcea foarte mult fotbalul, iar Anglia avea niște echipe mega-blană. Mai era cultura lor, *Mr. Bean* și cașcavalul, că lira era cea mai puternică. Mi-am zis că dacă câștig o sută de lire pe zi, sunt campion. Vai, dar ce speranțe aveam! Cel mai fraier om de pe pământ am fost eu! Zic: mă duc în Anglia, tată, că fac treabă acolo! Acuma suntem cetățeni europeni, putem munci peste tot, avem drepturi.

Nu mi-a fost ușor să plec. Aveam 22 sau 23 de ani. Era fix perioada de dinainte de criză, salariul era la noi 500 de lei pe lună, era groaznic. Munca era sclavie curată, cum lucrează românii de obicei. Nu-mi mai ajungeau banii în casă de nimic. Cu mine am luat doar haine și niște bunătăți de-acasă: slănină, cârnați afumați, d-astea, ce duce românu' de obicei. Biletul de avion n-a fost mai mult de o sută de euro.

Am plecat din Cluj în februarie 2007, cu promisiunea unui prieten din copilărie, care-mi spunea că are casă și serviciu acolo. Am tot vorbit cu el o lună de zile înainte, deci nu m-am aruncat ca fraieru'. Mi-a promis că o să lucrez în construcții, în Londra, cu 80 sau 100 de lire pe zi. Când am ajuns acolo, mi-a dat țeapă, n-a mai venit băiatu' la aeroport. Eram disperat. Cum stăteam eu acolo și tot înjuram România, a trecut pe lângă mine un băiețaș mai grăsuț. Era rom. Zice: *Frate, care-i baiul?* I-am spus ce-am pățit și s-a oferit să mă ajute pentru câteva zile. Mi-a spus: *Stai la mine până faci bani de bilet să te întorci.* Băiețașul ăsta m-a dus la el acasă. În casă mai stăteau vreo zece români. Oamenii plăteau chirie și ăsta îi ajuta cu una, cu alta. Tot vorbind cu el, am aflat că nevastă-sa mi-e verișoară de gradul trei. Ca să vezi ce mică e lumea. Am stat vreo două luni. Muncă la negru pe la greci și albanezi cu 40 de lire pe zi. Am prins și-un român care-ți dădea doar 25 de lire și el lua o sută din profit. Mi-a fost greu să strâng, trebuia să cumpăr și eu mâncare, să mai dau un ban acolo, în casă, mi-era rușine. La întoarcere, mi-a făcut un român bilet naspa. Erau băieți care mai făceau un buletin, un permis. Și mi-a făcut și mie un bilet online. Am zburat cu Lufthansa, la clasa întâi, mi-am întins picioarele ca boierii. M-am întors după două luni. Nu mă așteptam să mă simt așa de prost. Toată lumea din România așteaptă bani, nu se gândește că e greu acolo. Am fost dezamăgit de mine, că n-am reușit să-mi găsesc un job legal, să fac bani.

Am zis să mai încerc și-n 2015, când au dat voie la muncă. Pe atunci locuiam în Pata Rât, fusesem evacuați din Cluj în decembrie 2010. În Londra, mi-am căutat singur de lucru, pe jos, ca pe vremuri. Am umblat vreo două zile, am stricat vreo 40 de lire pe metrou. Mi-am găsit într-un cartier plin de indieni, la un gagiu care avea un service. 50 de lire pe zi. Am stat maximum trei luni. Metroul era opt lire până la serviciu, iar o porție de aripioare cu cartofi prăjiți era trei lire, deci zece lire se duceau pe zi numai pe transport și o masă. Mai și fumam atunci și rămâneam cu mai puțin de jumătate din banii pe o zi de lucru. Am văzut că nu reușesc să strâng bani și nici serviciu cum îmi doream eu. M-am întors acasă. Am venit cu o mie și ceva de lire, am cumpărat haine la copii, deci am putut să vin acasă cu cadouri, cum vin românii de obicei. Atunci am fost mai fericit.

Venera Dimulescu. Jurnalistă. Cel mai tare o motivează nedreptatea.

Alex Horghidan. Artist vizual cu drag de pisici. Lumea pe care o schițează pare ruptă din basmele rusești.

O limb
lipită
de cer
guri

9 min.

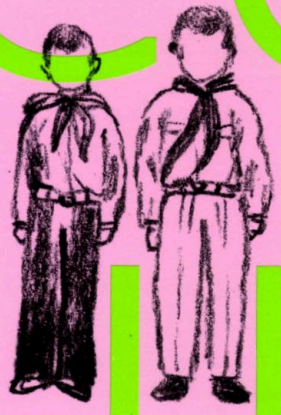

„Suntem dispuși
să uităm totul."

pă

ă

ul

Ca să cunoști o limbă ai nevoie de ceva mai mult decât o gramatică și un vocabular. O limbă își capătă viața din amintiri, țesută din toate vocile auzite vreodată, din melodiile tăcute ale autorilor pe care i-ai citit, din glume și cântece și înjurături.

Când sunt în România am senzația că am învățat limba la școală, dar n-am auzit-o vorbită vreodată. Ar putea să fie latina sau anglo-saxona, limbi pe care le-am studiat la universitate, formal, din carte. Limbi moarte de o mie, două mii de ani. Nu româna în care m-am născut, în care am copilărit, dar pe care nu am întâlnit-o niciodată într-o sală de clasă.

IRINA DUMITRESCU
text

EMI BALINT
ilustrații

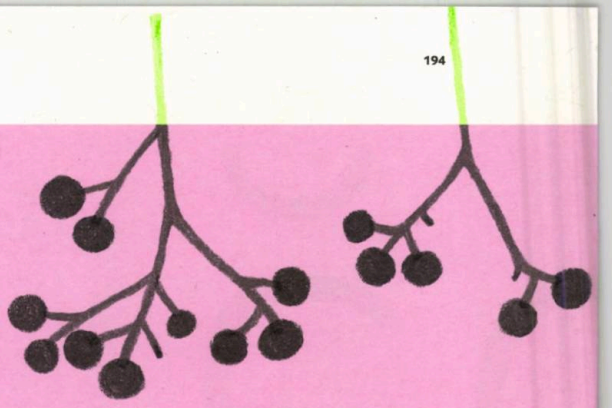

În Canada, părinții mei s-au împrietenit numai cu alți români. Cam așa este în diaspora – îți găsești un cerc de oameni cu aceleași amintiri, aceleași referințe, cu aceleași gusturi și traume. Chiar dacă crescuse într-un mediu românesc, a doua generație nu vorbea românește. Cultura părinților era ceva straniu, aproape că ne era rușine de ea. Numai eu am continuat să vorbesc limba noastră, și asta datorită tatălui meu. Sau în orice caz, așa mi-a povestit el. Mi-a explicat că pe la începutul anilor '90 au venit bunicii în vizită. Aveam vreo zece ani. De-abia atunci au constatat părinții mei că eu nu mai vorbeam românește. Îi înțelegeam, dar răspundeam în engleză. Tatăl meu m-a pus să răspund în românește și a fost mândru de faptul că eu, dintre toate fetele din generația mea (căci eram aproape numai fete), încă puteam vorbi limba maternă. Sau mai bine zis, în cazul meu, limba paternă.

Sunt obsedată de limbi tăiate, rupte, chiar și amenințate în literatură. Am o colecție de limbi, o listă lungă de referințe începând din Antichitate până la poezia modernă. Prudentius, Elias Cannetti, Theresa Hak Kyung Cha, Dionne Brand. Când este nevoie de un simbol pentru neputința lingvistică, pentru greutatea de-a se exprima, fie într-o limbă adoptivă, fie în limba maternă, fie într-un sistem de semne care nu mai reușește să reprezinte o realitate nouă, autorii revin mereu la imaginea unei limbi violate. Dar eu, când încerc să scriu în românește, nu simt că nu mai am limbă sau că această parte a corpului meu ar fi suferit o violență. Nu. Simt ca și cum limba mea ar fi lipită de cerul gurii, ca și cum mi-aș fi băgat în gură două linguri mari de unt de arahide fără să mă gândesc, și cu limba încremenită am pierdut și puterea vorbei, și aerul din plămâni.

Când l-am născut pe fiul meu aveam 31 de ani și locuiam la Dallas. Părăsisem de nouă ani casa părinților și-mi trăiam viața în engleză. Se mai strecurau și alte limbi în ritmul zilnic – spaniola în puținele spații publice care se găsesc într-un oraș american, germana în intimitatea căsătoriei mele, limbi medievale la universitate. Bine, și româna, dar numai când vorbeam la telefon cu familia mea. Cât eram însărcinată, nu știam ce cuvinte urmau să-mi iasă din gură când voi fi față în față cu bebelușul meu. Adevărul este că voiam să vorbesc românește cu el, să-i dau măcar șansa de-a înțelege limba familiei de pe partea mea, să devină poliglot în mod natural și neforțat. Dar nu știam dacă eram în stare s-o fac. Mi s-a părut că o să necesite un efort mare, o anumită disciplină. Decizia s-a clarificat în momentul în care l-am văzut pe Maxi. De fapt, nu era vorba de o decizie, ci de instinct pur. Am vorbit cu el în modul cel mai natural din lume, și asta însemna limba pe care am auzit-o când eram mică. Limba în care am fost giugiulită, răsfățată, alintată, uneori și certată. Deodată am priceput cât de minunată este limba română pentru conversația cu copiii. Câte diminutive drăgălașe aveam pentru fiecare parte a corpului, sau mai bine zis, a corpușorului lui Maxi. Câte -uțuri și -eluri și -ioruri, potrivite pentru mânuțe scumpe, pentru burtică și năsuc dulce, pentru degețele și picioruțe fine. Engleza mi se părea atunci o limbă mătăhăloasă, și nu-mi venea să cred că există oameni care pot folosi același cuvânt greoi, *hand*, pentru o mână aspră de bărbat și pentru mânuța delicată a unui nou-născut.

La 19 ani am petrecut vara în București. Oamenii mă tot întrebau de unde sunt. Voiam să țip: De aici! Din orașul ăsta! Aici m-am născut! Pentru ei eram o străină care învățase româna foarte bine.

Probabil că vorbeam un fel de engleză cu cuvinte românești. În plus, venind din Canada, eram uneori prea politicoasă. Încă am obiceiul canadian de a-mi cere scuze pentru tot, chiar când nu sunt de vină, chiar când, de fapt, nu s-a întâmplat nimic. În Canada e considerat de bun-simț să zici *sorry* dacă ai mers prea aproape de cineva, agitând prea mult aerul din jur.

Într-o zi aveam nevoie de baterii. Cât așteptam la coadă la chioșc, îmi formulam întrebarea în cap: „Scuzați, domnule, ați avea cumva baterii?" Când am ajuns la fereastră am început să-mi derulez discursul meu baroc, în timp ce vânzătorul se enerva cu fiecare nouă secundă și ezitare. După mine au venit alții și am ascultat modul brusc cu care cereau ce voiau. *Aveți țigări?*, *Aveți gumă?*

Când Maxi avea trei luni, ne-am mutat în Germania. Soțul meu vorbea nemțește cu el, eu românește, iar limba conjugală era engleza. Nu prea știam la ce să ne așteptăm, ce o să înțeleagă bietul copil. Dar continuam neclintită cu programul meu. Culorile în românește. Animalele. Membrele corpului. Mâncăruri. Îi arătam obiectul, repetam cuvântul, până a început să recunoască sunetul și semnificația lui. Eram singura persoană care vorbea românește cu el. Nu aveam ambiția să învețe limba perfect, știam că nici n-ar fi fost posibil așa ceva. Voiam numai să-i dau o bază, să nu înceapă de la zero dacă va ajunge să-l intereseze cândva și această parte a moștenirii lui culturale. Voiam să-i dau șansa de-a alege el ce vrea din România. Și asta însemna că trebuia să fac efortul să-l învăț cât pot, cât mai devreme.

Mai voiam un lucru: să-i cunoască pe bunicii lui în limba lor. Să știe cât de haioși și deștepți sunt, să prindă spiritul care se pierde în a doua limbă.

Era un fel de nebunie să vorbesc cu copilul meu într-o limbă pe care nu o mai folosisem în fiecare zi de aproape un deceniu.

Am observat că românii, cel puțin majoritatea celor pe care i-am cunoscut în Canada și în Statele Unite, nu țin foarte tare la cultură. Le e dor de mâncarea ca acasă, bineînțeles, uneori țin la muzică sau la credință, poate și la niște amintiri și imagini idealizate din țară, dar nu simt vreo mare nevoie să transmită cultura mai departe, să-i formeze pe copii în identitatea lor. Nu toate culturile sunt la fel în această privință. La școală, în Canada, aveam colegi care se duceau după-amiaza la cursuri de chineză și de ivrit. Copiii torontonieni de origină greacă, italiană sau germană au școli unde pot să-și mențină vie legătura cu țara de origine. Noi nu. Noi ne adaptăm superb. Suntem imigranții ideali. Suntem dispuși să uităm totul.

Era un fel de nebunie să vorbesc cu copilul meu într-o limbă pe care nu o mai folosisem în fiecare zi de aproape un deceniu. Nu mă deranja faptul că cei din jurul nostru nu ne înțelegeau. Știu că unora li se pare o insultă să vorbești altă limbă în public decât cea majoritară, dar pentru mine a fost întotdeauna o necesitate, ba chiar un colac de salvare. Crescând în mediul hiper-multicultural al Torontoului, cu amici chinezi, vietnamezi și indieni, mi-a fost milă de prietenii mei „englezi" care n-aveau o limbă dedicată comunicării cu părinții lor. Ce penibil, să înțeleagă toată lumea afacerile tale de familie! Nu, problema mea era mai simplă și mai rușinoasă: n-aveam școală. Eram aproape analfabetă. Nu știam cum se formează pluralele (chiar și acum a trebuit să caut pe internet pluralul pluralului), și odată ce evenimentele trecuseră, existau într-un timp pe care îl puteam descrie numai cu mare greutate. Până și cărțile pentru copii, cele fără cuvinte, erau dificile. Primele cărți ale lui Maxi aveau desene cu animale, dar nu puteam să le numesc pe toate fără să caut în dicționar. Nici vorbă să-i spun cum face cocoșelul sau căprioara în românește, pentru că și vocabularul animalelor este regional, specific. Câinele latră *woof-woof* în engleză și *wau-wau* în germană, dar eu trebuia să-mi aduc aminte că dulăul românesc zice *ham-ham*.

Problema mea nu e numai faptul că nu am auzit limba destul, ci că vorbesc un fel de limbă veche, demodată. E o limbă de diaspora și de nostalgie. O limbă de bunici. Există o teorie care spune că limbile vorbite în colonii – în Québec, de pildă, sau în Apalașia – păstrează aspectele arhaice ale limbilor de origine. Limba vorbită în centrul metropolitan evoluează, dar locurile îndepărtate de țara de origine își menține limba încremenită ca o furnică în chihlimbar.

Teoria este disputată de lingviști, dar cred că în viața unui om, a unei familii, chiar și a unei comunități, se poate întâmpla așa ceva. Acum câțiva ani, bunica mea Nadia, venită și ea de mult în Toronto, a început să urmărească emisiuni teve românești prin satelit. Eram în vizită la ea, a dat pe știri, dar eu nu puteam să cred ce auzeam. Mi se părea o română prea familiară pentru o emisiune serioasă. „S-au schimbat lucrurile acolo," mi-a zis când m-am uitat neîncrezătoare la ea, dar am recunoscut că nu puteam judeca registrul limbii sau dacă era potrivit sau nu.

Cum pot să scriu în limba mea? Oare este româna limba mea? Pot să zic așa ceva?

Această limbă nu-mi aparține, îmi lipsesc prea multe cuvinte, prea multe referințe, e o amintire palidă de care nu pot să scap.

Culmea e că nici când scriu în engleză nu scap de ritmurile limbii materne. Am tendința de-a scrie fraze lungi, expansive, care nu se sfârșesc. O fi un stil bun în română sau în franceză (poate), dar nu și în engleză. Stilul cel mai frumos în engleza modernă e cel laconic de la începutul secolului XX. Fraze scurte, limpezi, cu un minimum de cuvinte, numai cele absolut necesare. Virginia Woolf, George Orwell, Arthur Quiller-Couch, chiar și C.S. Lewis – ei sunt autorii care scriu proză ca o poezie pentru copii, economică, clară, elegantă, uneori de-a dreptul încântătoare.

Simt că cea mai mare dificultate când îmi corectez textele e să simplific, să reduc, să retez și să curăț. Frazele mele, care nu se termină, sunt de-adevăratelea urmele subconștiente ale limbii mele materne? Sau sunt mai degrabă semnul stării mele mentale, al faptului că îmi este frică să afirm o opinie în mod sigur și clar, mai ales când ar putea să supere pe cineva?

Când scriu în românește nu trebuie să mă lupt să țin frazele scurte. Nici n-am cum să le fac lungi. Încercând să scriu în românește, ajung fără efort la simplitatea pe care mi-o doresc în engleză.

Vreo opt luni după ce am născut, tatăl meu a rupt relația cu mine. Atunci mi-am pierdut și limba paternă. Convorbirile noastre la telefon erau adeseori dificile, dar aveau loc într-o română limpede. Învățam din ele. Cu mama mea vorbeam, și vorbesc încă, un amestec fluent de engleză și de română. Sunt oameni care reușesc să-și țină limbile separate și sunt oameni care le combină pe toate într-un cocktail verbal. Noi două facem parte din a doua categorie. Odată am întrebat-o cum se zice ceva în românește, iar ea mi-a repetat cuvântul englezesc pe care tocmai îl zisesem. Am repetat și eu ca să aflu cum se zice în românește. Ea mi-a spus cuvântul în engleză din nou. Am continuat o vreme așa, *back and forth*, până am renunțat la acest exercițiu futil.

Am plecat cu puțin bagaj din România. Cu *Frații Grimm* și *Un mister cu stafide*. Cu zicalele Nadiei. *Micul dejun să-l mănânci singur, prânzul să-l împarți cu un prieten, masa de seară s-o dai inamicului tău. Din spate liceu, din față muzeu.* Am păstrat melodia unui cântec pe care îl cânta Nadia cu voce dulce când plecam într-o excursie, dar n-am reținut

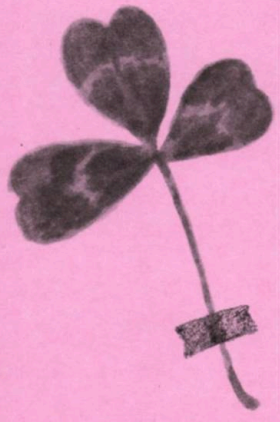

Cum pot să scriu în limba mea?
Oare este româna limba mea?

99

«Ai scris vreo poezie?»
«Lângă un alb-negru nufăr,
stă ascuns un cufăr.»

„O limbă țesută din vocile auzite"

decât prima frază, „Cu cei mai buni prieteni", și ceva mai departe cu cocoșelul care urma să ne însoțească. Bunicul meu Mircea a fost epigramist, și câteva dintre poantele lui au rămas cu mine. Nu știu dacă din copilărie sau din lectura care a venit mai târziu. În orice caz, ritmul și spiritul epigramei au intrat în sângele meu devreme.

Când aveam cinci ani, familia m-a întrebat ce voiam să fac când cresc mare.

„Rimistă", am răspuns.

„Ai scris vreo poezie?"

„Lângă un alb-negru nufăr, stă ascuns un cufăr", am recitat.

„Dar, Irina", mi-au zis, „nufărul ăla sau e alb, sau e negru".

„Poezia nu e sleită cu realitatea."

Maxi nu a învățat să vorbească românește. Dar mă înțelege destul de bine, uimitor de bine având în vedere că a primit această limbă numai și numai de la mine. Poate traduce în germană ce i-am zis eu în română. E atent la asemănările între cele trei limbi care îl înconjoară și are un simț pentru jocuri de cuvinte. Când suntem numai noi doi împreună pentru câteva zile, începe și să vorbească spontan în fraze simple de un cuvânt sau două. Știe că, dacă îmi cere ceva în românește, are șanse bune să primească ce vrea de la mine – din motive pedagogice, se înțelege. L-am luat acum trei ani în vacanță la Mamaia și nu a făcut mare progres lingvistic – decât în domeniul culinar. E suficient să-i zic de plajă și el cântă într-un glas fericit: *Zmeură, zmeurică! Porumb, porumbel!*

Există și momente în care îl enervează româna: când este obosit sau când încerc să-i comunic o idee mai complicată. Și eu am lăsat disciplina puțin. Vorbesc cu el mai des în germană. Am început și engleza, dar cu toate că este limba mea principală, mi se pare artificial și forțat s-o vorbesc cu copilul meu. (Cam la fel de artificial cum e scrisul meu în aceste linii șchioape.) Totuși prefer să rămân cu el în acest spațiu imperfect, dar tandru al limbii materne, paterne, copilărești, bunicești. O limbă pe care am învățat-o fără să o învăț, pe care am uitat-o fără să o uit.

„O limbă țesută din vocile auzite"

Irina Dumitrescu este eseistă și profesoară de literatură medievală la Universitatea din Bonn. Scrie despre dans, cultura culinară, valoarea literaturii în timpuri grele și experiența exilului. A publicat în *The New York Times*, *Times Literary Supplement*, *The Atlantic*, *Washington Post*, *The Yale Review* și *The Southwest Review*. Eseul „My Father and the Wine", despre producția vinului, țuicii și murăturilor în casa familială din Toronto, Canada, a fost inclus în *Best American Essays 2016*, editat de Jonathan Franzen și Bob Atwan. „O limbă lipită de cerul gurii" e cel mai lung text în română pe care l-a scris până acum.

Emi Balint este proaspăt absolventă de UNArte. Ilustrează meniuri de restaurant și mici istorii personale. E emmmib pe Instagram.

AȘ VREA SĂ AM MĂCAR O LUNĂ UN GUVERN PE CARE SĂ-L RESPECT

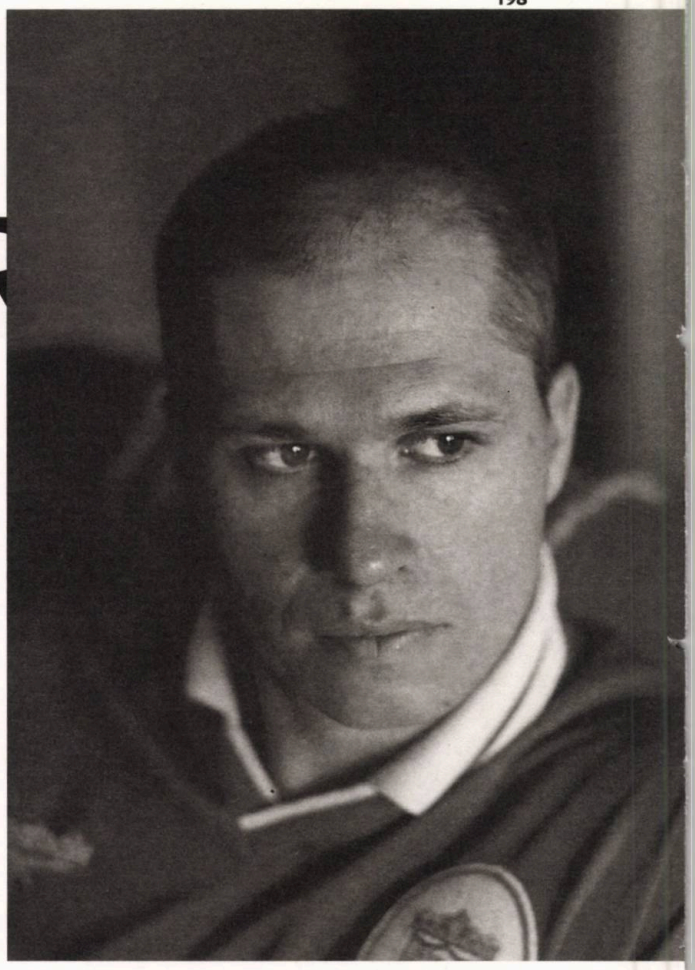

© Velibor Božović

10 min.

Aleksandar Hemon, unul dintre cei mai tandri și mai lucizi scriitori din zilele noastre, vorbește despre trecutul dezrădăcinării și viitorul democrației, despre cartea digitală și următorul *Matrix*, la care este coscenarist.

SCENA9
interviu

ANDREI PUNGOVSCHI
fotografii

Aleksandar Hemon e scriitor american de origine bosniacă, multiplu premiat și intens tradus la noi în ultimii ani. Trăiește suspendat între două lumi, precum cartea Spânzuratului din tarot. Nici pe deplin desprins de trecutul iugoslav al țării lui, Nici întru totul cufundat în anxietățile și ciclul rapid al știrilor din Statele Unite, care l-au adoptat, de voie, de nevoie, în 1992, la începutul războiului din Bosnia. Avea 28 de ani și plecase din țară ca turist. Când și-a sunat părinții, rămași la Sarajevo, orașul care avea să cunoască unul dintre cele mai lungi asedii din istoria recentă, aceștia l-au sfătuit să rămână la Chicago.

De atunci, s-a întors de nenumărate ori în orașul unde s-a născut, pe străzile pe care cu greu le-a mai recunoscut după bombardamente. Dar cel mai des s-a întors prin cărțile lui, în care vorbește despre o copilărie liberă (și de constrângeri și de tehnologie), despre dezrădăcinare și luptele dintre culturi (inclusiv între puștanii de la scările de bloc), despre familia lui, cu mesele pline de mâncăruri sățioase și bine prăjite (cărora părinții le vor duce dorul după emigrarea în Canada), despre artiștii tineri alături de care plănuia revoluții culturale prin bodegi și galerii obscure.

Când a plecat din Bosnia, Hemon era poet. Odată stabilit în America, a luat decizia să scrie proză în engleză. Și-a impus un termen de cinci ani ca să învețe limba și să scrie niște povestiri publicabile. „Mi-am cumpărat un exemplar din romanul lui Nabokov, *Lolita*, am subliniat toate cuvintele pe care nu le știam și după aia le căutam în dicționar", povestea Hemon. După trei ani de citit pe rupte autori clasici în engleză și de adunat teancuri de cartonașe cu expresii și cuvinte, Hemon a publicat prima povestire într-o revistă literară, iar în 2000 a publicat primul volum de proză scurtă: *The Question of Bruno*. Elogiat de critică încă de la început, Hemon a ajuns să fie etichetat ca „noul Nabokov" tocmai pentru inventivitatea lui ca stilist într-o limbă străină. Astăzi predă scriere creativă la Princeton, iar textele sale apar constant în cele mai importante reviste americane (*The New York Times*, *Esquire*, *The New Yorker*).

De undeva de deasupra celor două lumi, ex-Iugoslavia și America, Aleksandar Hemon survolează viața obișnuită, materia primă a literaturii lui, din care pescuiește câte un detaliu. O cutie de sardine, care-l trimite cu gândul la tinerețea bosniacă, lipsuri și tristețe. („Principalele mărfuri de export din țara mea sunt mașinile folosite și tristețea", scrie în romanul *Proiectul Lazarus*.) O ladă frigorifică, din care iese experiența magică a primei călătorii pe cont propriu din adolescență. Un strop de căldură, din care curge o vară în Africa. Un câine-lup, care-l duce înapoi în cabana din Bosnia, locul care părea cel mai sigur din lume până când războiul a întors țara pe dos. Ușa unei case din suburbia americană, care i se deschide la începutul noii lui vieți în țara adoptivă, când bătea străzile cu slujba lui de comis-voiajor. O minge de fotbal care adună în jurul ei azilanți, migranți și expați, oameni ajunși din toate colțurile lumii pe același teren din Chicago.

Despre toate lucrurile care încap în cărțile lui, Hemon scrie cu la fel de multă generozitate, tandrețe și neapărat cu umor, strecurat chiar și acolo unde doare cel mai tare. Pe de o parte, avem cinism cât încape în America lui Trump, iar pe de alta, avem convingerea neabătută că a scrie e un gest etic, de rezistență, la fel ca iubirea și responsabilitatea față de ceilalți. Undeva, din mijlocul contradicțiilor lumii, se află unul dintre cei mai lucizi prozatori ai prezentului ei.

Hemon însuși spune că scrie așa cum visează – în șiruri de evenimente confuze, fără legătură între ele, dar din care scoate asocieri și sens. Limbajul și ecourile dintre cuvinte sunt principalele lui instrumente de a găsi însemnătate în lume și în literatură. Limba lui maternă nu distinge între „ficțiune" și „non-ficțiune", așa că n-o face nici el în scris. „Nu înseamnă că nu există adevăr sau neadevăr", povestea Hemon într-un interviu din *The Guardian*, „ci că un text literar nu se definește prin relația cu adevărul sau imaginația".

Indiferent dacă i-ai citit sau nu cărțile, lasă-l pe Hemon să ți se dezvăluie singur, într-un interviu la care a contribuit toată redacția *Scena9*. Și asta fiindcă suntem, fiecare dintre noi, fani ai scrisului lui: de la *Omul de nicăieri*, un roman despre un bosniac plonjat în Chicago-ul anilor '90, până la *Proiectul Lazarus*, care pendulează între America imigranților de azi și cea a începutului de secol 20.

IUGOSLAVIA

În ultima perioadă, țările fostei Iugoslavii par să fi făcut pași importanți în direcția reconcilierii, cel puțin la nivel cultural. Cum vi se par aceste eforturi și cum vedeți evoluția regiunii?

Există o oarecare solidaritate printre progresiștii din țările fostei Iugoslavii, dar asta a existat întotdeauna întrucâtva, plus că noile generații nu-și amintesc de Iugoslavia sau de războaie, așa că se străduiesc să fie vecini buni. Dar asta nu e totuna cu reconcilierea. Naționaliștii sunt la putere aproape peste tot în fosta Iugoslavie, iar viziunea lor asupra culturii e una exclusivă. Regiunea stagnează la stadiul de haos tolerabil, ceea ce le convine de minune elitelor infracționale/politice care profită de pe urma capitalismului de tranziție (care seamănă foarte mult cu stadiul „acumulării primitive", în termenii lui Marx). Cred că Balcanii, în mod special, chiar ne arată ce se va întâmpla cu America și cu câteva democrații occidentale. Ei s-au crezut și se cred mai breji decât noi, dar, din păcate, noi ne vom simți mai în largul nostru în lumea viitorului – știm prea bine ce înseamnă să te zbați.

ÎNTRE DOUĂ LUMI

Ați devenit scriitor într-o limbă străină. Care a fost cea mai dificilă parte a acestui proces de a învăța să scrieți și să gândiți într-o limbă nouă?

Mai întâi am devenit scriitor în limba mea maternă și abia apoi într-o limbă străină. Partea dificilă a fost nu atât să ajung să scriu în engleză la același nivel, mai dificile au fost condițiile în care a trebuit să fac asta. Eram dezrădăcinat, singur, sărac, deprimat, pierdut. Cred că engleza a intrat și și-a găsit locul în subconștientul meu cu prețul anihilării totale a eului, pe care mi l-am (re)construit apoi în engleză. Eram atât de disperat, încât n-aveam nimic de pierdut – a fost curajul disperării.

Ați scris despre industria campionatelor mondiale de fotbal, despre cum băteați mingea pe maidanele din Sarajevo și despre antrenamentele fiicei dvs. la echipa de junioare a școlii. Cum credeți că poate contribui fotbalul la modelarea identităților naționale, dar și internaționale?

Fasciștilor le place fotbalul la fel de mult ca mie, poate și mai mult. Fotbalul nu modelează nimic în societate – doar refractă ceea ce există deja. Dar jocul în sine, felul în care se joacă – și cum îmi plăcea mie să joc pe când îl practicam – presupune conexiune umană, un fel de a colabora pentru un țel comun. Bill Shankly, ilustrul manager al FC Liverpool, credea că fotbalul e prin natura lui socialist, prin faptul că necesită un efort comun și întrajutorare pentru a putea aspira la succes.

Ați trăit și în comunism, și în capitalism. Cum credeți că v-a influențat asta modul în care vedeți și înțelegeți lumea?

E foarte greu să nu devii cinic, să nu fii predispus la scenarii apocaliptice. Aș vrea să am măcar o lună un guvern pe care să-l respect, să văd și eu cum e. Acestea fiind zise, oamenii trăiesc în societăți de toate felurile, luptând zi de zi pentru a dobândi și a-și menține demnitatea, pentru dragoste și supraviețuire, pentru a fi buni într-o situație nasoală. Mi-e dragă lupta asta pentru că mi-e dragă omenirea. Oamenii supraviețuiesc întotdeauna, iar prețul e întotdeauna mare, de multe ori prea mare, dar această luptă pentru umanitate e materia primă a literaturii.

AMERICA LUI TRUMP

Felul în care folosiți memoria în proză, în special amintirile din copilărie, pare a fi un mecanism de adaptare la trauma dezrădăcinării. Cum vi se pare asocierea asta? Ați mai folosit și alte mecanisme ca să luptați cu senzația de a fi „un corp într-un loc care nu-i al lui"?

E invers: trauma dezrădăcinării mi-a permis să-mi folosesc eficient amintirile din copilărie, să fac din ele ceva mai mult decât niște mărturii nostalgice, să le concretizez și să le dau o autonomie obiectivă. Ele există (sau vor exista) în lume și fără mine. Trauma dezrădăcinării nu s-a vindecat – de altfel, e nevindecabilă. Acum, în America lui Trump, mă simt mai dezrădăcinat ca oricând – chiar dacă predau și trăiesc în această bulă minunată care este Universitatea Princeton.

Ce înseamnă afirmația dumneavoastră „Sunt un om mult mai rău decât eram înainte de alegerea lui Trump”? Sunteți mai supărat pe America acum decât în 2008?

Totul și cu toții suntem mai răi din cauza lui Trump, dar nu pentru c-ar fi el cine știe ce geniu malefic, ci pentru că alegerea lui a însemnat agravarea unor procese de lungă durată. E un idiot malefic, incapabil să conceapă idei sau proiecte care să nu-l aibă pe el în centru – e cel puțin narcisic la modul patologic, dacă nu chiar psihopat. Dar el e un simptom și nu boala, iar boala a contaminat pe toată lumea. Naționaliștii albi sunt mai agresivi și mai bine organizați, reprezentați fiind de Partidul Republican, în timp ce noi, ceilalți, suntem nevoiți să ne gândim în fiecare zi la trumpism, ne e imposibil să ne îndepărtăm de perimetrul patologiei politice. În seara când a fost ales, primul meu impuls a fost să-mi iau tălpășița, pentru că s-a întâmplat exact ce mă așteptam să se întâmple – știam că trumpismul ne va devora creierul, că nu vom avea scăpare și că umilința va fi la ordinea zilei. Sunt supărat pe America pentru că Trump e de neiertat. Toți cei care l-au votat sau îl susțin pe Trump sunt niște gunoaie morale, dușmanii mei direcți, pe viață.

Ce v-a influențat, ca european, la Chicago, în America?

Complexitatea unei colectivități umane diverse, conflictuale. În cartierul din Chicago în care am locuit se vorbesc 120 de limbi. Fosta mea soție m-a dojenit la un moment dat spunându-mi: „Ție-ți plac doar oamenii complicați”. Avea dreptate. Îmi plac și orașele complicate, țările complicate și viața asta complicată de pe pământ.

A SCRIE, A CITI

Inevitabil, în ultimele decenii, odată cu intrarea în epoca digitală, relația noastră cu cărțile pare să se fi schimbat. Care credeți că au fost cele mai mari schimbări din acest punct de vedere, de când ați publicat prima carte și până azi?

Nu cred că schimbările sunt atât de semnificative. Vânzările la *e-book*-uri bat pasul pe loc de la o vreme, cel puțin în SUA, în timp ce vânzările dispozitivelor de tip Kindle sunt în cădere liberă. Piața stagnează. Pentru mine, e mult mai fascinant cât de puțin s-a schimbat tehnologia cărții de vreo șase secole încoace – cartea pe care o ții

AKCIJA
BLIND
NA
RATA
BNE
MUL-T-LOCK

6177

în mână e, în linii mari, același obiect ca Biblia lui Gutenberg, chiar dacă procesul de fabricație diferă. Tehnologia fabricării unei cărți a avansat, la fel și tehnologia fabricării roții, dar atât roata, cât și cartea au rămas, în esență, ceea ce au fost dintotdeauna.

S-au schimbat însă valoarea și forma cunoașterii. Se presupunea că Biblia lui Gutenberg ar conține, în formă tipărită, toate cunoștințele necesare pentru a înțelege lumea de la 1450, prin simplul fapt că era un text sfânt. Nu conținea informații în sensul pe care-l atribuim azi termenului. Noi considerăm că, pentru a avea acces la cunoaștere, trebuie să dobândim și să procesăm informații (noi sau mașinăriile care lucrează pentru noi), informații care provin de peste tot, niciodată dintr-o singură sursă. Cititorii Bibliei lui Gutenberg puteau crede că au acces la întreaga cunoaștere posibilă pentru om. În timp ce noi știm azi că nimeni nu va putea cunoaște vreodată totul și nici măcar prea multe.

De ce am continua să scriem, într-o lume amenințată de fascism, cum o descrieți dumneavoastră?

De ce nu? Când anume am avut o lume care să ofere condiții perfecte pentru scris? Scrisul e modul meu de a mă implica în lume, principala, poate chiar singura mea formă de acțiune etică, umană – și deci politică. Ce-aș face dacă n-aș scrie? Lupta și scrisul nu se exclud reciproc.

Ce v-a motivat să fiți coscenarist pentru noul film din seria *Matrix*?

Păi, e *Matrix*. E o operă de artă narativă fundamentală, vizionară, genul pe care interpretările n-o vor epuiza niciodată. Există biblioteci întregi pline de exegeze la *Matrix*, iar tinerii născuți după lansarea seriei o folosesc ca punct de referință. Apoi, se întâmplă ca Lana Wachowski, cocreatoare a seriei originale, să-mi fie prietenă apropiată, cu care am mai colaborat (împreună cu David Mitchell) și am mai scris scenarii. Îi iubesc pentru cum sunt ca oameni și pentru mințile lor – amândoi imaginează lumi de la zero, ceea ce eu nu fac. Am învățat atât de multe de la ei și aș lucra cu ei la orice, cu atât mai mult la *Matrix 4*.

VIITOR & ÎNTOTDEAUNA

Care credeți că vor fi cele mai importante schimbări prin care vom trece în următorii zece, cincisprezece ani?

Schimbările climatice sunt deja catastrofale, iar presiunea lor asupra ordinii sociale va fi imensă. Țările se vor destrăma, inclusiv cele care se cred avansate, civilizate și imune la haos. Vom avea enorm de multă migrație, moarte, crime și suferință, dar și bunătate și inventivitate. Nimeni nu va trăi în tihnă sau cu siguranța zilei de mâine, se vor întâmpla lucruri de neimaginat azi. Dar orice criză conține posibilitatea schimbării. Mă tem mai puțin de schimbare decât de lipsa imaginației – puțini încearcă să-și imagineze ce va fi după. În America, nimeni nu îndrăznește sau nu se sinchisește să-și imagineze țara după prăpădul trumpist. Ce vom face după? Groaza mea cea mai mare e că singura speranță a americanilor „de treabă" e un fel de îndreptare, de restaurare a valorilor americane perene (care or mai fi și alea). Dar Trump și republicanii distrug America așa cum o știm și nimeni nu se gândește la ce urmează.

Ce mai înseamnă un om bun în 2019?

Ca în orice alt an din istoria omenirii, un om care-și iubește semenii, cu responsabilitatea care decurge de aici. Eu nu știu dacă sunt bun, dar știu că vreau să fiu bun cu cei pe care-i iubesc și presupun că fiecare om e iubit de cineva, așa că e demn de bunătate.

Traducere din limba engleză de Iulia Gorzo

Mulțumiri Elenei Marcu de la Black Button Books

HEMON ÎN ROMÂNĂ

Omul de nicăieri
traducere de Dan Sociu
Polirom, 2010

Proiectul Lazarus
traducere de Dan Sociu
Polirom, 2011, reeditat la Black Button Books, 2019

Părinții mei: o introducere și *Asta nu îți aparține*
ambele în curs de traducere la Black Button Books

Iubire și obstacole
traducere de Anca Dumitrescu
Black Button Books, 2016

Cartea vieților mele
traducere de Anca Dumitrescu
Black Button Books, 2018

Andrei Pungovschi. Fotojurnalist, colaborator la Documentaria și Agenția France-Presse. A făcut fotografiile astea la Sarajevo în toamna lui 2019, la 27 de ani de la plecarea lui Aleksandar Hemon din Bosnia.

30 de ani în 20 de întrebări

În 1989, rock star-ul științelor politice, Francis Fukuyama, anunța pentru prima oară „sfârșitul istoriei". Cu siguranță, 1989 a fost un an de cotitură, iar cele trei decenii care au urmat au adus apariția internetului, globalizarea extremismului, explozia tehnologiilor de comunicații și impunerea Chinei ca superputere globală. Printre altele.

S-a întâmplat atâta istorie în doar 30 de ani, încât acum, când mulți dintre noi ne simțim copleșiți de iureșul de știri, facem o pauză, ca să vedem cât știm, de fapt, despre istoria lumii din aceste ultime trei decenii – o clipită, la scara evoluției umane. Urmează 20 de întrebări despre primii 30 de ani de mileniu trei.

MIHAI-ALEXANDRU ILIOAIA
quiz

Doar una dintre următoarele mega-companii exista acum 30 de ani. Care?

- Amazon
- Google
- Microsoft
- Alibaba

▶ p. 10

Pe 1 august 1989, tabloul lui Vincent van Gogh *Portretul lui Joseph Roulin* s-a vândut cu suma de 58 de milioane de dolari, un record la acea dată. Piața de artă a explodat între timp, recordul actual fiind de 450 de milioane de dolari pentru pictura *Salvator Mundi*, care îi aparține cărui pictor?

- Henri Matisse
- Leonardo da Vinci
- Pablo Picasso
- Jackson Pollock

▶ p. 18

Mai bine de jumătate dintre cele 51 de femei care au câștigat Premiul Nobel au primit distincția în ultimii 30 de ani. Care categorie a fost ultima fără nicio femeie laureată, până în 2009, când Elinor Ostrom a primit medalia?

- Fizică
- Literatură
- Pace
- Economie

▶ p. 32

Cu cât a crescut populația planetei din 1989 până astăzi?

- 500 de milioane de oameni
- 1,5 miliarde de oameni
- 2,5 miliarde de oameni
- 3,5 miliarde de oameni

▶ p. 40

Care dintre următoarele țări e singura care în 1989 avea același nume ca astăzi?

- Republica Democrată Congo
- Cambodgia
- Columbia
- Namibia

▶ p. 50

Astăzi, peste 50 de țări recunosc, într-o formă sau alta, căsătoria sau parteneriatul dintre două persoane de același sex. În urmă cu 30 de ani, căsătoria nu era recunoscută de niciun stat, iar parteneriatul civil era recunoscut de o singură țară. Care?

- Danemarca
- Singapore
- Japonia
- Elveția

▶ p. 60

În ce oraș din Asia a fost semnat în 1997 unul dintre cele mai importante protocoale care încearcă să reducă emisiile poluante din atmosferă?

- Hanoi
- Kyoto
- Manila
- Lahore

▶ p. 70

Descoperirea cărei planete pitice din centura Kuiper, în 2005, a dus la schimbarea definiției planetelor și la scoaterea lui Pluto în afara acestei definiții în 2006?

- Eris
- Haumea
- Makemake
- Ceres

▶ p. 82

Trei dintre următoarele serii de jocuri video sunt mai vechi de 30 de ani. Una singură a debutat după 1989. Care?

- Wolfenstein
- Final Fantasy
- Legend of Zelda
- Tomb Raider

▶ p. 88

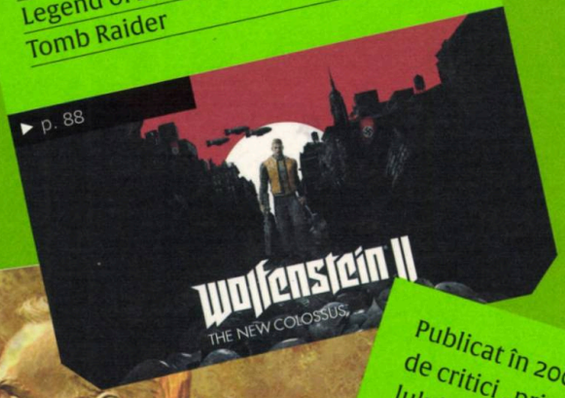

Ce țară a câștigat de cele mai multe ori Premiul Oscar pentru cel mai bun film străin în ultimii 30 de ani, primind trofeul de patru ori, pentru filme din 1989, 1991, 1998 și 2013?

- Italia
- Japonia
- Franța
- Germania

▶ p. 100

Publicat în 2001, *Corecții* a fost numit de critici „primul mare roman al secolului 21". Cărui autor american îi aparține?

- Philip Roth
- Jonathan Franzen
- David Foster Wallace
- Stephen King

▶ p. 124

Care dintre următoarele lanțuri internaționale de *fast-food* a fost primul care a deschis un restaurant în România postdecembristă, mai exact în 1995?

- Taco Bell
- KFC
- Burger King
- McDonald's

▶ p. 112

Ce muzeu din București a devenit în 1996 singurul din România care a primit distincția „Muzeul European al Anului" din partea Consiliului Europei?

- Muzeul Satului
- Muzeul Antipa
- Muzeul Țăranului Român
- Muzeul Național de Artă Contemporană

▸ p. 130

Ce trupă britanică a experimentat cu modele alternative de monetizare în 2007, atunci când au lăsat fanii să plătească ce sumă voiau pentru noul lor album?

- Arctic Monkeys
- Coldplay
- Radiohead
- The Killers

În ce țară a existat până în 1989 o construcție a cărei denumire oficială era „bariera de protecție antifascistă"?

- URSS
- Germania
- Italia
- România

▸ p. 140

▸ p. 182

Ce serial TV care a debutat în 1989 tocmai și-a încheiat cel de-al treizecilea sezon, fiind cel mai longeviv serial american de prime-time din toate timpurile?

- Lege și ordine
- Tânăr și neliniștit
- NYPD Blue
- Familia Simpson

▸ p. 160

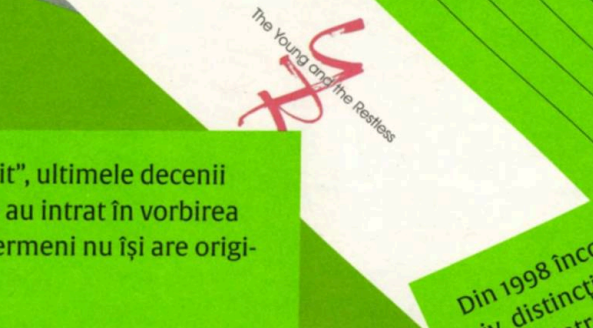

De la „neurodiversitate" la „Brexit", ultimele decenii au fost pline de neologisme care au intrat în vorbirea comună. Care dintre următorii termeni nu își are originile în ultimii treizeci de ani?

- Incel
- Hypertext
- Uberisation
- Metrosexual

▸ p. 170

Din 1998 încoace, trei țări din Asia au deținut, succesiv, distincția de a avea cea mai înaltă clădire din lume. Care dintre următoarele nu se numără printre ele?

- Emiratele Arabe Unite
- Taiwan
- Japonia
- Malaezia

▸ p. 150

Ce denumire poartă generația tinerilor care s-au născut începând cu jumătatea anilor '90, după „generația milenială"?

- Generația Z
- Bileniali
- Pokemoni
- Generația .com

▸ p. 190

Consumul de radio scade constant de zeci de ani încoace, dar începutul anilor 2000 a adus o schimbare de formulă, prin apariția și popularizarea podcasturilor. Cu peste 350 de milioane de *download*-uri de la lansarea sa în 2014, care este în prezent cel mai popular podcast din scurta istorie a genului?

- Radiolab
- The Joe Rogan Experience
- Serial
- Reply All

▸ p. 200

Mihai-Alexandru Ilioaia. Îi poți găsi pe Facebook, pe Goodreads și la majoritatea *pub quiz*-urilor organizate în București.

Continuă să citești pe
www.scena9.ro

Dacă vrei să dai mai
departe revista asta,
o poți cumpăra și de pe
www.scena9.ro/magazin

„AI AJUNS MAI RĂU
CA O PASĂRE. O PASĂRE
POATE SĂ TREACĂ,
ȘI TU STAI AICI,
CA PROSTU'."

▶ p. 180

„PROCLAMĂM
NECESITATEA
CA FRUMUSEȚII LUMII
SĂ I SE ADAUGE
O NOUĂ FRUMUSEȚE:
ACEEA A BUNĂTĂȚII."

▶ p. 90

„GÂNDEȘTE-TE
LA BALENE!"

▶ p. 110

„EU AM VENIT
CU O VALIJOARĂ ȘI
MI-AM FĂCUT
UN IMPERIU."

▶ p. 62

„CÂND MERGI
CU METROUL ȘI
FIINȚELE-S DENSE,
CA-N CONSERVĂ,
NU ȘTII CUM
SĂ SCAPI MAI REPEDE
CU OCHII-N ECRAN."

▶ p. 80

„«TREBUIE SĂ-ȚI SCHIMBI
VIAȚA.» TOATE BUNE,
DAR *CUM*?"

▶ p. 104

AVERTISMENT: conține 1 (una) bucată artă erotică. :)

„NICI NU M-AM GÂNDIT
CĂ ÎN ROMÂNIA,
DUPĂ REVOLUȚIE,
SE POATE ÎNTÂMPLA
SĂ NU FIE LIBER OMUL."

▶ p. 142

„TOATĂ LUMEA ALEARGĂ
DUPĂ PUTERE."

▶ p. 16

„NU PUTEAU
SĂ-ȘI ÎNCHIDĂ OCHII.
TRĂGEAU CU DEGETELE
PESTE PLEOAPE."

▶ p. 30

„SUNTEM IMIGRANȚII
IDEALI. SUNTEM DISPUȘI
SĂ UITĂM TOTUL."

▶ p. 192

„PROFESOARA MEA
DE ROMÂNĂ NU GÂNDEA
ȘI M-A ÎNVĂȚAT ȘI
PE MINE SĂ NU GÂNDESC"

▶ p. 132

„CÂND NU O SĂ MAI FIE
NIMIC, CÂND NU VOR
MAI FI NICI LUCRURI ȘI
NICI HAINE ȘI NICI TIMP,
AICI VOM VENI."

▶ p. 134

PE COPERTĂ: Paul Dunca, Farid Fairuz, Alexandra Pirici, Maria Mora, Cristian Nanculescu